

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ **pro střední školy** ■ ■ ■ ■ ■

ČÍTANKA IV. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

Marie Sochrová

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

Kresby Pavel Kantorek

Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová

Odpovědná redaktorka Romana Homonická

Technická redaktorka Alena Suchánková

Vydalo nakladatelství Fragment, Humpolecká 1503, Havlíčkův Brod,
jako svou 1258. publikaci.

1. vydání, 2007

Sazbu zhotovil TypoText, s. r. o.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007

Text © Marie Sochrová, 2007

Illustrations © Pavel Kantorek, 2007

Cover © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Učebnice, odborná literatura / středoškolská výuka /
opakování, souhrny / Edice Maturita v kostce

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Radiová 1, 102 27 Praha 10-Hostivař
e-mail: fragment@fragment.cz; <http://www.fragment.cz>

ISBN 978-80-253-0361-0 (1. vydání, 2007)

OBSAH

ZE SVĚTOVÉ LITERATURY 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	9
Francie	9
Jacques Prévert: Slova	9
Raymond Queneau: Stylistická cvičení	10
Albert Camus: Cizinec	12
Jean-Paul Sartre: Zed'	15
Alain Robbe-Grillet: Žárlivost	17
Samuel Beckett: Čekání na Godota	19
Eugène Ionesco: Plešatá zpěvačka	21
Itálie	23
Alberto Moravia: Horalka	23
Umberto Eco: Jméno růže	25
Anglicky píšící autoři	27
Kingsley Amis: Šťastný Jim	27
James Clavell: Král Krysa	30
George Orwell: 1984	32
J(ohn) R(onald) R(euel) Tolkien: Hobit	34
Německy píšící autoři	36
Heinrich Böll: Biliár o půl desáté	36
Friedrich Dürrenmatt: Fyzikové	38
USA	40
Lawrence Ferlinghetti: Obrazy zmizelého světa	40
Allen Ginsberg: Kvílení a jiné básně	41
Jack Kerouac: Na cestě	44
Joseph Heller: Hlava XXII	45
William Styron: Sophiina volba	48
Jerome David Salinger: Kdo chytá v žitě	49
Ray Douglas Bradbury: Martánská kronika	51
Charles Bukowski: Hollywood	53
Vladimir Nabokov: Lolita	54
Latinská amerika	55
Gabriel García Márquez: Sto roků samoty	55
SSSR – RUSKO	58
Vladimir Semjonovič Vysockij: Nerv	58
Jurij Vasiljevič Bondarev: Hořící sněh	59
Boris Leonidovič Pasternak: Doktor Živago	61
Alexandr Isajevič Solženicyn: Jeden den Ivana Děnisoviče	64
Michail Afanasjevič Bulgakov: Mistr a Markétka	65
Slovensko	68
Milan Rúfus: Zvony	68
Dominik Tatarka: Sám proti moci	68

Z ČESKÉ POEZIE 2. POLOVINY 20. STOLETÍ 69

1. Významné osobnosti starší generace – kontinuita české poezie 69

Vladimír Holan: Rudoarmejci	69
Vladimír Holan: Na postupu	70
Vladimír Holan: Noc s Hamletem	71
Vladimír Holan: Bolest	73
Vladimír Holan: Sbohem?	74
Jaroslav Seifert: Přilba hlíny	74
Jaroslav Seifert: Píseň o Viktorce	75
Jaroslav Seifert: Maminka	77
Jaroslav Seifert: Koncert na ostrově	77
Jaroslav Seifert: Morový sloup	79
Jaroslav Seifert: Býti básníkem	80
František Halas: V řadě	81
František Halas: A co?	83
Vítězslav Nezval: Historický obraz	84
Vítězslav Nezval: Chrpy a města	85
František Hrubín: Jobova noc	86
František Hrubín: Hirošima	87
František Hrubín: Můj zpěv	89
František Hrubín: Proměna	90
František Hrubín: Romance pro křídlovku	92
Bohuslav Reynek: Podzimní motýli	94
Bohuslav Reynek: Sníh na zápraží	95
Bohuslav Reynek: Odlet vlaštovek	96
Jan Zahradníček: La Saletta	97
Jan Zahradníček: Znamení moci	99
Jan Zahradníček: Čtyři léta	100

2. Ukázky z poválečné socialisticky angažované poezie 101

Michail Sedloň: Krmička vepřů	101
Ivan Skála: Cizí hlas	102

3. Nová básnická generace – skupinové diferenciaci 102

Jiří Kolář: Ódy a variace	102
Jiří Kolář: Dny v roce	103
Jiří Kolář: Roky v dnech	104
Jiří Kolář: Prométheova játra	105
Jiří Kolář: Básně ticha	106
Jiří Kolář: Vršovický Ezop	107
Ivan Blatný: Paní Jitřenka	108
Ivan Blatný: Melancholické procházky	109
Ivan Blatný: Pomocná škola Bixley	109
Ladislav Fikar: Samotín	110
František Listopad: Daleko, blízko	111

Josef Kainar: Nové mýty	112
Josef Kainar: Lazar a píseň	113
Miroslav Florian: Tichá pošta	115
Karel Šiktanc: Heinovské noci	115
Karel Šiktanc: Zařikávání živých	117
Karel Šiktanc: Adam a Eva	118
Miroslav Holub: Denní služba	120
Miroslav Holub: Slabikář	120
Miroslav Holub: Jdi a otevři dveře	121
Oldřich Mikulášek: Divoké kačeny	122
Oldřich Mikulášek: Ortely a milosti	123
Oldřich Mikulášek: Šokovaná růže	124
Jan Skácel: Smuténka	125
Jan Skácel: Metličky	125
Ivan Diviš: Žalmy	126
Ivan Wernisch: Zimohrádek	127
Ivan Wernisch: Loutky	127
Ivan Wernisch: Včerejší den	128
Václav Hrabě: Blues pro bláznivou holku	129
Milan Kundera: Monology	130
Jiří Žáček: Anonymní múza	131
Jiří Žáček: Aprílová škola	132
Jiří Žáček: Kdo si se mnou bude hrát?	132
4. Poválečný surrealismus	132
Zbyněk Havlíček: Kabinet dra Caligariho	132
5. Experimentální (konkrétní) poezie	133
Josef Hiršal, Bohumila Grögerová: JOB BOJ	134
Václav Havel: Protokoly	134
6. Poválečný český underground	135
Egon Bondy: Totální realismus	135
Ivan Martin Jirous, zv. Magor: Magorovy labutí písně	136
Jáchym Topol: Miluju tě k zbláznění	137
J. H. Krchovský: Noci, po nichž nepřichází ráno	138
7. Písňové texty	139
Jiří Suchý: Klokočí	139
Karel Kryl: Knížka Karla Kryla	140
Jaroslav Hutka: Texty z let 1967–1977	141
Z ČESKÉ PRÓZY 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	143
Jan Drda: Němá barikáda	143
Julius Fučík: Reportáž psaná na oprátce	145
Arnošt Lustig: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou	147

Karel Ptáčník: Ročník jedenadvacet	148
Jan Otčenášek: Romeo, Julie a tma	150
Ladislav Fuks: Pan Theodor Mundstock	152
Ota Pavel: Smrt krásných srnců	154
Vladimír Neff: Císařské fialky	156
Jiří Šotola: Tovaryšstvo Ježísovo	158
Josef Škvorecký: Zbabělci	160
Bohumil Hrabal: Ostře sledované vlaky	163
Bohumil Hrabal: Obsluhoval jsem anglického krále	165
Vladimír Páral: Mladý muž a bílá velryba	167
Milan Kundera: Žert	168
Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí	170
Pavel Kohout: Katyně	173
Pavel Kohout: Kde je zakopán pes	175
Ludvík Vaculík: Český snář	178
Ivan Klíma: Láska a smetí	179
Karel Pecka: Motáky nezvěstnému	180
Michail Viewegh: Báječná léta pod psa	182
Jiří Kratochvíl: Uprostřed nocí zpěv	184
Michal Ajvaz: Návrat starého varana	185
Z ČESKÉHO DRAMATU 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	187
František Hrubín: Srpnová neděle	187
Ivan Vyskočil: Motomorfóza	189
Jiří Suchý – Jiří Šlitr: Jonáš a tingl-tangl	191
Václav Havel: Zahradní slavnost	193
Václav Havel: Audience	195
Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák: Hospoda na mýtině	197



Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance IV. jsou vybrány texty z moderní české a světové literatury v rozsahu osnov pro IV. ročník všech středních škol a 8. ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích, znacích kulturní epochy a uměleckých směrů. Ukázky jsou řazeny v chronologickém sledu vývoje literatury 2. poloviny 20. století, a to v návaznosti na učebnici *Literatura v kostce*. Ke každé ukázce je připojena základní charakteristika díla, nejdůležitější vysvětlivky, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Kompletní přehled české a světové literatury**, nebo **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**.

Ze světové literatury 2. poloviny 20. století

Francie

Jacques Prévert

Slova (1946)

zapamatuj si

Básnická sbírka (volný celek 95 básní, písní, krátkých próz, aforismů z 30. a 40. let), poezie bohatá tematicky i motivicky, v popředí milostná lyrika; záměrně jednoduché, zdánlivě prosté verše; zdroj inspirace – všednodennost, každodenní život obyčejných lidí; optimistické pojetí života a světa; vliv surrealistické poetiky (slovní hříčky, výstavba obrazu, záznam volného proudu vědomí – asociace založená na psychickém automatismu), ale ne k odkrývání subjektivního podvědomí, nýbrž k ozvláštnění, poetizaci zdánlivě banální reality; oslava svobody, touhy po štěstí a harmonii, odpor k násilí, válce, měšťáckým stereotypům, sobectví, lhostejnosti; metoda literární koláže, využití náznaku, nápovědi, smysl pro humor, překvapivou pointu, písňová melodika, asonance, hravá aliterace, slovní hříčky, rýmy; vliv autorovy činnosti v kinematografii ⇨ střídání pohledů panoramatických s polocelky a velkými detaily



* * *

To nezpívám já
ale květy které jsem spatřil
to se nesměju já
ale víno které jsem vypil
to nepláču já
ale láska kterou jsem ztratil.

Zahrada

Ani tisíce a tisíce let
Nestačí
Vypovědět
Vteřinku věčnosti
Kdy jsi mě políbila
Kdy jsem tě políbil
Jednoho rána ve svítivé zimě
V parku Montsouris v Paříži
V Paříži
Na zemi
Na zemi která je hvězdou.

Pro tebe má lásko

Šel jsem na trh s ptáky
a koupil ptáky
pro tebe
má lásko
Šel jsem na trh s květinami
a koupil květiny
pro tebe
má lásko
Šel jsem na trh se starým železem
a koupil řetězy
s těžkými okovy
pro tebe
má lásko
A potom jsem šel na trh s otroky
a hledal jsem tě tam
ale nenašel jsem tě
má lásko.

Přeložil P. Skarlant

Jak dělat podobiznu ptáka

Nejdříve namalovat klec
s otevřenými dvířky
pak namalovat
něco hezkého
něco prostého
něco krásného
něco vhodného...
pro ptáka
podepřít potom plátno o strom
v zahradě
v háji
nebo v lese
schovat se za strom
beze slova
bez pohnutí...
Někdy přijde pták brzo
ale může si dát na čas po dlouhá léta

než se rozhodne
Nedat se odradit
a čekat
čekat je-li třeba léta
přičemž rychlost nebo pomalost
příchodu ptáka není v žádném poměru
ke kvalitě obrazu

Když přijde pták
přijde-li
zachovat nejhlubší ticho
čekat až pták vstoupí do klece
a když tam vstoupí
pomalu zavřít štětcem dvířka
pak
smazat všechny příčky jednu po druhé
a dávat pozor abychom se nedotkli

žádného ptačího péra
Udělat potom obraz stromu
a vybrat tam nejhezčí větev
pro ptáka
namalovat i zeleň listů a svěžest větru
sluneční pyl
bzučení hmyzu v trávě za letního parna
a čekat pak až se pták rozhodne zpívat
Když pták nezpívá
je to špatné znamení
znamení že je obraz špatný
ale zpívá-li je to dobré znamení
znamení že můžete obraz podepsat
Tehdy vytrhnete zlehýnka
ptákovi jedno péro
a napíšete své jméno do rohu obrazu.

Přeložil A. Kroupa

Otázky

- Kde je v ukázkách nejpatrnější ztotožnění básníka se světem, jehož se dotýká, aby se naplnila slova P. Eluarda: „*Je-li poezie klíčem k světu, je zase svět klíčem k poezii.*“
- Doložte, že se Prévert inspiroval surrealistickou poetikou.
- Která témata jsou v Prévertově poezii nejčastější?
- Která z básní zachycuje v uplývající čase zlomek z věčnosti, aspoň vteřinu pocitu štěstí?
- Všimněte si, že některé básně vyvolávají vizuální dojem, mají i tvar.
- Kde se nejzřetelněji projevuje Prévertův záměr proměnit obyčejný svět v krásný a poetický, schopnost dívat se neotřelým způsobem na všednodennost?
- Vysvětlíte, že báseň Jak dělat podobiznu ptáka je vlastně podobenstvím tvorby, paralelou, nenápadným prozrazením, jak vzniká krása. Jak je oslovován čtenář? Které jazykové prostředky připomínají jakoby praktický návod k použití?
- Proč si Prévertova poezie získala oblibu čtenářů? Zamyslete se nad tím z hlediska tématu, jazyka, přístupnosti.
- V kterých ohledech se Prévertova poezie stává nadčasovou?

Raymond Queneau

Stylistická cvičení (1947)

Téma

Polední špička na lince S. Mladík zhruba šestadvacetiletý, měkký klobouk, namísto stuhý ozdobný prýmek, nezvykle dlouhý krk. Všeobecná tlačenička na zastávkách. Zmíněný mladík se rozčiluje na svého souseda. Vyčítá mu, že do něj neustále vráží. Tón plačtivý, snaha o důraznost. Zahlédne volné místo a vrhne se k němu.

zapamatuj si

Obdivuhodný jazykový experiment – 99 stylových a žánrových variací jednoho banálního příběhu o mladém muži v autobusu a nepříšitěm knoflíku; doklad autorova osobitého zájmu o jazyk, jehož bohatstvím, tj. nepřebernými stylistickými možnostmi, je fascinován; literární tvorba dostává povahu hry (= tendence experimentátorské skupiny autorů Oulipo)



O dvě hodiny později je viděn na Římském nádvoří u nádraží Saint-Lazare. Prochází se s přítelem, ten říká: „Měl by sis nechat semhle přišít knoflík.“ Ukazuje kam (na výstřih) a vysvětluje proč.

Vulgárně

No to sem se vole nasral vole do eska ne, ňák vole kolem poledne ne. Tak sem tam vole vlez a koupil si vole lístek ne a najednou vole čumím jak vrána ne, stojí tam takovej vole kříplík co tam vole stojí blbej jak patník ne, kejhák vole jak teleskop a s kusem špagátu kolem vole hučky ne, by ses posral... Za dvě hodiny jedu vole přes Římák ne, a ten vole kříplík tam vole kecá s jiným kříplíkem ne. Hele, povídá mu vole ten druhej kříplík, by sis měl semhle přišít knoflík, povídá a čumí vole tomu prvnímu do vejstříhu vole ne, vod raglánu.

Botanicky

Když už mi pod tím kaštanem málem zdřevěněly nohy, přijel autobus. Narouboval jsem se na zadní plošinu a zapustil kořeny. Opodál potichu rašil nějaký křen s přerostlou lodyhou a liánou na květníku. Zničehonic celý zežloutl a zpuco-

val řimbabu, která ho prý hrozila udusit. Nato sebral svých pět švestek a vydal se hledat panenskou půdu...

Americky

Tohle odpoledne zrovna když tejkuju tu esajnu vidím jednoho mana: suprdlouhý krk, na klobouku dekoraci. V momentě atakuje jednoho starýho mana a argumentuje s ním, že mu šlape na jeho fúty, tedy když jde někdo na bus nebo ven z něho. Ale pak ten argument stopne když vidí volnej síť. Skáče pro něj a okupuje ho. Za dvě hodiny ho mítnu na Roumanskvéru s jedním frendem, říká mu: Múvni ten knoflík o pár inčů nahoru. Jako knoflík u koutu. Jako ten frend.

Exklamace

Hele! Poledne! Nejvyšší čas! Honem na autobus! To je lidi! to je lidi! jako ty sardinky! legranda! a hele ho! chlápka! ten ksichtík! a ten krk! pětasedmdesát centůušů! nejmiň a ten prýmek!... No tohle! no fakt! ne! vidím dobře! to je on! támhle! na Římském nádvoří! před nádražím! se prochází! sem a tam! ještě s jedním! a ten mu říká! že by si měl přišít knoflík! no vážně! knoflík na kabát! knoflík!

Volný verš

Bus
plný
plný a přeplněný
srdce
pusté
pusté a zpustošené
krk
dlouhý
dlouhý, velmi dlouhý
prýmek

...
a nenadálé setkání před nádražím
o tisíci ztemnělých ohních
onoho srdce, onoho krku, onoho
prýmku, oněch nohou,
onoho volného místa
a onoho knoflíku.

Přeložil P. Ouředník

Otázky

- Vedle zajímavého jazykového experimentu autora si uvědomte také bohatství, vtip a možnosti češtiny a umění překladatele.

Albert Camus

Cizinec (1942) – zfilmován 1967 Viscontim



zapamatuj si

Krátký román (nebo novela), dílo raného **existencialismu**; děj se odehrává v Alžírsku, kde se autor narodil; základní téma – absurdita lidského bytí, otázka smyslu lidské existence; protiklad úsilí člověka a zbytečnosti tohoto úsilí, analýza absurdního světa nelidskosti: zachyceny pocity osamělosti, úzkosti z prázdnoty světa bez Boha, bezvýchodnosti, lhostejnosti vůči životu člověka i pokrytecké společnosti; člověk vržený do světa je odsouzen k svobodě (ale prožívá ji teprve ve vyhořelé životní situaci), k nutnosti volit, rozhodovat se, jednat, žít navzdory absurditě lidského údělu, který má jen jedinou jistotu – smrt. **Dvě části díla:** 1) vyprávění úředníka Mersaulta (ich-forma) – věčně, až kronikářsky podaný dosavadní život (pohřeb matky, povrchní milostný vztah k bývalé kolegyni Marii Cardonové, seznámení s podivným sousedem Raymondem Sintěsem; v závěru sugestivní obrazy konfliktu na pláži – Mersault a Raymond se stali terčem nenávisti dvou Arabů, přátel maurské dívky, s níž se Raymond rozešel; Arabové vyprovokovali srážku, Raymond byl zraněn, Mersault pak při procházce na pláži, oslněn a omámen žářem slunce, bezdůvodně zastřelil jednoho z Arabů; 2) věčně strohý popis Mersaultova uvěznění, výslechů a odsouzení k trestu smrti + střízlivé sebereflexe – vnitřní sebehodnocení člověka, lhostejného k vlastnímu osudu, rekapitulace života, poznání, že člověk je hodnocen jen podle vnějších projevů; Mersault, usmýkán řetězcem náhod a odsouzen společností ve jménu jejich pseudohodnot, přijímá vyrovnaně smrt jako jedinou jistotu – nechce se přizpůsobit běžným životním konvencím, proto zůstává **cizincem ve světě lidí**; obviňuje společnost, v níž nemá cenu ani láska, přátelství, mravní ušlechtilost, ani život; odmítá kněze, dotýká se ho jen vlastní smrt – osamělý protest proti lživosti, nelidskosti, pokrytectví; marnost boje proti abstraktně pojatému zlu

Část I, kapitola 6

V dále bylo vidět tu scvrklou tmavou hmotu skaliska, zahalenou oslňujícím oparem světla a mořského prachu. Vzpomněl jsem si na chladivý pramen za skaliskem. Potřeboval jsem uslyšet znova hrkot jeho vody, cítil jsem potřebu uniknout slunci, námaze a ženskému pláči, potřebu vyhledat ten stín a jeho pohodu. Ale když jsem přišel blíž, uviděl jsem tam znova toho Raymondova mládence.

Byl sám. Ležel na zádech s rukama pod hlavou, tělem na slunci a jen obličej měl v stínu skaliska. V tom horku se mu z modráků kouřilo. Trochu mě zarazil. Pro mě to bylo odytý, cestou k prameni jsem si na něj ani nevzpomněl.

Hned jak mě zahlédl, nadzvedl se a sáhl si do kalhot. Já zas ovšem v kapse saka otevřel v ruce Raymondův revolver. A on si pak znova lehl na záda, jenom ruku z kapsy nevyndal. Byl jsem od něho dost daleko, asi deset metrů. Pod jeho přivřenými víčky jsem chvílemi tušil číhavý pohled. Ale jinak mi v tom rozpáleném vzduchu jeho obrysy ustavičně jen tancovaly před očima. Vlny šuměly ještě lenivěji a ochableji než v poledne. Totéž slunce, totéž světlo na téže písčtině, která se táhla až sem. Už dvě hodiny se den nehnul z místa, už dvě hodiny kotvil v oceánu rozteklého kovu. Na obzoru proplul parník a jeho černá skvrna sklouzla jen po okraji mého pohledu, bez pohnutí upřeného na Araba.

Napadlo mě, že stačí udělat půlobrat, a bude po všem. Ale ze zadu se na mě tiskla celá pláž a tetelila se sluncem. Postoupil jsem o pár kroků k prameni. Arab se nehnul. Byl přece jen ještě dost daleko. Asi pro ty stíny v obličeji vypadal, jako kdyby se smál. Já jsem vyčkával. Tváře mi hořely úžehem a cítil jsem, jak se mi do očí hrnou kapky potu. Slunce pralo stejně jako ten den, co jsem pochovával maminku, a stejně jako tehdy mě páliło nejvíc čelo, v němž mi pod kůží všechny žilky tepaly naráz. Úpal se už nedal snést, a tak jsem se pohnul kupředu. Věděl jsem, že je to bláznovství, že se jedním krokem slunce nezbavím. Přesto jsem udělal ten krok, jediný krok dopředu. A tentokrát Arab, pořád vleže, vytasil nůž a nastavil ho v slunci proti mně. Na oceli se rozstříklo světlo a do čela jako by mě zasáhla dlouhá jiskřivá čepel. Zároveň pot slitý v obočí mi stekl všechen najednou na víčka a potáhl je teplou hustou clonou. Za tím závojem slz a soli oči osleply. Už jsem nevnímal nic než sluneční činely na čele, a nezřetelně taky třpytivý oštěp vytrysklý z napřaženého nože přede mnou. Ten hořící šíp mi

ohlodával řasy a bolestivě ryl do očí. To byla chvíle, kdy se všechno zakymácelo. Z moře se vyvalil hustý řehavý oblak. Nebe jako by se po celé délce otevřelo a chrlilo oheň. Celá má bytost se napjala a já zaťal ruku na revolveru. Kohoutek povolil, prst mi sjel na hladké břicho pažby, a teď, v tom suchém, ohlušujícím třesku, všechno začalo. Setřásl jsem pot i slunce. Pochopil jsem, že se právě zvrátila rovnováha dne, výjimečné ticho pláže, na níž jsem prožil štěstí. Vystřelil jsem pak ještě čtyřikrát do nehybného těla, a kulky se do něho zakusovaly, ani to nebylo znát. Jako bych čtyřikrát krátce zaklepal na bránu neštěstí.

Část II, kapitola 4

Rozhodovalo se o mém osudu a nikdo se mě na nic neptal. (...) Například prokurátorova řeč mě brzy začala unavovat.

* * *

Jestli jsem dobře pochopil, jádrem jeho výkladu bylo tvrzení, že jsem svůj zločin předem uvážil.

* * *

Zběžně shrnul události od mamčininy smrti. Poukázal na mou bezcitnost, na to, že jsem nevěděl, jak byla maminka stará, že jsem se byl hned druhý den koupat s cizí ženou, šel do biografu na Fernandela a pak se vrátil domů s Marií. Chvilku mi trvalo, než jsem tohle místo pochopil, protože říkal „jeho milénka“ a pro mě to byla Marie. Pak přešel k příběhu s Raymondem. Musel jsem uznat, že jeho výklad událostí není násilný. Všechno co říkal, bylo logické.

* * *

„Nuže, pánové,“ pravil státní návladní. „Načrtl jsem vám průběh událostí, které tohoto člověka přivedly až k tomu, že s plnou rozvahou zabíjel. A to zdůrazňuji,“ řekl. „Neboť se nejedná o prostou vraždu, o nerozvážný skutek, jemuž byste mohli přiznat polehčující okolnosti. Tento muž, pánové, je inteligentní. Sami jste ho slyšeli, pravda? Dovede odpovídat. Ví, co slova znamenají. A nelze říci, že jednal, aniž si uvědomil, co činí.“

Na vlastní uši jsem se doslechl, že jsem považován za inteligentního. Jenom jsem nedovedl pochopit, jak se můžou z vlastností obyčejného člověka stát pádné důkazy proti zločinci.

Část II, kapitola 5

Kaplan se na mě podíval a z jeho očí jako by hleděl smutek... Jeho přítomnost mě skličovala a dráždila. Už jsem ho chtěl požádat, aby odešel, aby mě nechal na pokoji, ale vtom se ke mně znova obrátil a znenadání zvolal, jako by to nemohl zadržet: „Nemůžu vám uvěřit. Vím jistě, že i vy jste poznal touhu po jiném životě.“ Odpověděl jsem, že ano, samozřejmě, ale to že je přece stejně bezvýznamné jako přání zbohatnout, závodně plavat nebo mít hezčí nos. Patří to do stejné kategorie. Zarazil mě a zeptal se, jak si ten život představuji. Vykřikl jsem na něj: „Jako místo, kde bych moh vzpomínat na tenhle život,“ a hned jsem dodal, že už toho mám po krk. Ještě chtěl se mnou mluvit o Bohu, ale já k němu přistoupil a snažil jsem se mu naposledy vysvětlit, že mi už nezbyvá moc času. Nechtěl jsem o něj přicházet kvůli Bohu. Zkoušel ještě začít odjinud a zeptal se, proč mu říkám „pane“ a ne „otče“. To mě dorazilo a odpověděl jsem, že on můj otec není: patří k těm druhým.

„Ne, milý synu,“ řekl a položil mi ruku na rameno. „Já jsem s vámi. Ale vy to vědět nemůžete, protože vaše srdce je slepé. Budu se za vás modlit.“

V té chvíli, sám nevím proč, jako by ve mně něco prasklo. Začal jsem křičet z plných plic a spílal jsem mu a řekl jsem mu, aby se nemodlil. Popadl jsem ho za límec sutany. Až ze dna srdce jsem dával radost i vztek a všechno na něj chrlil. Vypadá tak sebejistě, co? A přece z jeho jistot žádná se nevyrovná jedinému ženskému vlasu. Není si ani jist, jestli je naživu, vždyť žije jako mrtvý. Já třeba vypadám, jako bych měl jen prázdné ruce. Ale sebou si jistý jsem, a vším jsem si jistý, jsem si jistý svým životem i tou smrtí, která už dlouho čekat nebude. Samozřejmě, mám jen tohle. Ale aspoň tu jistotu držím v rukou stejně pevně, jako ona drží mě. Měl jsem pravdu a mám pravdu, pokaždé mám pravdu. Žil jsem určitým způsobem a byl bych mohl žít jinak. Dělal jsem tohle a nedělal jsem ono. Neudělal jsem to nebo ono, ale udělal jsem zas něco jiného. A nakonec co? Jako bych byl celou tu dobu jen čekal na tuhle minutu a na to svítání, aby mi daly za pravdu. Nic, dočista nic nemá význam a já dobře vím proč. On ví taky proč. Po celý ten nesmyslný život, který jsem vedl, čísel ke mně z hloubky mé budoucnosti skrz všechny ty roky, které ještě nezačaly, temný van a všude, kam až dolehl, dostalo všechno, co mi poskytovaly roky o nic skutečnější, ve kterých jsem žil, jen jediný význam, ten van všechno vyrovnal. Co je mi do smrti jiných, do lásky k nějaké matce, co je mi do jeho Boha, do životů, které si lidi vytvářejí, do osudů, které si zvolí, mne si měl zvolit osud jediný stejně

jako miliardy privilegovaných, kteří se jako on nazývají mými bratry. Copak to nechápe? (...) Zalykal jsem se křikem. Ale dozorcí už mi tahali kaplana z rukou a vyhrožovali mi. On je uklidnil a chvilku se na mě mlčky díval. Do očí mu vhrkly slzy. Otočil se a šel.

Po jeho odchodu se mi znova vrátil můj klid. Byl jsem vysílený a převalil jsem se na pryčnu. Podle všeho jsem potom nějakou dobu spal, poněvadž jsem se vzbudil a na obličej mi padaly hvězdy. Doléhaly ke mně zvuky venkova. Vůně noci, země a soli mě chladily do spánků. Zázračný mír tohoto spícího léta do mě vnikal jako vzedmuté moře. V té chvíli na okraji noci zavly někde sirény. Dávaly znamení k odjezdům ve světě, který mi byl už nadobro lhostejný. Poprvé za dlouhou dobu jsem vzpomínal na maminku. Jako bych najednou pochopil tu její hru, že začíná znova. Tam dole, taky tam dole kolem útulku, kde životy dohasínaly, měl večer podobu tesklivého smíru. Na dosah smrti si maminka jistě připadala oprostěná a přichystaná prožívat všechno znova. Nikdo, nikdo neměl právo nad ní plakat. A já si taky připadal přichystaný všechno znova prožívat. Jako by mě ten prudký hněv očistil ode všeho zlého a jako by mě zbavil naděje, já pod tou nocí těžkou hvězdami a znameními se poprvé otevíral něžné netečnosti světa. A protože jsem vnímal, jak se mi podobá, jak se mi bratrsky podobá, já cítil, že jsem býval šťastný, že dosud šťastný jsem. Ještě, aby se všechno dovršilo, abych si nepřipadal tak sám, mohl jsem si už jen přát hustý dav diváků, který mi přijde na popravu a uvítá mě pokřikem plným nenávisti.

Přeložil M. Žilina

Otázky

- Charakterizujte ústřední postavu díla, posuďte míru Mersaultovy lhostejnosti z ukázek a z této jeho úvahy: *Dobrá, tedy zemřu. Dřív než ostatní, samozřejmě. Ale každý přece ví, že život za tu námahu nestojí. V podstatě mi bylo naprosto jasné, že je celkem jedno, zemřeme-li ve třiceti nebo v sedmdesáti, poněvadž samozřejmě tak jako tak budou žít ostatní muži a ostatní ženy dál, a celá tisíciletí se na tom nic nezmění. A tohle tedy bylo nad slunce jasnější. Pokaždé bych umíral zas jen já, teď jako za dvacet let.*
V tomto bodě mých úvah mi trochu vadilo, že při pomýšlení na dvacet let života před sebou mnou projelo strašné škubnutí. Nedalo se nic dělat, musel jsem je zdušit představou, jak by asi vypadaly mé myšlenky a pocity za dvacet let, až bych měl život chtít nechtě za sebou a musel to balit. Jak už jednou člověk umírá, otázka jak a kdy ztrácí význam, to je mimo diskusi.
- Čím se Mersault liší od ostatních obyčejných lidí? Posuďte jeho povahu, co mu schází, v čem je důsledný? Najděte místo, kde sám hodnotí svůj čin. Čím je Mersaultovo jednání vedeno?
- Jak a podle čeho byl hodnocen a posuzován Mersault vyšetřovateli, soudci i obhájcem?
- Které myšlenky obsahují Mersaultovy sebereflexe? Jaké jsou základní pocity camusovské postavy? V čem je síla Camusova absurdního člověka?
- Všimněte si i zvláštního jména hrdiny Mersaulta, v němž lze vysledovat i skryté pojmy moře (mer) a slunce (soleil). Jak a kde obojí hrálo důležitou roli?
- Vyhledejte místo, kde je Mersault přiveden k záchvatu zuřivosti, když se ho kněz snažil přimět k účinné lítosti. Kdy teprve dochází k usmíření, uklidnění a uvědomí si zákonitost absurdity vlastní existence? Proč odmítá duchovní útěchu? Jak souvisí hrdinův psychický stav s přírodní scénérií?
- Vysvětlete na základě 2. ukázky podstatu existencialismu. Mersault je osamocen, odsouzen k smrti – vysvětlete název románu.
- Porovnejte Mersaultovy úvahy ve vězení s úvahami někdejšího Máchova Viléma. Porovnejte, co má společného Camusův hrdina se Stendhalovým Juliíenem Sorelem.
- V čem jsou společné rysy, v čem odlišné s Kafkovým dílem?
- Jak souvisí Camusovo dílo s dobou, v níž vzniklo? Co aktuálního skrytě vyslovuje?

Jean-Paul Sartre

Zed' (1939)

zapamatuj si

Soubor 5 novel (Zed', Místnost, Herostrates, Intimita, Mládí šéfa) odpovídajících **existenciální** filozofii autora (člověk si uvědomuje absurditu lidské existence, smrt jako nutný konec, svobodně rozhoduje o svém osudu ap.); děj stejnojmenné novely je situován do období španělské občanské války a má absurdní závěr; hlavní postava a vypravěč Pablo Ibbieta, španělský republikán, je zajat frankistickými fašisty a čeká v cele s dalšími (Tom, Juan) na rozsudek; před smrtí se může zachránit, pokud prozradí úkryt vůdce odboje Ramóna Grise; dokáže se zbavit strachu ze smrti, rozhodne se nic neprozradit; jen z legrace označí hřbitov a márnici, ač ví, že Gris je bezpečně ukryt na vesnici u bratrance; paradoxně byl však Gris dopaden a zastřelen na hřbitově (změnil místo úkrytu) Ibbieta si proti své vůli zachrání život, poprava je tím dočasně odložena; obecně znamená motiv zdi nepřekročitelnou mez mezi člověkem uzavřeným do sebe a ostatním světem, je symbolem vzájemné oddělenosti lidí, tedy absurdity bytí



Zed' – zkráceno

Pedro zazíval, vstal a šel sfouknout lampu. Řekl svému kumpánovi:

„Hrome, to je zima.“

Sklep zešedl. V dálce jsme zaslechli výstřely.

„Už to začíná,“ řekl jsem Tomovi, „asi to odbývají na zadním dvoře.“

Tom požádal lékaře o cigaretu. Já nechtěl; nechtěl jsem ani cigarety, ani alkohol. Od té chvíle střelba nepřestala.

„Pozoruješ?“ řekl Tom.

Chtěl ještě něco říci, ale zmlkl, díval se na dveře. Dveře se otevřely a vstoupil poručík se čtyřmi vojáky. Tom upustil cigaretu.

„Steinbock?“

Tom neodpověděl. Pedro na něj ukázal.

„Juan Mirbal?“

„To je ten na slavníku.“

„Vstaňte,“ řekl poručík.

Juan se nehýbal. Dva vojáci ho vzali v podpaží a postavili ho na nohy. Ale jak ho pustili, upadl.

Vojáci zaváhali.

„Není první, komu je špatně,“ řekl poručík, „musíte ho odnést, vy dva; tam se to spraví.“

Obrátil se k Tomovi:

„Tak pojďte.“

Tom vyšel mezi dvěma vojáky. Druzí dva vojáci šli za nimi, nesli chlapce v podpaží a v podkolení. Neomdlel; oči

měl zešíroka otevřené a po tvářích mu tekly slzy. Když jsem chtěl taky jít, poručík mě zarazil:

„Vy jste Ibbieta?“

„Ano.“

„Vy tady počkáte: pro vás si přijdou za chvíli.“

Odešli. Belgičan a dva hlídači taky, zůstal jsem sám. Nechápal jsem, co se se mnou děje, ale bylo by mi milejší, kdyby to se mnou skoncovali hned. V téměř pravidelných intervalech jsem slyšel výstřely; při každé salvě jsem se roztrásl. Čtělo se mi řvát a rvát si vlasy. Ale zaťal jsem zuby a ruce jsem vrazil do kapes, protože jsem chtěl zůstat čistý.

Za hodinu si pro mě přišli a dovedli mě do prvního poschodí, do místnůstky, kde bylo cítit doutníky a kde bylo horko k udušení. Byli tam dva důstojníci, kouřili, seděli v křeslech a na kolenou měli rozložená lejstra.

„Jmenuješ se Ibbieta?“

„Ano.“

„Kde je Ramón Gris?“

„Nevím.“ Ten, co mě vyslyšel, byl malý a tlustý. Měl skřípec a kruté oči.

Řekl mi:

„Pojď blíž.“

Popošel jsem blíž. Vstal, vzal mě za paži a díval se na mě, jako by mě chtěl rovnou pochovat. Přitom mě vši silou mačkal svaly. Ne proto, aby mě mučil, byla to velká hra: chtěl mě ovládnout. (...)

„Buď ty, nebo on. Zůstaneš naživu, když nám řekneš, kde je.“

Ti dva šviháci ve vysokých botách a s bičíky byli přece taky lidi a taky co nevidět umřou. Trochu později než já, ale o mnoho ne. A zaměstnávali se tím, že hledali ve svých lejtrech jména, pronásledovali jiné lidi, aby je uvěznili nebo vyhladili; měli své názory o budoucnosti Španělska i o jiných věcech. Jejich horlivost mi připadla odporná a směšná: už jsem si nedovedl představit, že bych byl na jejich místě, připadalo mi, že jsou blázni.

Malý tlustoch se po mně pořád díval a švihal se bičíkem do bot. Všechna jeho gesta byla vypočtená, chtěl vypadat jako bujně divoké zvíře.

„Tak co? Rozuměl jsi?“

„Nevím, kde je Gris,“ odpověděl jsem. „Myslel jsem, že je v Madridu.“

Druhý důstojník ležérně zvedl bledou ruku. Ta ležérnost byla taky vypočtená. Viděl jsem jejich drobné lsti a žasl jsem, že jsou na světě lidé, které to baví.

„Máte čtvrt hodiny na rozmyšlenou,“ řekl pomalu. „Odvedte ho do skladu s prádlem, za čtvrt hodiny ho přiveďte zpátky. Jestli bude dál zapírat, bude okamžitě popraven.“

Věděli, co dělají: celou noc jsem čekal; potom mě nechali ještě hodinu čekat ve sklepě, zatím zastřelili Toma a Juana, a teď mě zavírají do skladu s prádlem; jistě si tehle tah včera připravili. Říkali si, že nervy časem povolí, a doufali, že mě tak dostanou.

Zmýlili se. Sedl jsem si ve skladu na stoličku, protože jsem byl zesláblý, a začal jsem přemýšlet. Ale ne o jejich návrhu. Ovšem že jsem věděl, kde je Gris: skrýval se u svého bratrance, čtyři kilometry za městem. Taky jsem věděl, že neprozradím, kde se ukrývá, ledaže by mě mučili (ale na to, zdá se, nepomýšleli). To vše bylo dokonale, nezměnitelně zařízeno a nikterak mě to nezajímalo. Jen bych byl rád chápal důvody svého chování. Raději pojdu, než bych Grise vyzradil. Proč? Neměl jsem už Ramóna Grise rád. Mě přátelství k němu odumřelo chvíli před úsvitem, spolu s mou

láskou ke Conche, spolu s mou touhou žít. Je pravda, stále jsem si ho vážil; byl to tvrdý chlap. Ale kvůli tomu jsem se přece nerozhodl umřít místo něho; jeho život neměl větší cenu než můj. Žádný život neměl cenu. Postaví člověka ke zdi a střílejí do něho, dokud nezdechne: jestli jsem to já nebo Gris nebo někdo jiný, to je jedno. Věděl jsem, že neznamená pro Španělsko víc než já, ale kašlal jsem na Španělsko a na anarchisty: na ničem už nezáleželo. Ale byl jsem tam, mohl jsem zachránit svou kůži, když prozradím Grise, a odmítal jsem to udělat. Připadalo mi to spíš komické: byla to umíněnost. Říkal jsem si:

„Musíš být tvrdohlavý!“ A podivně jsem se rozveselil.

Přišli pro mě a odvedli mě zas k těm dvěma důstojníkům. Zpod nohou nám vyběhla krysa, a to mě pobavilo.

* * *

„Tak co,“ řekl tlustý důstojník, „přemýšlel jsi?“

Prohlížel jsem si je se zájmem jako vzácný hmyz. Řekl jsem jim:

„Vím, kde je. Je schovaný na hřbitově. V některé hrobce nebo v márnici.“

Chtěl jsem si z nich vystřelit. Chtěl jsem vidět, jak vstávají, zapínají si opasky a dávají horlivě rozkazy.

Vyskočili.

„Jdeme tam. Molesi, vyžádejte si od poručíka Lopeze patnáct mužů. A tobě,“ řekl mi malý tloušťák, „jestli jsi mluvil pravdu, splním, co jsem slíbil. Jestli sis z nás udělal blázny, tak si to odneseš.“

S křikem odešli a já klidně čekal pod dozorem falangistů. Občas jsem se pousmál, říkal jsem si, jak se asi budou tvářit.

Viděl jsem je, jak zvedají náhrobní kameny, otvírají jedna dvířka hrobky po druhých. Představoval jsem si celou tu situaci, jako bych byl někdo jiný: vězeň, který si umíní, že bude dělat hrdinu, vážní falangisté se svými kníry a chlapi v uniformách pobíhající mezi hroby; bylo to k popukání.

Za půl hodiny se malý tlustoch vrátil sám.

Přeložil J. Čermák

Otázky

- Co konkrétně může znamenat pojem zed' nejen v názvu novely?
- Doložte rysy existenciální filozofie.
- Pokuste se vyjádřit, čím se liší Sartre od Camuse.

Alain Robbe-Grillet

Žárlivost (1957)



zapamatuj si

Klasické dílo tzv. **nového románu** (metaromán, antiromán, „škola pohledu“) – protiklad k balzacovskému románu 19. stol. s tradiční kompozicí děje, postavami a vševědoucím vypravěčem; skutečnost podána detailním popisem běžných věcí a jevů bez příčinné souvislosti a časové chronologie a zachycením subjektivních reakcí na tyto podněty; různé úhly pohledu (i zúčastněné postavy) – vše viděno jakoby okem kamery; postavy bez psychologické motivace a charakteristiky (kafkovská bezejmennost, anonymizace, nekonkrétnost) – vnitřní psychické dění podáno jen prostřednictvím vnějšího chování postav (dialogy, gesta) ⇒ úsilí o objektivitu; pohrávání s příběhem a znejistování je dáno i dvojsmyslným názvem (*La jalousie* znamená žaluzii i žárlivost) – pohled skrz žaluzie, v určitém úhlu, prostoru k vidění; pojem *žárlivý* lze chápat i jako synonymum k mrzutý, znepokojený, zoufalý; základní situace: 3 majitelé banánové plantáže – detailní popisy řady setkání A..., manželky jednoho z majitelů, a jejího přítele Francka (v jejím domě, vyjíždky do přístavního města za obchodním jednáním a za nákupy, pozdní návraty atd.), třetí postava jakoby stálý svědek je manžel A... (nikdy nevystoupí, není jmenován, o jeho přítomnosti svědčí jen třetí židle, přístroj ap.) – jeho všudypřítomným očima autor ukazuje situaci, ač zdůrazňuje, že děj se odehrává jen v hlavě neviditelného vypravěče, tj. spisovatele a čtenáři; ani zmínka o milostném vztahu A... a Francka, ale z detailů může vyplývat žárlivé podezření (gesta rukou, mnohovýznamné úsměvy, pohledy, slovní narážky, rozestavení židlí aj.) ⇒ možnost různé interpretace; fragmentarizace dějů, hovorů, stereotypní opakování nebo variace týchž jevů (nalévání aperitivu, zabíjení stonožky, zmínky Francka o manželce Christianě, přesné zachycení interiéru) a tajemné náповědi zvyšují napětí a estetický účinek; hlavní důraz na imaginaci, invenci – na formu; součástí textu jsou úvahy; experimenty s jazykem, např. nové využití slovesných časů a způsobů (nečekané střídání kondicionálu, prézenta, futura)

Na večeři je tu zase Franck, usměvavý, přívětivý, hovorný. Christiana s ním tentokrát nepřišla; zůstala doma u dítěte, které má trochu horečku.

* * *

Ale dnes večer ji A ... přece jen čekala, aspoň dala prostor pro čtyři. Dá přebytečný přístroj hned odnést.

Na terase klesne Franck do jednoho z nízkých křesel a obligátním zvoláním konstatuje jejich pohodlnost. Jsou to velmi prostá křesla ze dřeva a kožených popruhů, zhotovená podle návrhu A ... domorodým řemeslníkem. A ... se nakloní k Francovi, aby mu podala sklenku.

Ačkoliv se už docela setmělo, nepřála si A ..., aby přinesli lampy, protože, jak řekla, přitahují komáry. Sklenky jsou skoro až po okraj plné směsi koňaku a sodovky, ve které plave kostička ledu. Aby snad v úplné tmě obsah neobratným pohybem nepřevrhla, přistoupí A ... až těsně ke křeslu, kde sedí Franck. V pravé ruce drží opatrně sklenku, kterou mu určila. Druhou rukou se opře o opěradlo křesla a skloní se k němu tak blízko, že se jejich hlavy octnou u sebe. Franck zamumlá několik slov: patrně poděkování.

A ... se hbitě vztyčí, uchopí třetí sklenku – nebojí se, že ji rozlije, poněvadž není tak plná – a jde si sednout vedle Francka; ten dál líčí poruchu nákladního auta, o které začal vykládat, sotva přišel.

A ... dnes večer sama rozestavila křesla, když je sluha vynesl na terasu. Její křeslo a to, které přichystala pro Francka, stojí vedle sebe u zdi domu – lenochem ke stěně, pochopitelně – pod oknem kanceláře. Má tudíž A ... Franckovo křeslo po levici a po pravici – jenže víc vpředu – stoleček s láhvemi. Druhá dvě křesla umístila z druhé strany stolku ještě víc doprava tak, aby nepřekážela pohledu z prvních dvou křesel přes zábradlí. Rovněž kvůli „rozhledu“ nejsou tato druhá dvě křesla obrácena k ostatním: stojí napříč, natočena šikmo k sloupkovému zábradlí a k protější stěně. Následkem toho musí osoby, které v nich sedí, namáhat vytačet hlavu doleva, kdykoli se chtějí podívat na A ... – především se to týká čtvrtého, nejvzdálenějšího křesla.

Třetí křeslo, vlastně skládací sedátko z plátna napjatého na kovovém rámu, mezi čtvrtým křeslem a stolem, stojí trochu víc vzadu. Právě toto méně pohodlné sedadlo zůstalo prázdné.

* * *

Celý dům je prázdný. Je prázdný od rána.

Ted' je půl sedmé. Slunce zmizelo za skalnatou ostruhu, kterou končí nejvýznamnější výběžek vysočiny.

Je noc, černá, strnulá noc, která nepřináší osvětlení, plná ohlušující vřavy cvrčků, bez konce, bez začátku.

A ... se do večere nevrátí. Než se vydá na zpáteční cestu, navečeří se s Franckem ve městě. Neřekla, že se má pro ni něco chystat. To znamená, že nebude nic potřebovat, až se vrátí. Je zbytečné na ni čekat. Rozhodně je zbytečné čekat na ni s večerí.

Na stůl v jídelně položil sluha jediný příbor proti dlouhému a nízkému příborníku, který zabírá skoro celou stěnu mezi otevřenými dveřmi do přípravy a zavřeným oknem do dvora. Záclony nezakrývají šest černých tabulek okna, poněvadž je nikdo nestáhl.

Velkou místnost osvětluje jediná lampa. Stojí na jihozápadním rohu stolu (to jest na straně u přípravy) a svítí na bílý ubrus. Napravo od lampy označuje Franckovo místo skvrnka od omáčky, podlouhlá křivolaká kaňka, s drobnějšími tečkami kolem. Na opačné straně padají paprsky lampy kolmo na holou stěnu dva kroky od stolu; v ostrém světle vystupuje obraz stonožky, kterou Franck zamáčkl.

* * *

A... by už dávno měla být zpátky.

Ovšem je dost důvodů, kterými se zpoždění dá vysvětlit. Odmyslíme-li si nehodu – ačkoliv se nikdy nedá vyloučit –, mohli třeba dvakrát za sebou píchnout a řidič musil spravovat pneumatiku: sundat kolo, rozmontovat plášť, najít díru v duši ve světle reflektorů atd.; při příliš tvrdém nadskočení se jim mohl někde přetrhnout drát, například jim přestaly svítit reflektory: musí závalu dlouho hledat a potom nouzově opravit v chabém světle baterky. Vozovka je v tak špatném stavu, že při rychlé jízdě mohlo dojít i k poškození důležitých součástí: zlomilo se péro, ohnula se osa, rozbila se skříň... Nebo musili pomoci jinému šoferovi v nesnázích. Takovou věc nelze odmítnout. Různé náhody mohly zdržet už jejich odjezd: některá schůzka se nepředvídaně protáhla, hoteliér byl příliš liknavý, přijali na poslední chvíli pozvání k večeri atd. atd. Konečně mohl být šofer tak unaven, že odložil návrat na druhý den.

Přeložila A. Hartmanová

Otázky

- V čem je podstata poetiky nového románu?
- V čem je nový román odlišný od balzacovského realistického románu i od děl Prousta, Joyce?
- Na co je redukována skutečnost a proč?
- Doložte v textu ukázky pedantický, detailní popis objektivní skutečnosti.
- Doložte, že tzv. „škola pohledu“ je spojením pohledu všudypřítomných očí (smyslů) a kombinujícího mozku (roзумu).

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Samuel Beckett (irský spisovatel, píšící převážně francouzsky)

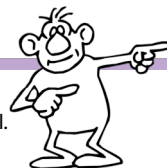
Čekání na Godota (1952)



zapamatuj si

Typické **absurdní drama** (antidrama) o 2 jednáních; neurčitý čas a prostor, téměř prázdná scéna (venkovská cesta se stromem a kámen) = místo, kde dva tuláci Estragon a Vladimír vedou nekonečný chaotický dialog plný banalit, nic nedělají, pouze marně čekají na jakéhosi Godota, který by snad mohl změnit jejich beznadějný osud (nemohou jinak, nechtějí-li se oběsit); setkání, absurdní hovor a konfrontace s dalšími dvěma postavami, které se naopak pohybují, ale beze smyslu: Pozzo s bičem (symbolizuje bezmeznou moc, vychloubačnou a brutální povahu) a jeho otrok Lucky vlečený na provaze jako pes (ponížený, neschopný projevit svou vůli) – táhne kufr, stoličku a koš s jídlem; v 2. dějství (nazítří) ve stejné době a na stejném místě takřka opakování téže scény, ale výměna pozic: Pozzo oslepl, je závislý na Luckym (který oněmí) a tuláčích – vlečou se životem bez cíle; obě jednání končí oznámením jakéhosi chlapce, že Godot nepříjde dnes, ale určitě zítra; hra o nekonečném a marném čekání, tematika tragické a zoufalé bezvýchodnosti a bezmocnosti člověka, jeho apatie – pochmurná komedie s groteskními obrazy (klaunské scény pádů, obouvání a zouvání bot, padání kalhot) = obraz člověka postmoderní doby, v níž se hroutí mezilidské vztahy a ztrácí pocit smyslu života, podobenství o soudobém světě absurdnosti, nehybnosti a opakování v kruhu, o situaci lidstva; otázky (odkud přicházíme, kam jdeme) rekapitulovány, kladeny marně, působí absurdně, zůstávají bez odpovědí; úzkostné čekání nekončí příchodem Godota (symbolu jakési naděje); cyklická výstavba hry – opakování banalit, členění refrémem *Čekáme na Godota* – tím vyjádřena „dějovost“ hry (nic se neděje, nedaří se ani odchod); nakonec si pohrávají s možností sebevraždy, ale daleko jednodušší je čekat dál na vykoupení

VLADIMÍR	Musíme zítra zpátky.	ESTRAGON	<i>po velmi vzrušených gestech a nesouvislých slovech</i> Proč mě nikdy nenecháš spát?
ESTRAGON	Proč?	VLADIMÍR	Cítil jsem se osamělý.
VLADIMÍR	Čekat na Godota.	ESTRAGON	Zdálo se mi, že jsem byl šťasten.
ESTRAGON	Máš pravdu (<i>Ticho</i>). Nepřišel?	VLADIMÍR	To zkrátilo čas.
VLADIMÍR	Ne.	ESTRAGON	Zdálo se mi, že...
ESTRAGON	A teď je už moc pozdě.	VLADIMÍR	Buď zticha!
VLADIMÍR	Ano, už je noc.		(<i>Ticho</i>)
ESTRAGON	A kdybychom to nechali plavat? (<i>Ticho</i>) Kdybychom to nechali plavat?		Zajímalo by mě, zda je opravdu slepý.
VLADIMÍR	Potrestal by nás. (<i>Ticho. Zahledí se na strom.</i>) Jen strom žije.	ESTRAGON	Kdo?
ESTRAGON	(<i>zahleděný na strom</i>) Co je to?	VLADIMÍR	Tvrdil by skutečný slepec, že nevnímá čas?
VLADIMÍR	Strom.	ESTRAGON	Kdo?
ESTRAGON	No jo, ale jaký druh?	VLADIMÍR	Pozzo.
VLADIMÍR	Nevím. Vrba.	ESTRAGON	On je slepý?
ESTRAGON	Pojď se podívat. (<i>Táhne Vladimíra ke stromu. Zůstanou před ním nehybní</i>) Co kdybychom se oběsili?	VLADIMÍR	Tvrdil to.
VLADIMÍR	Na čem?	ESTRAGON	No a?
ESTRAGON	Nemáš kousek provazu?	VLADIMÍR	Zdálo se mi, že nás viděl.
VLADIMÍR	Ne.	ESTRAGON	To se ti jen zdálo.
ESTRAGON	Tak teda nemůžem.		(<i>Ticho</i>)
	* * *		Pojďme odtud. Nemůžem. To je pravda.
			(<i>Ticho</i>)
			Viš určitě, že to nebyl on?
		VLADIMÍR	Kdo?



ESTRAGON Godot.
VLADIMÍR Ale kdo?
ESTRAGON Pozzo.
VLADIMÍR Ale ne! Ale ne!
(*Ticho*) Ale ne!
ESTRAGON Já přece jen vstanu. (*Namáhavě vstává*) Au!
VLADIMÍR Už nevím, co si myslet.
ESTRAGON Mé nohy. (*Sedne si a zkouší se zout*) Pomoz mi!
VLADIMÍR Spal jsem, zatímco jiní trpěli? Spím snad v tuto chvíli? Co řeknu o tomto dni zítra, až budu myslet, že jsem se probudil? Že jsem čekal na tomto místě se svým přítelem Estragonem až do setmění na Godota? Že přišel Pozzo se svým soumarem a že s námi mluvil? Ovšem. Ale co z toho všeho bude pravda?
(*Estragon po marné námaze s botami usne. Vladimír ho pozoruje*)
On nebude vědět o ničem. Bude mluvit o kopancích, které dostal, a já mu dám mrkev. (*Ticho*) Rozkročmo nad hrobem se těžko rodí. Na dně jámy blouznivý hrobník nasazuje svá pouta. Je čas stárnout. Vzduch je plný našich výkřiků. (*Naslouchá*) Ale zvyk zmůže mnoho. (*Hledí na Estragona*) Mě taky kdosi pozoruje a říká: spí, neví, že spí. (*Ticho*) Dál nemohu. (*Ticho*) Co jsem to říkal? (*Chodí pobouřeně sem a tam, zastaví se u levé kulisy a zahledí se do dálky*) (*Vpravo vejde Chlapec, který tu byl včera. Zastaví se a čeká*)
CHLAPEC Pane...
(*Vladimír se obrátí*)
Pane Alberte...
VLADIMÍR Začneme znovu. (*Ticho. Chlapci*) Ty mě nepoznááš?

CHLAPEC Ne, pane.
VLADIMÍR Nebyl jsi tady včera?
CHLAPEC Ne, pane.
VLADIMÍR Jsi tady dnes poprvé?
CHLAPEC Ano, pane.
(*Ticho*)
VLADIMÍR Na příkaz pana Godota?
CHLAPEC Ano, pane.
VLADIMÍR Dnes večer nepřijde.
CHLAPEC Ne, pane.
VLADIMÍR Ale přijde zítra.
CHLAPEC Ano, pane.
VLADIMÍR Určitě.
CHLAPEC Ano, pane.
(*Ticho*)

* * *

VLADIMÍR Co dělá pan Godot? (*Ticho*) Slyšíš?
CHLAPEC Ano, pane.
VLADIMÍR No a?
CHLAPEC Nedělá nic, pane.
(*Ticho*)

* * *

VLADIMÍR Má pan Godot plnovous?
CHLAPEC Ano, pane.
VLADIMÍR Světly nebo... (*váhá*)... černý?
CHLAPEC (*váhá*) Myslím, že bílý, pane.
(*Ticho*)
VLADIMÍR Milosrdenství!
(*Ticho*)
CHLAPEC Co mám vyřídit panu Godotovi, pane?
VLADIMÍR Řekni mu... (*odmlčí se*)... řekni mu, žeš mě viděl... (*zamyslí se*)... žeš mě viděl.

Přeložil J. Kolář

Otázky

- Doložte nejdůležitější znaky absurdního dramatu. Čím se odlišuje od tradičního dramatu?
- Jak autor vyjadřuje postoje a pocity postav?
- Čím je stylově příznačný dialog mezi Estragonem a Vladimírem? O čem svědčí? V jakém smyslu jsou oba konfrontováni s Pozzem a Luckym?
- Výrazem čeho je smutek, zemdlelost, monotónnost? Jaký smysl mají opakování, návraty variujících se významů v celkové stavbě hry?
- Co asi symbolizuje Godot? Proč nepřišel? Co autor napovídá volbou jmen? (Estragon je francouzské, Vladimír slovanské, Pozzo italské, Lucky anglické).
- Co vše je ve hře symbolické? Co symbolizuje pán a otrok?
- Co je základním tématem hry? Kterého kompozičního prvku autor používá? Z které filozofie vychází obsahově? Povšimněte si jazykových a formálních prostředků.
- Vzpomeňte si, že principy absurdity se uplatnily i v jiných žánrech a útvarech než v dramatu – kde? Kde jste se už setkali s podobnou fragmentaritou v rovině postav (nedostaví se, chybí, marně je očekávána)?
- Před čím autor varuje a jak?

Eugène Ionesco

Plešatá zpěvačka (1948)

zapamatuj si



Klasické jednoaktové **absurdní drama** (antihra), autorova prvotina, založila tradici absurdního divadla; je charakterizována jako komedie, ač podle slov autora „*výchází pocit nebyl pocit komiky*“; groteskní, bezvýchodné situace jsou však vyvolávány; inspirační zdroj – nepřírozené rozhovory v konverzační příručce angličtiny; jednající postavy: manželé Smithovi, k nimž přichází na návštěvu Martinovi, pak vedou fantasmagorickou konverzaci plnou slovních nesmyslů, banalit, otřepaných jazykových klišé a nesouvislých vět ⇒ vyvolána nicotná, bezvýchodná situace; postupně rozhovor nabývá na agresivitu (úsilí každého prosadit svou neměnnou pravdu) ⇒ ztragičtění (odcizený konzumní svět, zmanipulované a trpné postavy upadající do konformismu; vtom vstupuje do děje velitel hasičů, aby uhasil požár, který má vypuknout na několika místech ve městě; po ujištění, že nikde nehoří, zůstává a všechny postavy pokračují v nesrozumitelné komunikaci, kterou nelze zastavit; v závěru si oba páry vymění místa a Martinovi opakují totéž, co Smithovi v 1. scéně (absurdní stereotyp), hyperbolizace nesmyslnosti, jazyková ekvilibristika; vliv dadaismu, vytvoření situace, kdy jazyk jako základní prostředek komunikace přestává plnit svou funkci („tragédie řeči“) a je příčinou lidského nedorozumění = obraz moderní společnosti, nesnesitelných podmínek, pocitu existenciální absurdity; svět demaskován, realita bytí zbavena smyslu (opakováním týchž frází se odvádí pozornost od skutečných problémů, veřejnost je mystifikována)

Výstup XI

PANÍ MARTINOVÁ

Já mohu koupit kapesní nůž pro svého bratra, ale vy nemůžete koupit svému dědovi Irsko.

PAN SMITH

Člověk chodí po nohou, ale ohřívá se elektřinou nebo uhlím.

PAN MARTIN

Ten, kdo dneska prodá krávu, bude mít zítra kávu.

PANÍ SMITHOVÁ

V životě se jeden musí dívat z okna.

PANÍ MARTINOVÁ

Ale je možno si sednout na židli, když nemá okna.

PAN SMITH

Člověk aby stále myslel na všechno.

PAN MARTIN

Strop je nahoře, podlaha je dole.

PANÍ SMITHOVÁ

Řeknou-li ano, je to jen takový způsob mluvení.

PANÍ MARTINOVÁ

Jak si kdo ustele, tak si lehne.

PAN SMITH

Vezměte kruh a polaskejte se s ním a zvrhne se vám v bludný kruh.

PANÍ SMITHOVÁ

Učitel ve škole učí žáky číst, ale kočka kojí kotata, dokud jsou malá.

* * *

PANÍ SMITHOVÁ

Čekám, až mě vodovod přijde navštívit ke mně do mlýna.

PAN MARTIN

Dá se dokázat, že sociální pokrok je mnohem lepší s cukrem.

PAN SMITH

K čertu s leštěním!

(Po této poslední odpovědi pana Smitha zůstanou ostatní chvíli tiše, uzašlí. Je cítit, že tu vládne jisté nervové podráždění. Údery hodin jsou také nervóznější. Odpovědi, které následují, se musejí říkat zprvu ledovým nepřátelským tónem. Nepřátelství a nervozita stále rostou. Ke konci této scény musí všechny čtyři osoby stát velmi těsně u sebe, musí rvát své repliky, zvedat pěsti, připraveny vrhnout se na sebe.)

* * *

PAN SMITH

Kakadů, kakadů, kakadů, kakadů, kakadů, kakadů, kakadů, kakadů.

PANÍ SMITHOVÁ

Jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy, jaké kecy...

PAN MARTIN

Jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců, jaké katarakty keců...

PAN SMITH

Psi mají blechy, psi mají blechy.

PANÍ MARTINOVÁ

Kaktus, kultus, kukla, kulka, kokarda, košer.

* * *

PANÍ SMITHOVÁ

Krišnamurti, krišnamurti, krišnamurti!

PAN SMITH

Papež šnupe rapé. Záklopka mu neklape. Záklopka má papeže.

PANÍ MARTINOVÁ

Bazar, Balzac, Bazaine!

PAN MARTIN

Bizární, bazén, bižuterie!

PAN SMITH

A, e, i, o, u, a, e, i, o, u, a, e, i, o, u, i!

PANÍ MARTINOVÁ

Be, fe, le, me, pe, se, ve, lze!

PAN MARTIN

Tři sta třiatřicet stříbrných stříkaček stříkalo přes tři sta třiatřicet stříbrných střech!

PAN SMITH

(*napodobuje vlak*)

Šu, šu, šu, ... šu, šu, šu, ... šu, šu, šu, ííí! Proč tam!

PANÍ MARTINOVÁ

Stojí!

PAN MARTIN

Tamta!

PANÍ SMITHOVÁ

Pumpa!

PAN SMITH

Proč tam!

PANÍ MARTINOVÁ

Stojí!

PAN MARTIN

Tamta!

PANÍ SMITHOVÁ

Pumpa!

(*Všichni dohromady ve vrcholící zuřivosti si řvou do uší. Světlo zhasne. Ve tmě je slyšet ve stále zrychlovaném rytmu*)

VŠICHNI DOHROMADY:

Proč tam stojí tamta pumpa! Proč tam stojí tamta pumpa! Proč tam stojí tamta pumpa! Proč tam stojí tamta pumpa!

(*Slova náhle ustanou. Rozsvítí se. Pan a paní Martinovi sedí jako Smithovi na začátku hry. Hra začíná znovu s Martinovými, kteří říkají přesně tatáž slova jako Smithovi v první scéně, zatímco se opona zvolna zavírá.*)

Přeložil J. Konůpek

Otázky

- Jak vystupují a jednají postavy?
- Proč se centrem pozornosti stává jazyk, jeho nesdělnost?
- Co autor v dramatu řeší?
- Porovnejte Ioneska s Beckettem z hlediska tematického i jazykového.
- Ke kterému ze starších avantgardních směrů má absurdní divadlo nejblíže: k dadaismu, futurismu, expresionismu nebo kubismu?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Itálie

Alberto Moravia

Horalka (1957)

zapamatuj si

Román s válečnou tematikou, významné dílo **neorealismu** s prvky literárního existencialismu; vzpomínkové vyprávění titulní postavy – římské hokynářky, vdovy Césiry; prchá s 13letou dcerou Rosettou před válečným běsněním (po zhroutilí fašistického režimu v posledních měsících války, kdy byla Itálie obsazována spojeneckými armádami) k příbuzným na venkov do chudého horského kraje; chce uchránit dceru a přežít; osud ji však vystavuje krutým zkouškám: přišla o všechny úspory, nejbližší přátelé (Michele, Tommasino) zahynuli, nejtěžší ranou bylo brutální znásilnění Rosetty marockými vojáky (paradoxně při návratu do osvobozeného Říma, když našly úkryt v kostele); dcera se zhroutila, ztratila smysl života, iluze o lidech a morálce; přesto matka zápasí o nejvyšší hodnoty – lásku a vzájemné porozumění, pokouší se zapomenout a znovu žít; dílo připomíná tematicky běžencectví, útěk před krutým osudem (vesměs marný) ⇒ moderní varianta pikareskního románu; zobrazení reality ve všech novinách, mozaika příběhů prostých lidí, nesentimentální pohled na svět nelidskosti, prodejnosti, násilí, bezcitnosti, rozvratu morálky; kombinace detailního realistického popisu, výstižné vnější charakteristiky postav a náhodných osudových situací; konkrétnost, věcnost, otevřenost vyjádření, dokumentárnost – typ reportážního sdělení o syrové, drsné realitě a každodenním životě obyčejných lidí; využití prostředků filmové řeči, vyjádření smyslových pocitů; cíl – ukázat, jak válka mění lidi, a vyjádřit odpor a nenávist k válce



Kapitola V

Zkrátka, jednoho dne jsem složila do košíčku osm vajec a sešla jsem s Rosettou dolů, abych je vyměnila za komisárek u Němců – tábořili v pomerančovínových hájích dole v údolí. Náhodou byl ve Sv. Eufemii za obchodem Tommasino a nabídl se, že nás vyprovodí.

Vydali jsme se na cestu pátý pěkný den po tom prvním bombardování. Tommasino šel jako obvykle před námi, skákal přes kamení a díry po oslí stezce, beze slova, ponořený do svých výpočtů, a my šly za ním taky mlčky. Oslí stezka se klikatila po úbočí hory nalevo, potom jí na určitém místě zatarasovala cestu příkrá skála, stezka běžela kus po rovině a pak znovu sestupovala z hory dolů napravo. Ta rovinka bylo podivné místo: byly tam holé, příkré skály zvláštního tvaru jako cukrové homole, sedě jak ze sloní kůže, celé proděravělé jeskyněmi a jeskyňkami: a mezi těmi skalami rostla spousta indických fiků, které se podobaly svými zelenými masitými listy nafouklým a pichlavým tvářičkám. Stezka se kroutila mezi indickými fiky a skalami podél potůčku, který byl takový hezký, radost se podívat – voda čistá jak zrcadlo a koryto pokryté zeleným mechem. Jak jsme dorazili na tu rovinku a Tommasino šel asi třicet kroků před námi, zaslechli jsme rámusit letku aeroplánu. Nevšimli jsme si toho, teď už to bylo docela běžné, a kromě toho letěla směrem na frontu; mohli jsme být jisti, že nezačne bombardovat hory, protože to nestálo za to, mrhat na kameny rumišť bombami, za které se musilo zaplatit. Proto jsem jen řekla klidně Rosettě: „Koukej, eroplány.“ A opravdu, na jasném nebi bylo vidět stříbřitě bílou letku, vyřízenou do tří řad, v čele jediný eroplán, který je jakoby vedl. Jak jsem se tak dívala, uviděla jsem, jak z eroplánu v čele letí červený praporek, a nevím, jak jsem si vzpomněla, že Michele mi řekl, že je to znamení k shazování bomb. Jen jsem si to pomyslela, začaly pršet bomby, ale skoro hned jsme slyšeli hromový výbuch hodně blízko, zatímco země kolem nás tancovala jako při zemětřesení. Ve skutečnosti to nebyla ani tak země, co tancovalo, ale spousty kamínků vyrvaných z půdy, a hlavně – jak jsem viděla potom – ostrých a zkroucených železných střepin, každá dlouhá aspoň jak můj malíček: kdyby nás jen jedna zasáhla do těla, byly jsme na místě mrtvé. Kolem dokola se zvedl ostrý hustý prach, dráždil ke kašli, a v tom kalném prašném mraku jsem už skoro nic nerozeznávala, popadl mne hrozný strach a volala jsem Rosettu. Mračno teď trochu zřídlo, na zemi byla spousta těch

železných střepin a fašírka z rozsekaných a rozdrčených indických fíků. Pak jsem najednou zaslechla Rosettu, jak mi říká: „Ale já jsem tady, mámo.“ Nikdy jsem nevěřila na zázraky, ale říkám pravdu, když jsem – po těch železných střepinách, které kolem nás v okamžiku výbuchu tancovaly – šťastně objímala svou Rosettu živou a zdravou, pomyslíla jsem si, že to byl opravdový zázrak, že nás to nezabilo. Objímala jsem ji, pusy jsem jí dávala, sahala jsem jí na obličej a na tělo, skoro jsem nevěřila, že zůstala zdravá; potom jsem hledala Tommasina, který šel před námi asi třicet kroků napřed, jak jsem řekla.

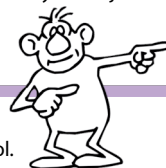
Neviděla jsem ho na té rovině pokryté roztlučenými indickými fíky ani nablízku, ani dál, ale zaslechla jsem, jak někde naříká: „Pane Bože, Panenko Marijá, Pane Bože, Panenko Marijá...“ Napadlo mě, že ho to třeba zasáhlo, a pocítila jsem výčitky za to své štěstí, že jsem našla Rosettu živou a zdravou. Neměla jsem ho nijak zvlášť v lásce, ale koneckonců to byl taky člověk a pomohl nám, i když ze ziskuchtivosti. A tak jsem zamířila k místu, odkud jsem slyšela jeho hlas, a čekala jsem, že ho najdu ležet na zemi ve vlastní krvi. Byla to mělká jeskyňka, skoro díra v jedné té skále; seděl tam skrčený jak hlemýžď v ulitě, hlavu mezi rukama a hlasitě naříkal. Hned jsem si všimla, že nemá ani šrám, že je to jenom úlek. Povídám mu: „Tommasino, je po všem... co tu děláš v té díře?... Poděkujme Pánu Bohu, všichni jsme naživu.“ On mi neodpověděl, jenom dál mumlal: „Pane Bože, Panenko Marijá...“ To mě překvapilo a naléhala jsem: „Tommasino, hni sebou, jdeme dolů, jinak bude pozdě.“ Ale on: „Já se odtud nehnu.“ A já: „Ale copak chceš tady zůstat?“ A on: „Já tam dolů nejdu... teď vylezu až na vršek, co nejvýš, a zalezu pod zem do nějaké hluboké jeskyně a nehnu se odtamtud... se mnou je konec.“ „Ale Tommasino, a co obchod?“ „K čertu s obchodem.“ Jak jsem slyšela, že posílá k čertu obchod, pro který až dosud podstoupil tolik nebezpečí, pochopila jsem, že to myslí vážně a že je zbytečné naléhat. Ale přece jsem řekla: „Doprovod' nás aspoň dolů... stejně můžeš být klidný, dneska už se eroplány nevrátí.“ Odpověděl: „Jděte samy... já se odtud nehnu,“ a zase se začal třást a volat Panenku Marii. Tak jsem se s ním rozloučila a vykoučila jsem po oslí stezce do údolí.

Ještě tentýž den utekl Tommasino až nahoru do osady nad Sv. Eufemii, kde měl rodinu. Druhý den poslal jednoho rolníka s dvěma muly pro všechny své věci do svého domečku v údolí – všechno, taky matrace a drátěnky z postelí, si dal odnést na vršek hory. Ale domek, kde bydlila rodina, se mu nezdál dost bezpečný; za pár dní se se ženou a s dětmi přestěhoval do jeskyně až docela pod temeno hory. Byla to prostorná, hluboká jeskyně se vchodem, který nebylo zvenčí vidět, protože byl celý zarkytý stromy a ostružiním. Nad jeskyní se tyčila obrovská šedá, vysokánská skála, podobná cukrové homoli – bylo ji dobře vidět i z údolí, tak byla velká. Strop jeskyně byl tedy pěkných pár desítek metrů silný, samá pevná skála. Ubytoval se s rodinou v té jeskyni – za dávných dob bývala útočištěm loupežníků – a budete si možná myslet, že se teď cítil před bombami v bezpečí a že ho strach přešel. Ale jeho chytl tenkrát takový strach, že mu tak říkající přešel do krve jako horečka. Třebas byl v jeskyni a nad sebou měl skálu, pořád se jen celý den třásl od hlavy k patě, chvilku se podepíral na jednom místě, chvilku na druhém, hlavu a ramena zabalené do deky. Pořád jen opakoval slabým naříkavým hlasem: „Mně je špatně, mně je špatně,“ nejdí už, nespál a zkrátka se tratil před očima, roztával jak svíčka, každý den ho kus po kuse ubýlo. Já jsem s ním jeden den šla a našla jsem ho hubeného a zkroušeného, že by se kámen ustrnul. Stál opřený u vchodu do jeskyně, celý zabalený do deky, a třásl se a vzpomínám, že jsem si ho trochu dobírala – neuvědomila jsem si, že je opravdu nemocný: „Ale Tommasino, čeho se bojíš? Tahle jeskyně bomby vydrží. Čeho se bojíš? Že se budou bomby kroutit tady v lese jako hadi a nakonec vlezou do jeskyně a půjdou za tebou i do postele?“ Díval se na mne, jako by nerozuměl, a úporně opakoval: „Mně je špatně, mně je špatně.“ Zkrátka za několik dní jsme se dověděli, že umřel. Umřel strachy, protože neměl žádné zranění ani nemoc: jenom hrůzu z těch bomb.

Přeložili J. Pokorný a A. Wildová

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Otázky

- Co způsobilo tragédii Tommasina? V čem se odlišoval od hokynářky?
- Doložte, že situace není autorem chápána jen jako sociální, politická a mravní, ale je dána existenciálně.
- Komu a čemu se autor obdivuje? Co jednoznačně odsuzuje?
- Charakterizujte obecné rysy neorealismu a doložte je na ukázce. Které jsou typické vyjadřovací prostředky neorealistů? Na co je zaostřena autorova pozornost?
- Charakterizujte základní stylistický prostředek ukázky a celého románu, jeho výrazové možnosti. Všimněte si míst, které svědčí o téměř filmovém vnímání reality a vyjádření smyslových pocitů.

Umberto Eco

Jméno růže (1980)



zapamatuj si

Vrcholné dílo **postmoderní literatury**, román s encyklopedickým záběrem, autorův pokus o realizaci „otevřeného díla“ (umožňuje velké množství interpretací); záměrná mystifikace – příběh předložen jako zrekonstruovaný středověký latinský rukopis benediktinského mnicha Adsona z Melku, který byl teprve 1842 přeložen do francouzštiny a vydán (viz předmluva); děj se odehrává v severoitalském opatství 1327; vypravěč Areo líčí události, které zažil jako 18letý novic se svým mistrem, učeným františkánem Vilémem z Baskervillu (aluze = narážka na Doylův román, zdůraznění detektivního principu), bývalým inkvizitorem; oba pátrají po příčinách záhadných úmrtí mladých mnichů, k nimž dochází dennodenně (Andelma z Otranda, znalec řečtiny Venantia, Berengara, znalec bylin Severina a knihovníka Malochiáše); dostávají se do knihovny, podobné labyrintu (uzavřený prostor, labyrint světa, symbol lidské vzdělanosti, ale i ohraničenosti lidského poznání), nacházejí vzácný rukopis (2. díl Aristotelovy Poetiky pojednávající o smích) a ten pomáhá záhadu rozřešit; současně se v opatství koná setkání císařské legace a papežových vyslanců, při němž má Vilém sloužit jako prostředník; k dohodě o teologických a filozofických otázkách nedojde, roztržka vrcholí s bývalými členy sekty – s jejím představitelem Salvatorem je obviněna vesnická dívka z čarodějnictví a odsouzena k smrti upálením; zlo rozpoutal bývalý knihovník, slepý stařec Jorge (viz monolog v závěru), podle něhož má být rukopis i pramenem poznání; Jorge se obává příchodu Antikrista a ve strachu před rozpadem starého světa a jeho myšlení pozřel listy napuštěné jedem a zahynul; před smrtí založil požár, který zničil knihovnu, klášter i celé opatství; příběh o lidském hledání pravdy i podstaty a smyslu středověké kultury (dobové problémy teologické a filozofické); za vnějším tvarem historické detektivky je utajen hlubší význam – cesta za vzdělaností, za dialogem s knihami ⇒ nutí uvažovat, stále hledat, uvědomit si poznávání jako hru; román jako kniha o knihách (dvojí zprostředkování textu); promyšlená kompozice – po Prologu je 7 kapitol (První až Sedmý den), rozčleněných na podkapitoly; každý den smrt jako 7 ran v Apokalypse; ve formě vypravování se rafinovaně prolíná množství žánrů: učená disputace, traktát, proroctví, sociologická sonda do problému mezilidské snášenlivosti a tolerance, smolná kniha; erotika (milostný zážitek – Adso a venkovská dívka, narážky na milostný poměr Berengara se zemřelým Andelemem), koláž z citátů z Bible a jiné teologické literatury, filozofických a historických děl; prvky odborné, krásné, exkluzivní i pokleslé, triviální literatury, prvky publicistiky; postupy mezitextového navazování; vypravování, v němž vystupuje autor, upozorňující na proces vzniku díla (sebereflexivní román); kombinace historického románu, detektivky, hororu, dobrodružného příběhu, gotického románu (napětí, hrůzostrašné scenerie) a předstíraného kronikářského záznamu; studie o znacích a symbolech (úzká souvislost s autorovou hlavní profesní orientací – sémiolog a medievalista, znalec středověku); jemně ironický přístup k minulosti (zlehčován způsob výkladu středověkých snah reformovat církev); mnohohrstevnost díla, otevřenost – dvojí rovina románu, dvojúrovňovost estetického vnímání: dějové i filozofující části ⇒ umožňuje čtenáři (vzdělanému, kultivovanému i běžnému) diferencovaně vnímat a rozšiřovat podle stupně jeho znalosti

Nebudu se zdržovat líčením toho, jak jsme informovali opata, jak celé opatství bylo vzhůru ještě před kanonickou hodinou, nebudu líčit hrůzu a bolest, kterou měli všichni vepsanou ve tvářích, jak se zpráva bleskem rozšířila po celé pláni až k čeledínům a sluhům, kteří se žehnali křížem a pronášeli zařkání. Nevím, zdali se tenkrát ráno první bohoslužba řádně odbyla a kdo se jí zúčastnil. Držel jsem se Viléma a Severina, kteří přikázali zahalit Berengarovo tělo a položit je na stůl ve špitále.

Když se opat a ostatní mniši vzdálili, bratr herbarista s mým mistrem si dlouho a lhotejně, jako muži od medicíny, prohlíželi mrtvé tělo.

„Smrt nastala utopením,“ řekl Severin, „o tom není pochyb. Obličej zduřelý, oči nadmuté...“

„Ne však s cizí pomocí,“ poznamenal Vilém, „Berengar by se vražedníkovi bránil a kolem vany bychom našli stopy po vodě. Jenže je tu všechno v pořádku a čisté, jako by si Berengar ohřál vodu, nalil do vany a z vlastní vůle se do ní položil.“

„Tomu se vůbec nedivím,“ řekl Severin. „Berengar míval občas křeče a já sám jsem mu několikrát řekl, že vlažná koupel je nejlepší prostředek k uklidnění těla i duše. Vícekrát mně požádal o svolení k návštěvě lázně. Tak to možná udělal i dnes v noci...“

„Včera v noci,“ opravil ho Vilém, „protože sám vidíš, že tělo musilo být ve vodě nejméně celý jeden den...“

„Je docela dobře možné, že to bylo včerejší noci,“ souhlasil Severin. Vilém ho v hrubých rysech zpravil o tom, co se předchozí noci stalo. Nezminil se o tom, že jsou byli na zapřenou ve skriptoriu, některé okolnosti mu zamlčel a řekl mu, že jsou pronásledovali neznámou osobu, která nám uzmula nějakou knihu. Severinovi došlo, že Vilém mu říká pouze část pravdy, na nic se však neptal. Poznamenal, že právě Berengar, pokud byl tím tajemným zlodějem, mohl pak pro své rozčilení hledat uklidňující prostředek v koupeli. Poznamenal, že Berengar byl od přírody velice citlivý, stačil nějaký malý zádrhel nebo otřes a chytal ho třas, vyrazil na něm studený pot, vytřeštil oči a klesl k zemi s bělavou pěnou z úst.

„V každém případě,“ řekl Vilém, „než přišel sem, tak se zastavil ještě někde jinde, protože knihu, kterou mi vzal, jsem v lázni neviděl.“

„To je pravda,“ potvrdil jsem trochu pyšně Vilémova slova, „prohledal jsem jeho oděv u vany a po tak velkém předmětu tam nebyla ani stopa.“

„Výborně, Adson,“ usmál se na mě Vilém. „Byl tedy ještě někde jinde a připustíme, že aby se pak uklidnil a možná taky, aby se před námi ukryl, vešel do lázně a položil se do vany. Domníváš se, Severine, že neduh, jímž trpěl, byl takový, že mohl upadnout do mdlob a utopit se?“

„Možné to je,“ váhavě řekl Severin. „Na druhé straně, došlo-li k tomu všemu už předchozí noci, mohla voda, která případně byla kolem vany, taky už oschnout. Takže nemůžeme vyloučit, že ho někdo utopil.“

„Můžeme,“ řekl Vilém. „Už jsi někdy viděl utopence, který by se svlékl, než mu vrah strčí hlavu pod vodu?“ Severin zakroutil hlavou, jako by jeho námitka už ztratila veškerou závažnost. Už nějakou chvíli si prohlížel ruce mrtvého Berengara. „Divná věc...“ řekl.

„Co?“

„Když jsem předevčírem po umytí prohlížel tělo nebohého Venantia, všiml jsem si jedné věci. Tehdy jsem jí nepřikládal žádnou důležitost. Bříška dvou prstů na pravé ruce byla černá jako od nějaké černé substance. Přesně tak, vidíš? Jako Berengar. Ten má dokonce stopy i na třetím prstu. Myslí jsem si, že Venantius ve skriptoriu sáhl do nějakého inkoustu...“

„Velice zajímavé,“ poznamenal Vilém zamyšleně a přitáhl si Berengarovy prsty blíž k očím. Svítalo, světlo bylo ještě slabé a mému mistru určitě scházely jeho čočky. „Velice zajímavé,“ opakoval. „Palec a ukazovák mají černá bříška, prostředník je černý pouze z vnitřní strany a ne kolik. Slabé stopy jsou však i na levé ruce, aspoň na ukazováku a na palci.“

„Kdyby byly jen na pravé ruce, mohli bychom říci, že v ní držel něco malého nebo dlouhého a tenkého...“

„Něco jako pero. Nebo jídlo. Nebo nějaký hmyz. Nebo hada. Nebo monstranci. Nebo hůl. Možností je příliš mnoho. A vzhledem k tomu, že stopy jsou i na levé ruce, by to mohla být i miska. Pravice jí pevně drží a levice zlehka podpírá...“

Severin lehce třel prsty mrtvého, barva však nešla pryč. Všiml jsem si, že si natáhl rukavice, které asi používal při manipulaci s jedovatými substancemi. Čichl si k prstům, nic ale necítil. „Mohl bych ti uvést hodně vegetálních (a taky minerálních) substancí, které zanechávají podobné stopy. Některé smrtelné jsou a jiné zase ne. Iluminátoři mají prsty od zlatého prachu...“

* * *

závěr románu – monolog Jorga:

Tato kniha by však mohla učit, že zbavit se strachu z ďábla je věda. Když sedlákoví protéká hrdlem víno, když se směje, cítí se jako pán, převrátil by vzhůru nohama mocenské vztahy: tato kniha by však mohla vzdělance naučit, jakými úskoky, které by se od toho okamžiku staly argumenty, učinit tento převrat oprávněným... Smích zbaví na chvíli sedláka strachu. Zákon však nabývá platnosti pomocí strachu, jehož pravé jméno je bohabojnost. A z této knihy by mohla vzejít luciferská jiskra, která by založila v celém světě požár: a smích by se stal novým uměním, jaké neznal Prométheus, uměním, jak zrušit strach.

Přeložil Z. Frýbort

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Otázky

- Uvedte znaky postmoderního díla.
- S jakým záměrem dochází k prolínání vysokého a masového umění? Co přináší čtenáři mnohvrstvé sdělení? Proč je pro postmoderní díla typická dvojúrovňovost, dvojí rovina sdělení – dějová i filozofující?
- Ze závěrečného monologu starce Jorga vyvoďte, z čeho pramenil jeho strach, obava i nenávisť.

Anglicky píšící autoři

Kingsley Amis

Šťastný Jim (1954)

zapamatuj si

Humoristický román se satirickým a společenskokritickým zaměřením, próza vycházející z okruhu „**rozhněvaných mladých mužů**“; specifický žánr tzv. **univerzitního románu**; příběh typického hrdiny 50. let – Jima Dixona: nový lektor dějin na provinční univerzitě, která připravuje studenty spíše pro společenskou a politickou než vědeckou kariéru; zkostnatělé stresující prostředí ovládané profesorem Welchem (pseudovědec, kariérista, snob, který zneužívá své podřízené); i Jim těžko snáší jeho manipulaci, vzpírá se strnulé atmosféře přetvářky, konzervatismu a snobismu na univerzitě; z jeho rozporů vznikají trapné a komické situace; řeší se problémy společenského postupu, zesměšňují se uznávané společenské zvyklosti; román vrcholí Jimovou existenční přednáškou o blaženém věku alžbětinské Anglie, kterou přednesl před místní univerzitní a městskou honorací ve stavu úplné opilosti ⇒ urazil a zesměšnil vznešenou anglickou společnost, ale zachoval si svou přirozenost, lidskost; chce se osvobodit od konvencí a přetvářky, ale nakonec nachází cestu k dívce z vyšších kruhů Christině, o níž dosud beznadějně usiloval (byla přítelkyní Welchova syna, malíře Bertranda) – mimo jiné i díky bohatému Christininu strýci Gore-Urquhartovi, který mu nabídl místo tajemníka; záměr – výsměch pseudovědecké atmosféře malé univerzity, pokrytectví, falešné morálce, zautomatizovaným životním projevům, pragmatickému poměru k hodnotám; návaznost na tradici anglického realistického a humoristického románu; vyostřování situací do paradoxů – poetika filmové grotesky (nejen stříh, ale i detailní popis Jimovy mimiky – úsměvy, grimasy), karikování postav, včetně hrdinovy sebeironie; účinné gagy a absurdní vážnost; parodií je i happy end románu; do anglické prózy pronikl hovorový jazyk ulice i úřadů



* * *

Dixon se o krok přiblížil. „Na tohle už jste trochu starý, Welchi,“ pravil rychle. „Lidi vám věčně nebudou uhýbat z cesty. Myslíte si, že jste nadčlověk jen proto, že jste veliký a umíte mazat barvy na plátno? Kdybyste byl nadčlověk, nebylo by to tak zlé. Ale nejste. Jste levák a snob a klacek a blázen. Myslíte, že jste citlivý, ale nejste: jste citlivý jenom na věci, které lidé udělali vám. Urážlivý a ješitný ano, citlivý ne.“ Odmlčel se, ale Bertrand na něj pouze zíral, nepokoušeje se ho přerušit. Dixon pokračoval:

„Myslíte si o sobě, že to dovedete úžasné s ženami, ale to taky není pravda: máte ze mne, z obyčejné vši, jak říkáte, takový strach, že musíte vpochodovat až sem, abyste mi řekl, že mám dát ruce pryč. A přitom jste tak nepoctivý, že mi vykládáte, jak je pro vás Christina důležitá, a vůbec vám přitom nevdá, že zároveň celou dobu chodíte někomu jinému za ženou. Už to by stačilo, ale vy si ani neuvědomujete své nepoctivé...“

* * *

Kapitola 22

Welch ze sebe vypravil na zahájení táhlý troubivý zvuk, prozrazující příbuznost s mečením jeho syna, kterým měl ve zvyku sjednávat si ticho na začátku přednášek; Dixon mnohokrát slyšel studenty, jak ho napodobují. Sál se zvolna uklidnil. „Shromáždili jsme se zde dnes večer,“ oznámil obecenstvu, „abychom vyslechli přednášku...“

Zatímco mluvil, kývaje sebou ve světle stolní lampičky ze strany na stranu, Dixon, aby nemusel poslouchat, co Welch povídá, tékal pohledem po sále. Nesporně bylo velice plno; několik posledních řad zůstalo sice jen zřídka obsazeno, zato vpředu bylo nabito, zejména členy profesorského sboru, jejich rodinami a místními veličinami různého stupně důležitosti. Galerie, pokud mohl Dixon zjistit, byla také plná. Někteří dokonce stáli vzadu u zdi. Sklopiv oči do předních řad, poznal Dixon hubenějšího radního, místního skladatele a módního faráře; lékař se šlechtickým titulem zřejmě přišel pouze na sherry. Dříve nežli mohl rozšířit svá pozorování, pocítil Dixon, že se vrátila předešlá nevolnost, jež se tentokrát projevila jako záchvat mdloby; po zádech mu začala stoupat horká vlna, která se nakonec trvale usadila v hlavě. Podařilo se mu nezakvílet a silou vůle sám sobě dokázal, že mu nic není, že jsou to pouze nervy a samozřejmě alkohol.

Když Welch řekl, „... pan Dixon“ a posadil se, Dixon vstal. Kolena se mu roztřásla, jako by úmyslně karikoval trému. Ozval se bouřlivý potlesk, zejména, jak se zdálo, z galerie. Dixon rozeznával i dupání těžkých bot. S velikými obtížemi stanul před řečnickým pultem, přelétl očima první větu svých poznámek a zvedl hlavu. Potlesk natolik ustal, že bylo slyšet drobné výbuchy smíchu; pak se ozval znovu, daleko silněji, zejména dupání zesílilo. Část obcenstva na galerii měla první příležitost spatřit Dixonovu modřinu na oku. (...)

Když odříkal asi deset vět, uvědomil si, že je něco dosud velice v nepořádku. Mumlání na galerii poněkud vzrostlo. Pak si uvědomil, co je v nepořádku: mluvil ještě stále Welchovým hlasem. Ve snaze, aby jeho přednáška zněla přirozeně, vsunul tu „ovšem“, tam „jak víte“ a ještě jinam „jak bychom řekli“; nic nemohlo připomínat Welchův projev lépe. Mimo to, opět v podvědomé snaze, aby celá věc vyzněla správně, to je, aby byla přijatelná pro Welche, použil celé řady Welchových oblíbených frází jako „zcelistvení společenského povědomí“ nebo „ztotožnění práce s tvořivým principem“, a nyní, jakmile to vše proniklo do jeho těžce zkoušeného vědomí, začal o některé fráze klopýtat, váhat, opakuje slova, a dokonce na jednom místě ztratil souvislost a nějakých deset vteřin mlčel.

Vzrůstající šum na galerii dával tušit, že se jeho výkony setkávají s porozuměním. Zaléván potem a uzardělý pokračoval, bezmocně naslouchaje Welchovu přízvuku ve vlastním hlase. Nová vlna opilosti mu oznámila, že se do jeho mozku dostavil předvoj Gore-Urquhartovy whisky – nebo to byla poslední sklenice sherry? Bylo mu strašně horko. Zmlkl, srovnal ústa tak, aby vydala zvuk co nejméně podobný Welchovu a začal znovu. Chvilí se mu to zdánlivě dařilo.

Zatímco mluvil, začal se rozhlížet po předních řadách. Spatřil Gore-Urquharta, sedícího vedle Bertranda, po jehož druhém boku byla jeho matka. Christina seděla svému strýci po pravici, vedle ní Carol, pak Cecil, pak Beesley. Margaret byla na druhé straně vedle paní Welchové, ale leskly se jí brýle, takže nemohl zjistit, dívá-li se na něj, nebo ne. Všiml si, že Christina něco pošeptala Carol a projevila lehké známky neklidu. Aby se tím nerozptyloval, pohlédl dál do sálu, pokoušeje se najít Billa Atkinsona. Ano, byl tam. Kdesi uprostřed druhé poloviny. Když spolu seděli před hodinou u láhve whisky, Atkinson nejen trval na tom, že přijde na přednášku, ale projevil také ochotu omdlít, kdyby se Dixon jakýmkoliv způsobem ocitl v úzkých a podal mu o tom zprávu tím, že by se současně poškrábal na obou uších. „Zhroutím se naprosto bezvadně,“ pravil Atkinson svým pohrdlivým hlasem. „Zanesu zmatek do řad nepřátel.“ Dixon měl co dělat, aby se tomu nyní nedal do smíchu. (...)

Večer byl dusný; Dixonovi bylo nesnesitelně horko. Třesoucí se rukou si nalil sklenici vody ze džbánu, který měl stát před sebou, a horečně se napil. Z galerie se ozvala hlasitá, ale nesrozumitelná poznámka. Dixon by se byl nejraději rozplakal. Neměl by omdlít? Bylo by to lehké. Ne; každý by si řekl, že podlehl alkoholu. Zmohl se na poslední pokus a začal znovu, tentokrát po více než půlminutové přestávce, a naprosto ne svým normálním hlasem. Jako by byl vůbec zapomněl mluvit přirozeně. Tentokrát si zvolil přehnaný severský přízvuk, o kterém soudil, že nemůže nikoho připomínat a nikoho urazit. Po první salvě smíchu, přicházející z galerie, nastalo uklidnění, pravděpodobně zásluhou Maconochieho vlivu, a několik minut šlo všechno dobře. Měl nyní již přes polovinu přednášky za sebou. Zatímco četl, začínalo někde něco váznout po třetí, ale nebylo to, na rozdíl od obou předchozích případů, v tom, co říkal nebo jak to říkal. Bylo to někde jinde, bylo to v jeho hlavě. Usazoval se mu v ní pocit ne ani tak opilosti jako neskonalé, takřka hmatatelné sklíčenosti a únavy. Zatímco vyslovoval jednu větu, zachvacoval jeho jazyk stesk po Christině a nutil ho upadnout do elegického mlčení. Zatímco vyslovoval druhou,

výkřiky děsivé hrůzy se domáhaly vstupu do jeho hrtanu, aby vyjádřily jeho pocity vůči Margaretě; zatímco pronášel další, zlost a strach mu hrozily zkroutit ústa, jazyk a rty do vhodné polohy pro hysterickou tirádu proti Bertrandovi, paní Welchové, Welchovi, rektorovi, kvestorovi, správní radě, celé univerzitě. Přestával si uvědomovat, že má před sebou obecenstvo; jediný posluchač, na kterém mu záleželo, odešel, a pravděpodobně se již nevrátí. Dobře, jestliže to má být jeho poslední vystoupení na veřejnosti, postará se, aby na ně veřejnost hned tak nezapomněla. Udělá alespoň něco dobrého, alespoň několika přítomným, i kdyby jich bylo sebemeně. Už žádné napodobování, které mu nahánělo příliš mnoho strachu, ale něco daleko lepšího, jemné modulování hlasu, kterým může ovšem zcela nenápadně naznačit, co si myslí o celé přednášce a jednotlivých názorech, které pronáší. Postupně, ale ne tak postupně, jak se zdálo některým částem jeho mozku, začal přimíchávat do svého hlasu sarkastickou, urážlivou trpkost. Nikdo, s výjimkou notorických bláznů, říkal mezi řádky, nemůže brát vážně ani jediné slovo z celé té smyšlené a nechutně spleené plácance. Za velmi krátkou dobu se mu podařilo mluvit jako neobyčejně fanatický nacista, předčítající nad hořící hranicí knih výňatky z letáku, napsaného židobolševickým pacifistickým spisovatelem. Sál se počalo ozývat zpola spokojené, zpola rozhořčené reptání, ale Dixon se rozhodl nevěnovat mu pozornost. Takřka podvědomě nasadil jakýsi cizokrajný přízvuk a četl rychleji a rychleji, s hlavou ve víru. Jako ve snu slyšel, jak sebou Welch vrtí, pak šeptá a nakonec cosi říká zcela hlasitě. Začal prokládat svůj proslov ironickými úsměšky. Četl, vyplivuje slabiky jako urážky, necháváje chyby ve výslovnosti a vynechávky bez opravy, obraceje stránky rukopisu s hbitostí čtenáře partitury při rychlé větě, hlasitěji a stále hlasitěji. Nakonec se octl tváří v tvář poslednímu odstavci, zmlkl a pohlédl na obecenstvo.

Místní honore, sedící pod ním v prvních řadách, na něj zírala ztuhlá údivem a rozhořčením. Starší členové profesorského sboru hleděli se stejnými výrazy. Mladší se na něj neodvažovali pohlédnout vůbec. Jediná osoba, která v celém sále vydávala nějaké zvuky, byl Gore-Urquhart. Hlasitě, zvonivě se smál. Z galerie bylo slyšet výkřiky, pískání a potlesk. Dixon zvedl ruku, aby si zjednal ticho, ale hluk pokračoval. Bylo to už příliš; šly na něj znovu mdloby a přitiskl si obě ruce k uším. Vtom se však pandemoniem hluku a zvuků prodral zvuk ještě hlasitější, něco mezi řevem a zavytím. V samém středu přednáškové síně Bill Atkinson, neschopný na dálku postřehnout rozdíl mezi zacpáním a poškrábáním si uší, zavrával a klesl jak dlouhý tak široký mezi sedadla. Rektor vyskočil, otvíraje a zavíraje ústa, ale bez patřičného výsledku. Sklonil se a začal cosi rozčileně šeptat radnímu, který seděl vedle něho. Lidé z okolních sedadel se pokusili Atkinsona zdvihnout, ale marně. Welch začal volat Dixonovo jméno. Do sálu vrazil houf studentů, kteří zamířili k ležícímu Atkinsonovi. Mohlo jich být dvacet nebo třicet. Vykřikující jeden na druhého pokyny, zdvihli jeho bezvládné tělo a nesli je ze dveří ven. Dixon vykročil a postavil se před řečnický pult. „Už dost, Dixone,“ pravil rektor, dáváje Welchovi znamení, ale příliš pozdě.

„Jaké nám z toho plynou praktické závěry?“ pravil Dixon svým normálním hlasem. Slyšel, jak pronáší slova mimovolně, a měl pocit, že ho zachvátila jakási nezvyklá závrať. „Já vám to tedy řeknu. Pravda je, že tak zvaný Blažený věk Anglie byl asi ve skutečnosti tím nejnešťastnějším v celých našich dějinách. Jedině těch pár hlupáků, kterým straší v hlavě tradice, folklor, lidové tance a dulciány, esperanto a...“ zmlkl a zavrával. Horko, alkohol, rozčilení a špatné svědomí se spikly proti němu.

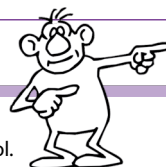
Přeložil J. Mucha

Otázky

- Kdo je v anglické literatuře označován pojmem „rozhněvaní mladí muži“? Proti čemu protestovali a jak?
- Co patří k typickým vlastnostem hrdiny děl těchto autorů?
- Proč je dílo Šťastný Jim považováno za univerzitní román?
- Najděte v první ukázce místo střetu nejen dvou lidí, ale i dvou rozdílných světů.
- Na kterého autora anglického realistického a humoristického románu Amis navazuje?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.





zapamatuj si

Válečný román z prostředí japonského zajateckého tábora Čangi na východním cípu ostrova Singapuru v r. 1945 (konec války), kde je internováno na 8 tisíc spojeneckých vojáků (zvl. Angličanů, Australanů a několik Američanů = pozůstatky americké armády z bojů na Dálném východě); dozor ponechán zajatcům; otřesné nelidské životní podmínky – hlad, nemoci, komáři, špína, vedro, přeplněné ubikace, napětí mezi vojáky, Japonci a domorodci, mezi vyššími a nižšími šaržemi; hlavní postava – Američan Král (desátník King) zvaný Krysa, prototyp amerického byznysmana; jediný nemá proč si stěžovat; ač patřil mezi obyčejné vojáky, výrazně se odlišuje – má dost jídla, oblečení i peněz, vypadá spokojeně – proto ho ostatní nenávidí, zvl. poručík Grey; jediný přítel – anglický poručík královského letectva Petr Marlowe, původem aristokrat, obdivuje jeho podnikavost, chytrost, vůdčí schopnost a vytrvalost; pochopil, co válka z lidí dělá, nediví se činům, které by ostatní odsoudili, protože v nelidském prostředí, kde jde o přežití, se mění lidé i měřítko hodnot, hranice mezi dobrem a zlem, právem a bezprávím; platí zákon silnějšího; Petr dělá Králi tlumočnicka při obchodu s domorodci, využívá výhod, které mu z toho plynou, i pro přátele Maca a Larkina; tajně uchovávají rozhlasový přijímač, jediný zdroj informací; založili společně ve výkopu pod jedním barákem krysí farmu; krysí maso bylo výnosným obchodním artiklem jako vybraná lahůdka prodávaná některým důstojníkům za mimořádnou cenu; konec války však znamená změnu – po příchodu Američanů do tábora ztrácí Král výsadní postavení, dřívější přátelé ho většinou přestávají znát, Král odjíždí bez rozloučení s americkými vojáky, tábor zůstává opuštěn, jen krysy žijí dál, na farmě požírají živé krysy ty mrtvé; věrohodnost (autorovy zkušenosti ze zajetí); děj rozdělen do 4 knih, balancování textu na hranici reality a fikce je podtrženo dominantním obrazem krysy v několikerém významovém plánu: prodej krysího masa jako pomsta těch, kteří jsou dole, vůči těm, kteří se nad ně vyvyšují; zároveň Králův přídomek Krysa může znamenat kritiku jeho amorálnosti; podle modelu amerického byznysmanství a pragmatismu je však krysa symbolem síly a chytrosti

7.

Dny plynuly, monotónně a nekonečně.

Jednou v noci zašel Král do táborové nemocnice za Mastersem. Našel ho na verandě jednoho z baráků. Masters ležel v polovědomí na páchnoucí pryčně a nepřítomnými očima zíral do stěny.

„Zdar, Mastersi,“ řekl Král, když se přesvědčil, že ho nikdo jiný nemůže slyšet. „Jak se vede?“

Masters pohnul očima, ale nepoznal ho: „Vede?“

„No jasně.“

Uplynula minuta, než Masters zamumlal: „Já nevím.“ Po bradě mu stékala stružka slin.

Král vytáhl tabatěrku a naplnil z ní prázdnou krabičku na tabák, která ležela na stolku u Mastersovy postele.

„Mastersi,“ řekl, „děkuju za ten tip, co jste mi poslal.“

„Tip?“

„Za to, že jste mi vzkázal, co jste čet na tom kusu novin. Přišel jsem jen poděkovat a dát vám trošku tabáku.“

Masters se těžce pokoušel vzpomenout si. „Ach! Nemám rád fízly, co fízlujou kamarády!“ A zemřel.

Přišel doktor Kennedy a jemně přehodil přes Mastersův obličej hrubou deku. „Váš přítel?“ zeptal se Krále a podíval se na něho bezvýraznými unavenými očima zpod huňatého obočí.

„Vlastně jo, plukovníku.“

„Šťastný člověk,“ řekl doktor. „Už ho nic nebolí.“

„I tak se to dá brát, pane,“ řekl Král zdvořile. Vzal krabičku s tabákem a nasypal si jej zpět do tabatěrky. Masters už ho potřebovat nebude. „Nač umřel?“

„Na nedostatek vůle.“ Doktor potlačil zívnutí. Měl žluté špinavé zuby, dlouhé špinavé vlasy a čisté růžové ruce.

„Myslíte na nedostatek vůle žít?“

„To je jeden způsob, jak se to dá vyložit.“ Doktor se podíval na Krále s chmurným úsměvem. „Na něco takového vy určitě neumřete, co?“

„To určitě ne, pane.“

„Jak to, že jste tak *nepřemožitelný*?“ zeptal se doktor Kennedy. Nenáviděl to velké tělo, které dýchalo zdravím a silou.

„Nerozumím vám, pane.“

„Proč vy jste na tom tak dobře a všichni ostatní ne?“

„Mám prostě štěstí,“ řekl Král a chtěl odejít. Ale doktor ho chytil za rukáv.

„To nemůže být jenom štěstí. Nemůže. Jste možná ďábel, kterého poslali, aby nás pokoušel! Jste upír a podvodník a zloděj ...“

„Poslyšte, vy ... V životě jsem nikoho neokrad a nepodvedl! To si nedám líbit od nikoho.“

„Tak mi tedy řekněte, jak to děláte? Jak? To je všechno, co chci vědět. Copak to nevidíte? Ve vás je odpověď pro nás všech-ny. Jste buď dobrý, nebo zlý. Chci vědět, jaký opravdu jste.“

„Vy jste se zbláznil,“ řekl Král a vytrhl se mu.

„Vy nám můžete pomoci ...“

„Pomozte si sami. Já se starám o sebe. Starejte se taky.“ Král si všiml, jak zplihle visí doktorův bílý plášť z jeho vyzáblé hru-di. „Tumáte,“ řekl a dal mu zmuchlanou krabičku se zbytkem cigaret Kooa. „Zakuřte si. To je dobrý pro nervy, pane.“ Obešel ho a vyšel ven. Otrásl se. Nenáviděl nemocnice. Nenáviděl ten zápach a nemoci a bezmocnost doktorů.

Pohrdal slabostí. Ten doktor, pomyslel si, ten už brzo bude čuchat ke kytičkám zespodu, parchant. Takoví blázni moc nevydrží. Jako Masters, chudák! Ale možná Masters žádný chudák nebyl – byl to slaboch a nestál proto za nic. Svět je džun-gle. Silný přežívá a slabý nevydrží. Buď ty, nebo ten druhý. Tak je to. Jiná možnost není.

Doktor Kennedy zíral na krabičku cigaret a blahopřál si ke štěstí. Jednu si zapálil. Celé jeho tělo lačně sálo sladkost nikoti-nu. Pak zašel na oddělení k Johnnymu Carstairsovi, kapitánu 1. tankového pluku, který už měl na kahánku.

„Tumáte,“ řekl a dal mu cigaretu.

„A co vy, doktore?“

„Já jsem nekuřák. Odjakživa.“

* * *

ze závěru:

Adam rval dráty z klece, aby se dostal k potravě, bojoval s dráty stejně zuřivě, jako s nimi bojoval od počátku svého zajetí. A jeho trpělivosti se dostalo odměny. Klec povolila a Adam se vrhl na žrádlo a zhltl je. Pak si odpočinul a s novými silami se vrhl na další klec a po jisté době zhltl i maso, které bylo v ní.

Eva se k němu připojila, a pářili se a sháněli potravu společně. Později se zřítíla celá jedna strana krytu, rozbila mnoho klecí a živí se živili mrtvými. A potom slabí živí se stali potravou silných živých, dokud ti, co přežili, nebyli stejně silní. A rvali se mezi sebou a žrali se navzájem.

Adam vládl nade všemi. Byl Král. Až do dne, kdy ho vůle být Králem opustila. Pak posel a stal se potravou pro ty silnější. A nejsilnější byl vždycky Králem, nejenom zásluhou své síly, ale zásluhou své chytrosti, štěstí a síly dohromady. Mezi krysami.

Přeložila J. Hanžlová

Otázky

- Prototypem koho a čeho je ústřední postava románu? Kdy a proč ztrácí svou výjimečnou pozici? Díky čemu se zdá být spokojený, čeho využívá?
- Porovnejte postavu Krále, Masterse a doktora Kennedyho. Čím se od sebe liší?
- Na co autor především poukazuje? Jak se chovají lidé ve válečných podmínkách? Srovnajte se závěrem (vztahy mezi krysami).



zapamatuj si

Antiutopie (název románu – letopočet – naznačuje, že děj se odehrává v daleké budoucnosti; přesmyčkou označuje rok 1948, kdy dílo vznikalo); spojení prvků společenského románu a sci-fi; alegorický román výstrahy: do krajních důsledků domýšlí tendence vývoje moderní společnosti, varuje před nástupem obłudných totalitních režimů; formou přesných vizí anglické společnosti po vítězství totalitní moci postřehl základní rysy toho, co se odehrálo v sovětském Rusku po r. 1917 a co se odtud šířilo i do zemí ve sféře jeho vlivu (ve světě chápáno jako kritika stalinismu, tj. mučení, mizení statisiců, odsuzování lidí k smrti ne za činy, ale za myšlenky; u nás chápáno jako kritika lživosti soudobého režimu vládnoucí komunistické strany); totalitní diktatura absolutně ovládající a tyranizující své příslušníky, člověk zbavován svého soukromí, sledován důsledně v činech i myšlenkách, donucován vidět svět černobíle, nenávidět nepřítele, zbavován paměti, aby mohl být snadněji manipulován; v mučírňách tajné policie je zlomen a pocituje vděčnost, že byl zbaven pochybností o okolním světě; zdůrazněno nebezpečí promyšlené a lživé propagandy; mezi třemi supervelmocemi je vedena dlouhá permanentní válka: Oceánie (Británie, Severní a Jižní Amerika), Eurasie (kontinentální Evropa a sovětská část Asie), Eastasie (východní Asie); neměnná struktura oceánské společnosti: 3 vrstvy – nejvyšší byrokracie (Ti nahoře), nejpočetnější proletáři (proles – Ti dole); v čele Velký bratr; hlavní postava – obyčejný občan Oceánie Winston Smith, 39letý Londýňan, snažící se vymknout z životního stylu společnosti ovládané jedinou „státostranou“; nevěří ve vládní ideologii, dopouští se „nejtěžších zločinů“ (vede si deník, potají se stýká s Julií, do níž se zamiloval, což je přísně zakázáno), je odhalen, zatčen a vězněn; krutým zastrasováním a těžkým mučením je „převychován“, zradí sám sebe, vzdává se jakékoli svobodné myšlenky, dokonce je přinucen dobrovolně milovat své mučitele a teprve poté se popraven; součástí textu je Dodatek, v němž jsou vysvětleny principy „novoreči“ (newspeaku) = oficiální jazyk Oceánie, vytvořený pro ideologické potřeby Angsocu (anglického socialismu) – odráží prázdnotu oficiálních a politických projevů; styl autora – prosté, chronologické vyprávění bolestivých zážitků Winstona (er-forma, úhel pohledu ústřední postavy); téměř v závěru románu říká Winstonův vyšetřovatel O' Brien: „*Jestli chceš obraz budoucnosti, představ si vysokou botu, která dupe po lidské tváři navzdýcky.*“

Část první

1.

Byl jasný, studený dubnový den a hodiny odbíjely třináctou. Winston Smith, s bradou přitisknutou k hrudi, aby unikl protivnému větru, rychle proklouzl skleněnými dveřmi věžáku na Sídlišti vítězství, ne však dost rychle, aby zabránil zvířenému písku a prachu vniknout dovnitř.

Chodba páchla vařeným zelím a starými hadrovými rohožkami. Na stěně na jednom konci úzkého prostoru byl připíchnut barevný plakát, který se svou velikostí dovnitř nehodil. Byla na něm jen obrovská tvář muže asi pětáctiřetiletého, s hustým černým knírem, drsných, ale hezkých rysů. Winston zamířil ke schodům. Nemělo smysl zkoušet výtah. I v lepších časech zřídka fungoval a teď se elektrický proud přes den vypínal v rámci úsporných opatření v přípravách na Týden nenávisti. Byt byl v sedmém patře. Winston, kterému bylo devětatřicet a měl bércový vřed nad pravým kotníkem, kráčel pomalu a několikrát si cestou odpočinul. Na každém poschodí naproti výtahovým dveřím na něho ze zdi zírala obrovská tvář z plakátů. Byl to jeden z těch obrazů, které jsou udělány tak důmyslně, že vás oči sledují, kam se hnete. **Velký bratr tě sleduje**, zněl nápis pod obrazem.

V bytě jakýsi zvučný hlas předčítal řadu čísel, která měla cosi společného s výrobou šedé litiny. Hlas vycházel z obdélníkové desky, jakéhosi matného zrcadla, jež bylo součástí povrchu stěny po pravé straně. Winston otočil knoflíkem a hlas se trochu ztišil, ale slovům bylo stále ještě rozumět. Přístroj (ve skutečnosti televizní obrazovka) se dal ztlumit, ale nebylo možné ho úplně vypnout. Popošel k oknu: malá, křehká postava, jejíž vyzáblost ještě zvýrazňovala modrá kombinéza, stejnkroj

Strany. Vlasy měl velmi světlé, tvář přirozeně ruměnou, pokožku zhrublou od drsného mýdla, tupých žiletek a chladu zimy, která právě skončila.

Svět venku vypadal i přes zavřené okno studeně. Na ulici vítr vířil prach a útržky papíru, a třebaže svítilo slunko a obloha byla ostře modrá, zdálo se, jako by nic nemělo barvu kromě těch všudypřítomných plakátů. Tvář s černým knírem shlížela ze všech nároží, kam oko dohlédlo. (...) Dole na ulici se ve větru křečovitě třepotal další plakát, na jednom rohu roztržený, a střídavě zakrýval a odkrýval jediné slovo **Angsoc**. Daleko odtud se nesl mezi střechy vrtulník, chvilku se vznášel jako moucha masařka a obloukem zase odletěl. Byla to policejní hlídka, co strká lidem nos do oken. Ale hlídky nebyly důležité. Důležitá byla jediné Ideopolicie.

Za Winstonovými zády stále ještě někdo žvanil z obrazovky o šedé litině a o překročení Deváté tříletky. Obrazovka současně přijímala a vysílala. Každý zvuk, který Winston vydal a jenž byl hlasitější než velmi tiché šeptání, obrazovka zachycovala; a co víc, pokud zůstal v zorném poli kovové desky, bylo ho vidět a slyšet. Samozřejmě, člověk si nikdy nebyl jist, zda ho v daném okamžiku sledují. Jak často a podle jakého systému Ideopolicie zapínala jednotlivá zařízení, bylo hádankou. Předpokládalo se, že sledují každého neustále. A rozhodně mohli zapnout vaše zařízení, kdy se jim chtělo. Člověk musel žít – a žil, ze zvyku, který se stal pudovým, – v předpokladu, že každý zvuk, který vydá, je zaslechnut a každý pohyb, pokud není tma, zaznamenan.

Winston zůstal obrácen zády k obrazovce. To bylo bezpečnější; ačkoli, jak dobře věděl, i záda mohou ledacos prozradit. Kilometr odtud se tyčila nad špinavou krajinou vysoká bílá budova Ministerstva pravdy, jeho pracoviště. Toto je Londýn, pomyslel si s jistou nechutí, hlavní město Územní oblasti jedna, třetí nejlidnatější provincie Oceánie. Snažil se vydobovat nějakou vzpomínku z dětství, která by mu řekla, zda Londýn býval vždycky takový. Byla tu odjakživa tahle vyhlídka na rozpadající se domy z devatenáctého století, podepřené z boku dřevěnými trámy, s okny zatlučenými překližkou a střechami z rezavého plechu, těmi vetšími zahradními zdmi bortícími se na všech stranách? (...) Ministerstvo pravdy, v newspeaku Pramini (Newspeak byl úředním jazykem Oceánie. O jeho struktuře a etymologii viz Dodatek), se děsivě lišilo od všech ostatních objektů v dohledu. Byla to obrovská stavba tvaru pyramidy ze zářivě bílého betonu, která se terasovitě vypínala do výšky 300 metrů. Z místa, kde stál Winston, se dala na bílém průčelí přečíst ozdobným písmem vyvedená tři hesla Strany:

VÁLKA JE MÍR
SVOBODA JE OTROCTVÍ
NEVĚDOMOST JE SÍLA

Tvrdilo se, že Ministerstvo pravdy má tři tisíce místností nad úrovní země a tomu odpovídající prostory pod zemí. V Londýně byly ještě další tři budovy podobné vzhledem i velikostí. Okolní architekturu převyšovaly tak výrazně, že ze střech Sídliště vítězství je bylo vidět všechny čtyři. Sídliště v nich čtyři Ministerstva, do nichž byl rozdělen celý státní aparát: Ministerstvo pravdy, které spravovalo informace, zábavu, školství a umění. Ministerstvo míru, do jehož kompetence spadala válka. Ministerstvo lásky, které mělo na starosti právo a pořádek. A Ministerstvo hojnosti, které bylo odpovědné za hospodářské záležitosti. Jejich názvy v newspeaku zněly: Pramini, Mírmíni, Lamíni, Hojminí.

Ministerstvo lásky věru nahánělo hrůzu. Nemělo vůbec okna. Winston nikdy nebyl v budově Ministerstva lásky, ba ani na půl kilometru od ní. Bylo to místo, kam se nedalo vstoupit jinak než v oficiální záležitosti, a to pouze tak, že člověk musel proniknout zátarasy z ostnatého drátu, ocelovými dveřmi a územím skrytých kulometných hnízd. Dokonce i po ulicích vedoucích k vnějším ochranným zařízením se potulovali strážci s výrazem goril, v černých uniformách, ozbrojeni obušky, zavěšenými po boku.

Winston se rázně otočil. Vyladil rysy v obličeji do výrazu pokojného optimismu, který bylo radno nasadit, když byl člověk obrácen tváří k obrazovce. Přešel z pokoje do malé kuchyňky. Tím, že odešel z Ministerstva v tuto denní dobu, obětoval svůj oběd v závodní jídelně. Uvědomil si, že v kuchyni nemá nic k jídlu kromě kusu tmavého chleba, který si musí nechat na zítřek k snídani. Vzal z poličky láhev bezbarvé tekutiny s jednoduchou bílou vinětou, na které stálo **Gin vítězství**. Vycházel z ní mdlý olejovitý pach, který připomínal čínskou rýžovou pálenku. Winston si nalil téměř plný šálek, dodal si odvahy a obrátil to do sebe naráz jako medicínu.

Tvář mu okamžitě zrudla a z očí mu vytryskly slzy. To svinstvo připomínalo kyselinu dusičnou, a když je člověk spolkl, měl pocit, jako by ho někdo praštil v zádu po hlavě gumovým obuškem. V následujícím okamžiku však pálení v žaludku přešlo

a svět začal vypadat veseleji. Vzal si cigaretu ze zmačkaného balíčku s nápisem **Cigarety vítězství**, ale neopatrně ji podržel svisle, takže tabák se vysypal na zem. S další cigaretou už pochodil lépe. Vrátil se do obývacího pokoje a sedl si ke stolu, který stál vlevo od obrazovky. Ze zásuvky vylovil pero, lahvičku inkoustu a tlustý prázdný sešit čtvrtkového formátu s červeným hřbetem a mramorovými deskami. (...) Když Winston seděl v koutku a držel se hodně vzadu, byl mimo zorné pole obrazovky. Mohlo ho samozřejmě být slyšet, ale pokud zůstal ve své nynější pozici, nemohlo ho být vidět. Neobvyklé rozvržení pokoje mu zčásti vniklo nápad dělat to, k čemu se právě chystal.

Ale zčásti ho k tomu přivedl i sešit, který právě vylovil ze zásuvky. Byl to neobyčejně krásný sešit. Papír byl smetanově hladký, věkem už trochu zažloutlý, jaký se už aspoň čtyřicet let nevyroběl. Odhadoval však, že sešit byl ještě mnohem starší. Winston ho zahlédl ve výkladu zatuchlého krámků se starožitnostmi na periferii (ale která čtvrt to byla, si nepamatoval) a hned se ho zmocnila nepřekonatelná touha vlastnit ho. Členové Strany měli nařizováno nenakupovat v obyčejných obchodech („podílet se na volném trhu“ se tomu říkalo), ale toto pravidlo se tak přísně nedodržovalo, protože různé věci, jako například tkaničky do bot nebo žiletky, nebyly jinak vůbec k dostání. Rychle se rozhlédl ulicí, vklouzl dovnitř a za dva dolary padesát si sešit koupil. (...) Chystal se psát deník. To nebylo protizákonné (nic nebylo nezákonné, protože žádné zákony už dávno neplatily), ale kdyby se na to přišlo, bylo celkem jisté, že by za to dostal trest smrti nebo aspoň pětadvacet let tábora nucených prací. Winston nasadil pero do násadky a olízl špičku, aby ji zbavil mastnoty. Pero bylo zastaralý nástroj, dokonce i k podpisům se ho používalo jen zřídka, a Winston si jedno obstaral, tajně a dost obtížně, prostě proto, že měl pocit, že ten krásný smetanový papír si zaslouží, aby se na něj psalo skutečným perem a nikoli škrábalo propisovačkou. Vlastně ani nebyl zvyklý psát rukou. Kromě velmi stručných poznámek bylo obvyklé diktovat všechno do speakwritu (speak – mluvit, write – psát), což ovšem pro jeho momentální záměr bylo vyloučené. Namočil pero do inkoustu a na okamžik zaváhal. V útrobach ho zamrazilo. Až se dotkne papíru, bude to mít význam rozhodného činu. Drobným kostrbatým písmem napsal:

4. dubna 1984

Přeložila E. Šimečková

Otázky

- Zamyslete se nad tím, čím se odlišuje antiutopie od klasických utopií.
- Kterými absurdními hesly se řídí společnost ovládaná Stranou, Ideopolicií a všudypřítomnou televizí?
- V čem je podstata autorova podobenství? Posuďte situaci v 30. a 40. letech v životě evropské společnosti (západní i východní). Jaký je autorův pohled na skutečnost? Jak hodnotí svět a společenský vývoj?
- Které naléhavé problémy staví před čtenáře?
- Posuďte, kterými stylistickými a syntaktickými prostředky autor vyjadřuje nejvypjatější situace.



J(ohn) R(onald) R(euel) Tolkien
Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky (1937)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



zapamatuj si

Pohádkově laděný příběh, žánr **fantasy**, vyprávění blízké mýtům (věčný zápas dobra a zla, návrat do dávné minulosti); podstatou je (na rozdíl od čisté sci-fi) vědecky, racionálně nevysvětlitelný, až magický jev; román je prologem k rozsáhlé trilogii Pán prstenů z 60. let; fantastický svět nenápadných, sympatických hobitů, kteří milují mír a veselí a řídí se jasným systémem morálních hodnot; postavičky s charakterem bytostí 20. století + vliv motivů a tradic z období středověkých eposů a nordických ság; nejvyšší cíl – ne nastolení ideálního řádu, ale toho, co označujeme za občanskou společnost = společnost lidí svěprávných, samostatných, hrdých a svobodných; oslava mírného a smysluplného konzervatismu, tradičních hodnot a svobody (problémy současnosti); dobří hobiti žijí v podzemních norách (stranou „Velkých lidí“) na severozápadě oblasti zvané Středozemsko; dobrý čaroděj Gandalf a 13 trpaslíků přemluví hobita Bilbo Pytlíka, aby se s nimi vydal za dobrodružstvím a pomohl získat zpět trpasličí poklad, strážný drakem; složitá spleť příběhů končí získáním kouzelného prstenu; epické vyprávěčské umění autora, mistrovská gradace a dokonalé vypořádání příběhu; varování před utopiemi

Hvězdy za ním vycházely na blede obloze mřížované černí, když hobit prolezl začarovanými dveřmi a kradl se do nitra Hory. Šlo se mu daleko lépe, než čekal. Nebyl v žádné skřeti štolě ani v drsné jeskyni lesních elfů. Octl se v chodbě proražené trpaslíky v době rozkvětu jejich bohatství a fortele: byla rovná jako podle pravítka, s hladkým dnem i s hladkými stěnami, a vedla mírným, stále rovnoměrným sklonem přímo – přímo k nějakému vzdálenému konci v té černotě dole.

Po chvíli popřál Balin Bilbovi mnoho štěstí a zůstal stát na místě, odkud pořád ještě viděl nežetelný obrys dveří a slyšel – nějakým trikem ozvěny v tunelu – šeptající hlasy ostatních těsně přede dveřmi. Pak si hobit navlékl svůj prsten, a varován ozvěnami, aby vynaložil víc než hobití péči o neslyšitelnou chůzi, plížil se bezhlučně dolů a do tmy. Trásl se strachem, ale tvářičku měl sveřepě odhodlanou. Byl přece už docela jiný hobit než ten, co vyběhl před dávnými časy ze dna pytle bez kapesníku. Teď neviděl kapesník už celé věky. Povytláhl si dyku z pochvy, utáhl si opasek a pokračoval v cestě.

„Teď jsi v tom až po krk, Bilbo Pytlíku,“ řekl si. „Šlápl jsi do toho už tu noc při dýchánku a teď se z toho musíš vybábrat a zaplatit za to! Božínku, jaký jsem to byl a jsem blázen!“ posteskla si jeho nejméně bralovská část. „Vždyť nemám naprosto žádnou potřebu pokladů hlídaných drakem, a celá ta hromada zlata by si tu mohla zůstat navěky, kdybych se jenom mohl probudit a zjistit, že tenhle zatracený tunel je moje vlastní předsíň doma!“

Ovšemže se neprobudil, nýbrž pokračoval dál a dál, až za ním zmizela poslední známka dveří. Byl docela sám. Zanedlouho se mu zdálo, že se začíná oteplovat. „Sálá tamhle dole přímo přede mnou nějaký žár?“ pomyslel si.

Měl pravdu. Jak postupoval, řevavění se stále zesilovalo, až o tom nebylo pochybností. Bylo to rudé světlo, čím dál tím červenější. V tunelu se také udělalo citelně horko. Kolem se vznášely chumáčky páry a Bilbo se začal potit. Také mu začal pulsovat v uších nějaký zvuk, jakési bublání, jako když na plotně poskakuje veliký hrnec, smíšené s duněním, jako kdyby předl gigantický kocour. To narostlo v neklamně klokotání nějakého obrovského zvířete, které tam dole v tom rudém zařízení chrápalo ze spánku.

Právě v tom okamžiku se Bilbo zastavil. A jestli přece jen pokračoval dál, byla to ta nejstatečnější věc, kerou kdy udělal. Všechny úžasné děje, které se udály později, byly ve srovnání s tímhle jako nic. Skutečnou bitvu svedl v tunelu sám, ještě než viděl nesmírnost nebezpečí, které tam číhalo. V každém případě po krátkém zaváhání vykročil znovu; a můžete si ho představit, jak přichází na konec tunelu, k otvoru skoro stejné velikosti a tvaru jako dveře nahoře. Otvorem nakukuje hobitova hlavička. Před ním leží ohromné nejspodnější sklepení nebo žalární síň dávných trpaslíků, přímo v základech Hory. Je skoro tma, takže obrovitost té prostory se dá jenom matně tušit, ale na bližší straně skalnatého dna vyzařuje nesmírné řevavění. Vyzařuje ze Šmaka!

Tam tedy ležel, kolosální rudozlatý drak, a tvrdě spal; z tlamy a nozder mu vycházely třásně páry a chumáčky dýmu, ale jeho oheň byl ve spánku přidušený. Pod ním, pod všemi jeho údý, pod obrovským stočeným ocasem a všude kolem něho se po neviděném dně na všechny strany táhly neschetné hromady drahocenností, zpracovaného i nezpracovaného zlata, drahokamů a klenotů i stříbra zčernalého rudým přisvitem.

* * *

V tom okamžiku Bilbo utekl. Ale drak se neprobudil – ještě ne –, jenom se ponořil do jiných snů plných hrabivosti a násilí, jak tam tak ležel ve své uloupené síni, zatímco hobit se lopotil dlouhým tunelem zpátky nahoru. Srdce mu bušilo a nohy se mu horečnatě třásly, víc, než když sestupoval dolů, ale pohár svíral stále a jeho hlavní myšlenkou bylo: „Dokázal jsem to! Tohle jim ukáže! Vypadá spíš jako hokynář než lupič, namoudušil! No, tohle teď už od nich neuslyším!“

Taky že ne. Balin překypoval radostí, že hobita zase vidí, a jeho radost se mísila se stejně velkým překvapením. Zvedl Bilba a vynesl ho ven pod širé nebe. Byla půlnoc a hvězdy zakryla mračna, ale Bilbo ležel se zavřenýma očima, těžce oddychoval, vychutnával rozkoš z čerstvého vzduchu a sotva si všiml vzrušení trpaslíků, kteří ho vychvalovali a poplácávali ho po zádech a zavazovali sebe a své rodiny po celé generace k jeho službám.

Přeložil J. Vrba

Otázky

- Hledejte v textu fantastické a pohádkové prvky.
- Čím je příběh aktuální a nadčasový? Co považuje autor za příčinu všeho zla?
- Srovnajte Bilba na základě jeho charakteristiky s lidmi 20. století. Jací jsou trpaslíci?

Německy píšící autoři

Heinrich Böll

Biliár o půl desáté (1959)



zapamatuj si

Společenskokritický román s autobiografickými prvky, široký obraz kořenů, rozvoje a pádu fašismu, složité skutečnosti poválečného Německa, kritika společenských i duchovních poměrů (nejen válečné minulosti, ale i morálního úpadku německé společnosti, ztráty soudnosti a nebezpečí davové psychózy, deformace lidskosti); děj se odehrává 6. září 1958 ve velkém městě v bývalém západním Německu na oslavě 80. narozenin architekta Jindřicha Fährmela; autor sleduje osudy 3 generací – ty představují historii Německa na poč. 20. stol.; pojítkem mezi generacemi je benediktinské opatství sv. Antonína, které dal 1907 postavit Jindřich (nejstarší generace – budovatelská); střední generace dilo otců boří (syn Robert, slouží u německého wehrmachtu, 1945 dává příkaz k zničení opatství); nejmladší generace dospívá po 2. světové válce (vnuk Josef – opatství renovuje) ⇒ typický böllovský motiv stavění a ničení; román je dokladem Böllovy humanistické orientace, Josef a jeho dívka Marianna si vyprávějí o svém dětství; realistické vystižení německé společnosti, národního charakteru a povahy; moderní postupy – střídání časových rovin, využití vnitřního monologu, ironie, poetických prostředků křesťanské symboliky

Kapitola 8

Přitáhla si jeho hlavu do klína, zakryla mu oči a řekla: „Se mnou?

Vážně chceš vědět, co se mnou dělali? Házeli po mně bomby, ale netrefili se, ačkoli bomby byly tak veliké a já tak malá; lidé v krytu mě krmili cukrovím; a bomby padaly a nestrefovaly se, jen jsem slyšela, jak vybuchují a jak střepiny sviští nocí jako třepetaví ptáci, a někdo si ve sklepě zpíval: „Husy divoké nocí šuměly“. Můj otec byl veliký, velmi tmavý a krásný, nosil hnědou uniformu a spoustu zlata a na opasku mečík, stříbrně lesklý; střelil si kulku do úst, nevím, jestlis už někdy viděl člověka, který si střelil kulku do úst. Ne, že ne; tak děkuju Bohu, že tě toho pohledu ušetřil. Ležel tam na koberci, krev se rozlévala po tureckých barvách, po smyrenských vzorech – pravá Smyrna, můj milý; ale moje matka byla vysoká blondýna a nosila modrou uniformu a pěkný elegantní klobouček, žádný mečík; a malého bratříčka jsem měla, byl menší než já a světlolasy, a ten bratříček visel s konopnou smyčkou kolem krku na dveřích, houpal se a já jsem se smála, pořád jsem se smála, ještě když mi matka taky navlékala kolem krku konopnou smyčku a mumlala pro sebe: *On to rozkázal*, ale v tom vešel dovnitř nějaký muž bez uniformy, bez zlatých prýmků a bez mečíku, v ruce měl pistoli, namířil ji na mou matku, vytrhl mě z jejich rukou a já se rozplakala, protože jsem přece už měla kolem krku konopnou smyčku a taky jsem si chtěla hrát tu hru, kterou si nahoře hrál bratříček, tu hru *on to rozkázal*, ale ten člověk mi zakryl ústa, snesl mě po schodech dolů, sundal mi smyčku z krku, vyzvedl mě na nákladní auto...

Josef se pokusil sejmut si její ruce s očí, ona však držela pevně a zeptala se: „Už nechceš dál poslouchat?“

„Chci.“

„Tak mi musíš nechat zakryté oči, a můžeš mi dát cigaretu.“

* * *

Bylo mi tenkrát zrovna pět let a byla jsem tak roztomilá, že mě i na tom nákladním autě hýčkali, krmili mě cukrovím, když auto zastavilo, umyli mě mýdlem; a střelili po nás z děl a kulometů a netrefili nás; jeli jsme dlouho, nevím přesně, jak dlouho, ale určitě dva týdny, a když jsme zastavili, vzal mě ten muž, co překazil hru *on-to-rozkázal*, vždycky k sobě, zabalil mě do přikrývky, uložil mě vedle sebe do sena, do slámy a někdy do postele a povídal mi: „Říkej mi tatínku“, nedovedla jsem říkat tatínku, tomu muži v krásné uniformě jsem vždycky říkala jen papá, ale naučila jsem se říkat „tatínku“, třináct let jsem tak říkala

tomu člověku, co tehdy překazil hru; dostala jsem postel, přikrývkou a matku, byla přísná a měla mě ráda a já bydlela devět let v čistém domě; když jsem přišla do školy, řekl farář: „Podívejme se, co to tu máme, máme tady jednoho pravého, nefalšovaného pohánka,“ a ostatní děti, které nebyly pohánce, se smály a farář povídal: „Teď ale musíme z toho pohánka honem udělat křesťánka, z toho našeho hodného beránka“; a tak ze mě udělali křesťánka. A beránek byl hodný a šťastný, hrál si kolo kolo mlýnský a panáka, potom polívka se vaří a se švihadlem a měl moc rád své rodiče; a pak přišel den, kdy se ve škole uronilo pár slziček, nějaké ty řeči se držely, několikrát se povědělo něco o životním mezníku a beránek přišel do učení ke švadleně, naučil se zacházet s jehlou a nití, od maminky se naučil uklízet a píct a vařit a všichni z vesnice říkali: „Pro tu si jednou přijde nějaký princ, jiného než prince si ona nevezme“ – ale jednoho dne přijelo do vsi velmi veliké, velmi černé auto a jakýsi vousatý muž, který auto řídil, zastavil na návsi a zeptal se z auta lidi: „Můžete mi, prosím, říci, kde tu bydlí Schmitzovi,“ a lidé řekli: „Schmitzů tu bydlí spousta, které myslíte,“ a muž řekl: „Ty, co mají adoptované dítě,“ a lidé řekli: „Aha, ti, to je Eduard Schmitz, ti bydlí tamhle vzadu, vidíte, hned za kovárnou, ten domek, co před ním roste zimostráz.“ A muž řekl „děkuji“, auto se rozjelo, ale lidé šli za ním, protože z návsi k Eduardu Schmitzovi to bylo nejvýš padesát kroků; já jsem seděla v kuchyni a čistila salát, dělala jsem to ráda: okrajovat listy, špatné pryč, dobré do cedníku, ležely v něm zelené a čisté, maminka mi zrovna povíдалa: „Nebud' z toho smutná, Marianno, chlapi za to nemohou – jak je jim třináct, čtrnáct, u některých už to začíná už ve dvanácti, pak dělají všichni takové věci; to je příroda a není to lehká věc, srovnat se s přírodou;“ a já povíдалa: „Z toho nejsem smutná.“ „Tak z čeho?“ zeptala se matka. „Myslím na bratříčka,“ řekla jsem, „jak tam visel a já se smála a vůbec mi nepřišlo na mysl, jak je to strašné – a on nebyl ani pokřtěný.“ A než mohla maminka odpovědět, otevřely se dveře – klepání jsme neslyšely – a já jsem ji hned poznala: pořád ještě byla světlolvasá a velká a na hlavě měla elegantní klobouk, jen tu modrou uniformu už neměla; hned se ke mně rozběhla, rozpráhla ruce a řekla: „Ty jsi určitě moje Marianna – neozývá se v tobě hlas krve?“ Chvilíčku mi ruka s nožem znehybněla, pak jsem ukrojila další list salátu a řekla jsem: „Ne, neozývá se ve mně hlas krve.“ „Jsem tvá matka,“ řekla. „Ne,“ řekla jsem já, „tohle je má matka. Jmenuji se Marianna Schmitzová,“ mlčela jsem chvíli a pak jsem řekla: „On to rozkázal – a vy jste mi navlékla smyčku kolem krku, milostivá paní.“ To jsem se naučila u švadleny, že se takovým ženám musí říkat „milostivá paní“.

Křičela a plakala a pokoušela se mě obejmout, ale já jsem před sebou držela nůž špičkou dopředu; mluvila o školách a studiích, křičela a plakala, ale já vyběhla zadem ven do zahrady a přes pole jsem utíkala k faráři a všechno jsem mu vyprávěla. Řekl mi: „Je to tvá matka, přirozené právo je přirozené právo, a než budeš plnoletá, má na tebe právo; to je zlá věc.“ A já jsem řekla: „Copak to právo nezrušila, když hrála tu hru *on-to-rozkázal*?“, a on řekl: „Ty jsi ale chytrá žabka, dobře si tenhle argument zapamatuj.“ Pamatovala jsem si ho, a vždycky jsem se s ním vytasila, když začali s hlasem krve, a pokaždé jsem řekla: „Neslyším ten hlas, prostě ho neslyším.“ Říkali: „To přece není ani možné, takový cynismus je proti přírodě.“ „Ano,“ říkala jsem: *On to rozkázal* – to bylo proti přírodě. Říkali: „Ale to je už přece víc než deset let a ona toho lituje;“ a já říkala: „Jsou věci, kterých nelze litovat.“ „Copak chceš být tvrdší než Bůh, který soudí?“ ptala se mě. „Ne,“ řekla jsem, „já nejsem Bůh, nemohu být tedy tak milosrdná jako on.“ Zůstala jsem u svých rodičů. Ale jednomu jsem zabránit nemohla; už jsem se nejmenovala Marianna Schmitzová, ale Marianna Drosteová, a připadala jsem si, jako by mi něco vyoperovali. – „Pořád ještě,“ řekla tiše, „myslím na svého bratříčka, který musel hrát hru *on-to-rozkázal* – myslíš si ještě, že může být něco horšího, něco tak zlého, abys mi o tom nemohl vyprávět?“

Přeložil V. Kafka

Otázky

- Před čím vším autor varuje, co odsuzuje? V kom spatřuje naději?
- Všimněte si důrazu na věčnost a lakoničnost vyjádření (vliv americké meziválečné prózy – Hemingwaye a francouzského existencialismu).
- Proč je román považován za novodobé Buddenbrooky T. Manna?

Friedrich Dürrenmatt (švýcarský spisovatel píšící německy)

Fyzikové (1962)



zapamatuj si

Dvouaktová **komedie s detektivními rysy**, s nečekanými dějovými zvraty a absurdními situacemi – o morální odpovědnosti vědců a o problematice mocenského zneužití vědy; děj se odehrává v soukromém psychiatrickém sanatoriu doktorky Mathildy von Zahnd, šéflékařky z vysoce postavené, ale degenerované rodiny; hlavní postavy – 3 fyzikové: Herbert Georg Beutler, který je „posedlý“ představou, že je Newton, Ernst Heinrich Ernesti, který se považuje za Einsteina, a geniální Johann Wolfgang Möbius; všichni tři šílenství jen předstírají (Newton je Kilton, Einstein je Eisler – oba přišli jako agenti dvou mocností s cílem získat vynálezy Möbia – žije v ústavu už 15 let –, jež by umožnily ovládnout svět); Möbius odmítá ohrozit lidstvo, protože by vědecké poznatky mohlo zneužít; všichni se rozhodnou dobrovolně doživotně zůstat v blázinci, vzít své vědění zpět a jako moudří blázni střežit tajemství; každý je však nucen zavraždit jednu ošetřovatelku z obavy před prozračením; jejich oběť je však zbytečná, nezachránili svět před tím, aby se nestal blázcem ⇒ paradoxní pointa: šílená doktorka získala tajně kopie Möbiových záznamů, vybudovala trust s cílem ovládnout planety; svět tedy padl do rukou skutečného šílence = zesměšnění a zmarnění rozumné cesty; forma: tradiční postup – drama s důsledně uplatněnou aristotelovskou jednotou místa, času a děje; modelová hra jako podobenství současnosti; varovný obraz světa v nejkatastrofičtějších stavu, krajně vyostřený konflikt není doveden k řešení

Dějství II

MÖBIUS

(Vstane)

Jsmě tři fyzikové. Rozhodnutí, ke kterému musíme dospět, je rozhodnutí mezi fyziky. Musíme postupovat vědecky. Nesmíme se dát ovlivnit domněnkami, musíme se řídit logickými závěry. Musíme se pokusit nalézt rozumné řešení. Nemůžeme si dovolit žádnou chybu v myšlení, protože chybný závěr by nutně vedl ke katastrofě. Východisko je jasné. Všichni tři máme před očima stejný cíl, avšak naše taktika je různá. Cílem je pokrok fyziky. Vy, Kiltone, jí chcete zajistit svobodu a upíráte jí odpovědnost. Naproti tomu vy, Eislere, podřizujete fyziku ve jménu odpovědnosti mocenské politice jisté země. Jak je tomu ale doopravdy? Mám-li se rozhodnout, žádám určité informace.

NEWTON

Několik nejslavnějších fyziků vás očekává. Plat a ubytování i eální, krajina vražedná, ale klimatická zařízení výborná.

MÖBIUS

Jsou ti fyzikové svobodni?

NEWTON

Můj milý Möbie. Tihle fyzikové prohlašují, že jsou ochotni

rozluštit vědecké problémy, které jsou rozhodující pro obranu země. Musíte proto chápat –

MÖBIUS

Tedy nejsou svobodni.

(Obrátí se k Einsteinovi.)

MÖBIUS

Josephe Eislere, vy provozujete politiku síly. K tomu však patří moc. Máte ji?

EINSTEIN

Vy mi nerozumíte, Möbie. Moje politika síly je právě v tom, že jsem se zřekl své moci ve prospěch jedné strany.

MÖBIUS

Můžete tu stranu usměrnit, jak to žádá váš smysl pro odpovědnost, anebo je tu nebezpečí, že budete touto stranou usměrněni?

EINSTEIN

Möbie! To je přece směšné. Mohu přirozeně jen doufat, že strana uposlechne mé rady, nic víc. Vždyť bez naděje není možné žádné politické stanovisko.

MÖBIUS

Jsou aspoň vaši fyzikové svobodni?

NEWTON

Protože i oni pracují pro obranu země ...

MÖBIUS

Zvláštní. Každý mi vychvaluje jinou teorii, ale skutečnost, která se mi nabízí, je táž: vězení. To tedy dávám přednost svému blázinci. Ten mi dává aspoň jistotu, že mě nebudou zneužívat politikové.

EINSTEIN

Nějaké riziko musí člověk na sebe vzít.

MÖBIUS

Existují věci, které nelze riskovat: Zánik lidstva je jednou z nich. Co natropí svět se zbraněmi, které už má, to víme. Co by natropil s těmi, ke kterým bych mu dopomohl já, to si můžeme představit. A podle toho jsem jednal. Byl jsem chudý. Měl jsem ženu a tři děti. Na univerzitě mě čekala sláva, v průmyslu peníze. Obě cesty byly příliš nebezpečné. Byl bych musel zveřejnit své práce, a důsledkem toho by byl převrat v naší vědě a zhroutil hospodářská struktury. Smysl pro odpovědnost mě přiměl volit jinou cestu. Nechal jsem plavat svou akademickou kariéru i průmysl, a rodinu jsem přenechal jejímu osudu. Volil jsem bláznivou čapku. Předstíral jsem, že se mi zjevuje král Šalamoun, a tak mě zavřeli do blázince.

NEWTON

To přece není řešení.

MÖBIUS

Rozum vyžadoval tento krok. Věda došla k hranicím poznatelnosti. Známe několik naprosto přesných zákonů, několik základních vztahů mezi nepochopitelnými jevy, to je všechno, obrovský zbytek zůstává tajemstvím nepřístupným rozumu. Došli jsme na konec své cesty. Ale lidstvo tak daleko ještě není. My jsme se probojovali kupředu, ale za námi není nikdo, narazili jsme na prázdnotu. Z naší vědy se stala strašlivá věc, naše bádání je nebezpečné, naše poznatky smrtelné. Pro nás fyziky už existuje jen kapitulace před skutečností. A ta nás nedorostla. Ta na nás ztroskotá. Musíme vzít své vědění zpět a já je zpět vzal. Žádné jiné řešení neexistuje, ani pro vás ne.

EINSTEIN

Co tím chcete říct?

MÖBIUS

Že musíte zůstat se mnou v blázinci.

NEWTON

My?

MÖBIUS

Vy oba.

(Mlčení.)

NEWTON

Möbie! Nemůžete přece od nás žádat, abychom tady věčně –

* * *

MÖBIUS

Podáte zprávu svým chlebedárcům. Že jste se zmylili. Že jsem opravdu blázen.

EINSTEIN

Pak jsme tu ale na doživotí. Po zkrachovaných špiónech ani pes neštěkne.

MÖBIUS

Má jediná možnost, jak zůstat přece jen v úkrytu. Jen v blázinci jsme ještě svobodni. Jen v blázinci smíme ještě myslet. Na svobodě jsou naše myšlenky třaskavinami.

NEWTON

My přece nejsme blázni.

MÖBIUS

Ale vrazi.

(Ti dva na něho ohromeně pohlédnou.)

NEWTON

Protestuji!

EINSTEIN

To byste neměl říkat, Möbie!

MÖBIUS

Kdo vraždí, je vrah, a my jsme vraždili. Každý z nás měl nějaký příkaz, který ho přivedl do tohoto ústavu. Každý z nás zabil z určitého důvodu svou ošetřovatelku. Vy proto, aby nebylo ohroženo vaše tajné poslání, já proto, že sestra Monika ve mě věřila. Pokládala mě za zneuznaného génia. Nechápala, že dnes je povinností génia zůstat zneuznaný. Zabít je něco strašného. Já zabil proto, aby se nerozpoutalo vraždění ještě strašlivější. Nyní jste přišli vy. Vás odstranit nemohu, ale přesvědčit snad ano. Mají být naše vraždy nesmyslné? Buď jsme obětovali, nebo vraždili. Buď zůstaneme v blázinci, anebo se ze světa stane blázinec. Buď zmizíme z paměti lidí, anebo zmizí lidstvo.

Přeložil B. Černík

Otázky

- Vyhledejte v Möbiově patetické proklamaci humanistický záměr.
- Co je na hře vážné, co komediální? V čem a proč příběh vyznívá groteskně a paradoxně? K čemu autor využil komediálního principu paradoxu?
- Co způsobí nahodilý prvek, který vstoupí do systému dohodnutých vztahů?
- V čem se hra přibližuje absurdnímu divadlu, v čem jeho prostředky odmítá?
- V čem je hra varujícím podobenstvím současnosti?
- Kterého českého autora – prozaika a dramatika svým tématem odpovědnosti vynálezce za osud lidstva připomíná?

USA

Lawrence Ferlinghetti

Obrazy zmizelého světa (1955)



zapamatuji si

Sbírka básníka spjatého s programem literární skupiny beat generation; deklamační poezie (určená pro poslech, veřejnou recitaci, často s doprovodem jazzové hudby); autor nepateticky, věcně oslovuje posluchače a čtenáře bez rozdílu jejich vlastními slovy, pocity, názory ⇒ účinnost; polemika s tradiční optimistickou vizí americké společnosti; poetizace všednosti, ale i ironie, existenciální úzkost, obava z nezadržitelného úpadku lidstva v současné epoše civilizace, deprese a hledání východiska v návratu k minulosti, v orientální filosofii; konkrétní kritický a satirický tón, znechucení a skepse ze zkomercializovaného světa, dobové politiky, společenské zla; inspirace u Whitmana (ale odlišnost), v zen-buddhismu, ve francouzském surrealismu (bohatství imaginace); forma litanická, rytmizovaný volný verš bez interpunkce, s častými přesahy

11

Svět je báječné místo
k narození
jestli vám nevadí
že štěstí vždycky není
tak velký požitek
jestli vám nevadí že si tu a tam
šeredně spálíte prsty
zrovna když je všechno tak prima
to víte ani na nebesích
nezpívají
po celý čas
Svět je báječné místo
k narození
jestli vám nevadí že někteří lidé umírají

po celý čas
nebo snad mají jen hlad
čas od času
což se dá celkem snést
pokud to nejste zrovna vy
Ó svět je báječné místo
k narození
jestli vám příliš nevadí
pár měknoucích mozků
na vyšších místech
nebo nějaká ta bomba
kterou vám se tam zcela jistě
hodí někdo na hlavu
a různé jiné nepřístojnosti které víc než dost

sužují	na všechno koukat	a vonět ke kytkám
naši patentovanou		
společnost	a okukovat sochy	
a její potentáty	a dokonce i myslet	a líbat lidi
stejně jako její prachspřosté katy		
a její pátery	a dělat děti a nosit kalhoty	
a různé jiné policajty		a mávat klobouky
a její všemožné segregáčky	a tancovat	
a kongresové vyslýchačky		a chodit plavat do řeky
a různé jiné opletačky		a na pikniky
všechno čím naše bláhové tělo		uprostřed léta
je dědičně zatíženo	a prostě vůbec	
	„si to užívat“	
Jistě svět je to nejlejší ze všech míst	Jistě	
kde se dá dělat spousta věcí jako třeba	jenže zrovna když jste v nejlepším	
legrační kousky		přijde usměvavý
a milostné kousky	funerbrák	
a psí kusy		
a zpívat smutné písničky a mít inspiraci		
a chodit sem a tam		

Přeložil J. Zábrana

Otázky

- Z čeho vyplývá nespokojenost a rozporuplné pocity generace dospívající po 2. světové válce?
- O čem básník čtenáře přesvědčuje (viz refrénové verše), kde a proč je ironický, nostalgický nebo ostře kritický? Jaký životní pocit převládá?
- Posudte formu básně, obraznost autora. S jakým účinkem často napojuje verše souřadící spojkou a?

Allen Ginsberg

Kvílení a jiné básně (1956)

zapamatuj si

Sbírka **beatnické poezie**; verše povahy intimní i nekompromisně kritické vůči moderní civilizaci, životním i uměleckým stereotypům amerického způsobu života; revolta proti pokrytectví, absenci humanismu, výsměch uznávanému konzumnímu stylu života, honbě za penězi a kariérou, zbožnění techniky = odraz reality poválečné společnosti; vyjádření pocitu těch, kterým je cizí agresivita, rasová a národnostní nesnášenlivost i sociální nerovnost; snaha uniknout do stavu blaženosti, podobnému tomu, k němuž lze dospět meditací v duchu asijské filozofie; takové stavy navozovali s pomocí drog, alkoholu, sexuální nevázanosti, džezové hudby, tuláctví; cíl – šokovat, provokovat; proti tyranii a přetvářce stavěli mír, lásku a pochopení; sbírka je uvedena stejnojmennou básní – poemou vyjadřující smutek a do krajnosti zakoušenou hrůzu kolem sebe; monumentální 3dílná litanická deklamace, prolínání snových vizí s ostře názornými záběry reality; otevřené intimní pasáže se střídají s básnickými nadnesenými patetickými verši s bohatou imaginací; básník vyjadřuje pod vlivem drog a s šokující obsceností svůj pohled na svět = svědecká výpověď o „generaci zničené šílencstvím“ a protestní tón; **1. část** – soubor nesouvislých situačních momentek, výchozí obraz plný smutku, naturalistických obrazů, vizí a snů (pocit lidí – zbitých bytostí v agresivním světě); **2. část** – příčiny jejich zbídačení spatřovány v „Molochu“ moderní civilizace (viz apostrofy) = symbol zla, krutosti a peněz = vše, co ničí člověka (Moloch



zapamatuj si

◀ ve Starém zákoně byla modla, do jejichž rozžhavených rukou byly vkládány lidské oběti); **3. část** – zklidnění, lyrický subjekt přímo oslovuje trpícího člověka Carla Solomona, s kterým se Ginsberg setkal v psychiatrické léčebně Rockland v New Yorku, diskutoval s ním o surrealismu, dadaismu, Whitmanovi aj. + stále ujišťování o básnickově ztotožnění s jeho údělem; **Poznámka pod čarou ke Kvilení** = dovětek, litanické vzývání svatosti, která je přiřazována ke každodenním věcem (tematika všednosti) ⇒ přechod k dalším básním; hlučnost a drsnost básnického výrazu, spontánnost, bezprostřednost, upřímnost a otevřenost výpovědi, naprosté osvobození z pout různých ohledů, předsudků a konvencí; forma rapsodického nářku, výkřiků zoufalství, hněvu a znechucení; široký rytmizovaný volný verš podobný saxofonovým chorusům (spojení verše s hudbou a pohybovým projevem), bohatá metaforika, časté přesahy; výchozí obraz je rozvíjen řetězcem přívlastkových vět (mnohokrát opakované zájmeno *kteří*), časté připojování veršů spojkou *a*; uvolněnost veršové struktury, spontánní formulování myšlenek (jako džezová improvizace)

z 1. zpěvu:

Viděl jsem nejlepší hlavy své generace zničené
šílenstvím, hystericky obnažené a o hladu,
vlekoucí se za svítání černošskými ulicemi a vztekle
shánějící dávku drogy,
hipstery s andělskými hlavami, celé žhavé po
prastrém nebeském kontaktu s hvězdným dynamem
ve strojovně noci,
kteří v bídě a hadrech a se zapadlýma očima
a podnapilí vysedávali a kouřili v nadpřirozené
temnotě bytů se studenou vodou, vznášeli se přitom
nad vrcholky velkoměst a kontemplovali o džezu,
kteří odhalili mozky Nebesům pod nadzemní dráhou
a spatřili mohamedánské anděly, jak se potácejí
prozřelí po střeších činžáků,
kteří procházeli univerzitami se zářivýma studenýma
očima, měli halucinace o Arkansasu a tragédii
Blakeova světa mezi válečnými vědátory,
které vyloučili z akademií pro bláznovství & publikaci
obscenní ódy na oknech lebky,
kteří křehli zimou v neholených pokojích ve spodním
prádle, pálili peníze v koších na odpadky
a naslouchali přes zeď Hrůze,
které zkopali do přirození, když se vraceli přes Laredo
s opaskem marihuany pro New York,
kteří polykali oheň v popatlaných hotelech nebo pili
terpentýn v Rajské uličce, smrt, nebo noc co noc
očistcovali svá torza
pomocí snů, pomocí drog, pomocí bdělých nočních
múr, alkoholu, ocasu a nekonečných prcponků,

* * *

kteří v zoufalství vyzpěvovali z oken, vypadli z okna
podzemky, skočili do špinavého Passaicu, utrhli se
na černochoy, brečeli na celou ulici, tancovali bosí po
střepech vinných sklenek, rozbili gramofonové desky
s nostalgickým německým džezem evropských
třicátých let, dopili whisky a hejkavě zvraceli do
zakrvácených záchodových mís, nářek a troubení
obrovských parních pišťal jim zněly v uších,
kteří se řítili po dálnicích minulosti, jezdili navštěvovat
jeden druhého do své bourákové Golgaty, do bdění
ve vězeňské samotě nebo do džezové inkarnace
v Birminghamu, ...

* * *

z 2. zpěvu:

Molochu, tvé oči jsou tisíce slepých oken! Molochu, tvé
mrakodrapy stojí v dlouhých ulicích jak Jehovové
bez konce! Molochu, tvoje fabriky sní a korunují
velkoměsta!

z 3. zpěvu:

Jsem s tebou v Rocklandu
kde ani padesát dalších šoků nikdy nevrátí zpátky
do těla tvou duši z jejího putování ke kříži
v prázdnotě

Přeložil J. Zábrana

vysvětlivka



zen-buddhismus – forma buddhismu vzniklá v Indii a rozšířená zvl. v Japonsku, spojující meditaci s náhlým osvícením; *Blake William* (1757 až 1827) – ang. básník, malíř, grafik, s vizionářskou obrazotvorností konfrontuje naivní svět dětského vnímání s trpkým poznáním reality; *Blake Peter* (1932) – angl. malíř, 2. vlna pop-artu, kombinuje malbu s koláží; *kontemplace* – duševní pozorování, rozjímání, v mystice nesmyslové bezprostřední zření nadmyslna, Boha; *obscénní* – neslušný, nemravný, oplzlý; *inkarnace* – vtělení Boha v člověka; *hipster* – člověk přesvědčený o tom, že svoboda může existovat jedině mimo oblast života normální společnosti

zajímavost

„Psával jsem velice formální poezii, ale pak jsem se rozhodl, že vše, čemu jsem chtěl dát průchod, přestanu potlačovat, a tak vzniklo Kvílení. Šlo mi o to, vyjádřit vše, co jsem nosil v hlavě a ne napsat nějakou báseň. Když jsem ho ale napsal, uvědomil jsem si, že není publikovatelné – dotkl bych se řady lidí, a hlavně své rodiny. To samé se stalo i Jacku Kerouacovi – bál se, že si jeho matka přečte jeho tajné myšlenky a postaví se proti jeho přátelům, tomu, že pije, kouří marihuanu a stíhá holky. Nakonec jsem ale Kvílení stejně v roce 1956 vydal a dodnes toho nelituji.“



A. Ginsberg

Otázky

- Co spojovalo příslušníky beat generation, co odmítali, s čím se nesmířili? Kde hledali východisko, kde inspiraci?
- Uveďte aspoň 3 významy pojmu *beat generation*.
- Které dobové společenské a politické jevy a události 50. a 60. let 20. stol. ovlivnily pocity a revoltu beatníků? Charakterizujte atmosféru doby.
- Všimněte si ukázky z básně Kvílení z hlediska tematického, formálního, jazykového.
- Čím se Ginsberg odlišuje od Ferlinghettiho? Srovnejte metaforiku, slovní zásobu, grafické ztvárnění, stavbu slok aj.
- V čem je Ginsbergovo Kvílení polemikou s Whitmanovou sbírkou Stěbla trávy?
- Proč získali beatníci tolik příznivců po celém světě, dokonce i trvalou popularitu u nás?
- Jak se Ginsbergova výpověď dotýká otázek nadčasových a filozofických?
- Kdo pokračoval ve filosofii beatníků v následujících letech?

pikantnost

Jack Kerouac byl v obecnstvu, opil se při druhém čísle programu, vybíral desetice a čtvrtolary, kupoval za ně kalifornské víno do téměř čtyřlitrových džbánů a samou radostí jimi bušil o zem. Rexroth a ostatní plakali radostí. Kolem sedmé večer přečetl Allen Ginsberg báseň Kvílení (Howl), kterou napsal dva týdny předtím pod kombinovaným účinkem hned tří drog. Báseň nemohla vyjít tiskem, neboť proti ní byla z mravnostních důvodů vznesena obžaloba. Snad žádné jiné americké básni se nedostalo větší reklamy.



M. Hilský

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.





zapamatuj si

Tzv. spontánní autobiografická próza, reportážní „román z ulice“ – považován za zásadní manifest a kultovní knihu beatníků; obraz autorova vlastního neuspořádaného života, útěku z materiálního světa do světa duchovního, z civilizace do přírody (koncem 40. let podnikl Kerouac 4× cestu napříč Amerikou – pěšky, autostopem, ukradeným autem, autobusem ⇒ sbírání životních zkušeností); beatnický způsob života = naruby obrácené měšťáctví; typický **kult psance, tuláka**, člověka bez společenských vazeb (nonkonformní poměr k společnosti, odmítání konvencí); mýtus tuláka srovnatelný s mýtem Ježíše Krista i s mýtem odcizeného člověka v dílech existencialistů; základní životní filozofie: využít přítomné chvíle, žít naplno, zrušit odcizení mezi člověkem a přírodou, obnovit důvěřivé vztahy mezi lidmi, opravdově prožít za pomoci drog, sexu, džezové hudby, rychlé jízdy, praktik zen-buddhismu každý okamžik a radovat se z něho; motiv „protloukání se“ (4. význam pojmu beat); dva základní projevy života – sex jako alternativa smrti a džez jako životní radost, obojí jako protipól prázdnoty; vzpoura proti konzumnímu ideálu prosperující americké poválečné společnosti; hlavní postavy: vypravěč, začínající spisovatel Sal Paradise (Kerouacova autostylizace), Dean Moriarty (beatnik Neal Cassady) – současně blízcí i vzdálení (podle M. Hilského – román jako „rozhovor či koncert dvou hlasů, z nichž jeden se podobá uragánu, přívluhu slepé, ničivé energie, zatímco druhý zaznívá jako sladké, něžné, nostalgické blues“) a Starouš Bull Lee (spisovatel William S. Burroughs) + další dočasní společníci: stopaři, tuláci, námezdní dělníci, lidé z okraje společnosti – všichni v neustálém pohybu; román nemá obvyklou zápletku, spíše reportáž, mozaika – volný, spontánní tok záznamů tuláckých zážitků; putování za pocitem svobody, pohody, působivé zachycení detailů, dojmů, názorů, myšlenek; svět dálnic, silnic, šoférů; pikareskní motivy (cestování sociálně vykořeněného hrdiny); nelineární, nestrukturované živelné psaní, dynamická próza – nerespektuje žádné literární formy; proud slov jako odpověď na otázku, co prožil na cestě (automatický text bez členění do kapitol, odstavců, bez interpretace jako mluvená řeč členěná spíše nadechnutími) – knižní podoba textu je práce nakladatelských redaktorů; výrazy z různých sociálních a geografických prostředí, hra se slovy (např. jména postav – spojení *sad paradis* = smutný ráj, prof. Moriarty v knihách A. C. Doylea soupeřem Sherlocka Holmese); vznik díla – na psacím stroji během 3 týdnů šíleného psaní na 30metrové roli papíru

(...) Strávili jsme bláznivé odpoledne přímo v New Orleansu, kam jsme se i s Dunkelovic rodinkou šli projít. Ten den se Dean překonával. Když jsme byli u depa a viděl texaský nákladní vlaky, chtěl mi to rovnou všechno ukázat. „Zatím dělej brzdaře, než ti řeknu další!“ A letěli jsme ještě s Edem a naskočili na nákladák na třech různých místech. Marylou a Galatea na nás čekaly v autě. Ujeli jsme na tom skoro kilometr až k přístavišti a mávali na výhybkáře a na chlápky ze signálníma praporkama. Ukázali mi, jak vystoupit z rozjetého vlaku: nejdřív se spustí jedna noha, pak se člověk odkloní od vagonu, otočí se kolem své osy a došlápne na druhou. Ukázali mi mrazáky a chladiřenské vozy, ve kterých, když jsou prázdné, se dá jezdit, i když venku mrzne, až praští. „Vzpomínáš si, jak jsem ti vyprávěl o té cestě z Nového Mexika do LA?“ hulákal na mě Dean. „Hele, takhle jsem celou cestu visel ...“

K holkám jsme se vrátili až za hodinu a jasně že už byly šílený. Ed a Galatea se rozhodli zůstat v New Orleansu a najít si tu byt a práci. Bulla to jen těšilo, už začínal být z celé té naší bandy pořádně utahaný. Původně jsem totiž měl přijet jen já sám. V přední místnosti, kde spali Dean s Marylou, byl bordel a fleky po kafi a po celé podlaze se válely prázdné lahvičky od benzedrinu. Navíc to byla Bullova dílna a on nemohl pokraovat se svýma poličkama. Chudák Jane už taky pomalu trotlovala z toho věčnýho obskakování a pobíhání kvůli Deanovi. Jenom jsme čekali, až mi dorazí další šek z mého armádního konta.

* * *

V smutném rezavém soumraku jsme se usazovali v autáku a ve vysoké trávě stáli Jane, Dodie, prcek Ray, Bull, Ed a Galatea a usmívali se. Ach, loučení, loučení. V posledních okamžicích měl ještě Bull a Dean určité neshody kvůli penězům. Dean

si chtěl vypůjčit, ale Bull to rázně odmítl. Vrátila se jim nálada z jejich texaského pobytu. Tam si Dean pro to své šejdířství postupně všechny znepřátelil. Ale teď se jen zahihňal tím svým pošukaným smíchem a pustil to z hlavy; podrbal se v rozkroku, zapíchl prst kamsi do záhybů Marylouiných šatů, zaprskal, zamlaskal jí u kolena a řekl: „Zlato moje, teď je nám doufám oběma jasné, že je to konečně mezi náma všechno naprosto čistounké, že by to ani nemohlo bejt čistší podle žádných metafyzických nebo bůhvíjakých definic, co bys chtěla nanýst nebo nadnýst nebo nadhodit, takže ...“ atakdále blablabla a najednou frnk! a už jsme si to fičeli směr Kalifornie.

* * *

Vyskočili jsme do vlahé, šílené noci a už k nám odkudsi zazníval zběsilý jekot tenorsaxofonu: „Tíí-ra! Ta-tíí-ra! Tííí!“ a lidi tleskali do taktu a vyřvávali: „Jedem! Jedem! Jedem!“ Dean pádil po ulici, palec mu trčel do vzduchu a hulákal: „Šlapej, vole, šlapej!“ ... Saxofonista v klobouku vytruboval na plný pecky svou dostatečně krásnou a svobodnou improvizaci, střídavě stoupající a klesající motiv, který začínal na „Tííí-ra!“ a přecházel v bláznivě „Tííí-ra rííí-ra!“ a sléval se s rachotivým virblem bubnů, celých zjizvených od vajglů, do nichž mlátil obrovské černé surovce s býčí šíjí, lhostejně k čemukoli, jen když mohl věčně trestat ty své týrané škopky lup, ruti-bum, lup. Muzika řvala a ten saxofonista v TOM byl, každý věděl, že v TOM je.

* * *

... jediní opravdoví lidi, co znám, jsou blázni, blázni do života, ukecaní blázni, cvoci k spasení, ti, kteří chtějí mít všechno – a hned!, kteří nikdy nezívají a neříkají věci-co-se-sluší, ale hoří, hoří, hoří jako ta báječná rachejtle ...

Přeložil J. Josek

Otázky

- Proti čemu tuláci svými extázemi protestují?
- Co vše pojmenovává nadpis? Koliký význam může mít slovo cesta?
- O jaký život usilují oba protagonisté? Jak a čím ho naplňují?
- Vysvětlíte smysl autorových slov v poslední části ukázky, jeho názory na člověka a představu opravdového života.
- Charakterizujte kompozici, formu a jazyk románu.

Joseph Heller

Hlava XXII (1961)



zapamatuj si

Protiválečný satirický román, pokus o analýzu institucionalizované absurdity; věrný a přesný záznam autorových osobních zkušeností, účinné svědectví o nesmyslnosti války; dějiště – základna 256. letecké eskadry americké armády na malém ostrově Pianosa v Středozemním moři nedaleko Elby; nepatetický a nekonvenční pohled – kritika zaměřená do vlastních řad + humor a ironie, komická nadsázka ukazující absurditu americké válečné mašinerie; bezduchá byrokracie ztělesněna v tzv. Hlavě XXII = soubor absurdních nařízení a předpisů, podle nichž voják může požádat o propuštění z armády jen tehdy, je-li blázen, ale každý, kdo se považuje za blázna, je schopen sebekontroly a je tudíž normální, takže nemůže být propuštěn; kapitán letectva Yossarian je denně svědkem samolibosti nadřízených, zbytečných ztrát životů (např. plukovník Cathcart, usilující o hodnost generála, stále zvyšuje počet povinných letů) ⇒ vzpoura proti znicotnění a manipulaci, rozhodnutí k dezerci a k útěku do neutrálního Švédska (za pomoci majora Danbyho a kaplana) = jediná možnost zachrany života i normální existence, 42 kapitol označených většinou jmény postav – velmi odlišných typů, které jsou v popředí jednotlivých epizod = mozaika absurdních situací; s kapitánem Yossarianem je s černým humorem konfrontována řada pokřivených vojenských charakterů jeho nadřízených i spolubojovníků (introvert doktor Daneeka – pečuje jedině o své zdraví, vyšinutý kaplan Shipman – bolestně touží po návratu k rodině, major Major Major – oběť otcova humoru, mladý střelec, radista Snowden); úvodní motto: „... z ničeho je nebolela hlava tak, jako z Hlavy XXII ...“; paradox: místo protikladu americký voják a nepřítel stojí voják a armáda, tedy instituce vytvářející absurdní svět; koncentrace děje, prolínání časových rovin, situační komika a ironie; morbidní humor vyrůstající z utrpení a krveprolití a groteskní pohled + naturalistické scény stupňují válečnou tragédii

17/ Voják v bílém

Yossarian se rozběhl přímo do nemocnice, pevně rozhodnut, že tam raději zůstane až do smrti, než by těch svých dvaatřicet letových akcí rozmnožil být jen o jednu jedinou. Za deset dní si to rozmyslel a ze špitálu utekl, plukovník zvýšil počet letů na pětadvacet a Yossarian hned zase uháněl zpátky, odhodlán zůstat v nemocnici třeba až do smrti, než by k šesti akcím, které právě absolvoval, ještě nějakou připojil.

* * *

V nemocnici obvykle nebylo zdaleka tolik nemocných lidí, kolik jich Yossarian viděl venku, a celkově vzato tam bylo i mnohem méně těžce nemocných. V nemocnicích bývá mnohem menší úmrtnost než mimo ně a umírá se tam vlastně mnohem zdravěji. Jen málo lidí tam vezme za své zbytečně. O umírání v nemocnicích se toho ví mnohem víc a umějí je tam zvládnout taktně a bez zbytečných zmatků. Nad smrtí tam sice vítězit neumějí, ale dovedou ji aspoň přimět k slušnému chování. Naučí ji vybraným způsobům. Dovnitř ji samozřejmě pustit musejí, ale když už se tam dostane, musí si počínat jako dáma. V nemocnici se lidé tomu přízraku poddávají s vybranou elegancí a vkusem. Drsné, nechutně dryáčnické umírání, tak běžné všude mimo zdi nemocnice, tam je zcela neznámé. Nikdo se tam nerozprskne přímo ve vzduchu jako Kraft nebo mrtvý muž v Yossarianově stanu, nikdo tam nezmrzne uprostřed žhavého léta, jako to potkalo Snowdena chvíli potom, co na Yossariana vzadu v letadle vyhrkl to své velké tajemství.

* * *

„Tak vy si myslíte, že máte důvod něčeho se bát?“ ptal se ho doktor Daneeka. Zvedl jemnou, pěstěnou, tmavou hlavu k hrudi a několik okamžiků hněvivě Yossariana probodával usazenými očima. „A co mám říkat já? Moje cenné lékařské znalosti tady na tom všivém ostrově rezavějí a ostatní doktoři zatím hrabou prachy plnými hrstmi. Myslíte si, že mě to baví, trčet tady den za dnem a říkat vám, že vám nemůžu pomoci? Kdybych vám to mohl říkat někde ve Státech nebo třeba v takovém Římě, tak by mi to tak dalece nevadilo. Ale odmítat vám pomoc tady, to není ani pro mě lehké.“

„Tak mi ji tedy přestaňte odmítat. Zakažte mi létat.“

„Já vám lety zakázat nemůžu,“ zamumlal doktor Daneeka. „Kolikrát vám to ještě budu říkat?“

„Ale můžete. Major Major mi řekl, že vy jste jediný člověk u perutě, který mě může držet na zemi.“

Doktor Daneeka užasl. „Tohle že vám řekl major Major? Kdy?“

„Když jsem ho složil rybičkou u tratě.“

„Že vám to řekl major Major? U tratě?“

„Řekl mi to ve své kanceláři, když jsme od té tratě odešli a vlezli oknem dovnitř. Pověděl, abych nikomu neříkal, že mi to řekl, tak ne abyste teď na mě začal řvát.“

„Ten špinavej, intrikářskej lhář!“ křičel doktor Daneeka. „Nemá přece právo takhle kecat! A řekl vám taky, jak bych to mohl udělat?“

„Stačilo by vyplnit takový malý formulář a potvrdit, že jsem na pokraji nervového zhroucení, a poslat to na velitelství skupiny. Doktor Stubbs přece chlapcům ze své perutě potvrzuje v jednom kuse, že nemají létat, tak proč byste to jednou nemohl udělat i vy?“

„A co se s těmi lidmi stane, když doktor Stubbs doporučí, aby už nelítali?“ opáčil doktor Daneeka s úsměškem. „Ani se nenadějí a letí na další bojovou akci. A on se může jít bodnout. Jistě, můžu vyplnit ten formulář a zprostit vás lítání. Ale má to háček, který nám pak pořádně zamotá hlavu.“

„Hlava XXII?“

„No ovšem. Když vás vyřadí z operačních letů, musí to odsouhlasit skupina, a skupina to prostě neschválí. Pošlou vás zase z fleku rovnou do vzduchu, a kde já pak budu? Na cestě do Tichomoří, nejspíš. Nikoli, pěkně děkuju. Nebudu kvůli vám nic riskovat.“

„Nemělo by se to přece jen zkusit?“ naléhal Yossarian. „To se vám tady na Pianose tak líbí?“

„Pianos je strašná. Ale je lepší než Tichomoří. Neměl bych nic proti tomu, kdyby mě poslali do nějaké civilizované oblasti, kde bych si třeba mohl občas vydělat pár dolarů na potratech. Ale v Tichomoří jsou jenom džungle a monzuny. Shnil bych tam.“

„Tady taky hniјete.“

Doktor Daneeka popuzeně vyletěl. „Jo? No, aspoň vyjdu z téhle války živej, což se vám asi nepodaří.“

„Přesně tohle se vám snažím vysvětlit, sakra. Žádám vás, abyste mi zachránil život.“

„Zachraňovat život není moje starost,“ odsekl doktor Daneeka ponuře.

„A co je tedy vaše starost?“

„To nevím, co je moje starost. Naučili mě jenom, že mám dodržovat etiku svého povolání a že se nikdy nemám propůjčit k tomu, abych proti jinému lékaři svědčil. Poslyšte. Vy si myslíte, že jste jediný člověk, jehož život je v nebezpečí? A co já? Ti dva šarlatáni, co mně pomáhají na marodce, pořád nemůžou zjistit, co mi vlastně je.“

* * *

42/ Yossarian

(...) „Kam chcete jít?“ zeptal se ustrašeně major Danby, když kaplan vystřelil z pokoje. „Co chcete udělat?“

„Uteču,“ oznámil mu Yossarian bujarým, jasným hlasem, a začal si rozpínat knoflíky pyžamového kabátku.

„Och,“ zasténal major Danby a oběma dlaněmi si začal nervózně popleskávat upoceně tváře. „Nemůžete přece utéci. Kam byste utíkal? Kam můžete jít?“

„Do Švédska.“

„Do Švédska?“ vykřikl užasle major Danby. „Vy chcete utéct do Švédska? Zbláznil jste se?“

„Orr to taky dokázal.“

„Ach ne, ne, ne, ne, ne,“ bědoval major Danby. „Ne, Yossariane, tam se nikdy nemůžete dostat. Nemůžete utíkat do Švédska. Vždyť ani neumíte veslovat.“

„Ale když mě neshodíte, až odtud půjdete, a poskytnete mi příležitost, abych si chytil nějaké letadlo, můžu se celkem snadno dostat do Říma. Pomůžete mi?“

„Ale vždyť vás najdou,“ domlouval mu major Danby zoufale, „a dopraví vás sem zpátky a potrestají vás tím přísněji.“

„Tentokrát se budou muset setsakra činit, aby mě chytili!“

„Oni se budou setsakra činit. A i když vás nenajdou, co to bude za život? Budete pořád sám. Nebudete mít nikoho, o koho byste se mohl opřít, a stále vám bude hrozit, že vás někdo zradí.“

„To pro mě nebude nic nového, takhle žiju už teď.“

„Ale nemůžete se přece jen zničehonic na všechno vykašlat a utéct od veškeré zodpovědnosti,“ hrozil major Danby. „To je zcela negativní jednání. Útěk před skutečností.“

Yossarian se bohapustě rozesmál a zavrtěl odmítavě hlavou. „Já neutíkám před zodpovědností, utíkám k ní. Utéct a zachránit si život, na tom není přece vůbec nic negativního. Vy přece víte, kdo utíká před skutečností, ne, Danby? Orr ani já ne.“

„Kaplane, promluvte mu do duše, prosím vás. Chce dezertovat. Zamanul si, že uteče do Švédska.“

„Výborně!“ zaradoval se kaplan a pyšně hodil na postel povlak na polštář, vycpaný Yossarianovou uniformou. „Uteč do Švédska, Yossariane. A já zůstanu tady a vytrvám. Ano, neochvějně vytrvám. Budu otravovat a dráždit plukovníka Cathcarta a podplukovníka Korna, kdykoli se s nimi setkám. Už se jich nebojím. Rozdám si to třeba i s generálem Dreedlem.“

Přeložil M. Jindra

Otázky

- V čem je postava Yossariana tragikomická? Pokuste se charakterizovat další postavy románu.
- Pokuste se vyjádřit autorův životní ideál. Co považuje za nejvyšší hodnotu ve světě chaosu? Jak zobrazuje válečný svět?
- V čem lze nalézt podobnost hlavního hrdiny Yossariana s Haškovým Švejkem?
- Charakterizujte autorův styl.
- Co je v románu symbolem nesmyslnosti celého válečného běsnění? Které jsou nejkrásnější důsledky války, bolestivější než sama fyzická smrt?



zapamatuj si

Složitý **psychologický a autobiografický román s válečnou tematikou** + filozofická úvaha o existenci zla a destruktivních sil v člověku, o zhoubném vlivu fašismu a kolektivní odpovědnosti za zločiny rasismu; napínavý příběh se odehrává r. 1947 v poválečných Spojených státech a retrospektivně se vrací do minulosti a roku 1943; dějiště – newyorský Brooklyn – setkání začínajícího jižanského spisovatele Stinga (vypravěč) s půvabnou polskou emigrantkou Sophií Zawistovskou, dcerou univerzitního profesora, a jejím milencem Nathanem (žárlivý narkoman a schizofrenik); vypravěč postupně zprostředkovává pomocí Sophiinih monologů její osud, vzpomínky na šťastné dětství a mládí v Polsku, drastické zážitky za války, věznění v Osvětimi a její život ve Spojených státech; symbolický název románu – klíčová osudová volba hlavní hrdinky (inspirace existencialismem) jako důsledek vynucených jiných voleb: poprvé – mylné rozhodnutí nezúčastnit se odboje v okupované Varšavě, podruhé – nesmyslný záměr ze zoufalství svést velitele koncentračního tábora Rudolfa Hösse, potřetí (chronologicky jako druhá volba) – donucena sadistickým opilým německým lékařem (Stingo ho pojmenoval Fritz Jemand von Niemand) rozhodnout o životě či smrti pro syna Jana nebo dceru Evu (vzdala se dcery, která zahynula v plynové komoře, ale o osudu syna se nikdy nic nedozvěděla) = celoživotní pocit viny, psychické trauma a bezvýchodnost ⇒ poslední volba sebevraždy (odčinění viny, vysvobození z psychického utrpení); osud rozvrácený německým nacismem; kombinace prvků různých literárních žánrů – románu autobiografického, psychologického, historického + filozofická esej a literatura faktu; složitá kompozice, různé úhly pohledu, konfrontace dvou souběžných dějů (vysokoškoláka Stinga – bezstarostný „čas dobrý“ a Sophiino peklo v Polsku – „čas nelidský“), prolínání 3 časových rovin – současnost (nejmladší rovina) – Stingovo vyprávění o svém mládí, milostných a tvůrčích problémech, minulost (střední rovina) – Sophiiny zážitky v předválečném a válečném Polsku, mimočasovost – filozofické pojednání o nacismu a koncentračních táborech + zveřejnění dokumentů o Osvětimi (přechod z fabulované prózy k literatuře faktu), v závěru úvaha o zlu, Bohu, člověku, lásce; konfrontace současnosti a minulosti, pohledu zvenčí (Stingo) a zevnitř (Sophie); kontrast: po životě toužící Stingo s nadějemi a plány x vnitřně zmučená Sophie rezignující na život (trvalá psychická deformace, tragédie matky); metoda joyceovsko-faulknerovského proudu vědomí při vytváření vnitřního světa postav

ze začátku románu:

V těch dobách bylo téměř nemožné najít na Manhattanu laciný byt, takže jsem se musel nastěhovat do Brooklynu. To bylo roku 1947 a jedním z příjemných rysů toho léta, na něž se tak živě pamatuji, bylo ovzduší, slunečné a mírné, prosycené vůní květin a působící dojmem, jako by ty dny uvízly v zdánlivě věčném jarním počasí. Jestliže už za nic jiného, tak za tohle jsem byl vděčen, protože moje mládí, aspoň takový jsem měl pocit, se octlo na dně. Bylo mi dvaadvacet let a usilovně jsem se snažil stát se aspoň jakýmsi spisovatelem, ale zjistil jsem, že tvůrčí žár, který mě v osmnácti svým mohutným nemilosrdným plamenem téměř sežehl, začal skomírat a proměnil se v matné lodivodovo blikátko, odrážející než chatrné stopy žáru v mých prsou nebo kde kdysi mé lačnické ambice přebývaly. Ne že bych už vůbec nechtěl psát, pořád jsem zoufale toužil napsat román, který jsem tak dlouho nosil uvězněný v hlavě. Potíž byla v tom, že jsem napsal pár prvních zdařilých odstavců, a nebyl jsem s to stvořit další, nebo – abych se to pokusil vyjádřit poznámkou Gertrudy Steinové o menších autorech Ztracené generace – měl jsem štávu, ale ta nechtěla téct. K dovršení všeho zlého jsem byl bez místa, měl hrozně málo peněz a zvolil jsem dobrovolně vyhnanství ve Flatbushu, kde jsem byl jako jiní mí krajané jen další hubený a osamocený mladý Jižan, který se zatoulal do židovského království.

Můžete mi říkat Stingo.

* * *

z předposlední kapitoly:

Sophie, zajíkájící se hrůzou, užuž měla na jazyku nějakou tupou odpověď, když jí doktor řekl: „Smíš si nechat jedno děcko.“

„Bitte?“ vyjekla Sophie.

„Smíš si nechat jedno děcko,“ opakoval. „Druhé půjde pryč. Které si chceš nechat?“

„Chcete říct, že musím sama zvolit?“

„Jseš Polka, nejsi židovka. Máš výsadu – máš volbu.“

Jakékoli uvažování jako by v ní ustrnulo, přestalo. Pak cítila, jak se pod ní podlomila kolena. „Já nemůžu volit! Já přece nemůžu volit!“ začala křičet. Dobře se pamatovala, jak se tehdy rozkřičela! Ani mučení andělů nekřičeli tak hlasitě do lomozu pekelných muk. „Ich kann nicht wählen!“ vykřikla.

Doktor si uvědomil, že výstup vzbuzuje nežádoucí pozornost.

„Neřvi!“ poručil jí. „Dělej a řekni, jak ses rozhodla. Vyber jedno, krucihiml, anebo tam pošlu obě. A dělej!“

Vůbec tomu všemu nemohla věřit. Vůbec nevěřila, že tu najednou klečí na tom drsném cementu, tiskne k sobě obě děti tak zoufale, že má pocit, jako by jejich kůže měla i přes vrstvy šatů rázem srůst s její. Nemohla tomu věřit, totálně až k hranici pomatení mysli. A její neschopnost uvěřit se zračila i v očích hubeného Rottenführera s voskovou pletí, doktorova pomocníka, ke kterému náhle z nevysvětlitelných důvodů upírala prosebný zrak. I on byl zřejmě ohromen a opětoval její údiv pohledem široce otevřených očí s překvapeným výrazem, jako by chtěl říct: Já tomu taky nerozumím.

„Nenuťte mě volit,“ šeptala v úpěnlivé prosbě. „To přece nemůžu.“

„Tak je tam pošlete obě,“ řekl doktor pomocníkovi, „nach links.“

„Mami!“ a už slyšela Evin tichý, ale sílící pláč, protože právě v tom okamžiku dítě od sebe odstrčila a s podivně neohrabaným pohybem se na vycementované rampě zvedla. „Vezměte si tu menší!“ vykřikla. „Vezměte si mou malou!“

A v té chvíli vzal doktorův pomocník Evu šetrně za ručičku – na jeho ohleduplnost se Sophie marně snažila zapomenout – a odváděl ji do čekající legie zatracených. Věčně si vybavovala ten matný obrázek, jak se to dítě zoufale prosebnými zraky stále a stále otáčí. Ale jelikož ji pak téměř oslepila záplava slaných slzí, přec jen byla ušetřena a výraz v Evině obličejí nerozeznávala, za což byla vděčná. Protože v tom nejsmutnějším koutě svého upřímného srdce naprosto jistě věřila, že to by nesnesla, protože už tak byla téměř šílená, když viděla, jak jí ta malá postavička navždy mizí z očí.

„Držela pořád toho svého medvídky – a svoji flétnu,“ dodala Sophie na závěr. „Celá ta léta jsem nebyla s to tahle slova přenést přes srdce. Vyslovit je, v jakémkoli jazyce.“

Přeložil R. Nenadál

Otázky

- Jak Styron otvírá svůj román? S čím seznamuje čtenáře na začátku?
- O čem se retrospektivně dozvídáme z předposlední kapitoly?
- Co je skutečným tématem románu – vyličení hrůznosti války, nebo vnitřní napětí hlavní hrdinky?
- Co román působivě odhaluje? Čím je dílo nadčasové?
- Kým byla Styronova výpověď o vině, nevině, zločinu a trestu inspirována?

Jerome David Salinger

Kdo chytá v žitě (1951)

zapamatuj si

Psychologický román – o konfliktu mladého člověka s dospělými a se světem, o zmatcích dospívání, nerozhodnosti a nonkonformnosti; hlavní hrdina a vypravěč – 17letý Holden Caulfield vypravuje v sanatoriu s ročním odstupem svůj příběh a vzpomíná na předvánoční 3denní cestu domů do New Yorku ze školy v Pencey, odkud byl vyloučen; připomíná si své spolužáky, přítelkyni Sally Haysovou, různá náhodná setkání a rozhovory s lidmi; obává se rodičů, těší se na mladší sestru Phoebe; je znechucen světem dospělých (přetvářka,



zapamatuj si

◀ neporozumění, bezcitnost), miluje děti pro jejich upřímnost a bezúhonnost a chce je chránit před zlem a nástrahami (být tím, „kdo chytá v žitě“) = generační i osobní zpověď o hledání vlastní identity, lidské opravdovosti, čistoty, lásky ve světě plném lhovosti a krutosti (skutečnost × romantické ideály); zdánlivá cyničnost a vulgárnost = pozérství, kterým je maskována citová zranitelnost; dobový slang dospívající mládeže, střídání lyrických pasáží s groteskními situacemi a drsným černým humorem (zbraň proti zlu); rekonstrukce Holdenovy bludné cesty – prvky pikareskního románu (cesta od dětské naivity k pravdivému poznání světa a sebeuvědomění); obtížnost hledání, rozhodování, překonání krize, volba života (místo dobrovolné smrti), ale ne za cenu opuštění svých zásad; výrazová expresivita až vulgarita, nadsázka, jazyková nespisovnost

Na cestě do divadla jsme v taxíku tak trochu blbli. Prvně nechtěla, že má namalovanou pusu, ale byl jsem svůdně jak ďábel, a tak jí nic jiného nezbejvalo. Dvakrát, když ten pitomej taxík najednou v jízdě zarazil, jsem div nespad ze sedla. Ty zatracený šoféry nikdy ani nenapadne se kouknout, kam jedou, na mou duši že ne. Načež když jsme se vymotali z objetí, jsem jí řek, že ji miluju. To jen abych vám předvedl, jakej jsem šílenec. Byla to samozřejmě lež, ale když jsem to říkal, myslel jsem to *vážně*, fakt. Já jsem ale šílenec, na mou duši, že jsem. „Já tě taky miluju, miláčku,“ povídá. Načež hned jedním a tím samým dechem řekla: „Slib mi, že si necháš narůst vlasy. Trávník už začíná vycházet z módy a ty máš tak kouzelný vlasy.“ Kouzelný, do prdele! To představení nebylo tak špatný, už jsem viděl horší. Ale byla to stejně celkem idiotština. Bylo to o životě jednoho manželského páru. Žili minimálně pět set tisíc let. Začíná to tím, jak jsou mladý a jak rodiče tý holky nechtějí, aby si toho kluka vzala, ale ona si ho přesto vezme. Načež potom v jednom kuse stárnou a stárnou. On jde do války a ona má bratra, kterej pije. Mě vám to ne a ne zaujmout. Já jen jako, že mi bylo dost fuk, jestli někdo z té rodiny umřel a tak. Bylo vidět, že to jsou jenom herci. Ty manželé byli moc milej párek – byli hrozně vtipní, ale mě vám to ne a ne zaujmout. Předně pili přes celou hru v jednom kuse čaj nebo jakou brečku. Pokaždý, když se na ně člověk kouk, tak jim komorník zrovna strkal čaj anebo ho ta paní někomu nalívala. A všichni věčně v jednom kuse přicházeli a zase odcházeli. Člověku se motala hlava, když se pořád musel koukat, jak si někdo sedá nebo zase vstává.

* * *

Po prvním jednání jsme šli se všema ostatníma křetenama ven na cigaretu. To vám byla ohromná sranda. Za celej život jste neviděli tolik tajtrlíků, každej hulil jak zjednaněj a mluvil o představení tak, aby to každej slyšel a hned poznal, jak je inteligentní. Vedle nás stál jeden filmovej herec – pěkněj trouba – a kouřil cigaretu. Já nevím, jak se jmenuje, ale hraje vždycky ve válečných filmech toho chlápka, co se posere strachem, když má vylízt ze zákopu. Byl tam s jednou fantastickou blondýnou a oba dva se snažili tvářit hrozně blazeovaně, jako by si nebyli vůbec vědomi, že se na ně lidi koukají. Skromňoučkej jak fialinka. Měl jsem z toho ohromnou jundu. Sallyna, až na to, že básnila o Luntovejch, moc nemluvila, poněvadž měla strašně práce, jak musela jezdit očima na všechny strany a bejt roztomilá. Načež z ničeho nic uviděla na druhý straně vestibulu jednoho známýho křetěna. Jednoho kluka v takový tom hodně tmavošedým flanelovým obleku a v takový tý kostkovaný vestě. Typickej produkt některý puncovaný univerzity. Ohromná junda. Stál u zdi, hulil, div se nestrhal, a díval se pekelně otráveně. Sallyna v jednom kuse opakovala: „Já toho kluka odněkud *znám*.“ Ona vždycky někoho *znala*, ať ji člověk vzal kamkoliv, nebo si aspoň vždycky o někom myslela, že ho zná. Opakovala to v jednom kuse, až mě to pekelně otrávil a řek jsem: „Pročpak teda k němu nejdeš a nevlítněš mu do náruče, když ho znáš? Bude mít radost.“ Jak jsem to řek, tak se namíchla. Ale ten křetěn si jí nakonec přece jenom všim, přišel k ní a řek jí „ahoj“. Měli jste vidět, jak si to „ahoj“ řekli! Byli byste mysleli, že se neviděli nejmíň dvacet let! Byli byste řekli, že je v dětství koupali v jedny vaničce nebo co. Kamarádi od narození. Dělal se mi z toho nanic. A legrace na tom byla, že se pravděpodobně setkali *všeho všudy jen jednou*, na nějakým mejdanu tajtrlíků. Když už byli celí poslintaný blahem, tak nás Sallyna konečně představila.

* * *

„Jmenuj mi něco, čím by ses chtěl stát. Jako třeba vědcem. Nebo *advokátem* nebo něčím.“

„Vědcem bych se stát nemoh. Já jsem ve všech vědách beznadějně připad.“

„No tak advokátem – jako tatínek.“

„Bejt advokát, to je třebaš i prima, ale mně to nic neříká,“ povídám. „Víš, ono to může bejt i *prima*, když se třeba od rána do večera snažíš zachraňovat nevinnejm lidem život a tak podobně, ale když jsi advokát, tak tyhle věci *neděláš*. Děláš jediné to, že vyděláváš hromadu prachů a hraješ golf a bridž a kupuješ si vozy a piješ martini a chodíš sekáčsky oblíknutá. A pak. I když nakrásně zachraňuješ lidem život, jak víš, jestli to děláš proto, poněvadž *doopravdy* chceš zachraňovat lidem život, nebo jen proto, poněvadž *v podstatě* se vlastně chceš stát senzačním advokátem, kterému každé poklepává na rameno a u soudu mu gratulují, jakmile to pitomý přelíčení skončí. Novináři a vůbec kdekdo, jak to vždycky ukazují v bijáku. Jak potom chceš poznat, jestli to všechno není šaškárna? Problém je v tom, že to *nepoznáš*.“

Nevím tak docela na beton, jestli Phoebulka věděla, co to vlastně blábolím. Jako že je teprv dítě.

Ale aspoň poslouchala. Když někdo aspoň poslouchá, tak to ještě není tak zlý.

„Tatínek tě zabije. On tě *zabije*,“ povídá.

Ale já stejně neposlouchal. Myslel jsem na něco jiného. Na něco naprosto šíleného. „Víš, čím bych se chtěl stát?“ povídám.

„Hergot, víš, čím já bych se chtěl stát? Jako kdybys si moh vybrat?“

„Čím? A přestaň *klít*!“

„Znáš tu písničku, Když někoho chytí někdo, jak jde žitem kdes?‘ No a tím bych –“

„Ale to je, Když někoho *potká* někdo, jak jde žitem kdes,“ odpověděla Phoebulka. (...)

„Já myslel, že to je, Když někoho chytí někdo, jak jde žitem kdes,“ povídám. „Zkrátka a dobře, já si v jednom kuse představuju, jak si spousta malejch tětí na něco hraje v takovým velikánským žitným poli. Tisíce a tisíce malejch dětí a nikde nikdo – jako nikdo dospělej – kromě mě. A já stojím na okraji nějakýho šílenýho útesu. Mám na starosti to, že musím chyt-nout každýho, kdo by z toho útesu moh spadnout – já jen jako, že když utíká a nekouká kam, musím se já odněkud vynořit a *chytit* ho. A to bych dělal pořád. Prostě bych chytil děti, co si hrajou v žitným poli a tak. Já vím, že to je šílenství, ale je to jediný, co bych dělal doopravdy rád. Já vím, že to je šílenství.“

Přeložili L. a R. Pellarovi

Otázky

- Pokuste se o charakteristiku Holdena. Srovnajte chování Holdenovo a ostatních. Čím je dána vzájemná nekomunikativnost obou světů? S kým si Holden nejvíc rozumí a proč?
- Naznačte společné rysy hlavního hrdiny a beatníků. Proti čemu se bouří?
- Charakterizujte jazyk díla.

Ray Douglas Bradbury Marťanská kronika (1950)

zapamatuj si

Povídkový soubor (26), **klasická próza** americké **sci-fi**, její humanistická, etická a poetická linie; orientace především na prověřování lidských kvalit, schopností vyrovnat se s výjimečnými situacemi; děj se odehrává v letech 1999–2026 = období fiktivní kolonizace Marsu Pozemšťany; 1. okruh – o objevitelských výpravách na Mars, 2. okruh – o osídlování planety, setkání s původními obyvateli, šíření pozemských vlastností (touha po zbohatnutí, moci, splnění tajných přání), 3. okruh – po vypuknutí atomové války na Zemi, postupné vyliďňování Marsu (původní obyvatelé podlehlí pozemské infekci nebo byli vyhlazeni kolonizátory); osamělost těch, kteří zůstali, i věcí, které jim měly sloužit (viz 1. ukázka); noví přistěhovalci ze Země (poučení katastrofou) chtějí založit lidštější mírumilovnou a kulturní civilizaci, žít v symbióze s původními obyvateli; poutavé dobrodružné vypravování s etickým poselstvím, konfrontace velikosti budoucnosti s lidskou malostí (novodobé barbarství) a s ušlechtilostí Marťanů (klidné, harmonické vztahy); varování před ničivým zneužitím vědy a techniky, před dobytelským přístupem k odlišným civilizacím; sugestivní, poetické obrazy marťanské krajiny



Srpen 2026. Přijdou vlahé deště (zkráceno)

V obývacím pokoji zpívaly hodiny: *Tik-tak-tik-tak, sedm-vstát, sedm-vstát*, jako by měly strach, že nikdo nevstane. Dům byl po ránu prázdný. Hodiny tikaly a tikaly a vytrvale opakovaly do prázdna: *Sedm-dvě, snídaně, sedm-dvě!*

V kuchyni zasyčela kamna a z jejich teplých útrob vyklouzlo osm nádherně opečených topinek, osm osmažených vajec, šestnáct plátků slaniny, dvě kávy a dvě sklenice přehřátého mléka.

„Dnes je čtvrtého srpna, dva tisíce dvacet šest,“ ozval se jiný hlas z kuchyňského stropu, „jsme ve městě Allendale v Kalifornii.“ Opakoval datum třikrát, aby si je každý zapamatoval. „Pan Featherstone má dnes narozeniny. Tilita slaví výročí svatby. Dnes je splatná pojistka a účet za vodu, plyn a elektřinu.“

Kdesi ve stěnách cvakala relé a připomínající pásky se posouvaly před elektrickými očima.

Tik-tak-tik, osm, jít do školy, do práce, tik-tak-tik, osm, jít! Ale nebouchly ani jediné dveře a ani jeden koberec neztlumil lehké kroky gumových podpatků. Venku přšelo. Povětrnostní budka u vchodu tiše prozpěvovala: „*Prší, prší, obuj se do galoší...*“ Bubnování deště se rozléhalo po opuštěném domě.

Venku se ozvalo zazvonění z garáže, vrata se otevřela a objevil se připravený vůz. Čekal hezkou chvíli a pak se vrata zatáhla.

V osm třicet byla vejce vysmahlá a topinky jako kámen. Aluminiová podběračka je seškrabala do výlevky, v níž zaviřila horká voda a smetla je do kovového jícnu, který je pohltil a spláchl do vzdáleného moře. Špinavé nádobí bylo naskládáno do mycího stroje a ve chvíli se vynořilo suché a nablýskané.

Devět šest, zpívaly hodiny, uklízet.

Z doupat ve stěnách vyrazili droboucí roboti – myšky. Pokoje se hemžily malými čističi z gumy a kovu. Vrážely do židlí, vířily kartáčkovými nožkami, prohrabávaly se tkanivem kobereců a pozorně do sebe nasávaly každé zrníčko prachu. Potom, jako nějací tajemní nájezdníci, zmizely zase ve svých norách. Jejich růžové elektrické oči pohasly. Dům byl čistý.

Deset hodin. Dešťovou clonou problesklo slunce. Dům stál sám v městě rozpadlých trosek a popela. Byl to jediný dům, který zůstal stát. V noci město vydávalo radioaktivní záři, viditelnou na mnoho mil.

Deset patnáct. Rozprašovače zkrápěly zahradu zlatými vodotrysky a slyšely mírný ranní vzduch třpytivou svěžestí. Voda orosila okenní tabulky a stékala dolů po zuhelnatělé západní stěně, kde byl bílý nátěr z domu opálen. Až na pět míst byla celá západní fronta domu černá. Na jednom místě byla v nátěru silueta muže kosícího trávu. Jinde zase, jako na fotografii, shýbala se nějaká žena a trhala květiny. O kousek dál byl v jediném titánském okamžiku vypálen do dřeva obraz hošíka se vztaženými rukama; o něco výše obrázek letícího míče a proti němu děvčátko, chytající do vztažených ruček míč, který už nikdy nedopadl.

Těch pět skvrn v nátěru – muž, žena, děti a míč – se zachovalo. Zbytek byl pokryt tenkou zuhelnatělou vrstvou.

Jemný rozprašovač sytil zahradu lesknoucími se krůpějemi. Jak vzorně tenhle dům až do dneška zachovával svůj pořádek! Jak pečlivě se tázal: „Kdo to jde? Jaké je heslo?“

Říjen 2026 (zkráceno)

„Pálím jeden způsob života, zrovna tak jako tenhle způsob života právě teď dohořívá na Zemi... Život na Zemi se nikdy neustálil na něčem opravdu dobrém. Věda nás příliš rychle předběhla. Lidé se ztratili v palese techniky a jako děti se předháněli ve vyrábění hezkých věcí, stroječků, helikoptér, raket, a přitom kladli důraz na nesprávné věci, důraz na stroje místo na to, jak s těmi stroji zacházet. Války byly čím dál tím hroznější a nakonec Zemi zabily. Proto radio mlčí. Proto jsme odtamtud utekli: Měli jsme štěstí. Žádné rakety už neexistují... Země už není... Ale ukázalo se, že tamten způsob života je nesprávný a zahubil se vlastníma rukama...“

Odmíchl se, aby přiložil do ohně další papíry.

„Teď jsme sami. Jen my a hrstka dalších, kteří přistanou v několika dnech. To stačí, abychom začali znovu. To stačí, abychom se mohli otočit zády ke všemu, co bylo na Zemi, a vzít to z jiného konce –“ (...)

Timothy se podíval na tu poslední věc, kterou házel tatínek do ohně. Byla to mapa Světa, zkrabatěla se, stočila žárem, vzňala se – fíí – a zmizela jako horký černý motýl.

Přeložila J. Emmerová

Otázky

- V čem je překonáno původní pojetí sci-fi jako popularizace technického pokroku? Na co se zejména orientuje autorova pozornost? Jak hodnotí techniku, jakou funkci jí přiděluje v díle?
- Uvažujte, proč je dokonale pracující mechanismus domu samoúčelný. Jaké pocity budí v člověku? Který časový údaj vypovídá poprvé o tragédii? Kde naleznete další protiklady technických zázraků a zkázy lidí? Jak jsou lidé zachyceni?
- Před čím autor varuje? Které etické hodnoty vyjadřuje a k čemu vyzývá? V čí prospěch vyznívá konfrontace kultury a civilizace lidí a Martanů?
- Vyhledejte v textu poetické, lyrické pasáže.
- Srovnajte dílo Bradburyho s jinými díly autorů sci-fi, které znáte.

Charles Bukowski Hollywood (1990)

Francine, Jack a spousta dalších lidí se vrátili do svých přívěsů. Dlouhé pauzy mezi jednotlivými záběry jsem nenáviděl. Filmování stojí strašné peníze, protože většinu času nikdo nic nedělá, jenom se čeká, čeká a čeká. Dokud není tohleto připraveno a támhleto přichystáno a dokud to není nasvíceno a kamera není připravena a vlásenkář se nevychcal a konzultant se nekonzultoval, tak se nic neděje. Je to celé naprostá onanie, plat za tohleto a plat za támhleto, a existuje jen jediný člověk, který má právo zastrčit zástrčku do zásuvky, a zvukaře nasral asistent režie, a potom se zase herci necítí dobře, a protože tak to s herci chodí a tak pořád dál. Samé plýtvání a plýtvání. Dokonce i při tomhle filmu s extrémně nízkým rozpočtem jsem cítil, jak začnu ječet: „Tak dobře, nechte už těch keců! Dá se to celé zvládnout za deset minut a vy se s tím serete celý hodiny!“

Neměl jsem odvahu něco takového říct. Já byl jen spisovatel. Vedlejší výdaj.

Pak moje sebevědomí vzrostlo. Přijel televizní štáb z Itálie a taky jeden z Německa. Oba se mnou chtěly natočit rozhovor. Oba týmy vedly ženy.

„Nám to slíbil první,“ řekla Italka.

„Jenže to z něj vymačkáte všechnu šťávu,“ řekla Němka.

„To doufám,“ odpověděla Italka.

Posadil jsem se do italských světél. Byli jsme před kamerou.

„Co si myslíte o kinematografii?“

„O filmech?“

„Ano.“

„Nechodím na ně.“

„Co děláte, když nepíšete?“

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



zapamatuj si

Autobiografická próza; Henry Chinaski (autor) vypráví příběh o natáčení filmu, k němuž byl donucen napsat scénář (= psaní o psaní jednoho scénáře); autor čerpá zejména z vlastního nespokojeného života v Los Angeles; excentričnost, jen občasný cynismus, výsměch snobství, otevřená výpověď citlivého člověka – bohéma, který podléhal alkoholu, stál na pokraji světa (návaznost na linii beatníků, předjímá Henryho Millera); mistrovské dialogy



„Sázím na koně.“

„Pomáhají vám psát?“

„Ano. Pomáhají mi na psaní zapomínat.“

„Vy jste tím opilcem z tohoto filmu?“

„Ano.“

„Myslíte si, že pití je odvážná věc?“

„Ne, zrovna jako nic jiného.“

„Co chcete vaším filmem říct?“

„Nic.“

„Nic?“

„Nic. Nahlédnout smrti do řiti, možná.“

„Možná?“

„Možná; to znamená, že to není jisté.“

„Co vidíte, když se díváte smrti do řiti?“

„To samé co vy.“

„Jaká je vaše životní filozofie?“

„Myslet co možná nejméně.“

„A co ještě?“

„Když už nemusíte vymyslet nic, co by se dalo dělat, buďte aspoň laskaví.“

„To je pěkné.“

„Pěkné ještě nemusí znamenat laskavé.“

„Dobře, pane Chianski. Co byste chtěl vzkázat lidem v Itálii?“

„Nekřičte tolik. A přečtěte si Célina.“

Světla zhasla a my skončili.

Přeložil L. Šenkyřík

Otázky

- Pokuste se vyjádřit Bukovského životní filozofii. Čemu se vysmívá?
- Charakterizujte jazykové prostředky a uvažte, jak jejich uspořádáním dosahuje komického účinku.

Vladimir Nabokov (ruský emigrant v Americe)

Lolita (1955 v Paříži, 1958 v USA)



zapamatuj si

Milostný příběh vášně a psychologická studie muže, který si sexuálně zahrává s nezletilou dívkou; **dílo pozdního modernismu a raného postmodernismu** (odmítá konvenčnost, tradiční příběh a postavy, odstraňuje bariéry v zobrazování intimního života); zvláštní vztah mezi 12letou dívkou a jejím o 30 let starším pěstounem a milencem Humbertem Humbertem; Lolita mu připomíná dávnou dětskou lásku; aby jí byl nablízku, oženil se s její matkou, která však byla v nezákonném vztahu překážkou, proto musela být násilně odstraněna; ze strachu před odhalením se Hubert s Lolitou vydává na dlouhou cestu; cítí k ní opravdovou lásku a hlubokou něhu, ale ta není opětována a sdílena ⇒ Humbert si uvědomuje, že jí ublížil svou morální neúctou; nespokojená dívka mu utekla, po dlouhém pátrání ji nachází opuštěnou a těhotnou; za vraždu Lolitina svůdce se Humbert ocitá ve vězení; autor boří mýtus o nevinosti dětství, o hranicích mezi světem dítěte a dospělých; konvenční morálka americké společnosti × individuální touha po kráse, něze, čistotě; dílo napsal protagonista ve vyšetřovací vazbě; forma zpovědi, žánrová pestrost – deníkové záznamy, reflexe, fiktivní rozhovor s porotou či čtenářem, prvky románu pikareskního, milostného, psychologického, detektivního; vypravěčská zručnost, slovní vynalézavost a humor, intertextové narážky (např. na italské a francouzské básníky renesance i dekadence, německé, anglické a americké romantiky, ruské realisty, anglické a francouzské modernisty)

Jakmile jsem uslyšel její první ranní zívnutí, fešáckým profilem otočeným k ní jsem předstíral spánek. Prostě jsem nevěděl, co dělat. Bude překvapená, že ležím vedle ní, a ne v nějaké jiné posteli? Sebere si šaty a zamkne se v koupelně? Bude trvat na tom, abych ji okamžitě odvezl do Ramsdaleu – k loži její nemocné matky – zpátky do tábora? Jenomže moje Lo byla hravá děvenka. Cítil jsem na sobě její pohled, a když se nakonec ozvalo typické uchichtnutí, věděl jsem, že se její oči smějí. Překulila se ke mně a její teplé hnědé vlasy se dotkly mé klíční kosti. Nafilmovat probuzení se mi moc nepovedlo. Mlčky jsme leželi. Něžně jsem ji pohlídl po vlasech a něžně jsme se políbili. Její polibek měl v sobě, k mým delirickým rozpávkám, jistotu, poněkud komickou rafinovanost kmitu a sondáže, což mě vedlo k závěru, že ji v útlém věku zaučovala nějaká malá Leslie. Žádný Charlie by ji přece nemohl naučit tohle. Jako by se chtěla podívat, jestli jsem si přišel na své a jestli jsem pochopil výklad, odtáhla se a prohlédla si mě. Licní kosti měla zrudlé, celý spodní ret se jí leskl, začínal jsem tát. A pak, zničehonic, s výbuchem bouřlivého veselí (poznávacího znamení nymfíček!) mi přiložila ústa na ucho, jenomže moje mysl nebyla dlouho s to rozložit do slov horké hřmění jejího šepotu, a ona se smála, shrnula si vlasy z očí a zkusila to znovu, a mě postupně zaplavil podivný

pocit, že jsem se ocitl ve zbrusu novém, šíleném novém snovém světě, kde je vše dovoleno, když jsem si uvědomil, co mi navrhuje. Odpověděl jsem, že nemám ponětí, na co si s Charliem hráli. „To chceš jako říct, žeš nikdy –?“ Její rysy se zkrabatily do pohledu znechucené nedůvěry. „Tys nikdy –“ začala znovu. Nechválal jsem a škádlil jsem ji trochu nosem. „Nech si toho, jo!“ vykvikla hnusně a spěšně odtrhla své hnědé rameno od mých rtů. (Bylo hrozně kuriózní, jak považovala – a drželo ji to hodně dlouho – veškeré mazlení kromě polibků na ústa a čistého milostného aktu buď za „uslantanou romantiku“, nebo za „nenormální“)

„Chceš říct,“ nedala se odbýt, klečíc přitom nade mnou, „žeš to jako kluk nikdy nedělal?“

„Nikdy,“ přiznal jsem zcela podle pravdy.

„No jo,“ řekla Lolita, „tak jdeme na věc.“

Nehodlám však unavovat své vzdělané čtenáře podrobným výčtem Lolitiny troufalosti. Stačí, když řeknu, že jsem nepostřehl jedinou stopu po cudnosti u té půvabné, sotva vyspělé dívenky, kterou moderní vzdělávací systém, mravy dnešní mládeže, pakáž u táboráku a tak dál dočista a beznadějně zkazily. V samotném aktu viděla pouze kousek tajného světa kluků a holek, o němž dospělí nemají ani tušení. Co dělají dospělí za účelem plození, to se jí netýkalo.

Přeložil P. Dominik

Otázky

- Kdo je vypravěčem, ke komu se autor obrací a kde?
- Všimněte si uměleckých prostředků, vyhledejte metafory, kontrasty, moderní stylistické prostředky.

Latinská Amerika

Gabriel García Márquez

Sto roků samoty (1967)

zapamatuj si

Generační román hispanoamerické literatury, rodinná sága, stěžejní dílo postmoderního literárního proudu, tzv. **magického realismu** (prolínání světa reálného s fantazijním, přičemž hranice mezi nimi je těžko postřehnutelná); stoletá historie fiktivního pobřežního tropického městečka Macondo (zrod, rozkvět, úpadek a zánik při větrné smršti) je nazírána prostřednictvím osudů 6 generací rodu Buendíů, který pocházel ze španělských vystěhovalců; městečko založil José Arcadio Buendía s manželkou Úrsulou; výrazné postavení získávají jeho dva synové – starší José Arcadio a mladší Aureliano – ten je samotářský, nadaný, má mimořádné schopnosti a v době silících rozporů mezi konzervativci (starší) a liberály (mladší) se stane vůdcem povstalců, zmocní se vojenské výzbroje a prohlásí plukovníkem; uzavřený život rodu má předem dané trvání: skončí, až se narodí dítě s prasečím ocáskem; osudy rodu v mnohém symbolizují historii nejen Kolumbie a Latinské Ameriky od bájných dob až po dnešek (s vojenskými převraty, rodinnými aférami, přírodními katastrofami, projevy civilizačního vývoje – vynálezy, objevy), ale jsou i uměleckým obrazem dějin lidstva vůbec od počátku do přítomnosti včetně mýtu o stvoření a zániku světa; některé epizody jsou parafrází biblických témat (první hřích, vyhnání z ráje, potopa ap.); vypravěč vychází ze staré epické tradice (báje, pohádky, eposy); prolínání reality a fantazie, snu (= mnohoznačná jednota básnického světa), vesmírného s každodenním, tragického s komickým, konfrontace přítomnosti s minulostí, historie s mýtem; **dva časové plány**: neustálé plynutí času (lineární čas příznáčný pro román) – vše se mění, postavy stárnou a umírají, město se rozvíjí a upadá × návratnost času a bezčasí (cyklický čas typický pro mýty) – opakování určitých období (čas se otáčí jakoby dokola),



zapamatuj si

◀ ale i zastavení času, stále trvající lidská samota, postavy žijí i po smrti a vstupují do osudů živých; spojením obou ⇒ nadčasovost, podstata historie lidstva; hlavní témata: láska, stárnutí, smrt a zejména osudová osamocенost člověka, a to jak v rovině osobní (nedostatek lásky, přátelství, porozumění), tak v rovině společenské (boj o moc, svět násilí); nejhlubší samota = samota moci (viz Aureliano); nepřímo vyjádřena možnost a nutnost změny, ale obtížnost ji uskutečnit = výpověď o chaosu současného světa bez perspektiv; důraz na význam paměti (zapomenutí vlastní historie znamená pro jedince smrtelné nebezpečí) ⇒ skeptický pohled na nepoučitelnost člověka; varování před „smrtí zaživa“ (= život, v němž se nic nemění), před světem, v němž lidé sobectví samoty přijímají, takže musí zaniknout ⇒ autorovo úsilí pomoci člověku orientovat se v moderní době, ve světě násilí a nespravedlnosti; kompoziční výstavba – epická šíře a dějová složitost, množství epizod a odboček, mnoho postav; příběhy vyprávěny nelineárně, podloženy mýtem (zvl. křesťanským)

Plukovník Aureliano Buendía vyvolal dvaatřicet ozbrojených povstání a ve všech byl poražen. Se sedmnácti různými ženami zplodil sedmnáct synů a všichni byli povražděni během jediné noci, dříve než nejstarší z nich dosáhl pětatřiceti let. Unikl čtrnácti atentátům, třiasedmdesáti léčkám a jedné popravčí četi. Přežil dávku strychninu v kávě, která by stačila zabít koně. Odmítl Řád za zásluhy, který mu propůjčil prezident republiky. Byl vrchním velitelem všech revolučních vojsk a podle názoru vlády nejnebezpečnějším mužem v celé zemi, poroučel a soudil od jedné hranice až po druhou, nikdy však nedovolil, aby ho někdo vyfotografoval. Odmítl doživotní důchod, který mu po válce nabízeli, a živil se až do samého stáří prodejem zlatých rybek, které vytepával ve své dílně v Macondu. Vždycky bojoval v čele svých mužů, jedinou ránu, kterou utřil, si však způsobil sám po podepsání kapitulace v Neerlandii, již skončilo téměř dvacet let občanských válek. Střelil se pistolí do prsou a kulka vylétla zády, aniž poškodila nějaké životně důležité ústrojí. Jediné, co z toho všeho zůstalo, byla ulice, kterou po něm v Macondu pojmenovali. Jak však prohlásil několik let před tím, než zemřel stářím, onoho rána, kdy se svými jedenadvaceti muži vytáhl připojit se k jednotkám generála Victoria Madiny, nepočítal ani s tím.

„Tady ti necháváme Macondo,“ to bylo všecko, co před odchodem řekl Arcadiovi. „Nechávám ti ho v pořádku, snaž se, ať vypadá ještě líp, až se vrátíme.“

Arcadio si jeho doporučení vyložil velmi svérázně. Podle rytin v jedné z Melquiadesových knih si nechal ušít uniformu s maršálskými prýmkami a nárameníky a na opasek si pověsil šavli se zlatými třapci po zastřeleném kapitánovi. Obě děla dal postavit na okraj městečka a své bývalé žáky, roznicené jeho plamennými provoláními, oblékl do uniforem a nechal je ozbrojené potulovat po ulicích, aby v cizincích vzbudili dojem nezranitelnosti. Byl to dvojsečný tah, poněvadž vláda se celých deset měsíců neodvážila městečko napadnout, potom však proti němu nasadila tak nepřiměřené síly, že za půl hodiny potlačily všechny odpor. Od prvního dne své vlády dal Arcadio najevo svou zálibu ve vyhláškách. Denně vydával až čtyři a rozhodoval v nich o všem, co mu právě přišlo na mysl. Zavedl povinnou vojenskou službu od osmnácti let, dal ve prospěch obce zabavovat všechna zvířata, která se objevila na ulici po šesté hodině večer, a všem dospělým mužům nařídil nosit na rukávě červenou pásku. Pohrozil otci Nicanorovi zastřelením, jestliže vyjde na krok z fary, a zakázal mu sloužit mši a vyzváňt na zvony s výjimkou oslav vítězství liberálních oddílů. Aby nikdo nepochyboval o vážnosti jeho úmyslů, nařídil, aby se popravčí četa uprostřed náměstí cvičila ve střelbě do hadrového panáka. Zpočátku ho nikdo nebral vážně; koneckonců to byli chlapi ze školy, kteří si hráli na dospělé. Jednoho večera, když Arcadio přišel do Catarinovy krčmy, ho však trumpetista pozdravil břeskounou fanfárou, při níž se všichni hosté dali do smíchu, a Arcadio ho dal zastřelit pro neúctu k úřadům. Ty, kteří něco namítali, vsadil o chlebě a vodě do klády, kterou dal postavit v jedné ze školních místností. „Jsi sprostý vrah!“ spírala mu Úrsula pokaždé, když se dozvěděla o nějaké nové svévoli. „Až se to dozví Aureliano, dá tě zastřelit, a já budu první, kdo se nad tím zaraduje.“ Všecko však bylo marné. Arcadio dál se zbytečnou přísností přitahoval oteže, až se stal nejkrutějším vládcem, jakého kdy Macondo mělo. „Teď aspoň vidíte ten rozdíl,“ pronesl při jakési příležitosti don Apolinar Moscote. „Takhle vypadá liberální ráj.“ Arcadio se o tom doslechl. V čele stráže přepadl dům, rozbil nábytek, zbil soudcovy dcery a dona Apolinaru

Moscota odvěkl pryč. Úrsula utíkala přes celé městečko, sténajíc hanbou a vztekle třímajíc v ruce bič napuštěný dehtem, a vpadla na dvůr kasáren právě v okamžiku, kdy se Arcadio osobně chystal dát popravčí čety příkaz k palbě.

„Jen se opovaž, parchante jeden!“ rozkřikla se Úrsula.

Než se Arcadio stačil vzpamatovat, přetáhla ho poprvé býkvcem. „Opovaž se, vrahouně!“ vykřikovala. „A mě zab taky, ty zkurvysynu. Aspoň bych nemusela plakat hanbou, že jsem vychovala takovou stvůru.“ Nemilosrdně ho šlehala bičem a zahнала ho až do kouta, kde se svinul do klubička jako hlemýžď. Don Apolinar Moscote bezvládně visel v provazech u sloupu, kde předtím býval hadrový panák, rozcupovaný na kusy cvičnou střelbou. Chlapci z popravčí čety se rozprchlí v obavách, aby si nakonec nevytila vztek i na nich. Úrsula se za nimi však ani nepodívala. Nakonec už Arcadia v ušpiněné uniformě, řícího bolestí a vztekem, nechala být, odvážala dona Apolínara Moscota a odvedla ho domů. Ještě než odešla z kasáren, propustila vězně z klády.

Od té doby poroučela v městečku ona. Obnovila nedělní mše, zrušila užívání červených pásek a odvolala Arcadiovy žlučovitě vyhlášky. Vzдор své ráznosti však dál plakávala nad svým neblahým osudem. Připadala si tak osamělá, že začala vyhledávat neužitečnou společnost svého muže, zapomenutého venku pod kaštanem. „Vidíš, jak to s námi dopadlo,“ říkávala mu, zatímco přistřešek z palmových listů se za červnových dešťů užuž rozpadal. „Dům je prázdný, naši synové roztroušeni po světě a my jsme zase sami jako na začátku.“

* * *

„Ještě něco?“ zeptal se plukovník Aureliano Buendía.

Mladý plukovník zaťal zuby.

„Stvrzenku,“ řekl.

Plukovník Aureliano Buendía mu ji vlastnoručně vystavil. Pak vypil sklenici limonády a snědl kousek piškoty, které novicky roznášely, a odebral se do polního stanu, který mu připravili pro případ, že by si chtěl odpočinout. Tam si svlékl košili, posadil se na okraj kavalce a ve čtvrt na čtyři odpoledne si vpálil kulku z pistole doprostřed jódového kruhu, který mu jeho osobní lékař nakreslil na prsa. V Makundu v té chvíli Úrsula zdvihla poklici z hrnce mléka, aby se podívala, proč se tak dlouho nevaří, a zjistila, že je plný červů.

„Aureliana zabili!“ vykřikla.

Přeložil V. Medek

Otázky

- Na základě úryvku charakterizujte postavy bratrů a jejich matky Úrsuly.
- Čím se vyznačuje magický realismus? Vyhledejte v ukázce některé příznačné rysy magického realismu.
- Jaké podobnosti je obsaženo v příbězích rodu Buendiů?
- Jak autor buduje text?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Vladimir Semjonovič Vysockij

Nerv (1981)



zapamatuj si

Sbírka **písňové poezie** nekonformního básníka, zpěváka a herce; vyšla posmrtně v uspořádání ruského básníka Roberta Rožděstvenského; dílo označováno jako encyklopedie ruského života; přesvědčivé příběhy a dramata všedního dne, osudy a pocity lidí, obhajoba základních hodnot a jistot (zvláště lásky a přátelství), nesmířitelná kritika negativních společenských jevů; tematické bohatství: válka, láska k životu, protest proti sociálnímu zlu, proti proklamovaným představám o hrdinství, lidském životě a sovětském člověku, nespoutaná lidská svoboda, odpor k falši a pokrytectví; schopnost vcítit se do cizích osudů, otevřenost a upřímnost výpovědi, mravní naléhavost, syrová autentičnost, ironie a sarkasmus; formální různorodost: úvahové meditace, šanson, song, tragická balada, lyrická a satirická píseň, satira, groteskní poezie, báseň jako hra; styl patetický a vznešený v básních s filozofickým podtextem (otázky smyslu života, hledání jistot), písňový monolog, přímá řeč s dialogem, suverénní znalost hovorové řeči a slangu

Koně nezkrocení

Podél srázu, podél propasti,
moji koně, koně vraní,
tupým bičem jako šílený
vás šlehám, popoháním.
Nějak vzduch mi v plicích schází,
lokám mlhu s nocí temnou,
opojení z vichřice mi
šeptá: Konec, konec se mnou.
Trochu zvolněte mi, koně,
trochu zvolněte mi!
Vždyť ne bič, to já velím vám.
Jenže divoké mám koně,
koně k nezkrocení,
sotva už dožiju, sotva už dozpívám.
Tak ještě je napojím,
ještě pár slok připojím,
ještě alespoň chvíli
na kraji postojím...

Bude po mně, jako pírkó
uragán mě z dlaně smete.
Ranním sněhem povevou mě
smutní koně s černou hřívou.
No tak zastavte se, koně,
nebo aspoň přibrzděte,
aspoň prodlužte mi cestu
do příbytku posledního.
Trochu zvolněte mi, koně,
trochu zvolněte mi!
Ne ten bič, já vás řídit mám.
Jenže divoké mám koně,
koně k nezkrocení,
sotva už dožiju, sotva už dozpívám.
Tak ještě je napojím,
ještě pár slok připojím,
ještě aspoň chvíli
na kraji postojím...

Stihneme to – k Bohu pozdě
na návštěvy nechodí se.
Tak proč zpívají mi kůry
andělské tak zlobnou píseň?
Nebo to mé vlastní saně
rolničkou mi odzvonily?
Nebo to já prosím koně
aby tolik nepádili?
Trochu zvolněte mi, koně,
trochu zvolněte mi!
Jen ne tryskem, já vás zaklínám.
Jenže divoké mám koně,
koně k nezkrocení,
sotva už dožiju, snad aspoň dozpívám.
Tak ještě je napojím,
jenom pár slov připojím,
jenom maličkou chvíli
na kraji postojím...

Dialog u televize

Jé, Váňo, koukni na ty bambuly,
to budou asi komici,
jak mají zmalovaný papuly
a mluvěj jako v opici.

A koukni, tenhle nosatec,
není to švára nakonec?
Že ten je taky opilec,
je známá věc.

Ty, Zino, na šváru mi nesahej,
ať si je Jakej chce, je náš.
A to s tím ksichtem, to sem netahej,
mrkni, jak sama vypadáš.

A vůbec, místo řečí spíš
mi snad pro flašku doskočíš –
no dobrá, já jdu sám, to víš...
Jó, to je kříž.

Jé, Váňo, hele, tenhle tanečník,
jaký má sako, a ten stříh!
To u nás ve fabrice konfekční
by sotva tohle někdo spích.

Zato tvý známý, propána,
no to je banda orvaná
a nalejvaj se svinstvama
hned od rána.

No, nemám známý zrovna fešáky –
halt šetřej, víš ty, co to je?
A proto taky pijou dryjáky,
snad ráno, ale za svoje.

To ty a tvejh pár přítelkyň
jste napletly už na pět zim
a blbnete tím pletením
a žvaněním.

Ta holka má ty triky v malíčku,
no koukni na tu legraci,
a hlavně, číhni, ta má blůzičku,
takovou, Váňo, taky chci.

Až budeš teď brát prémie,
tak na tu blůzku dej mi je.
No co, snad tě to zabije?
Tak co ti je?

Kde vůbec bereš tolik drzosti
o prémiích mi vyprávět.
Kdopak mi psal do práce stížnosti?
Ty ne? Dej pokoj, já je čet!

A pak, ta holka, to je kus!
Ty do zrcadla mrknout zkus
a kup si radši hubertus,
když nemáš vkus.

Hele, ten chlápek v černém ohozu,
jak tahá osud z papírků.
To dělal jeden od nás z provozu
na podnikovým večírků.

To ty, když se tak podívám
přiđeš a lehneš na divan
a hned si myslíš na ten krám.
Co z tebe mám?

Věčně se hádat, to jsi na koni,
anebo hrát si na city.
Jeden se za den tolik nahoní,
pak přijde domů, tady ty.

Co potom, Zino, dělat mám,
když za rohem je s vodkou krám,
tam kamarády potkávám,
nepiju sám.

Přeložil M. Dvořák

Otázky

- V první ukázce uvažujte, proč se autor od začátku pohybuje „*podél srázu, podél propasti*“. Vyjádřete přímý i symbolický smysl slov.
- Jaký osobní životní pocit vyjadřuje a kde, kterými slovy? Jaké celkové vyznění má báseň?
- Na druhé ukázce doložte autorovu nesmiřitelnou kritiku negativních společenských jevů, výpověď o zoufalé a bezvýchodné lidské situaci.
- Uveďte, který text je výpovědí o mentalitě národa, vystihuje mezní situace lidstva 20. století.
- Porovnejte ukázky z hlediska formy, stylu a jazyka.

Jurij Vasiljevič Bondarev
Hořící sníh (1969)

zapamatuj si

Román 2. vlny válečné prózy, koncentrovaný děj – 3 dny a 3 noci rozhodující fáze stalingradské bitvy (poslední německý tankový úder s cílem rozbit sevření kolem Paulusovy armády); osudy čtyř poručíků Kuzněcova, válka z pohledu vojáka ze zákopu, autentická výpověď (autorova osobní zkušenost), jedinec sledován uprostřed dění bez patosu ⇒ analýza charakteru postav, humanismus v nejneldštějších podmínkách; hutnost, sevřená kompozice, přesvědčivé vyjádření nesmyslnosti a hrůzy války; titul oxymóron



Strašlivá síla odhodila Kuzněcova od děla, smýkla jím, že narazil hrudí na cosi železného, tvrdého, a se zakaleným vědomím a s hučením v hlavě se najednou viděl pod stinnými větvemi lípy rozkošatělé nad zápražím, slyšel v jejích větvích šumět déšť a snažil se pochopit, co ho s takovou nenávistí bolestně udeřilo do prsou a co mu ve žhavých vlnách spaluje vlasy v zátylku. Dělal se mu špatně, ale nezvracel – a tento pocit zrodil v jeho vědomí letmou myšlenku, že ještě žije, a hned pocítil, jak se mu ústa naplňují čímsi slaným a teplým, jako v mlze spatřil červené skvrny na svém zabláceném zápěstí zvednutém těsně před očí. To je krev? řekl si v duchu. – Kde se vzala? Jsem raněn? Co to je?

„Poručíku ... Miláčku! Poručíku ... Co je s tebou?“

Zvedl hlavu, odplivoval krev a snažil se pochopit, co s ním je. Proč přišlo a já stál pod lipou? Vzpomínal usilovně. – Co to bylo za lípu? Kde to bylo? V Moskvě? V dětství? Co se mi to zdálo?

Ležel prsy na otevřeném truhlíku s náboji mezi lafetovými rameny, výbuchová vlna ho odhodila dva metry od štítu děla. Pravá strana štítu trčela roztržitěná, rozdrčená neuvěřitelnou silou. Pravá část předního náspu byla načisto smetena, zela v ní hluboká granátová jáma krvavě zuhelnatělá a dvacet metrů před ní, v objetí tichého, ale neustále sílícího požáru, stál onen řinčivý, obrovský, železný kolos, který se ještě před chvílí neúprosně valil na dělo a zastíňoval celý svět.

Druhý tank stál těsně vedle tohoto ohně, natočen vlevo směrem k mostu, hlaveň děla sklopenou; stoupaly z něho do výše nitě mazutového kouře dlouhé jako chapadla.

Z prvního tanku se s hvízdavým praskotem ozývaly výbuchy granátů, věž se otrásala a pásy sebou s řinčením pocukávaly, jako by tank ještě žil. Vzduchem se začal linout odporný nasládlý pach spáleného masa smíšený s hořícím olejem.

To já jsem zasáhl dva tanky? vzpomínal otupený Kuzněcov, zalykal se hnusným nasládlým zápachem a snažil se uvědomit si, jak to všechno bylo. – Kdy jsem byl raněn? Kam jsem raněn? Kde je Zoja? Byla přece vedle mne ...

„Zoja!“ zavolal a zase se mu zvedl žaludek.

„Poručíku ... miláčku!“

Seděla pod předním násypem, se zavřenýma očima si oběma rukama škubala a rozepínala knoflíky na prsou, zřejmě ohlušená. Už neměla tu čistounkou bílou čepici, vlasy plné sněhu jí rozčuchané splývaly po ramenou, po obličeji, chytala je do zubů, kousala a zuby jí při tom bělostně jiskřily.

„Zoja!“ opakoval šepetem a pokusil se vstát, zvednout své olověné tělo z truhlíku, odhrnout je od ocelových hlav protipancéřových granátů tlačících ho do prsou, ale nešlo to.

Pohybem hlavy si odhodila vlasy, zdola se na něho podívala pohledem, z něhož bylo patrné, jak musí přemáhat útrapy a bolest, a něco zašeptala. V táhlém zvonění v uších neslyšel její hlas, teprve za okamžik si uvědomil, že je její pohled upřen na Kasymovovu ruku vyčnívající za kolem děla a pomalu zarávající nehty do země.

A spatřil temný hrbol nehybného těla opřené hlavou o stěnu předního náspu. Kasymov už nesténal. Ležel tváří k zemi! Vatovanou vestu měl rozpáranou stěpinami, na zádech se mu černaly hromádky země vyhozené výbuchem a sněhový poprašek, válenky směřovaly špičkami dovnitř. Jen jedna ruka ještě žila. A Kuzněcov viděl ty hrabající prsty.

Polykal slanou tekutinu, chtěl na Zoju vykřiknout, co si teď uvědomil – že na předním náspu vybuchl granát, že oni oba utrpěli šok, že byli ohlušeni, kdežto Kasymov že umírá a je třeba ho odnést do výklenku za dělem, bez meškání ho odnést, co nejdříve ho odnést. Sám nechápal, proč to musejí udělat co nejdříve a proč Zoja otálí, když není možné ani chvilku otálet, protože tady zůstali jen oni dva ...

„Zoja!“ zavolal znovu, vyplivl krev, několikrát se nadechl a sklouzl z truhlíku pod přední násyp, vzal ji oběma rukama za ramena s nadějí i bezradností. „Zoja? Jsi ohlušená? Zoja, slyšíš? Jsi raněná? Raněná? ... Zoja?“

Její ramena se nebránila jeho rukám, bránily se jen oči a rty semknuté pod kadeřemi vlasů. Najednou mu hřbetem rukavice otřela krev z brady a Kuzněcov spatřil svou krev na její rukavici.

„To nic není ... Ohlušilo mě to a praštilo to se mnou o truhlík!“ vykřikl jí do obličeje. „Zoja, podívej se, co je s Kasymovem? Slyšíš? Rychle! Musím k dělu! Myslím, že Kasymov ...“

S námahou vstal, vrávorál, hlava se mu točila, vykročil k lafetovým ramenům odhodlán vrhnout se k truhlíku s náboji, k zaměřovači, ale tu viděl, jak se Zoja pod předním násypem připlazila ke kolu děla, a uslyšel její hlas:

„Poručíku, miláčku, pomoz mi ...“

Odtáhli spolu Kasymova do výklenku pro munici a Zoja, pořád na kolenou, mu začala ohmatávat hrud', staré špinavé obvazy na břicho nasáklé zahnědlou mokrotou a roztrhané střepinami.

Ruce jí klesly. Konečně narovnála záda a zadávala se Kasymovovi do obličeje očima, které už vědí všechno. I Kuzněčov pochopil: Kasymov byl zabit střepinami do prsou zřejmě ve chvíli, kdy se ještě chtěl vytáhnout k zaměřovači, kdy se na předním násypu roztrhl poslední granát ...

Ted' ležel pod Kasymovou hlavou truhlík od nábojů a mířičův chlapecký, bezvousý obličej, před chvílí ještě živý, osmahlý, ale teď mrtvolně bílý, zjemnělý neznámou, odpornou krásou smrti, hleděl udiveně svýma vlhce višňovými, pootevřenými očima na vlastní prsa, na rozsekanou, na cucky roztrhanou prošívanou vestu, jako by ani po smrti nemohl pochopit, jak je to možné, že ho to zabilo a že se nedokázal postavit k zaměřovači. V tomto přimhouření Kasymovových nevidoucích očí bylo něco jako údiv, nezúčastněné překvapení nad vlastním nedožitým životem na této zemi a zároveň klidné poznání tajemství smrti a ledová lhostejnost vůči těm, kdo ještě žijí. Smrtelná rána jako by přišla v nejnevhodnější chvíli a zákeřně odřízla všechno, co tvořilo živého a svědomitého Kasymova, od toho nepochopitelného a děsivého světa klidu, kam ho uvrhla žhavá bolest střepin v prsou právě v okamžiku, kdy chtěl žít, kdy se chtěl zvednout k zaměřovači.

Přeložil J. Piskáček

Otázky

- Na co se soustřeďuje pozornost autora v úryvku? Které motivy vystupují do popředí?
- Kterými uměleckými prostředky dociluje autor vyjádření nesmyslnosti a hrůzy války? Posuďte funkci vnitřního monologu.
- Zamyslete se nad tím, co vyjadřuje titul románu.
- Porovnejte obraz války u sovětského autora a západních autorů.

Boris Leonidovič Pasternak

Doktor Živago (1957 v Itálii; psáno v l. 1947–1955)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



zapamatuj si

Silně **autobiografický společenský román**, dílo nejen epické, ale i lyrické a reflexivní (pasáže milostné, přírodní, úvahy o smyslu života, o umění); 17 částí – obraz Ruska od počátku století po 2. světovou válku + názory na člověka a jeho místo v dějinách; pohled z pozice humanisticky orientovaného ruského neutrálního intelektuála, který je vystaven hrůzám revoluce a občanské války, nechce do událostí zasahovat, chce žít podle svých představ, je váhavý a pochybovačný; hlavní postava Jurij Živago osiřel v 10 letech, vychován v moskevské rodině profesora Gromeka, jako gymnazista prožívá události roku 1905, studuje medicínu, provádí lékařskou praxi a věnuje se literární činnosti; svatba s Gromekovou dcerou Toňou, ale osudová láska k Larise provdané za revolucionáře Antipova (seznámení za války v nemocnici, kde se Živago léčil, znovu setkání v uralském Juratinu po revoluci); během občanské války v partyzánském zajetí, po útěku žije s Larisou a její dcerkou, po jejím odjezdu návrat do Moskvy, nové manželství a smrt; v předposlední kapitole (Epilog), odehrávající se r. 1943, doplněn Živagův příběh vyprávěním dvou jeho přátel – důstojníků Gordona a Dudorova, v 17. kapitole jsou básně hlavního hrdiny = vyjádření Pasternakova životního kréda; společenské události – rok 1905, první světová válka, obě revoluce 1917, občanská válka, porevoluční vývoj ⇒ kritika sovětského systému, stalinských metod, které přinesly degradaci lidského charakteru, morální rozvrat, krutou dehumanizaci člověka, násilí, ničení výsledků lidské práce a potlačení individuální svobody



Kniha druhá

Kapitola jedenáctá

Lesní bratrstvo

(1)

Nezvěstný Jurij Andrejevič (Živago) byl už druhý rok v partyzánském zajetí. Hranice jeho nesvobody byly velice nezřetelné. Nedrželi ho za žádným plotem, nestřežili ho a nesledovali. Partyzánské vojsko bylo neustále na pochodu a Jurij Andrejevič prodělával všechny přesuny s ním. Toto vojsko se neizolovalo a neoddělovalo od obyvatel, přes jehož vesnice a oblasti táhlo. Mísilo se s ním a rozplývalo se v něm.

Zdálo se, že žádné zajetí ani neexistuje, že doktor je vlastně na svobodě a jenom jí není s to využít. Doktorova spoutanost, jeho zajetí se v ničem nelišilo od všech ostatních druhů nesvobody v jeho životě, právě tak neviditelných a nehmamatelných, které se také podobaly čemusi neskutečnému, chiméře a fantazii. Pouta, okovy a stráže sice chyběly, ale jinak se doktor musel své nesvobodě podřídit, ať se na první pohled zdála jakkoliv pomyslná.

Tříkrát se pokusil od partyzánů uprchnout, třikrát ho chytili. Prošlo mu to bez následků, ale byla to přesto hra s ohněm. Víc už se o útěk nepokusil.

* * *

(4)

Podle mezinárodní konvence Červeného kříže nemají vojenští lékaři a vojáci sanitní služby právo účastnit se bojových akcí válčících stran se zbraní v ruce. Jednou však doktor musel proti své vůli toto pravidlo porušit. Střetnutí, k němuž došlo, ho překvapilo v poli, donutilo ho sdílet osud bojujících a střílet také.

Partyzánská rojnice, v níž doktor, když ho zastihla palba, zalehl vedle telegrafisty oddílu, zaujala pozici na kraji lesa. Za zády měli partyzáni tajgu, před sebou širokou lesní louku, holé, nechráněné prostranství, po němž bílí nastupovali k útoku.

Byli už blízko a stále se blížili. Doktor je dobře viděl, každému do tváře. Byli to chlapci a mladíci z civilních vrstev obyvatelstva hlavního města i starší lidé, povolani ze zálohy. Tón však udávali ti první, mladí studenti z prvních ročníků a oktávání z gymnázií, kteří se nedávno přihlásili k dobrovolníkům.

Doktor nikoho z nich neznal, ale tváře dobré poloviny mu připadaly povědomé, jako by je už někdy viděl. Někteří mu připomínali bývalé spolužáky. Bylo možné, aby to byli jejich mladší bratři? S jinými zas jako by se byl v minulých letech setkal v davu na ulicích či v divadle. Jejich výrazné, přitažlivé rysy obličeje mu připadaly blízké, byli to lidé jeho druhu.

Služba povinnosti, jak ji chápali, je povzbuzovala k nadšené statečnosti – zbytečně a vyzývavě. Šli v řídké, rozvinuté formaci, vztyčení a zpřímá, držení těla předčili gardové vojáky a zahrávající si s nebezpečím neuchylovali se v poli k přískokům a k zaléhávání, přestože louka byla plná nerovností, hrbolů a kopečků, za nimiž se bylo možno krýt. Střely partyzánů je kosily jednoho po druhém.

Uprostřed široké holé louky, po níž bílí postupovali, stál ohořelý mrtvý strom. Spálil jej blesk či plamen ohniště, nebo jej to rozčíslo a ožehlo při některé předchozí srážce. Snad každý z útočících pěších dobrovolníků po něm vrhal pohledy a zápasil s pokušením zajít za jeho kmen, aby mohl bezpečněji a s větší jistotou zamířit, ale do jednoho tomuto svodu odolali a šli dál.

Partyzáni měli omezené množství nábojů. Museli jimi šetřit. Existoval rozkaz, podpořený vzájemnou domluvou, střílet až na krátkou vzdálenost a jen z tolika pušek, kolik bude viditelných cílů.

Doktor ležel v trávě beze zbraně a přihlížel průběhu boje. Veškeré jeho sympatie byly na straně hrdinsky umírajících dětí. Ze srdce jim přál úspěch. Byli to potomci rodin, které mu pravděpodobně byly blízké duchem, měli stejné vychování, stejné morální zásady a názory jako on.

Hlavou mu probleskla myšlenka vyběhnout k nim na louku, vzdát se, a vyváznout tak ze zajetí. Podobný krok však byl riskantní a spojený s nebezpečím.

Než by s rukama zvednutýma vzhůru doběhl do půli louky, mohli by po něm vystřelit z obou stran, zasáhnout ho do prsou i do zad; partyzáni za trest, že zradil. A bílí proto, že by jeho úmysl nepochopili. Octl se přece už nejednou v podobných situacích, promyslel všechny možnosti a dávno tyto plány na záchranu uznal za nevhodné. A tak se doktor smířil s rozpolcenými pocity a zůstal ležet na břiše, tvář k lesní louce, a beze zbraně pozoroval z trávy, jak boj probíhá.

Bylo by však nemyslitelné a nad lidské síly pouze přihlížet a setrvávat v nečinnosti, když všude kolem něho zuřil boj na život na smrt. A nešlo ani o věrnost táboru, k němuž ho připoutalo zjetí, nešlo o jeho vlastní sebeobranu; šlo teď o to, podrobit se řádu dění, podřídit se zákonům toho, co se před ním a kolem něho odehrávalo. Bylo proti pravidlům zůstat k tomu netečný. Bylo třeba dělat totéž, co dělali ostatní. Bojovalo se. Na něho a jeho soudruhy stříleli. Musel střílet také.

A když se telefonista, ležící v rojnici vedle něho, začal svíjet v křečích a potom strnul, vypjal se a znehybněl, Jurij Andrejevič se k němu doplazil, stáhl z něho brašnu, vzal si jeho pušku, vrátil se na dřívější místo a začal z ní střílet sám, jednu ránu za druhou.

Soucít mu však nedovoľoval mířit na mladé muže, v nichž se zhlížel a s nimiž sympatizoval. A střílet proníc zanic do vzduchu byla příliš hloupá a neplodná zábava, odporující jeho záměrům. A tak, vybíraje si okamžiky, kdy mezi ním a jeho terčem nikdo z útočníků nebyl, zvolil si za cíl ohořelý strom a začal střílet do něho. Měl na to vlastní systém.

Mířil a zároveň s tím, jak se zaměření postupně zpřesňovalo, neznatelně a ne až na doraz stlačoval kohoutek, jako kdyby vůbec neměl v úmyslu vypálit, dokud k zmáčknutí spouště a výstřelu nedorazí samovolně a jakoby mimo očekávání. Tímto způsobem začal doktor s navykou jistotou rozhazovat kolem odumřelého stromu suché spodní větve, které ustřelil.

Ať se ale měl sebevíc na pozoru, aby někoho nezasáhl, hned ten, hned onen z útočníků vpadl v kritickém okamžiku mezi něho a strom a přetal záměrnou čáru v momentě, kdy puška vystřelila. Dva jenom škrábl či poranil, ale třetího nešťastníka, který se skácel kousek od stromu, to stálo život.

Velení bílých se konečně přesvědčilo o marnosti pokusu a vydalo rozkaz k ústupu.

Partyzánů bylo málo. Jejich hlavní síly byly částečně na pochodu, částečně se přesunuly kamsi jinam, kde přinutily k boji větší síly protivníka. Oddíl ustupující bílé nepronásledoval, aby neprozradil, jak je nepočtený.

Felčar Angeljar přivedl na kraj lesa dva sanitáře s nosítky. Doktor jim dal rozkaz postarat se o raněné a sám přistoupil k ležícímu telefonistovi, který se nehýbal. Měl nepatrnou naději, že snad ještě dýchá a že ho bude možné přivést k životu. Telefonista však byl mrtvý. Aby se o tom definitivně přesvědčil, rozhalil mu na prsou košili a začal poslouchat srdce. Dotlouklo.

Zabitý měl kolem krku škapulír na šňůrce. Jurij Andrejevič jej stáhl. Byl v něm papírek zašitý do hadříku, zetlelý a na přehnutých okrajích celý ošoupaný. Doktor rozevřel napůl rozpadlé a rozsypávající se dílky.

Na papírku byly výňatky z devadesátého žalmu s těmi obměnami a odchylkami, které vnáší do modliteb lid, takže se postupně od jednoho opakování k druhému stále víc vzdalují originálu. (...) Text žalmu byl pokládán za zázračný, říkalo se, že chrání před kulkami.

Od telegrafisty přešel Jurij Andrejevič na lesní louku k tělu mladého bělogvardějce, kterého zabil. V jinochově krásné tváři byly vepsány rysy nevinnosti a všeodpouštějícího utrpení. Proč jsem ho zabil? pomyslel si doktor.

Rozepnul plášť padlého a rozhnul do stran šosy. Na podšívce – kaligrafickým písmem, pečlivou a milující rukou, zřejmě mateřskou – bylo vyšito: Serjoža Rancevič – jméno a příjmení zabitého.

Z otvoru Serjožovy košile vyklouzl na řetízku zavěšený křížek, medailónek a ještě jakési ploché zlaté pouzderko či etujka s poškozeným víčkem, jakoby vmáčknutým dovnitř hřebíkem. Pouzderko bylo pootevřené. Vypadl z něho přeložený papírek. Doktor jej rozevřel a nemohl uvěřit svým očím. Byl to týž devadesátý žalm, ale tištěný a v nezkomoleném původním církevněslovanském znění.

V tom okamžiku Serjoža zasténal a protáhl se. Byl živ. Jak se zjistilo později, byl jen omráčen lehkým vnitřním zraněním. Střela, která už neměla průraznost, udeřila do víčka matčina amuletu a to ho zachránilo. Co si však počít s chlapcem, ležícím v bezvědomí? (...) Jurij Andrejevič stáhl ze zabitého telefonisty svrchní šatstvo a s pomocí Angeljara, narychlo zasvěceného do doktorových úmyslů, převlékl do něho mladíka, který stále ještě nenabyl vědomí.

Společně s felčarem chlapce vykurýrovali. Když se Rancevič plně zotavil, pustili ho, třebaže se před svými zachránci netají s tím, že se vrátí do Kolčakových armád a bude dál bojovat proti rudým.

Přeložil J. Zábrana

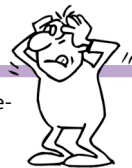
Otázky

- Nad čím se autor v románě zamýšlí, po čem touží?
- Pokuste se zdůvodnit, proč byla kniha v bývalém Sovětském svazu zakázána. Věnujte pozornost zejména zobrazení doby a hlavnímu hrdinovi. Kterými typickými vlastnostmi se vyznačuje? V čem spočívá jeho morální a intelektuální síla?
- Zamyslete se nad tím, že jména Živago a Larisa mohou mít symbolický význam. Pokuste se o výklad slov.

Alexandr Isajevič Solženicyn

Jeden den Ivana Děnisoviče (1962), podtitul Příběh táborového vězně

zapamatuj si



Novela vycházející z **autentických autorových zážitků**: tragický příběh člověka nespravedlivě odsouzeného k nuceným pracím v stalinském táboře se zpřísněným režimem pro politické vězně (jako voják se Děnisovič dostal do německého zajetí, odkud utekl, přesto byl odsouzen jako zrádce a špion); obraz jednoho běžného dne řadového vězně Ivana Děnisoviče Suchova, plného beznaděje a hrůzy; těžká dřina na stavbě v extrémních podmínkách mrazivé sibiřské zimy, vztahy mezi vězni, boj o holé přežití v drastických poměrech; mezi spoluvězni byli i zbabělci, donašeči, nespolehliví lidé, psychologicky věrohodný věcný popis, lakonický, úsečný, ale výstižný; faktografická forma, vyprávění nepatetické, střízlivé, ale působivé a přesvědčivé, důraz na detail, jednotlivá slova a gesta postav (baptista Aljošek, kapitán Bujnovský aj.); ve vzpomínkách retrospektivně promítnut celý život hlavní postavy, čtenář se seznamuje s jeho životní filozofií, která mu pomáhá vydržet v nelidských podmínkách, přežít, uchovat své lidství, neztratit čest a důstojnost; dějově popisný postup kombinován s kritickým vztahem spisovatele k realitě, k specifickým psychologickým mechanismům lágru; otřesné svědectví o zřůdnosti komunistického systému ⇒ varovné memento; závěrečná slova novely = doklad degradace lidských hodnot v táboře; inteligentní a vzdělaný člověk, matematik a fyzik, je šťastný za skutečnosti v normálním životě opomíjené a bezvýznamné; jazyk – osobitá řeč vězně s prvky vězeňského slangu se promítá do autorova vyprávění

V pět hodin ráno, jako každý den, zazněl budiček – tloukli kladivem o kolejnici u štábního baráku. Prerývané vyzvánění proniklo jen slabě okenními tabulkami pokrytými na dva prsty námrazou a brzo utichlo; byla zima, dozorcí se nechtělo dlouho zvonit.

Zvuk ustal, a venku byla pořád ještě tma jako vprostřed noci, když Suchov vstával na kýbl, do okna svítily jenom tři žluté lucerny: dvě v koridoru, jedna uvnitř tábora.

Nějak dlouho nešli odemknout barák, ani nebylo slyšet, že by se služba chystala vynést na tyčích záchodovou bečku.

Suchov nikdy nezaspal budiček, vstával, hned jak se ozval. Do nástupu měl asi tak půldruhé hodiny svého soukromého, neerárního času. Kdo se vyzná v táborovém životě, vždycky si může přivydělat: někomu spíchnout ze staré podšívky potah na palčáky, mohovitému kamarádovi z party přistrčit suché válenky přímo na palandu, aby nemusel šlapat bosky a dolovat je z hromady, nebo oběhnout sklady, okouknout, kde by se dala někomu udělat službička, zamést nebo něco přinést; anebo skočit do jídelny, chvíli sbírat misky ze stolů a odnášet je, naskládané v kupách na sebe, do umývárny – taky se přitom sežene trochu jídla. Jenže tam by se rád přizivil kdekdo, a hlavně když v miskách něco zbyde, člověk se neudrží a začne je vylizovat. A Suchov si dobře zapsal za uši slova svého prvního partáka Kuzjomina – byl to starý táborový mazák, v třiačtyřicátém roce seděl už dvanáct let, a řekl jednou na holoseči u ohně nové várce svých zelenáčů, které přivezli z fronty:

„Mládenci, tady platí zákon tajgy. Ale kdo je člověk, dokáže žít i tady. Víte, kdo v táboře zajde? Kdo vylizuje misky, kdo věčně dřepí na marodce a kdo chodí práskat bezpečákoví.“

Pokud jde o ty práškače, to tedy přehnal. Ti si vždycky krk zachrání. Jenže ta záchrana stojí cizí krev.

Vždycky vstával Suchov hned, jak se ozval budiček, dnes ale nevstal. Už včera nebyl nějak ve své kůži, bůhví co to bylo, napůl ho rozrážela zimnice, napůl měl v celém těle lámání. Ani v noci se pořádně nezahřál. V polospánku mu chvílemi připadalo, že se dopravdy rozstonal, chvílemi, že je mu líp. Pořád si přál, aby ještě nebylo ráno. Ale ráno přišlo v svůj čas.

Ostatně, jak se tady zahřát – okno na prst zamrzlé a na stěnách kolem celého stropu – barák je pořádná haluzna! – bílá pavučinka. Jinovatka. Suchov nevstával. Ležel na horní palandě dvojáku, deku a vatovaný kabát přetažené přes hlavu a chodidla v jednom rukávu blůzy. Neviděl nic, ale podle zvuků rozeznával všechno, co se děje v celém baráku i v koutě, kde spala jeho parta. Třeba teď. Dva dědci ztěžka šlapou, jak nesou po chodbě jednu z beček – vejde se do ní osm kbelíků! Prý služba pro invalidy, lehká práce. Jen ať to někdo zkusí vynést ji a nerozlejt! Teď zase žuchla u pětasedmesátky o zem hromada vále-

nek ze sušárny. Aha, a teď i u nás (naše parta byla dnes v sušárně taky na řadě). Parták a jeho zástupce se obouvají mlčky, jejich dvoják vrže. Zástupce teď půjde do výdejny pro chleba a parták na štáb, do výrobní plánovacího oddělení.

Ale dnes na VPO nepůjde k úkolářům, jak chodívá každý den. Šuchov si vzpomněl: dnes jde přece o všechno – jejich partu, stočtyřku, chtějí ze stavby dílen strčit na nové pracoviště, na „Socmestečko!“ Jenomže to Socmestečko je pláň holá, samá sněhová hrbatina, a než se tam vůbec něco začne dělat, musí lidi nejdřív vykopat díry, postavit sloupky a natáhnout ostnatý drát – sami na sebe, aby neutekli. A teprve pak stavět.

Měsíc se tam nebudou mít kde ohřát, to je hotová věc, ani bouda pro psa tam není. A oheň si tam nerozděláš – z čeho taky? Makej jako ras, jinak ti není pomoci.

Parták z toho má těžkou hlavu, jde to vyžehlit. Navězt do toho některou jinou partu, nějaké vejry, co v tom neumějí chodit. S prázdnýma rukama se člověk samozřejmě nedomluví. Aby s sebou rovnou vzal půl kila špeku pro úkoláře. Jestli ne kilo.

Copak zkusit by se dalo leccos. Co kdyby Šuchov zkusil zdekovat se na marodku, pěkně se na den ulejt z práce? Je opravdu tak rozlámaný. Počkat – který dozorce má dneska službu? Už si vzpomněl. Službu má „Půldruhého Ivana“, seržant, hubený černoooký čahoun. Když se na něj člověk poprvé koukl, šla z něho hrůza. Ale pak se ukázalo, že se s ním dá vyjít nejlíp ze všech těch orgánů; jakživ nenapaří korekci, netahá k raportu. Takže Šuchov si může ještě pohovět, než půjde do jídelny devítka.

Dvoják se zatřásl a zahoupal. Vstávali dva najednou: nahoře Šuchovův soused, baptista Aljoška, dole Bujnovský, bývalý námořní kapitán druhého stupně.

Dědci již vynesli obě bečky a teď se začali hádat, kdo má jít pro horkou vodu. Hádali se jako dvě štětky.

Svářeč z dvacáté party na ně vztekale vyjel: „Heleďte, vy chčipáci,“ a praštil po nich válenkou, „že vás půjdu srovnat!“

Válenka dutě bouchla do sloupky. Hned bylo ticho.

V sousední partě zavrčel zástupce:

„Vasile Fjodoryči! Ti mrzáci z proviantu nás vzali na hůl: měli jsme dostat po devíti stech čtyřikrát a fasovali jsme jenom třikrát. Komu mám teď ubrat?“

Řekl to potichu, ale celá parta to samo sebou slyšela a zatrnula: někomu ten krajíček večer odříznou.

Šuchov si zatím ležel dál na slehlých pilinách svého slamníčku. Kdyby se to už aspoň nějak vystříbilo! Buď pořádná hor-kost, nebo ať to lámání přejde. Takhle to není ani ryba, ani rak.

Zatímco si baptista šeptal modlitby, vrátil se Bujnovský, který si odskočil na malou, a prohlásil jen tak do vzduchu, ale jaksi škodolibě: „Držte se, rudá flotilo! Třicet grádů, jen to hvízdnal!“ Nato se Šuchov rozhodl, že půjde na marodku.

Přeložil S. Machonin

Otázky

- V čem spočívá působivost novely?
- Charakterizuje poetiku vyprávění a řekněte, proč jsou v knize zvláště důležité detaily a jednotlivá gesta a slova. Doložte líčení maličností, detailní popis prostředí. Čím se odlišují spoluvězni?

Michail Afanasjevič Bulgakov

Mistr a Markétka (vznik 1928–1940, vyd. posmrtně 1967)

zapamatuj si

Filozoficko-historický román + groteskní mystérium + novodobá variace na Goethova Fausta (ničícího, ne hledajícího) a Markétku (ne pasivní jako oběť Faustovy smyslnosti, ale aktivní, rovnocennou partnerku Mistra) + pronikavá dobová satira; **3 vyprávěcké roviny**, které se prolínají: **realistická**: (satirický obraz porevoluční Moskvy a jejího literárního života – pokrytectví, zbabělost, samolibost, hloupost) + **historicky-filozofická**: kapitoly



zapamatuj si

◀ odmítnutého románu, jehož autorem je kritikou zdiskreditovaný a umlčovaný profesor historie Mistr (= biblické podobenství – nově představený evangelický konflikt pravdy a práva: příběh o římském místodržícím Judeje Pilátu Pontském a odsouzení Ješuovi Ha-Nocri = Ježíši, jehož Pilát proti svému přesvědčení má vydat na smrt) + **groteskní a fantastická**: příběh profesora černé magie Wolanda a jeho záhadné družiny – tlumočníka Korovjeva alias Fagota, mluvčího kocoura Kňoura, nahé ryšavé dívky a zohaveného tloušťka Azazela (hrůzostrašné události v Moskvě, zmatek, záhadná úmrtí v bytě v Sadové ulici, kde se ubytovali, zděšení v literární organizaci MASOLIT = masová organizace literátů, ničivé zásahy do provozu Varietě; při styku s Wolandem se někteří dostávají do psychiatrické léčebny – zde se setká Mistr s básníkem Ivanem Bezprizorným a vypráví mu o svém románu i osudové lásce k Markétce; v 2. části románu je v popředí Markétka – za pomoci vyslanců pekla získává opět nezvestného Mistra, po němž touží; díky zázračné masti se jako vědma pohybuje prostorem a časem a mstí se Mistrovým nepřítelům; setká se s Mistrem, ale milencům už schází vůle a síla k životu, takže je Woland vyprovodí k tiché věčnosti nebytí a sám s družinou mizí v propasti; kniha končí smírem v Mistrově duši – omilostnil v románu Piláta – a představou klidu v péči Markétčině; komplikovaná kompozice (román v románu), paralelismus (reálně a fantaskno), složitá symbolika a metaforika; 3 zdroje inspirace: Goethův Faust (spor rozumu a citu o lidskou duši ⇒ rozhodnutí obětovat ji za cenu nejvyššího poslání) + Gogolova groteskně-tragická a humoristická poetika, zesměšňující satira + etický patos Dostojevského (otázky života a smrti, Kristova příkladu pro uspořádání lidského soužití na základě lásky)

Odpuštění a věčný klid

Ó bohové! Jak smutná je večerní krajina a jak tajemné jsou mlhy a močály! Kdo v těch mlhách bloudil, kdo letěl nad zemí vyčerpán vysilujícím břemenem, ten to zná. Ví to každý unavený poutník. Bez lítosti opouští zemi ztajenou v mlhách, její močály i řeky a vrhá se s lehkým srdcem do náruče smrti, protože ví, že ona jediná přináší vytoužený klid.

I kouzelní vraníci se unavili a zpomalili krok pod svými jezdci. Začala je dohánět neodvratná noc. Cítili ji za zády a dokonce i neposedný kocour se tvářil vážně a mlčel, ocas naježený a drápy vryté do sedla.

Noc oblékla lesy i louky do smutku a kdesi dole zapálila pohřební svítilka, která Markétce i Mistrovi připadala už vzdálená, zbytečná a nezajímavá. Doháněla kavalkádu jezdců, snesla se na jejich hlavy a tu a tam rozstříkla po roztesknělé obloze bílé skvrny hvězd.

Noc houstla, letěla jim po boku, chytala jezdce za cípy pláště, strhávala jim je z ramen a rozptylovala klamy. Když Markétka, osvěžená chladivým vánkem, otevřela oči, zpozorovala, jak se mění výraz všech, kdo směřují k svému cíli. Když se přímo proti nim vyhoupl z kraje lesa krvavý úplněk, zmizely všechny masky, utonuly v bažinách a v mlhách se rozplynuly dočasné kouzelnické převleky.

Těžko byste ve Wolandově společníkovi, který letěl po Markétčině pravici, hledali Korovjeva alias Fagota, samozvaného, nepotřebného tlumočníka záhadného konzultanta. Místo klauna, který v otrhaném cirkusovém kostýmu opustil Vrabčí hory pod jménem Korovjev alias Fagot, po Markétčině boku cválal rytíř v temně fialovém odění, s kamenným, pochmurným výrazem, a tiše řinčel zlatým řetězem uzdy. Nedíval se ani na měsíc, ani ho nezajímala země. Letěl po Wolandově boku, bradu zaborenou na prsa, zaměstnán svými myšlenkami. (...) Noc připravila Kňoura o jeho bohatý ocas, seděla z něj srst a chomáče chlupů rozházela po bažinách. Dřívější kocour, který měl za úkol bavit vládce tmy, se proměnil ve vyzábělého mladíka, démona – páže a nejlepšího šaška, jaký kdy na světě existoval. Teď letěl zamklé a vystavil svůj mladický obličej měsíčnímu svitu.

Opodál cválal v blýskavé zbroji Azazelo. I on se změnil v měsíčním světle. Ohyzný tesák v ústech zmizel stejně jako šilhavé oko. Z křídové bledého strnulého obličeje hleděly vyhaslé černé oči. Měsíc odhalil jeho pravou podobu – vzduchem se vznášel démon vyprahlé pouště, démon–vrah.

Sebe Markétka přirozeně vidět nemohla, zato s údivem sledovala, jak se změnil Mistr. Vlasy mu v měsíční záři zbělely a splety se vzadu v cop, který povlával ve větru. Když vítr poodhrnul cíp jeho pláště, zahlédla, jak na jeho vysokých jezdec-

kých botách blikají hvězdičky ostruh. Stejně jako démon-páže letěl a upíral pohled na lunu, ale usmíval se na ni jako na starou milou a něco si pro sebe mumlal, jak to měl ve zvyku v době, kdy ležel ve stoosmnáctce.

Dokonce i Woland odložil masku. Markétka nedovedla určit, z čeho má utkanou uzdu, a pomyslela si, že nejspíš z měsíčních paprsků. Jeho kůň byl ve skutečnosti jen obrovský chuchvalec tmy, hřívá kadeřavý mrak, místo ostruh bílé skvrny hvězd.

Letěli dlouho beze slova a pozorovali, jak se dole pod nimi mění dokonce i krajina. Teskné lesy splynuly s tmou, která pohltila i matně svítivé čepele řek. Dole se objevily blýskavé balvany a mezi nimi se začernaly propasti, kam nepronikly měsíční paprsky.

Woland přistál se svým ořem na kamenité bezútesné náhorní planině. Dál jeli krokem, slyšeli, jak kopyta koní drtí oblázky a kamení. V opuštěné krajině, zalité přízračně zelenavým světlem, zahlédla Markétka křeslo a v něm sedící bílou postavu. Zdálo se, že neznámý je buď hluchý, nebo je příliš ponořen do svých myšlenek. Nezaslechl, jak kamenitá půda skřípe pod kopyty koní, a jezdci se nepozorovaně přiblížili až k němu.

Měsíc osvětloval krajinu líp než ta nejsilnější elektrická svítilna. Markétka rozeznala, jak si neznámý mne ruce a vzhlíží vyhaslými, jakoby nevidoucimi očima k měsíčnímu disku. Teprve teď zpozorovala, že vedle masivního kamenného křesla, které podivně jiskřilo v měsíčním světle, leží tmavý statný pes se špičatými ušima a podobně jako jeho pán neklidně pozoruje měsíc. U nohou neznámého se válely střepy rozbitého džbánu v nevysychající temně rudé kaluži.

Jezdci zarazili koně.

„Přečetl si váš román,” obrátil se Woland k Mistrovi, a měl jedinou připomínku: „že je bohužel nedokončený. Chtěl jsem vám proto ukázat vašeho hrdinu. Skoro dva tisíce let už sedí na stejném místě a spí; ale při úplňku trpí nespavostí nejen on, ale i jeho věrný psí strážce. Je-li pravda, že zbabělost je největší chyba, tenhle pes je nevinný. Báł se vždycky jen bouřky. Co naplat, tak už to bývá, že ten, kdo miluje, sdílí se svým milovaným jeho úděl.”

„Co si to povídá?” zeptala se Markétka a v její dosud klidné tváři se mihl trpký stín.

„Tvrdí stále jedno a totéž,” odpověděl Woland. „Prohlašuje, že při úplňku nemá klid a že jeho postavení je nezáviděníhodné. To opakuje pokaždé, když nemůže spát, a ve snu vidí stále stejný obraz: před ním se prostírá měsíční stezka a on by se rád po ní vypravil a diskutoval s vězněm Ha-Nocrim. Je totiž přesvědčen, že kdysi, přesně čtrnáctého dne jarního měsíce nísanu, si cosi nedopověděl. Ale běda, nikdy se mu to nepodaří a nikdo k němu nepřijde. Nezbyvá mu, než aby mluvil sám se sebou.”

* * *

„Propustte ho!” zaječela náhle pronikavě Markétka jako kdysi, když ještě byla vědmou. V horách se utrhł balvan a řítíl se s ohlušujícím rachotem do propasti. Nevěděla v tu chvíli určitě, jestli ohlušující rachot způsobil kámen nebo jestli to burácel dábův smích. Ať to bylo jakkoliv, Woland se chechtal, díval se na ni a prohlašoval:

„V horách se nemá křičet. On je na rachot balvanů zvyklý a stejně neslyší váš křik. Nemusíte se za něj přimlouvat, Markétko, už to učinil ten, s kým si tolik přál mluvit.” A otočil se k Mistrovi se slovy: „Teď můžete jednou větou zakončit svůj román!”

Mistr jako by čekal na ten okamžik. Stál nehybně a prohlížel si sedícího prokurátora. Pak složil ruce do kornoutu a zvolal mohutným hlasem, až se to třaslavě rozléhalo po liduprázdné holé krajině:

„Jsí svoboden! Svoboden! On tě očekává!”

Jeho hlas se proměnil ozvěnou v dunění hromu, který znamenal zkázu. Prokleté skalní stěny se zřítily a zbylo jen prostranství s kamenným křeslem. Nad černou propastí, kam se propadly, se rozzářilo nekonečné město a nad ním se pyšně vypínaly zlaté modly nad bujně zelenou zahradou, která se za tisíciletí rozrostla.

Přeložila A. Morávková

Otázky

- Doložte a vysvětlete, proč má kniha rysy magického realismu.
- Dokažte, že vedle realisticky a detailně popisovaných faktů autor využívá tropů – vyhledejte antropomorfizující metafory, básnická epiteta a jiné působivé obrazy.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
kap. Světová literatura 2. pol. 20. stol.



Slovensko

Milan Rúfus

Zvony (1968)

Rodisko

Hniezdi zver i vták. A človek nemá
kam dať sviecu, keď ju zhasína.

Ako oslík do Jeruzalema
tak ho nesie sivá krajina

mlčanlivo k drevenému krížu,
iba kde-tu hodiac ratolesť.

A on tam, kde hlíny ruku lížu,
zaďakuje jej i za bolesť.

Otázky

- V prvním ukázce doložte, že začátek je parafrází Ježíšových slov (Matouš, 8, 20). Sledujte, jak se dál rozvíjí paralela Ježíšova příběhu a lidského života. Co všechno symbolizuje kříž, co ratolesť? Všimněte si závěrečné pointy – co vyjadřuje?
- Všimněte si začátku básně Človek jako hry paradoxů, kontrastů a symboliky přísloví. Co vyjadřuje? Co připomíná poslední strofa svou formou?
- Pokuste se vyjádřit vztah mezi myšlenkovou hloubkou a prostou básnickou obrazností a výrazovou úsporností.

Dominik Tatarka

Sám proti moci (1984 v Mnichově)

... Já, takový, jaký jsem, příchodem vojsk utrpěl jsem osobně řevavou porážku, která mě na těle, na duši, na mé představě, kterou mám o sobě, nepřestane nikdy pálit. Roztrhl jsem si košili, odhalil hrud: Palte sem, tovarišči. Ne-zastřelili mě jako za chvíli Danu Košanovou. A proč jsem se pak sám nezabil? Protože ... vynořují se přede mnou ženy, krásné, opilé, zdivočelé, v řece, v bazénu, na kůži mokré šampaňským, jak opilé zvracejí, jak křičí, vykoupej mě, osprchuj. Jeden, dva případy mé nečekané, propukající impotence mě trýzní, ale nad ostatními se směju, moudře



zapamatuj si

Sbírka **reflexivní lyriky**, hluboký pohled do lidských osudů, smutné zamyšlení a soud nad současností (lhostejnost, odcizení, ztráta lidskosti), úvahy o lidském bytí vůbec ⇒ tragický pocit, ale víra v člověka; základní ladění – láska k domovu, k blízkým, k člověku; opory lidského života – práce, tradice, Bůh; minimem slov vyjádřeno maximum obsahu; poezie má podobu přísného výroku, sevřeného přísloví, zhuťnělého obrazu

Človek

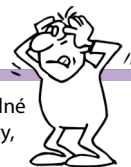
Do koša chytáš, z koša vytečie.
Bláznivý rybár, múdry človeče.

Vodu si lovil, sám podobal sa vode.
Vždy pred odchodom v tej troške po príchode.

Nevedel nikdy, kam to povedie.
Zem prijímala tvoje zpovede.

I tvoje kľatby, keď z pluhu ako z klina
pršali iskry. Žil, nemohol si inak.

A tvoje veci ako pomníky
hovoria: bol. Bol smiešny? Veliký.



zapamatuj si

Soubor **deníkových záznamů**, 2. díl volné trilogie Písačky; literární filozofické texty, pronikavé reflexe, vzpomínky a dopisy, dokumentární zápisy, otevřená výpověď o tom, co autor prožíval, vnímal, přemýšlel a cítil; svědectví o vlastním osudu, o normalizačním období; forma lyrické prózy, jemně snová atmosféra, hravost i ironie, odpor k poměrům doby, výkřiky ukrivděnosti, vzrušené vyznání vztahu k matce a vlasti

pokývají hlavou. Mami, věčně hubuješ, vyčítáš mi, že jsem neznaboh, ale řekni. Mami, ty jsi mé náboženství. Říkáš neznaboh. Ale kdy, kdy jsem se prohřešil proti tobě!

Moje máma všechno o mně zaživa věděla, po smrti o mně všechno ví, protože jí všechno říkám. (Věřte, že se jí nechlubím, přiznávám se jí, že jsem se opil, že jsem řekl nepravdu, že si začínám s ženou, kterou nemiluji, pro kterou nedokážu nic udělat. Moje matka je věčně světlo, neomylné v citění, zejména v tom, zda se k ženám chovám jako její syn. Moje máma chovala, léčila zvířata, z té zkušenosti ví, že muž a žena, že něžnost, to je náboženství, které musí v člověku přetrvávat.)

Moje matka, ve věčnosti, je mým předkem, živým, přítomným svědomím. Moje matka je ve mně má slovenskost, zbojnická píseň svobody zpívaná v mé řeči, slovenštině. Určitě jsem vznikl z protoplazmy slovansko-karpatsko-polsko-uhersko-mongolsko-valašského pronikání, znásilňování a milování. Moje zbojnická duše i po smrti pozvedne sekeru, když mě budete označovat za etnikum, které musí s kýmsi nesmyslně splývat, nebo když mě označíte za buržoazního nacionalistu, idiota, který v afektu zabíjí kohosi, kdo není takový, jako jsem já. Má duše slovansko-mongolsko-valašská miluje střetnutí s bytostmi rozdílného citění, aby se o sobě dozvěděla, jaká je, zda obstojí ne v násilí a slepotě, ale v něžnosti.

* * *

Ta sebeprojekce do věčnosti, to je krásné. To je píseň o svobodě, lásce, přátelství.

Vy byrokrati, co jste se kdysi dali znásilnit, vy o tom nechcete nic vědět, na své dětství se rozpomenout. Čtete jen usnesení, čtete jen materiály.

Velkého barbarství jsme se na sobě dopustili, zapomínáme na své předky. (Říkám, že zrazující, ideologicky zrazující své předky, zrazujete univerzální, nadčasová kritéria. Zrada nutně zůstane zradou za všech okolností, něžnost zůstává věčně něžností.)

Byrokrati, nerouhejte se bohům, předkům.

Moji (naši) předkové věděli, že je kdosi zotročuje, proto zpívali o svobodě. Divadla byla odjakživa panská, proto vstupovali do krčm. Tam spolu svobodně byli, svobodně spolu obcovali, povykovali, rvali se, krvavili.

Scéna dějin našeho lidu. Můj otec na ní propil s kamarády koně, panské koně, jež nebyli do formanky.

Vy si vstup do krčmy, tím méně do věčnosti, nemůžete dovolit. Však víte, že krčma, žena, věčnost vás nepřijmou.

Přeložili J. a J. Binarovi

Otázky

- Jak a kde se autor dotýká dobových událostí? Kde se objevuje ironie?
- Charakterizujte autorův vztah k matce a Slovensku.

Z české poezie 2. poloviny 20. století

1. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI STARŠÍ GENERACE – KONTINUITA ČESKÉ POEZIE

Vladimír Holan

Rudoarmejci (1947), podtitul Kresby; součást souboru **Dokument** (1949)

zapamatuj si

Sbírka **občanské poezie** tzv. díkůvzdání za osvobození; 18 básní bez názvu – epizující **portréty řadových ruských vojáků** (dojmy z básníkovy setkání s nimi v brdské vesnici Padrť na konci války); návaznost na předcházející lyrickoepickou linii básnickovy tvorby; text líčí vždy drobnou událost, jednoduchý příběh, nebo zachycuje výrazný detail; z útržků rozhovorů, z gest vychází prostota, přirozenost, radostná naivita; důraz na



zapamatuj si

◀ individuálnost příběhů, věčnost a konkrétnost; Holan viděl v ruských vojácích symbol dobra zvítězivšího nad zlem – tehdy ještě netušil, že tito prostí lidé budou také obětmi systému nebezpečného jako nacismus; prostá, nepatetická řeč, volný verš bez rýmů, pravidelného rytmu – zaměrná blízkost k vyjádření prozaickému; přesto i neobvyklá slovní spojení, vyžadující hlubší zamyšlení k pochopení básnické zkratky a vztahů; často využitý přesah; delší verše slouží k zpomalení děje a vytvoření lyrické atmosféry

Kresby XV

Hlídal u silnice tanky. Zpíval si tlumeně
a v ruce držel bohatou kytku jiřin.
Bylo mu dnes blaženě a on nevěděl, co s takovou přemírou radosti,
tím tíživější, že byla bez smyslu, neznámá a přitom svéhlová.
Je taktak, že neměl na krajíčku,
když zrovna šla kolem dívka. Rozběhl se za ní
a podával jí onu kytici. Ale děvče odmítlo.
Milý Děvuškin se začervenal, ustoupil
a zastrčil jiřiny do ústí dělové lafety
a v rozpacích a jako malý bůh těžkomyslnosti
zahleděl se směrem ke stavbě muničního skladiště,
kde zrovna zatínali krokové do trámu,
a zachraňoval se jaksi tímto upřeným pohledem.
Je ovšem možné, že při tom vzpomínal na svůj rodný kraj,
otřásaný právě láskou jelenů,
že vzpomínal na svou chalupu s krásným tesařským nábytkem,
na dvoumetrový svatební koláč, z něhož by už brzy rád ochutnal,

nebo na matku, která, jak věřil, žije
a pečuje o jeho lesní včelařství ...
Nevím ... Ale za chvíli šla po silnici stařena
a on vyškubl z dělové hlavně zhrzené jiřiny,
nabídl jí je a začal se uklánět.
Stařena je přijala bez údivu
a na úklon odpovídala úklonou ...
Od těch dob často a rád si představuji ty dva:
jak s rozzářenými tvářemi a s láskyplným souhlasem mlčí
a jak jeden druhému se hluboce uklání.

Otázky

- Které vlastnosti vyplývají z příběhu o Děvuškinovi?
- Čím je dán humanistický ráz Holanových veršů? Jak dosahuje bezprostřednosti a přesvědčivosti?
- Vyhledejte neobvyklá spojení slov a pokuste se je vysvětlit.
- Jakou funkci má prozaizovaný volný verš?

Na postupu (1964)

Na postupu

Básníka nemůže omluvit nic, ani jeho smrt.
A přece z jeho nebezpečného bytí
zůstává zde vždycky ještě jaksi navíc
několik jeho znamení. A v nich
věru ne dokonalost, i kdyby jí byl ráj,
nýbrž pravdivost, i kdyby jí mělo být peklo...

zapamatuj si

Básně z let 1943–1948, 2. část lyrické knihy
Ale je hudba; návaznost na hledačství 1. etapy tvorby, existenciálně etický charakter poezie, básníkova účast s trpícími, hledání smyslu poezie a poslání básníka



Matka

Viděl jsi někdy svou starou matku
ve chvíli, kdy ti odestýlá postel,
zastřkuje, napíná, urovnává a hladí prostěradlo,
aby tam nebyla ani jedinká tlačící vráska?

Její dech, pohyb její ruky i dlaně
je tak láskyplný,
že jako minulý hasí dosud požár v Persepoli
a jako přítomný utišil už nějakou budoucí bouři
na čínském nebo jiném dosud neznámém moři.

Otázky

- Která myšlenka dominuje v první ukázce?
- V básni Matka si všimněte dvoudílného kompozičního uspořádání: otázka a odpověď? Jaký skrytý smysl mohou mít pojmy *zastřkování, napínání, urovnávání, hlazení*?
- Jak se *matčin zápas proti jediné vrásce* promítá do roviny hrdinské?
- Všimněte si i zdvojení motivu *ruky* a spojení *dech a ruka* – co tyto synekdochy vyjadřují?
- Uvědomte si zdvojenost i v rozloze času. Hledejte další dvojice symbolů a významové polarity.

Noc s Hamletem (1964) – zkráceno

zapamatuj si

Monumentální báseň, vzdávající poctu Shakespearovi, jedna z největších a nejsložitějších básní české poezie 20. století; **meditativní lyrickoepická skladba** (vznikala v letech 1949–1956, v nejkrutějším období básnickova života); intelektuální, náročná poezie; nejen výraz tehdejších událostí, ale velká koncepce světa, zájem o člověka, jeho drama, lidský úděl; jádro skladby – básníkův noční rozhovor s Hamletem (se svým protihráčem a zároveň svým druhým já), konfrontuje s ním názory na věčné filozofické otázky – kdo jsme, odkud a kam jdeme, zda jsme či nejsme zatraceni ⇒ poodhaluje smysl a tajemství lidské existence, význam básnického umění, vztah člověka a dějin; střetání mezi převážně silami zla (osudovost, zloba, malost) a mezi touhou po kráse a harmonii; závěr – tragickou vratkost osudu je nutno přijmout; báseň je rámována pasáží o dětství a oslavou matky = jistota, bezpečí, nezištná pravá láska; epická složka skladby silně potlačena – jen několik fiktivních motivů (Hamletova návštěva u básníka, epizoda Orfea a Eurydiky, vzpomínky na cestu do Itálie, návštěva Hamleta u Shakespeara v Elsinoru); výrazová složitost: úvodní sloky – drsné obrazy, rozpolcenost člověka ve vztahu k přírodě i sobě samému; meditace, diskuse, dialog ⇒ cesta k překonání povrchnosti, k prohloubení pohledu; důraz na motivy dětství, lásky, mateřského citu, smysluplné práce × motivy zdi, propastí (život jako pouhé živoření); verše jako aforismy, gnómy, střídání skepse s nadějí; volný verš, bohatá imaginace, spojování konkrétní s abstrakcí, zdánlivě neslučitelných slov a významů, filozofické metafory



A přece zatím všechno, všechno zde
je zázračné jen jednou:
jen jednou krev Ábelova,
která měla zničit všechny války,
jen jednou neopakovatelnost a nevědomí dětství,
jen jednou mladost a jen jednou zpěv,
jen jednou láska a současně být ztracen,

jen jednou všechno proti dědičnosti a zvyku,
jen jednou rozvázání smluvených uzlů, a tedy osvobození,
a jen jednou tedy podstata umění,
jen jednou všechno proti žaláři...

* * *

„Tím větší báseň, čím větší básník,
nikoliv obráceně!“ dodal a pokračoval:

„A jsi už velký básník, ptáš-li se, s kým se zatratit ...“

Umění jako dílo, abys nezpyšněl...

Říkám ti, že umění je nárek,

něco pro někoho, nic pro všechny,

neboť už tím, že doufáš, jsi v budoucnosti...

Stále nás něco přesahuje, protože i láska

je jenom část naší jistoty... Atonální harmonie...

A bolest jako trest za to,

že i bolest je prchavá...

Nebo je tomu tak, jako by se lidská pomoc,

která by mohla pomoci,

vymlouvala na pomoc Boží?

* * *

Není mi lhostejný

ani jeden krůček a pád

dítěte v kopřivách... I když mu matka říká:

Jdi pro rum do čaje,

ono jde a stále si opakuje: rum do čaje, rum do čaje,

až nakonec zašeptá: čum do ráje...

nene, není mi lhostejný ani jediný pád

dítěte... A přece zlo stoupá

míchou lidstva krvavě poplivanou

jako schody k zubařovi... Je věkovitě to zlo

a unavené a každé jeho šlápnutí se štítí,

ale stoupá znovu a znovu k mozku pýchy,

neboť po tolikerých pokusech

světců a básníků,

po tolikerých pokusech světců a básníků vypnout proud –

věří už jenom v souhlasnou chvíli,

kdy dojde ke krátkému spojení

mezi nebem a peklím.

Ale ovšem... Můžeme také čekat,

až něco bouchne a spadne na nás láska...

Anebo že naděje je v trpělivosti

a v dlouhočekání... Představ si

konečnou stanici života...

* * *

I kdyby nebylo Boha, i kdyby nebylo lidské duše,

i kdyby duše byla, ale byla smrtelná,

i kdyby nebylo zmrtvýchvstání,

i kdyby nebylo pak už nic, opravdu nic,

moje, stejně jako tvoje účast na takové komedii

bylo by zas jen soucitem, soucitem s žitím,

které je jenom dech a žízeň a hlad

a páření a nemoc a bolest...

* * *

Když mne důvěřivě přijímá mé dětství,

dávám se do zpěvu.

Když pomyslím na trnovou korunu Pána Krista,

zmlkám úděsem.

Když pohlédnu na trnitý keř a vidím v něm ptačí hnízdo,

začínám naslouchat.

Ale když poznávám člověka,

dávám se znovu do nářku...

* * *

Není poznání... Žijeme jen a jen v preludech.

A přece jsme prochíváni úzkostí,

že ani ty nám nezůstanou,

– nebo že nám zůstanou navzdýcky

při pachu, kdy jako by zář, která měla milence ve slunci,

provádala se pojednou za stroj bobrů... nebo

za pojednání o předhistorických psech...

To všechno v lepenkových deskách... Ovšem, ano!

A už jsme jiní. Sami. Na vlastní vrub.

A už jsme smrt.

A už jsme smrt ... Smrt v pralese... On si nechá

růsti vous a nikdo ho nepozná...

A ona s nejdražšími záhyby na docela prostém rouše

nechá si růsti nehty, aby z nich tím lehčeji

upustila pevně držený zelený svah dětského smíchu...

Pítevní protokol pak poznamená s výhradou:

Kdy zapomeš, duše, žeš nebyla ještě spatřena?

A kdy si vzpomeneš?...

To potom pozůstalí rozsvítí lampy na celý rok,

zatímco vichřice, pravou rukou

v komínovém rukávě, oblékla si už celý dům...

A zrovna, když chtějí ukázat, že se nebojí:

už je tu strach pro nic za nic, ale strach,

strach říci to a strach to neříci,

strach při černošské hudbě dešťových kapek

tlukoucích do lopuchových lupenů,

strach z veverka, která si loupe ananas šišky,

strach ošetřovatelky, která nezná telefon lékaře,

který je hned ve vedlejší místnosti, ...

* * *

MAMINKA! Ta stále na nástupišti loučení

a naonec sama! ... Nejmenšími dveřmi

vstoupí, když je nám zle,

k její oslavě by nestačila noc,

i kdyby hvězdy jednou rukou zvedly vůz,

do kterého by usedla, jen aby, spěchajíc

ke svému dítěti, dorazila dřív než její úzkost,

zatímco tma blázní,
kdesi osvětlené okno šilhá
blbě žlutým okem v síru buddhismu
a zlé předtuchy jako zamaštěné karty všudypřítomné vědmy
zdají se rozhodovat osud při mariacelské svíče...

MATKA! ... Ta její trpělivost, to její zas a zase,
které by mohlo oddalovat věčnost,
kdyby tou věčností už nebylo...

Ty její tiché krůčky, když jsi stonal,
nebo když přinášela chléb a styděla se,
že ten boží dar má zase brousek! Šla vlastně životem
dobrovolně i postrkem bázně...

* * *

Ale ne, byla tu zase MAMINKA a náhle řekla:
VÁNOCE! – i když to vlastně říkala po celý rok...

A když už přišel onen zázrak, stále se ještě omlouvala
říkajíc: Zrovna dneska se mi to nepovedlo,
polévka je hořká žlučí, ryby jsou cítit bahnem,
závin je kornatý, vždyť, hochu,
já už vlastně neumím vařit...

A předešla tě, nalévajíc víno,
a tehdy poprvé sis všiml jejích rukou,
že zestárlý, že jsou vráscitě a žilnaté,
ty ruce pokorné, ty ruce z řádu MINIMŮ,
ty ruce lehounké, jako by pokušení křídel bylo v nich,
ale ty ruce věrné všemu vezdejšímu,
co jako polštář třeba natrástí
pod hlavou syna, i kdyby to byl vrah ...

Otázky

- Nad čím básník a Hamlet nejvíc medituji?
- Kde je doklad toho, že Noc s Hamletem je metaforou vztahu člověka k poezii a umění?
- Jak je v básni pojat obraz matky? Srovnajte s básní Matka (Na postupu) a všimněte si zvláště motivu rukou.
- Vyhledejte verše o smyslu lidského života, o smyslu poezie a umění.
- Všimněte si podílu lyrické a epické složky na celkovém vyznění skladby.
- Zamyslete se nad specifikou autorova zobrazení, doložte příklady.
Uvedte gnómičké verše, osobité jazykové prostředky.

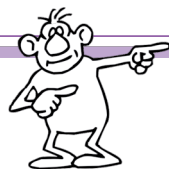
Bolest (1965)

zapamatuj si

Sbírka drobných básní – jako básnický lyrický deník, introvertní **reflexivní poezie** z let 1949–1956, navazuje na linii filozofické lyriky a expresivní poezie meziválečné doby; návrat k spirituální meditaci, útržkovitost, tázavost, přísná uzavřenost a samota; úsilí o čistou poezii (zbavenou didaktičnosti a politiky, závislosti na vnější skutečnosti); nedůvěra k zdánlivým jistotám, řešení vztahu dobra a zla, konečnosti a nekonečnosti, smyslu a poznání života; úvahy o významu umění a odpovědnosti básníka; základní motivy – láska, bolest, matka, život a smrt, mravní odpovědnost; postupná změna poetiky – odklon od pravidelného verše, přechod k nepřetržitému proudu vnitřního rozhovoru, dialog člověka a světa; zůstává sklon k jazykovému novátorství a experimentu, básníkův slovník využívá všech oblastí skutečnosti; verše melodické, hudební, plné zámlk, vyjadřovaných trojtečkami, zvolání a otázek

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 20. stol. – poezie, Spirituální proud



Jeskyně slov

Ne beztrestně vstupuje jinoch se světlem
do jeskyně slov... Odvážný, sotva tuší,
kde se to octl... Mládí, i když trpící,

neví, cože je bolest... Předčasně mistrovský,
uprchne, aniž vkročil,
a vymluví se na neplnoleté století...

Jeskyně slov!...

Jen skutečný básník a na vlastní vrub
v ní prošlíl křídla a to,
jak je navracet zemské tíži,
a neublížit oné, která přitahuje zem...

Jak?

Jak žít? Jak být prostý a být doslovný?
Vždycky jsem hledal slovo,
které bylo vysloveno jen jednou,
ba slovo, které dosud nebylo vysloveno vůbec.
Měl jsem hledat slova všední.
I k neposvěcenému vínu
nelze už nic přimísit...

Sbohem? (1982)

Motto

Mně lidstvo bylo nic...
Já žil jsem pro člověka
a jeho drama,

a to zrovna tam,
kde dvojí bytost čeká
a je sama...

Otázky

- Pokuste se vyhledat společné rysy a myšlenky v básních předcházejících. Jaké životní kredo básník vyslovuje?

Jeskyně slov! Jen skutečný básník
se vrací z jejího mlčení,
aby, už stár, našel plačící dítě,
odložené světem na její práh...

I když

I když mi, láska, stále unikáš,
jsi moje ustavičná přítomnost, ó jistě!
Tak jako vodopád:
i když jej stále opouští voda stále táž,
on stále zůstává na tomtéž místě...

Otázky

- Vyhledejte v ukázkách charakteristické motivy Holanovy poezie.
- Doložte z textů typické paradoxy, nápodobu, výlučný výrazový aparát.
- Která báseň je básnickovým tvůrčím vyznáním?

zapamatuj si



Lyrická sbírka, bilanční poezie; vrcholí úsilí proniknout do hloubi lidské duše; tážavost poezie – viz i titul sbírky; hledání cesty, obecně platných životních a mravních principů; maximálně sevřený tvar, náznak, strohá gnómičnost



Jaroslav Seifert

Přílba hlíny (1945)

zapamatuj si

Sbírka obsahuje 3 cykly básní: úvodní elegický cyklus **Osm dní** = 10 žalozpěvů (básně ze září 1937, zachycující chvíle národního smutku od úmrtí T. G. Masaryka po jeho pohřeb v Lánech), v závěru básnickovo přimknutí k národu ve chvíli ohrožení: „*Ať spočine už mrtvý spravedlivý. / Nad jeho hrobem stojí národ živý;*“ **Říp v okně** (básně z let 1937–1945) – odraz krize po mnichovské zradě (Zhasněte světla), důležité události z národní historie (Bílá hora, odvaha Havlíčkova, Lidice, 17. listopad 1939), vyjádření naděje; závěrečný oddíl **S otevřenou náručí** – básnickova reakce na konec války, odraz obecné euforie z osvobození a květnových dnů 1945; projev smutku nad mrtvými z barikád + hrdost a pocit štěstí z nabyté svobody; hold statečné Praze, padlým bojovníkům i kvetoucím stromům a osvoboditelům; dramaticky vzrušená básnická reportáž Květnové noci = obraz pěti dlouhých nocí před příchodem svobody



Květnové noci I

Snad přece jenom jednou za život
je dopřáno nám spatřit budoucnost
a jenom jedna věrná smrt
nás hlídá.

Noc první, růžová,
vám polštář čechrala
z kamení dlažeb.

Kosi zpívali
a kaštan nesl svícny obřadně,
když už se stmívalo.

Noc druhá, zelená,
kdy padal teplý déšť
na vaše helmice, ta byla plná hvězd,
jak bývají noci májové.

Noc třetí sršela však jiskrami,
čtvrtá noc měla příchut' popela
a páchla po kouři jak rozbořený krb.

Co bylo poté, to již nevíme,
to již se tančilo, a to se plakalo

a bílým sestříčkám seTj/SppC Spa00A08717 TD(I 0 0 8 32.7311 333od62-17(r)5(2včme)12,(219

a

čí 205e stmívalo.

čet1jhoNoc te se nad jext8EFF00098UJ-8.5 -1.417 Td(a)Tj/Spa7AActualText8EFF00A08o .5 -

čet1jdeloc te se32ak jiskktá noc Pkše0(o)7(z32tā1 h).již nevíme,2117(ras52(seTz)7(v)10(351

a

a

Otázky

- Všimněte si kompoziční struktury básně, doložte princip gradace.
- Vyhledejte působivé metafory, epiteta, synekdochy a jiné básnické prostředky. Zamyslete se nad jejich funkcí.

Píseň o Viktorce (1950) – vydána k 130. výročí narození B. Němcové; zkráceno

1

Noc byla tenkrát bezmála
a Úpa byla rozvodněna.
Volal jsem do tmy jejich jména,
dvě krásná jména, zoufalá.

Tě, která byla raněna
a sežehnuta bleskem krásy,
básnířky, která vlétala si
krvavě trní do jména.

Tě, která krásná nad jiné,
neměla strach z té čaromoci,
ač věděla, že bez pomoci
svou vlastní krásou zahyne.

Jako bych volal do mládí
a stíral dech svůj se zrcadla,
abych tam spatřil její ňadra,
bílá – na černém pozadí.

Stín tváří padá na její
a jsou to lásky zimomřivé.
Ještě však nosí jako dříve
tu černobílou kameji.

* * *

4

– Vrostlas mi dávno do tepen,
můj úžas vchází do úžasu.
Když s tebou jdu, jsem oslepen,
musím se opřít o tvou krásu.
Můj úžas vchází do úžasu,
vrostlas mi dávno do tepen.

– Co když je láska plamenem,
jenž vyšlehává z překvapení;
až shoří vše, co bylo v něm,
zmizí a bude po plameni,
jenž vyšlehával z překvapení
a byl jen pouhým plamenem?

* * *

– Na něžnou křivku ňader tvých
je těžko hledět bez závratí.
Hráč vroucně housle k tváři zdvih
a pobožně chce na ně hráti.
Je těžko hledět bez závratí
na něžnou křivku ňader tvých.

– Když se jen dotkneš ruky mé
a dlaň tvá lehce padne do mé,
struny, o kterých nevíme,
ozvou se tiše, povědomé.
Když dlaň tvá lehce padne do mé,
když se jen dotkneš ruky mé.

Svět nikdy nebyl bez růží,
kdo spíš než milenci to vědí;
a řinčelo-li oruží
z ocele kuté nebo z mědi,
kdo spíš než milenci to vědí,
svět nikdy nebyl bez růží.

Ty, lásko, pozdravena buď,
buď věčná, skutečnost jsi-li.
A jsi-li snem, jen neprobud'
mé oči, i když den je bílý.
Člověk je šťasten, třeba sílí,
ty, lásko, pozdravena buď!

* * *

7

A odrána až do cárů,
po sněhu půjde, bosky třeba,
pro almužnu a krajíc chleba,
odmítaný jí z rozmaru.

A se znamením na těle,
jaké kdys nosívali vězni,
za láskou půjde, neboť bez ní
je život troškou popele.

To nebyl obraz, to byl stín,
který se šinul po pěšině
milostným hájem v Nedošíně,
už podzimním, už bez květín.

S vráskami v tváři povadlé
usedla si tam smutná paní
a psala prstem v zadumání
do rosy na opěradle.

Pak s troškou sebevědomí
řekla si náhle: Vždyť už chvátám,
a šťastné páry mýjela tam,
líbající se pod stromy.

A její šat už nešustí,
už dotančila. A ret pálí
slzami, které líbávali
dříve jí muži nad ústy.

Vždyť přichází již z daleka
a jenom málo dní je před ní.
Vlastně už čeká na poslední,
vlastně už na nic nečeká.

Otázky

- Doložte, že verše o osudu Viktorky jsou podobenstvím osudu B. Němcové.
- Na které Seifertovo dílo skladba motivicky navazuje?
- Které typické motivy a základní lidské vztahy skladba obsahuje? Kde se prolínají nejkrásnější a nejbolestnější pocity? Doložte, že lásku autor považuje za jistotu života, stejně jako smrt. Které verše zachycují krásu přírody? Kde zaznívají nostalgické tóny?
- Doložte písňovost Seifertovy poezie. Které prostředky Seifertovu poezii zdůvěřňují? Všimněte si rýmů a rytmické pravidelnosti. Zvláště v 4. zpěvu si všimněte pravidelnosti ve výstavbě verše a strofy.

Maminka (1954)

Večerní píseň

Když bylo dobře mamince,
bylo i pěkně v našem bytě.
Hmoždíř, který stál na skříňce,
zatřpytil se a okamžitě
skla oken, po nichž před chvílkou
plakalo ještě bílé jíní,
svítila opět po kuchyni,
kde vonělo to vanilkou.

Když zpívala, hned vesele
spustili ptáci před okny nám.
Měla-li mráček na čele,
odletěli hned ptáci jinam.
Zmlkli jsme rázem, ztichl smích.
I černé kotě, které tlapkou
pohrávalo si se skořápkou,
dívalo se jí po očích.

Když padala již únavou
a večer spát nás odnášela,
tu rukou drsnou od popela
stlala nám měkce pod hlavou.
V hořáku ještě přede plyn
a nad pelestí přechází nám,
podobaje se pavučinám,
velikánský stín maminčin.

Dnes už tak šťastně neusínám.

Koncert na ostrově (1965)

zapamatuj si

Sbírka **bilancující poezie** o 11 tematicky jednotných oddílech; vyšla po letech odmlčení způsobeného těžkou nemocí; hluboce reflexivní poezie, pohled na život prohloubený blízkostí smrti; titul – reminiscence na dávný koncert na Slovanském ostrově, nebo také vychází z pojetí poezie a lásky jako „koncertu na ostrově“ hodnot, které se klenou nad nicotou (uprostřed nevlídné skutečnosti) a které zlidšťují svět; **3 nové rysy** Seifertovy poezie: a) **proměna lyrického subjektu sbírky**; sice známé seifertovské motivy, hledání zdrojů životních jistot, ale nyní v širším rozpětí – v rozloze jednoho lidského (básníkovy) života = souhrn bohatých osobních zkušeností, často hořkých, osobní zpověď, vyznání (prožitky lásky, její konfrontace se smrtí, okouzlení Prahou – trvalou básníkovou láskou) + svědectví, výpověď o době, v níž autor žil (vzpomínky na okupaci, nacistickou genocidu Židů, heydrichiádu, Květnové povstání) + poznání přítomnosti (rozporuplnost života, existenciální tóny i úzkost z poznání konečnosti bytí i nehybnosti totalitní moci); b) **reflexivnost** – úvahy o smyslu života ⇒ vnitřní rovnováha, ale bez idylčnosti; východisko ⇒ oslava života; úvahy o smyslu básnické tvorby; c) radikální **proměna vlastní poetiky** – místo písňové melodičnosti nepatetický civilní projev, prozaizace, nevzrušivý, střídavý verš (o to naléhavější), **mluvní styl**, konkrétnost, soustředění na příběh, událost (dějový prvek), zdrsňování a zvěčnění výrazu + **nerýmovaný volný verš** (zachován často vnitřní rytmus s předělem uvnitř verše nebo přesah) + **přímá pojmenování**, absence obraznosti vyvážena pointou, formou aforismu, paradoxu nebo gnómičky výpovědi



zapamatuj si

Intimní, **hluboce citová lyrika**; jemně nostalgické verše vyšly po nucené odmlce; oslava domova a všech pozitivních hodnot; vzpomínky na bezstarostné dětství, kouzlo zmizelého světa v žižkovském činžáku, evokace obrazu matky (upracované, prosté a obětavé ženy) = centrum všeho světa, ztělesnění bezpečí, prostředí s jemnými a čistými lidskými vztahy; melancholie a tíha života vyvážena harmonií, s takřka idylickým vyzněním; akcentace citu lásky jako trvalé hodnoty v době, která citovost člověka potlačovala; verše klasicky prosté (oslabena metaforičnost), citově vroucné, jímavě písňová forma, melodičnost; rytmicky pravidelný, stroficky členěný verš; v popředí každodenní detail; místo bombastických hesel o socialistické budoucnosti a výlevů lásky k Stalinovi zachoval Seifert opravdový, prostý lidský cit

Otázky

- Doložte upřímnost Seifertova synovského citu, prostotu a něhu jeho vyjádření. Čím jsou Seifertovy verše tak působivé? Kde se dotýká nejzákladnějších pocitů spjatých s raným dětstvím?
- Porovnejte Seifertovu báseň s Holanovou básní o matce. Vyjádřete rozdíl v emocionálním působení obou básní.
- Kteří čeští básníci podobným způsobem vyjádřili svůj citový vztah k matce?



Píseň o ženách

Kdekdo mi říkal:
pamatuj si dobře,
jsou větší vášně na světě,
než je láska.

I zabíjet je vášně
a patrně jsou, kteří
nikoliv bez rozkoše
překročí zabitého.

Válka však končí.
Kdo by v této chvíli
přemýšlel ještě
o tak smutných věcech.

Neboť kdyby ženy
obsluhovaly děla,
padaly by na svět
jenom růže.

Možná, že ano.

Možná, že ano.

Možná, že já.

Možná, že ano,
možná také, že ne.

Tvář nad mou tváří

* * *
Když jsem se zhroutil bolestmi
a smrt si již naslinila prst,
aby mi zhasila
červený plamínek krve,
přišla ta, která mi byla nejbliže,
poklekla vedle mě
a sklonila se níž,
aby mi dlouhými polibky jako utopenci
nadechla do plic svůj sladký dech.

A ten, kdo už odcházel,
otevřel znovu oči,
aby se rukama zoufale zachytil

skloněných ramen a vlasů.
Snad je možno i bez lásky žít;
však umírat bez ní,
to je zoufalství.

* * *

A kolem mě se plíží slova po špičkách
a rdousí mě,
když chci je uchopit.
Zabít je nemohu
zabíjejí mě.
A rány kleteb duní do dveří!
Kdybych je přinutil, aby mi tančila,
zůstanou nemá.
A ještě kulhají.

Však dobře vím,
že básník musí vždycky říci víc,
než co je ukryto ve hřmotu slov.
A to je poezie.

Jinak by nemohl heverem verše
vypáčit poupě z medových závěsů
a nutit mráz,
aby vám přeběhl po zádech,
když svléká pravdu.

Píseň nakonec

* * *
Pak jsem se ploužil podél zábradlí
po schodech nahoru
a lidé hrnuli se kolem mě
tak bezstarostně,
jako jsem chodil já.
Snad byli šťastni, já jsem také byl.

A někde zdola, asi od řeky,
zazníval koncert.
Bylo k večeru
a vítr roznášel ten postříbený vzduch,
kam se mu zachtělo.

* * *
Konec konců na nic hrát neumím
a začíná se stmívat.
Tak tedy co?
A když se rozklenul ten most
ze světél, z tónů a z květů,
po špičkách přijdou touhy,
za nimi láska s květinou rozkoše
a prostě vše, co nosí střevíčky,
aby otisklo své šlépěje
do lidské kůže.
To jen smrt chodí naboso
a tím hůl!

Až teprve teď, kdy jsem už stár
a kdy se zdá,
že mi to věru za to nestojí,
počínám chápat závrat časnosti.

Vždyť život je vzlyk
a jiný život není
a pod tím rozstříleným praporem
je krásy dost.

Otázky

- Které známé seifertovské motivy lze vysledovat v jeho verších? Doložte, že jsou viděny jinak „černým zrcadlem“ smrti, z pohledu moudrého, zkušeného básníka. Které životní hodnoty jsou schopny vzdorovat i smrti? Doložte verši.
- Najděte verše, kde si autor uvědomuje tragiku života, ale vyváženou poznáním jeho krásy.
- Porovnejte Seifertovu poezii z let 20. a 60. K jaké podstatné proměně v poetice došlo? Doložte. Jaký význam má Seifertova prozaizace verše?
- Které verše dokládají básníkovu odvahu k pravdě, i když je někdy krutá?

Morový sloup (1981) – původně jako zakázaná kniha kolovala v samizdatové podobě (1973), v exilovém vydání (1977) – nakladatelství Index v Kolíně n. Rýnem)



zapamatuj si

Verše z let 1968–1970, vrchol básníkovy posledního tvůrčího období; **hořká reakce na události ze srpna 1968**, na situaci po sovětské okupaci, obžaloba bezduchosti současné civilizace, nesouhlas s komunistickým režimem a normalizací, ale i znovu zpěv o krásách života, i když pomíjivého, o mládí, lásce, ač teskně hledí vstříc smrti, vzpomínky na přátele (Halas, Hora), dětství, mladé lásky; protiklad krásy a zmaru; teprve z pohledu stáří (ohlédnutí za uprchlým časem) se život jeví jinak; autobiografické prvky i závažné obecné otázky a jednoznačné dobové narážky; autor považoval sbírku za své poslední dílo ⇒ úvahy motivované loučením se životem, tvorbou, čtenář; symbolický význam titulu – umělecké dílo jako prosba za odvrácení a překonání moru = něčeho, co ohrožuje život jedince i národa; pocit hořkosti vyplývá jednak z básníkovy nemoci a samoty, jednak z vědomí úpadku obecné mravnosti a lidské degradace po roce 1968; obava z totalitní moci; 5 uzavřených cyklů: **Křik strašidel** – strach z nicoty, smrti, ale i vědomí trvalosti umění a lásky; **Poutní místo** – vzpomínka a obraz zbožné pouti přechází v úvahu o lidské životní pouti (smutky i radosti); **Kanálská zahrada** – obraz preromantické Prahy, věčná touha po kráse a dokonalosti; **Morový sloup** – společenská atmosféra (období moru), tíha života, vyznání lásky k rodné zemi; **Kolotoč s bílou labutí** – romantika pražského předměstí; v závěru 9 básní označených jako Epilogy – s tematikou umění, etiky, básníkovy vztahu k životu a skutečnosti; působivost a jednoduchost výrazu, volný verš, rytmizovaná próza

* * *

Život – to je těžký, strastiplný let
stěhovavých ptáků
do krajin, kde je každý sám.
A nikdy nazpátek.
A všechno, co jsi nechal za sebou,
trápení, smutky, všechna zklamání
zdají se lehčí,
než je tato samota,
kde není žádné útěchy,
která by trochu zkonejšila
uplakanou duši.

* * *

To nejhorší mám za sebou,
říkám si, jsem už stár.
To nejhorší mám před sebou,
ještě žiji.
Ale kdybyste mermomocí chtěli vědět,
byl jsem šťasten.
Někdy celý den, někdy celé hodiny,
někdy jen pár minut.

* * *

Jenom si nedejte namluvit,
že mor ve městě ustal.
Viděl jsem sám ještě mnoho rakví
vjíždět do brány,
která tam nebyla jediná.

Mor dosud zuří a lékaři
dávají nemoci patrně jiná jména,
aby nevznikla panika.
Je to stále těž stará smrt,
nic jiného,
a je tak nakažlivá,
že jí neunikne nikdo.

Kdykoliv jsem vyhlédl z okna,
vyhublí koně táhli zlověstný vůz
s vyzáblou rakví.
Jen už tolik se nezvoní,
nemalují se kříže na domy
a nevykuřuje se jalovcem.

* * *

Toužil jsem po cizích městech
v neznámých barevných krajích
i na pokraji pouště.
Už se mi rychle vzdalují
jako hvězdy ve starých tmách.
V katedrálách je zima
a úsměv žen
už je mi vzácný, cizí, daleký
jako květy pralesa.

Jen touha zůstala, abych nebyl tak sám,
a zvědavost.
Obě pak denně se mě vyptávají.
Naštěstí ženy u nás nenosí
závoj až po kotníky.
Však neodbytný čas už dotírá
a násilím vede mě jímam.

Sbohem. V životě jsem nic nezradil.
Tím jsem si jist
a můžete mi věřit.

Však nejkrásnější ze všech bohů
je Láska.

A sbohem

K milionům veršů na světě
přidal jsem jen pár slok.
Nebyly o nic moudřejší než píseň cvrčků.
To vím. Odpusťte mi.
Už končím.

Nebyly to ani první šlápoty
v měsíčním prachu.
Jestliže však přece někdy zazářily,
nebylo to jejich světlo.
Miloval jsem tuto řeč.

A ta, když přinutí mlčící rty,
aby se zachvěly,
snadno přiměje milence k polibkům,
loudají-li se červánkovou zemí,
kde zapadá slunce pomaleji
než v tropech.

Poezie jde s námi od počátků.
Jako milování,
jako hlad, jako mor, jako válka.
Někdy byly mé verše pošetilé
až hanba.

Ale za to se neomlouvám.
Věřím, že hledat krásná slova
je lepší
než zabíjet a vraždit.

Otázky

- Dokumentujte, proč sbírka nesměla oficiálně dlouho vyjít.
- Které nejčastější motivy tvoří dominantu sbírky? Kde se autor zamýšlí nad rychle plynoucím životem a nazírá ho z pohledu stárů? Kde a v jakých rovinách se objevuje láska? Kde je svázána s motivem smrti? Jak je rozvíjen motiv poezie? Kde a jak autor vyjadřuje lásku k vlasti a národu? Kde vyjadřuje vědomí síly poezie jako jediné zbraně básníka v zápase s chladnou nelidskostí a prázdnotou? Které verše vypovídají o básnickových občanských postojích?
- Co vyjadřují závěrečné verše poslední ukázky? Jak vyslovuje autor své humánní poselství? Čemu vzdává hold?
- Charakterizujte větnou stavbu Seifertovy poezie a verš. Dokažte, že využívá nejstřídmějších prostředků k co nejpůsobivějšímu sdělení.

Býti básníkem (1983)

zapamatuj si

Poslední básnickova sbírka, **lyrika intimní a reflexivní**; okouzlení světem, účtování se životem, opět vzpomínky na minulost, kdy byl šťasten × současnost, kdy už nečeká na nic; ne smutek ze ztraceného, ale zdůraznění prožitků jako něco obohacujícího, co pomáhá překonat samotu a odloučenost; rekapitulace života a smíření; životní moudrost stárů; uvolněný, nerýmovaný, silně prozaizovaný verš; obraznost nenápadná, civilní (personifikace, působivé metafor, metonymie); motto sbírky – verše básníka Václava Šolce ⇒ ztotožnění s pojetím, že býti básníkem je sladké neštěstí



Býti básníkem

Život už mě dávno naučil,
že hudba a poezie
jsou na světě to nejkrásnější,
co nám život může dát.
Kromě lásky ovšem.

Ve staré chrestomatii,
vydané ještě c. k. knihoskladem,
v roce, kdy zemřel Vrchlický,
vyhledal jsem pojednání o poetice
a básnických ozdobách.

Pak jsem si dal do sklenky růžičku,
rozžal svíčku
a počal psát své první verše.

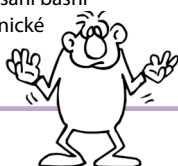
Jen vyšlehní, plameni slov,
a hoř, ať si třeba popálím prsty!
Překvapivá metafora je víc
než zlatý prsten na ruce.
Ale ani Puchmajerův Rýmovník
nebyl mi nic platný.

Marně jsem sbíral myšlenky
a křečovitě zavřel oči,
abych zaslechl zázračný první verš.
Ve tmě však místo slov
zahlédl jsem ženský úsměv a ve větru
rozevláté vlasy.

Byl to můj vlastní osud.
Za ním jsem klopýtal bez dechu
celý život.

vysvětlivka

chrestomatie – soubor ukávek z díla různých autorů, čítanka pro studijní účely; *Puchmajerův Rýmovník* – příručka, pomůcka při psaní básní pro příslušníky první novodobé básnické školy



Otázky

- Uvedte nejvýznamnější témata Seifertovy celoživotní tvorby.
- Jak autor naznačuje svou cestu k poezii? V čem spatřuje zdroje básnické tvorby? Kde vyjadřuje přesvědčení, že poezii je třeba tvořit jako pravdu, ne jako veršování?
- V Seifertově textu najdete prozaické prvky. V čem je hlavní odlišnost poezie od prózy?

František Halas

V řadě (1948)

zapamatuj si

Sbírka příležitostné, **vzpomínkové a občanské poezie** mravního apelu psané za protektorátu pro ilegální tisk a v poválečném období; věnována hrdinům odboje a oslavě svobodného života; osobitý pohled – autor vítá Pražské květnové povstání drsným, neoslavným způsobem, vyjadřuje mravní odpovědnost vůči těm, kteří padli a smrtí vykoupili nový život; vědomí tragiky všech obětí; dominantní motiv smrti, hlas svědků, výpověď o krutosti, zbabělosti i heroismu; titul naznačuje společenský postoj básnického subjektu i pozitivní očekávání; osamostatnění verše, umění zkratky a hutnosti výrazu, záměrná záliba v disharmonii, nelibozvučných rýmech; typ mluveného, jakoby klopýtavého verše bez zpěvnosti a plynulosti, zaplněného zvolánými, výkřiky, souslovími, rčeními; různé způsoby opakování, paralelismu, gradace, překvapivé kombinace metafor, novotvary, biblické výrazy; povaha dokumentárnosti, patetický lyrismus; nespisovná, expresivní i naturalistická pojmenování, spojování konkrétní s abstrakty



Barikáda

A bylo тихо
pod zkurveným křížem

Z němoty vyšlá vyjevená slova
probíhala hrozebně a vztekle

Rostla
Věci vybíhaly s chtivostí sloužit

Do kostí zalézalo
neslyšitelné hryzení zlobného času

A tu začala růst
z magnetických polí nenávisti
z podzemí krví prosáklého
rostla partyzánská

Noc hledala zbraně
zaleželé zrezavělé
dávno žadonící
stále odbývané,
trpce konejšené

Konečně

štekavé zbraně
ze skrýší a hlíny vyrazily

Čenich děl věřil krev
a mordy esesmanů gestapáků
dávily hrůzu

Potvorstva rostla

Křik amoretů řvaní karyatid
draných kulometry koval město

A zatím

někde na hranicích rudoarmějce
hlásil komandýrům

Volají o pomoc

Rodila mstu a rostla
Barikáda
Krev stříkala po zdech
z krytů svist nenávisti
brousil nůž o skla
svist střel přehlušoval

Rostla a za každou jiná
neviditelná nepřemožitelná
barikáda stínů

Stíny popravených umučených
zastřelených
odnášely únavu střelců
zestalarou nocí

Smrt vykasaná vyšla
pozdravila město partyzánské

Bojovníci

Ne žádné veršování
umění tichne a krasořečná slova škobrtají

Neslýchání
Nezapomenutelní
K závisi bojovníci

Už zdechají mordýři
napití krví
zvedají hnáty
zadky staženy strachem

Salvy slávy Salvy slávy

A zatím

někde rudoarmějce
hlásí komandýrům

Volají o pomoc

Pot úzkosti vyráží v městě partyzánském

Salvy slávy Salvy slávy
a do nich vzlyk posledního výstřelu

Zásobník je prázdný
a přší jen do hlavní

Němkyně Smrt Někyně Smrt
chodí oči upřeny k nebi a mává bateriím

Morava naše Morava naše velí
Držte se Držte Držte do zničení
Vítězství je blízké
A náhle

Už jsou tadý Už jsou tadý
Křik hrdla rozdírání a posel zaklíná se

Východe hvězd pěticípých
bláznivě uvítaných
Vy krasavice

I mrtví běží těla odhodivše
po boku tanků

Salvy slávy Salvy slávy
a soudruh kulometčik se usmívá

Strašná nálož vzdechů zatajených
nářků zapíraných vybuchuje z žen

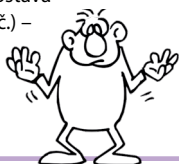
Strhněte barikády

Jen dědička května
Barikáda Praha
strmět bude do bezčasí
a za ní její mrtví
mrtví z koncentráků káznic
rozestaví hlídky
k střežení budoucnosti

Ty východe hvězd pěticípých

vysvětlivka

amoret (z it.) – okřídlená dětská postava
Amora, boha lásky; *karyatida* (z řeč.) –
socha ženské postavy mající
ve stavitelství funkci sloupu



Otázky

- Porovnejte zobrazení aktuálních květnových událostí u Halase, Holana, Seiferta, Nezvala aj.
- Charakterizujte Halasův verš, vyhledejte umělecké prostředky, posuďte jazyk básně.

A co? (1957)



zapamatuj si

Posmrtně vydaná sbírka, nedokončený **cyklus společenské poezie**, převážně skeptických a úzkostných textů; vznikaly v l. 1945–1949; vedle příležitostných a agitačních básní návrat k tragičnosti ⇒ vědomí rozpolcenosti poválečného světa, znepokojení, rozčarování a zklamání z poměrů po komunistickém puči v únoru 1948; pohled na současnost vzdálený oficiálnímu optimismu; autor vidí lidstvo ohrožené dalšími katastrofami, zděšeně vnímá první projevy totalitarismu, uniformizace života, dráždí ho laciný optimismus, jalové řečnění, svět jako chaos ⇒ poezie převážně pesimistická, disharmonická jak výrazově, tak tematicky; opakuje se naléhavá otázka po smyslu poezie (viz i titul a poslední báseň sbírky); kontrastní obrazy umocněny nelibozvučnými rýmy a asonancemi, archaickou stavbou věty s častými inverzemi, koncentrací a úsporností výrazu, působivou gradací, opakováním; verš = syntéza stroficky pevného a vázaného verše a verše volného, nepravidelného; fragmentárnost, úryvkovitá nedořečenost, jakoby rozsekanost, rychlé střídání motivů a úhlů závěru; knižní pojmenování i vulgarismy, na exponovaných místech často substantiva a jmenné vyjádření

A co básník

Ani k donošení
ani k uhlídání
to není

Hledaje příkaz sluchu nehledám
a dech nabíraje
dech jen nabírám

Zaviním jak tak neštěstí
a jak tak radost zaviním
tím co si myslím
tím v co teď doufám
tím s čím si zahrávám
až to tam jednou dolehne

Jen co to tam dolehne

Nějaká žena ruce zalomí
zapláče děvčátko uražené
nějaký chlapec co neví obejmě
muž prchle zakleje

Co zvedám zaviní čísi pád
co upouštím bude mu vzlétnutím

Já nejsem už
pro zrádné Ozvěny
Já pro Hlas jsem
pro uši neucpané
pro zrcadla oblýskaných loktů
ne pro fraky

* * *

Kručí to ve mně děsem
a nic není po ruce

Nechci být masem vzduchu okolo
jak se to líbí jim
nechci být kůlem vyhlášek
veřejným míněním
nechci být náповědou co polyká jen prach
těch jejich komedií
hraných na mářách

Pták hlas Pták svoboda Pták prostor

Závidím

* * *

Chci být i kýmsi čten
a pochválen
na světlou památku
až svedu
sám sebe psát
vytržen z Poezie

nešťastně šťasten

Otázky

- Kde básník projevuje svou individualitu, tj. už nestojí „v řadě“?
- Kde se vyskytuje skepse a odpor vůči jakovému řečnění, nespokojenost s tím, že se nebere na vědomí nebezpečí poválečného světa?
- Doložte, že básníkovi jde o pravdu, i když není lichotivá.
- Dokažte, že Halasova poezie je vzdálena pouťorové poezii „frézistické“, agitačně rétorické, ale i přírodně a intimně lyrické. Čím se tato sbírka liší i od Halasových předchozích děl?
- Jaký význam a naléhavost má otázka v titulu básně?

Celá podzimková

Šaty měla podzimkové
a vlasy měla podzimkové
a oči měla podzimkové

Život měla podzimkový
a klín měla podzimkový
a úsměv měla podzimkový

Byla celá podzimková
jako báseň dušičková

Ústa měla podzimková
a ňadra měla podzimková
a snění měla podzimková

Chuť měla podzimkovou
a něhu měla podzimkovou
a úzkost měla podzimkovou

Otázky

- Jaký typ poezie představuje tato báseň? Čím se liší od předchozí ukázky?
- Všimněte si vertikálního i horizontálního členění básně. Posudte, v čem je zajímavá z hlediska struktury verše i celé kompozice.



Vítězslav Nezval

Historický obraz (1945)

III

Právě odtroubili válku, u nás bojuje se.
Banda drzých trosečníků loupí, střílí, rve se.
Srdcem Prahy kanonáda vrahů neotřese!

Právě odtroubili válku. Krvácíme v míru.
Poražený nepřítel dští na tě, Praho, síru!
Bojujeme, krvácíme, neztrácíme víru!

Čtvrtý den nás ostřeluje prudká kanonáda,
svět už slaví mír a na nás oheň s nebe padá,
zas už krvácíme sami, zas to osud žádá.

Vidíš, Praho, co je býti na pokraji zkázy!
Praho, tebe ničí poražení sebevrazi!
Tvoje věže praskají jak staré vzácné vázy.

zapamatuj si

Druhá a třetí část triptychu je básnickým obrazem let nacistické okupace (doby, kdy se zdálo, že je konec naděje) a osvobození (pateticky zpěvné oslavné básně); většina básní nese stopy chvatné improvizace a prozrazuje dogmatickou levicovou pozici autora (degradace poezie pro politické účely); osudově znějící hymnické pravidelné 3veršové sloky s rýmem

Sebevrah, jenž vysál nás, teď cynicky tě boří,
za to, že jsi opět česká, musíš platit hoří,
právě odtroubili válku, Praha hoří, hoří!

Ač je mír, ty hájíš, Praho, svoje barikády,
nedej pranic na výhrůžky, nedej na úklady!
Uhájíš se. Nestráví tě oheň kanonády!

Boj, jenž ti byl vnucen, Praho, od podlého škůdce,
zocelí tvou chrabrou duši, zocelí tvé ruce,
vzhůru, jménem všeho lidu, vlasti, revoluce!

Otázky

- Doložte, jak živé básnické vyjádření atmosféry války souvisí se specifickými rysy Nezvalovy tvůrčí metody.
- Které básnické prostředky slouží k patetickému vyjádření skutečnosti? Vyhledejte nejčastější figury a tropy.
- Srovnajte zpracování téže tematiky u různých básníků. Čím je Nezvalova poválečná poezie charakteristická z hlediska jeho společenských postojů i tvůrčích postupů? Srovnajte jeho tvorbu s předválečnou (viz Čítanka III.).

Chrpy a města (1955)



zapamatuj si

Sbírka **milostné, reflexivní i občanské lyriky a epiky**, básníkův tvůrčí testament; inspirace pobytem ve Francii, motivy míru, domova, nového života, vyznání lásky k rodné zemi, Praze a matce, návrat do dětství a mládí stráveného na Moravě; poválečný optimismus a jakoby povinné přitakání stalinské podobě socialismu (víra v realizaci snu o odstranění bídy a útisku), idylické pojetí skutečnosti, dobový schematismus, zjednodušené nekritické přeceňování doby, naivita; až na výjimky (viz ukázky), básník již nedosáhl vrcholů své meziválečné poezie; různorodost forem – žánrová diferenciací: od písně, hymnického zpěvu po balady; v cyklu 12 sonetů Robertu Nezvalovi se obrací k synovi (tj. k příští generaci), odkazuje mu životní radost i nesmiřitelnost se sobectvím, tradiční poema Syn lidu podává genealogii Nezvalova rodu; střídá se poezie klasicky vázaná s drobnými popěvkami, aforismy, poetickými hříčkami i nerýmovaným volným veršem

Moře

Ty moře, které neznáš neděli,
ó moře, čím je ti mé hoře,
mé hoře za vlastí a přáteli,
čím je mé hoře proti bóře,
jež s tebou ve dne v noci burácí,
i když jsi neklidnější, když jsi klidné ...
Pták vzlétá, člověk se jen potácí,
i ty máš svoji píseň o práci,
ty oko modré, plačící a jasnovidné,
ty moře, které neznáš neděli,
ó moře, čím je ti mé hoře!

Ó moře, ty, jež tečeš do kopce,
ó moře, čím je ti mé hoře,
ty vyvrlel jak láva na sopce,
ó moře, ty, jež tečeš do kopce,
poděkuj za mne divotvorné flóře,
jak žena rozpouštívá z prstů lak,
ty rozpouštíš mé hvězdy také tak, vzlétá pták,
ty mlčíš, člověk jde a zemi oře,
ó moře, ty, jež tečeš do kopce,
ó moře, čím je ti mé hoře!

Ty moře z hedvábného papíru,
ó moře, čím je ti mé hoře,
jak možno mítí, moře, nevíru
v život, ty holubice vesmíru,
modravá, splývající s nebem,
pták vzlétá, člověk je živ chlebem,
tvůj otrok, moře, i tvůj pán,
ó moře, vlij mi v prsa oceán,
ty moře z hedvábného papíru,
ó moře, čím je ti mé hoře!

Večerní moře z mlh a tabáku,
ó moře, čím je ti mé hoře,
ty v Cannes, ty v Antibes, v Nizze, v Monacu,
ty plné křišťálu a kouře,
kdy naše touha po člověku oněmí,
pták vzlétá, člověk chodí po zemi,
ty moře, které luna brázdí,
píší své básně na tobě jak na zdi,
jak jinoch vytržený před ženou,
šťěstí je, moře, naší odměnou,
večerní moře z mlh a kouře,
ó moře, čím je ti mé hoře!

Ó moře, moře, život pospíchá,
ó moře, čím je ti mé hoře.
Z tichosti vzejít, přejít do ticha,
ó moře, moře, život pospíchá
jako tvé vlny, jako roste tráva,
i když se skončí, nikdy nepřestává,
hvězdy jsou větší než tvůj svit,
pták vzlétá, člověk chtěl by žít
a hyne rychle jako jitřní zoře,
ó moře, čím je ti tvé hoře!

Otázky

- Doložte, že báseň uchovává stopy avantgardní poetiky.
- Doložte, že báseň je velkou lyrickou meditací, ovlivněnou básnickým setkáním s mořem. Kde konfrontuje člověka s nekonečnou přírodou? Doložte, kde je vyjádřeno vědomí o konečnosti člověka a zároveň neustálého trvání života. Doložte, že je podtrženo obdobnou výstavbou každé strofy. V jakém smyslu lze uvažovat o optimistickém tragismu básně?
- Uvedte, na kterých básnických prostředcích je celá báseň vybudována. Jak je zachycen oceán?

Na břehu řeky Svatky

Na břehu řeky Svatky kvete rozrazil,
na břehu řeky Svatky roste nízká tráva,
rád chodil jsem tam denně, koupal se a snil,
na břehu řeky Svatky kvete rozrazil
a voda je tu těžká, chladná, kalná, tmavá.

I za slunného léta je zde zvláštní stín
jak v starém obraze, jenž u nás doma visí,
proč cítil jsem tu vonět kopr, česnek, kmín,
i za slunného léta je zde zvláštní stín
jak v jedné zahradě, kam chodíval jsem kdysi.

Jsou možná hezcí řeky, mají větší třept
než tento teskný břeh, než temná řeka Svatka,
a přece musil jsem tu každoročně žít,
jsou možná hezcí řeky, mají větší třept,
však nechodila k jejich břehům moje matka.

Jsou možná země, kde je voda modravá
a nebe modravé a hory modravější,
a přec mou zemí navždy bude Morava,

jsou možná země, kde je voda modravá,
a přec mi nejsou drahé jak ta země zdejší.

Jsou možná mnohem nádhernější hřbitovy,
je Vyšehrad, ten zlatý klenot v srdci Prahy –
a přec mě nejvíc dojíímá ten žulový,
jsou možná mnohem nádhernější hřbitovy,
a přec ten nad Brnem je nade vše mi drahý.

Na břehu řeky Svatky kvete rozrazil
a v létě tyčí se tu kukuřičná zrna.
Ó, kéž bych, matko, s tebou dodneška tu žil,
na břehu řeky Svatky kvete rozrazil,
kéž žil bych s tebou, matko, dodnes ve zdech Brna.

Jsou možná hezcí řeky, mají větší třept
než tento teskný břeh, než temná řeka Svatka,
a přec bych chtěl tu, matko, s tebou věčně žít,
jsou možná hezcí řeky, mají větší třept,
však ty jsi moje vlast, má vlast, má věčná matka.

Otázky

- Z lásky k čemu a ke komu se básník vyznává?
- Vyhledejte typické motivy Nezvalovy poezie. Který obraz se v básni stále opakuje a přitom se obohacuje?
- V čem spočívá mistrovství básnickovy formy a veršové techniky? Všimněte si využití alexandrinu. Sledujte zvláštní systém refrénovitě se opakujících veršů s jejich obměnami.
- Který motiv zvyšuje celkový účinek básně v posledním verši? Kterou myšlenkou báseň končí? Setkali jste se už někde s podobným vyznáním?
- Kteří jiní básníci se vyznali ze své lásky k vlasti, domovu, rodnému kraji?

František Hrubín Jobova noc (1945)

zapamatuj si

Pětídílná poema, odraz válečné doby plné bolestí, boje a nadějí; válka je zde střetem „staré“ a „nové“ země; tyto biblické symboly autor politicky zaktualizoval a zároveň do skladby vložil obraz Čech jako těžce zkoušené, ale krásné a vítězné země (3. zpěv); postava Joba, básníka „staré“ země, trvale uzavřeného do sebe, trýzněného úzkostí z pomíjivosti světa, básníka, který zbášňoval jen jeho odumírání (máchovský typ osamělce) = symbol pasivity, nerozhodnosti, váhavosti (autorova polemika s ním: čteno obráceně – opakem je boj); dobový přerod je zde také metamorfován do zápasu o novou poezii; na pozadí společenského konfliktu se rozvíjí i drama básníkovy (snaha překonat v sobě Joba, touha stát se básníkem „nové“ země = příklon k budoucnosti); pod tlakem doby proměna – z křesťansky založeného melodického básníka v básníka aktuálního společenského apelu, až patosu ⇨ vědomí odpovědnosti za osud země; poema končí strašlivým prokletím „staré“ země; celkově – obraz dynamiky života, věčného pohybu a zápasu, změny světa a pokračování do budoucnosti; skladba je komponována na způsob hudebních skladeb, dílo stavěno na kompoziční obměně opakovaných motivů; melodický verš, bohatá obraznost



Třetí zpěv – zkráceno

* * *

Na kraji pohrom, v srdci dále
se česká země ocitá,
odlivem požárů a válek
zapomenutá ulita,
v níž hukot úzkosti je stlačen.
V deštích tu úzkost pije z mračen,
z modrého nebe stáčí jas
a míchá zlaté víno s temným.
Děvčátko pod chodidlem jemným
stejně ji cítí v ten zlý čas,
jako ji voják hledě stranou
cítí pod botou okovanou.

Ach, Čechy krásné, Čechy mé!
Obraze rámu prastarého,
kolikrát vytrhli tě z něho,
že odprýskaly barvy tvé
až po tmou hrobů. A v den slavný
znovu pro zraky žárlivé
napjal tě rámař starodávny.

Ach, Čechy krásné, Čechy mé!

A v opuštěných domovech
zimou se na zdích sráží dech,
dech dávno mrtvých i těch živých,
jen víchř z krajin loupeživých
tak vyvracet zná v kořenech,
že ve světnicích rodných praská
podlaha, po níž přešla láska,
podlaha, kterou drhne vztek.
Co rakví a co kolébek
zvážila spravedlivou měrou!
Kolébka – rakev. Ale kterou
nalezne lehčí tento věk?

Ach, Čechy krásné, Čechy mé!

Opánku tvrdě uchozený,
v úvozu nebes pohozený,
ty nejsi ztracen poprvé.
Kolikrát vlast, když tma ji štvala,
řeménky řek si rozvázala
a bosa šlápla do krve!

Ach, Čechy krásné, Čechy mé!

Otázky

- Všimněte si veršů o lásce k vlasti a o historii plné bojů. Srovnajte s Horovou básní Zpěv rodné zemi ze sbírky Domov (viz Čítanka III.).
- Proč autor použil refrénu „Ach, Čechy krásné, Čechy mé!“ a co nám připomíná?
- S válečnými událostmi spojuje básník českou minulost. Proč se k ní česká literatura za okupace tak často vracela?
- Dokažte, že základním kompozičním principem tohoto dramatického textu jsou obměny opakovaných motivů a kontrasty.

Hirošima (1948) – zkráceno

zapamatuj si

Varovná **lyrickoepická skladba** s tématem atomové smrti; vyjadřuje otřesný pocit úzkosti z nového ohrožení a nejistoty (reakce na svržení atomové pumy na japonské město a na nebezpečí nového světového konfliktu v ovzduší studené války); dobovou kritikou autor obviněn z pesimismu; v jediném okamžiku probíhají neobyčejnější děje z pražského předměstí a na ně je vrženo světlo děsivého záblesku hirošimské tragédie (autor domýšlí její důsledky pro lidstvo); obrat od prostředí venkova k prostředí velkoměsta; depoetizující postup (záměrný odklon od melodičnosti a metaforičnosti verše), umocnění detailů ⇒ nabývají vesmírných rozměrů; dvoudílná kompozice, propojení každodennosti s nadčasovou pomíjivostí, konfrontace s vizí atomové zkázy; „filmové“ prolínání různých záběrů (metoda střihu a koláže)



Zpěv první a poslední

Chci na vás, hvězdy, zpívat oslavu
a zespod jiné výjevy se derou
do šumění mé cesty nebeské,
výjevy člověčiny dotažené
vteřinou pohromy
až před první verš Geneze.

Ó hvězdy, mokré hvězdy,
ó bílé luny dipronu
rozpuštěné na lžičce čaje.

Dům otevřel se celou stěnou,
nemocnou Verunku
obludy hory obstoupily
a s hory na horu se kutálí
veliká mlžná koule.

Už před hodinou začal šestý srpen
devatenáct set pětáctýřicet.
Je jedna hodina a patnáct minut
s půlnoci, přesně (letní čas).

Ó hvězdy!
Na těch světech dalekých
jsou bratři všude (je to nemožné?),
jsou osamělí jako my.

Ó hvězdy...

Rejžákem dlouho Zemi konejší:
Drž, neutíkej, špinavá!
Země se přimkne ke kolenům.
Otrásá se. A zas...

Až do konce ji žena ovládá,
a nepovolí. V mydlinkách
otáčí Zemí podle svého.

Nakonec vydechne,
po hvězdách rozhlédne se světlíkem.
Zhasila zrovna lampu. Tak...
jako by Zemi zhasínala
na konci vesmíru.

Ó hvězdy, bílé kapky, zrána
blednoucí na střevících mlékařek.

Už před hodinou začal šestý srpen
devatenáct set pětáctýřicet.
Je jedna hodina a patnáct minut
s půlnoci.

* * *

– v tu chvíli zde, zde na předměstí Prahy
je jedna hodina a patnáct minut
s půlnoci, přesně (letní čas),
a tam je krásné ráno –
jednou snad
zaskvěje se vesmírná Jitřenka,
o které pěli vagabundi
s Myšlenkou na čele...

a tam je ráno,

a tam je krásné ráno, osm hodin
a patnáct minut (japonského času)
tam v tu chvíli
právě to padá na Hirošimu

* * *

Epilog

A od té chvíle všemi těmi, kteří
zbyli tu po té noci–ránu,
ať vědí nebo nevědí,
ať chtějí nebo nechtějí,
stále to ještě padá, stále ještě

stále to námi padá, a ten pád,
trvalý pád, i holou skutečnost
úkonů, myslí, srdcí našich
do jiné skutečnosti vychyluje,

stále to námi ještě padá,
stále to námi bude padat,
i tenkrát, až nás vodorovně
natáhne umírání,

a ten pád

otřásat bude ještě naším tlením,
je v nás však touha – roztřesené
obrysy světla ustálit

je v nás však touha – zadržet ten málem
už nezadržitelný pád,
zastavit sesouvání
bytostí našich, podepřít
ty, kterým země pod nohama
tak utíká, že hlavou vráží
do zkamenělé minulosti

je v nás však touha – celé noci
s rozpraženými rukama
stát mezi hrozbou chvějících se stěn,
aby se nezřítily na kolébku,
je v nás však touha – zaskočit ten pád
alespoň v pozhnané

vteřině početi

je v nás však

prostá touha –

žít!

Otázky

- Uveďte příklady konfrontace výseků obyčejných dějů s vizí atomové zkázy probíhající souběžně.
- Doložte Hrubínův dualismus smyslů, vnímání života plného protikladů, jako věčného dramatu života a smrti.
- Kde autor vyslovuje úzkost života a úpěnlivou prosbu zemi? Kde graduje myšlenka nejistoty a možnosti zkázy lidstva? Co vyjadřují závěrečné verše? Doložte, že přes tíhu vědomí nebezpečí nevyznívá skladba zcela pocitem zoufalství, ale je výzvou.
- Proč je skladba považována za návrat k existenciálnímu rozměru Hrubínovy poezie?
- Doložte a zdůvodněte změnu formy (srovnejte s formální dokonalostí, pravidelností a melodičností verše Jobovy noci).

Můj zpěv (1956)



zapamatuj si

Lyrická a citově vroucí sbírka; tvarová čistota – do zpěvů vkládá více nadějí ⇒ oslava života a životní síly, překonání skepse, smíření se s nezbytností smrti, zápas o překonání úzkosti z ní; nová inspirace – jižní Čechy (Chlum u Třeboně), obrazy domova, krajiny, jihočeských rybníků; rovnováha citu a rozumu ⇒ projev životní zkušenosti a moudrosti, proti smutku z plynoucího času, stáří a smrti staví jistotu, kterou nachází v tvůrčí práci a v kontinuitě lidského rodu; základní motivy – země, láska, plynoucí čas, věčnost, poezie; životní bilance a uvědomění si platnosti máchovského povzdechu „*a jen země je má*“; návrat k podmanivé melodičnosti, hymnicky laděné verše

Zpěv lásky k životu

Jednou vás opustím, modré hladiny vod,
vás kopce, k horám tam v dále nizoučký schod,
vás, noci srpnové, k dávným milenkám zvoucí,
vás, lípy s bzuchivým rouchem, lučiny skvoucí,
divizny, proti nimž chudnou plápoly svíc,
jednou vás opustím navždy, nebude nic.

Pro mne nic nebude, slunce zpod mračen léta
však rozpeří svůj jas v krásné končině světa,
křídlovky o pohybech do snů družiček dál
třást budou s mrazením cizí sváteční žal,
tirády cvrčků dál slavně budou znít v trávě,
jež vědět nebude o mé blouznivé hlavě,
dál budou křídlovky čerpat mladý dech z plic,
z toho však navěky pro mne nebude nic.

Vše jednou opustím, smutku, opojný blude,
kraj všecek zpívá však, vždy že sladko žít bude,
dál si budou dva lunu se sluncem plést,
navzájem snímat si s očí něžný třpyt hvězd,
dál budou chocholem olší potřásat břehy,
běžící za řekou, kde jsem sníval pln něhy,
dál moře Mléčných drah budou kypět a z pěn
snílkové budou tkát nový kosmický sen
a oči hvězdáren hloub se, ještě hloub vnoří
do noci bezedné, mágům zrcadla zboží,
dál poutník po kopcích půjde hvězdám svým vstříc,
dál měsíc bude jak žena v spanilé mdlobě
z té dálky strašlivě vábit člověka k sobě.

I kdybych, podzime, stokrát opustil víc,
s tvou cháskou plačtivých větrů nechci mít nic,
ať pro mne skončí vše, všechna příkoří, hoře,
jež ryly v srdci jak larvy, nečasy v koře,
ať pro mne skončí se lásky blažený žel,
dál máj se bude skvíť skrze závoje včel,
hlína se za pluhy bude zdvíhat a klesat
jak křídla, z porob se budou revolty křesat
a chudý s bohatci, s tlupou beraních skal
bojovat o půdu, které všechen pot dal,
dál prales, oceán cestám budou se vzpouzet,
dál bude budoucnost závat v člověku vzbouzet,
na světě bude dál širší a širší kruh
zabírat lidský hlas, ať si ze všech stran metá
mrazy a černě smrt, věčná sudička světa.

Než všechno opustím, kéž mě strhuje zas
to, čím jsem dosud žil, dějů kovový hlas
a radost hluboká z díla rvaného smrti,
náklonnost k člověku, který okovy drtí,
a touha, z které jsem tento vroucí zpěv psal,
vždy znovu přemoci těžký ze smrti žal,
kéž strhuje mě zas láska k životu, k zemi,
ta láska, bez níž bych jako kámen byl němý,
láska, s níž obzírám modré hladiny vod
a kopce, k horám tam v dále nizoučký schod,
a noci srpnové, k dávným milenkám zvoucí,
a lípy s bzuchivým rouchem, lučiny skvoucí,
kéž slyším blíž a blíž, a všechen lidský rod,
oceán budoucna šumět, z něho kéž všechnu
širokou volnost svých dětí zhluboka vdechnu!

Otázky

- Jaké je základní téma básně? Doložte opět typickou dvoupólovost Hrubínovy poezie – polaritu motivů života a smrti. Jak se motiv smrti proměňuje? Jakou roli přitom hraje gradace?
- Doložte Hrubínovu spřízněnost s Máchou, Halasem. Vyhledejte zbytky tíživých a depresivních motivů, které pak ústí do harmonie mezi člověkem, jeho dílem a přírodou. Jsou Hrubínova slova *nic* a *nikde* halasovská? Vyjadřují máchovské *marné volání*? (viz závěr)
- Sledujte, jak časté opakování a variace v básni vyplývají v celistvý harmonizující proud. Jaké významové souvislosti má opakování příslovce *dál*?
- Všimněte si významové závažnosti pojmu *zpěv* v titulu básně i celé sbírky.
- Jak básník překonává úzkost ze smrti? Jak oceňuje krásu života? Uveďte paralelismus obrazů toho, co básník opustí, až zemře.
- Zamyslete se, jakou roli hraje v Hrubínově tvorbě krajina a která krajina. Všimněte si základních scenerií. Srovnajte přírodu u Máchy a Hrubína.
- Jaký umělecký smysl má báseň? Čím je Hrubínovi poezie?
- Charakterizujte uměleckou funkci rozsáhlého a melodického verše, apostrofy, personifikací, metafor, metonymií, básnických epitet, figur ap.
- Vymezte základní obrazové kategorie Hrubínovy a srovnajte např. s Wolkrem (oči), Nezvalem (moře), Mikuláškem (krev). Kde jsme se už setkali s kontrastními obrazy *kolébka* – *rakev*?

vysvětlivka

tiráda (z fr.) – záplava slov, mnohomluvnost, v hudbě dlouhá řada rychle za sebou jdoucích tónů, ozdoba; ve starofrancouzském eposu větší skupina veršů



Proměna (1957) – zkráceno

zapamatuj si

Rozsáhlá **básnická skladba** (poema) varující před smrtelným ohrožením planety a lidské existence (navazuje na Hirošimu); prolínání epických prvků do lyrické básně, konfrontace a plynulé prolínání **dvou dějových pásem**: v 1. plánu je reportážní záběr – obraz klidného letního nedělního odpoledne u Vltavy na ostrově Štvanice, kde lidé odpočívají, koupou se, sluní, ale v novinách čtou zprávu o nových zkouškách atomové bomby; refrénovitě opakovaná pasáž nedělní pohodu rozbíjí; v 2. plánu je antický mýtus o Daidalovi a Ikarovi (podle Ovidia), o tragické odvaze a lehkomyšlnosti nezralého mládí, o riziku vzletu a pádu, o Ikarově smrti = přecenění důvěry v technické vynálezy a nebezpečí jejich zneužití ⇒ výstražné podobenství, varování před katastrofou; dramatické napětí skladby si vyžádalo volný verš, prokládaný melodickými rýmovanými pasážemi



* * *

Uprostřed mezi blankytem a zemí
Daidalos volá: – Kde jsi, Ikare? –
Ikare, v kterou stranu tě mám hledat? –
Tak volá. A tu spatří na hladině
pera, jež slunce vytahuje z vln
v podobě lesklých čepelek a nožů,
z vln mezi těmi smrtelnými těly
zástupu, jenž se ani nepohnul.

Tak se mi jeví svět v tu chvíli,
sedm let po Hirošimě.
V tu přeludnou a hypnotickou chvíli
z vrozené touhy po harmonii
vzpomínkou na lásku chci zmizet všemu –

v tu přeludnou a hypnotickou chvíli
ten klamný souzvuk hned se ve mně bortí,
všechno v něm volá po travestii,
vždyť před chvílí jsem na kámen
odložil noviny, kde četli jsme všichni,
ten zástup mladých, starých, mužů, žen,
kteří si ruce opírají
v bok nebo o hýždě a dívají se

se sluncem v zádech po proudu,
všichni jsme četli, že včera kdesi
na naší rodné planetě
zkoušeli novou atomovou bombu.
Čtli jsme to všichni...

A v tu chvíli
Daidalos poznal, že už není otcem.

Na obrubě, jež zdobí mostní oblouk,
stavějí vriskající kluci
z kamenů věže. Střelci na břehu
už nemohou se dočkat, s křikem
kamením trefují se do věží,
jež nikdy nelze dostavět. A střely
se odrážejí od oblouku
nad hlavami a mezi rukama
těch malých bědujících stavitelů.

Daidalos poznal, že už není otcem.
Až za vesmír se rozprostřel
prostor v něm samém, znevážený jím,
prostor, jež zoufalý už nikdy nepřekoná.

V tu přeludnou a hypnotickou chvíli,
a přitom jasnou tak, až mrazivou,
ten zástup v řece, muži, ženy,
vně neteční jak figuríny z vosku,
tak mocně se mnou ve mně touží,
a já tak mocně toužím s nimi v nich
po přirozeném životě,
po přirozené smrti jednou,
po přirozeném žití, jako jsou
přirozené ty mléčné okolíky
černého bezu, raketa a míčky,
ležící vedle děvčete,

* * *

po přirozených lidech...

Daidalos
nedojde nikdy volnosti tou cestou.
I proklíná svůj vynález a um.

Neslyší lidé Daidala. Ten zástup
mladých i starých, mužů, žen,
ti na kraji jen po kolena,
ti dále po pás stojí ve vodě,
mne tisíckrát v to počítaje,
po rodu vychrlého, otci, dědům
zavázaného pracovitostí,
navrch tak netečného, jenž se dívá
po proudu, zády k lávám slunce.

Z nás všech, jež vylila sem z kádě
předměstských čtvrtí letní neděle,
ne stejně každý za sebou,
ne stejně před sebou má života
(ó běda, v dobách Hirošimy
můžeme k smrti všichni mít
strašlivě stejně blízko, na vteřinu!)
ale nic neděje se bez nás...

Opodál
Daidalos kopá Ikarovi hrob.

Najednou hoch se zvedl z vody,
se starým jako o závod
šplhají se po navigaci vzhůru,
do dřepu sedají si u kočárku,
dělají nemluvnátku opičky,
muž v jeho ruce třese chraстítkem,
nejnevinnější říše křehkým žezlem,
hoch dělá stojku, čelem zarudlým
spouští se dolů po rukou,
nosem a ústy dotýká se trávy
a cosi hučí do země.

Tak se mi jeví svět v tu chvíli,
sedm let po Hirošimě.
Po jejích mrtvých běží planetou
třesení, které přešlo na nás,
to třesení však buď jen chvěním
železných pilin v poli magnetu,
který je pevný, buď jen chvěním
životů v mocném magnetickém poli
veškeré lidské naděje
a vůle držet v rovnováze
rozum a srdce...

Ikarií
nazvána byla ona země,
v níž syna pohřbil Daidalos.

Kdo po nás dal by jméno Zemi?

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap.
Česká literatura 20. stol., poezie,
Spirituální proud



Otázky

- Proč autor propojuje obě dějové roviny? Jaký záměr tím sleduje?
- Jakou funkci má antická báje? Do jaké míry a v jakém smyslu je podobenstvím, konfrontací, vyjádřením skrytého, hlubšího společenského smyslu?
- Kde se objevuje autorova obava, znepokojení? Co ho vyvolalo? Kde představuje autor sám sebe?
- Jakou znepokojující otázku klade v závěru skladby?
- Kde si uvědomuje, že zkáza lidstva není osudovou nutností? Kde je vysloven názor, že lidstvo má svůj osud ve vlastních rukou?
- Popište smělou konstrukci básně, prolínání jakoby fotografických záběrů všedního odpoledne s obrazy mýtu.
- Vyhledejte paralelismy a kontrasty života a smrti.



zapamatuj si

Vrcholná **poema** s epickým jádrem a dramatickými prvky; báseň plná kontrastů, s tématem nesmrtelnosti lásky; osudový příběh bezradného 20letého studenta Františka (= autor) – jeho prvního poznání lásky (s nešťastným vyústěním), v níž je bilancován celý život, a prvního poznání smrti; živá, tragická a křehká vzpomínka; posázavská krajina – Lešany a Netvořice; **dvojí podoba lásky**: jako smyslově tělesná (postava Tonky) a jako okouzující, „*co naráz zastavuje srdce*“ (k 15leté Terině od kolotoče); **dvojí podoba smrti**: jako přirozené dovršení života (úmrtí sklerotického dědečka), ale i jako předčasné a kruté zmarnění života (milovaná Terina zemřela na záškrt); **dvojí pojetí lidského života**: jako závrať s radostí a vzrušením, ale i jako tíha, břímě, dar nad síly člověka; láska je synonymem života (prožitá láska, ač nenaplněná a tragická, je autorovi podstatou života); žánr romance – ač báseň baladického charakteru, tragika je překonávána touhou žít v lásce a poezii; mnohovýstevnost a složitost básnické kompozice: čas a prorok se prolínají (minulost s přítomností a budoucností), pohled muže středních let – prožitky, pozorování a hodnocení z odstupu 30 let; obvyklé motivy života a smrti se mnohonásobně přetínají, opakují se a obměňují úseky a záběry, které nejsou řazeny chronologicky, ač jsou přesně datovány (prázdniny 1930, lešanské pouti 1933 a 1934, srpen–listopad 1961); technika filmové montáže, ostrých střihů a zvýrazněných detailů; návrat zpět je nazírán očima současnosti; převaha volného verše bez rýmu; plastické, ač zkratkovité vykreslení hlavních postav (František, Tonka, Terina, dědeček, žárlivý Viktor, majitel poutové střelnice, láká Terinu stříbrným hlasem křídlovky); jazyk – propojení různých stylových rovin: od lyrických metafor a rétoričnosti až k hovorovosti, obecné češtině (v přímé řeči); opět působivá obraznost s metaforami a přirovnáními přírodního a milostného typu, opakují se metaforické obrazy letní noci a luny, řeky, hvězd; vracející se motiv křídlovky (spojuje život a smrt, provází venkovany při jejich strastech i štěstí, svědek veselí, svateb i poslední cesty)

DNES V NOCI (28. SRPNA 1930)

Pralesy kopřiv, hvězdami bičované
k oknu dokořán. Vlahá srpnová noc.
Sedím v okně s koleny u brady. Bdím.
Musím bdít. A chlad ze světnice mě tiskne
do teplých a vonných vosků tam venku.

* * *

Je půlnoc kopřiv
a půlnoc kopru, který promítá
na černou oblohu své zlaté okolíky.
Sedím v okně a bdím.
Terina je všechno,
čím vždycky člověk poprvé vydechne.

A Tonce tryskají andělsky bílá stehna
z vřesů a metlic.
Jednou to začalo:
to jsi mi, tatínku, poprvé půjčil břitvu.
Tenkrát voněla síň koprovou omáčkou
a tys v dobré náladě pozoroval popel
doutníku, jak pevně drží tvar něčeho,

co už není, a od té vzrušující
podívané jsi každou chvíli vzhlédl ke mně,
já jsem ti právě navždy unikal
s mýdlem na tvářích, s očima, jež chtějí
utkvělým pohledem na prach rozbit střípek
zrcátka, spatřit mě za ním už jako muže.

Tenkrát jsi netušil, že mi třeba dáváš
dar nad mé síly, jako jsem netušil já,
že zaslechnu až za šestadvacet let
šelest popela, jenž sesypal se náhle
na žhavém konci doutníku, když mi ze rtu
vytryskla pod břitvou kapička krve

* * *

DNES V NOCI (28. SRPNA 1930)
Terino, dnes večer odjelas ve voze
se záclonkami. Včera jsi mě sama
políbila na ústa. A ta jediná vločka
tvého polibku rozstříkla se po celé
obloze. Vzhlížím k hvězdám, a kdykoli
usrknu, stáhnou se všechny na mé rty.

Jsem k zbláznění živý. Už dnes je mne víc
o deset, o dvacet, třicet let do budoucna,
už dnes je mne víc o ty chvíle za tři roky,
o chvíle, jež budou patřit jen mně a tobě.

* * *

Musím bdít
nad tichem světnice, aby se nezrodilo
po celém vesmíru.
Je vlahá letní noc,
je v ní všechno, co navěky zastavuje srdce,
všechno, čím člověk vydechne jakoby poprvé,
a je to noc všech nocí, prvně v žití nesu
strašné břímě lásky a smrti současně,
a sladko je mi nést je, navždycky třeba,
i s tím mrazením i s tím šikováním
k dlouhým a drsným bitvám o život ve mně.

* * *

Sedím v okně a bdím.
Je vlahá letní noc. Ale už brzo
z trav začne podzim vyčesávat cvrčky.

„Neumřete mi!“ řekla mi Terina,
když jsme se ráno loučili. Šel jsem z pošty,
musel jsem tatínkovi poslat telegram.
Vzal jsem ji za ruku, ale hned jsem ji pustil.
Viktor zrovna v tu chvíli skládal střelnici,
zpod štítku čepice zely dva otvory,
mířily na můj každý pohyb.

Já a umřít?

Nač umírat? Jsem přece k zbláznění živý,
má křídla, zřasená v krvi žil a cév,
šíleně tepají, ...

* * *

LEŠANSKÁ POUŤ (ČERVEN 1933)

„Což kdybysme se vzali?“

„Proč by ne?“ „Táta by nám koupil nový vůz!“

To už ti bude osmnáct.

(To, jak jsem seděl

v okně a bděl, a nevěděl, kolik máš

rukou a kolik úst, to, jak jsem držel stráž

nad mrtvým, to, jak mi chladem div neustydla

v krvi žil a cév prudce tepající křídla,

to, jak letmý dotek tvých úst byl věčný slib,

to, jak se láska a smrt ve mně křížovaly,

to, jak jsem si byl jist, že nic tu neošálí

mých dvacet let, těch dvacet zlatoploutvých ryb,

to už bude tak dávno!)

* * *

DNES V NOCI (28. SRPNA 1930)

* * *

Navždy mne bude víc

o těžkou chvíli jedné srpnové noci,

kdy jsem chtěl, aby ožil její předobraz,

a kdy Viktor namířil světla reflektorů

do lopuchů ve škarpě pod hospodou

a tys odtamtud, štihlá, se vznešeným

držením, bosa, s mechovými očima,

a s řadry, v jejichž oblém světle se nikdy

neusmějí dětská ústa,

tys odtamtud

nevyšla.

Navždy mne bude víc o tu noc,

kdy jsem tě vyvolával z měsíčních par

a popel na žhavém srdci chtěl držet tvar

něčeho, co už není, zatímco tys žila

a žiješ, ne přízrak, ne stín, jenž vstává z már,

ne bludička, ne bysta náměsíčně bílá,

ale láska, jež v krvi žil a cév

divoce tepá.

Navždy mne bude víc

o člověka, z něhož břímě lásky a smrti

a břímě života vyrazí zpěv.

SRPEN–LISTOPAD 1961

Otázky

- Doložte, že celé Hrubínovo dílo (nejen Romanci pro křídlovku) prostupují dvě polariry: láska – zmar, život – smrt, země – vesmír, osobní úděl – úděl lidstva.
- Na základě vlastní četby celé skladby uveďte, na kterých postavách je poema vybudována, jak jsou vykresleny.
- Jak je pojat lidský život?
- Doložte, kde autor vyjadřuje, že srpnová lešanská noc zůstane navždy v jeho srdci.
- Sledujte úlohu epické a lyrické složky v milostném příběhu. Všimněte si obměny refrénu „*je mne víc*“, „*už dnes je mne víc*“.
- Všimněte si závěru skladby, kde si Hrubín uvědomuje, že dvojediný zážitek lásky a smrti z něho vytvořil i básníka.
- Posudte složitost kompozice díla.
- Vyhledejte místa lyrických metafor nebo naopak doklady hovorovosti. Hledejte obrazy, kde se sblíží noční nebe se zemí.
- Kde jinde než v Romanci pod křídlovku se vyskytuje motiv křídlovky? Jakou přírodní scenerií se nesou obvykle její tóny? Uvažujte nad propojením významového kontextu motivu křídel a motivu křídlovky. Co všechno znamená motiv noci?

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 20. stol. – poezie



Bohuslav Reynek

Podzimní motýli (1946)

zapamatuj si

Poezie inspirovaná venkovskou krajinou (niterný prostor Reynkovy tvorby – rodový statek v Petrkově a kořeny jistoty na Vysočině), viděnou chudě, prostě, důvěrně a s něžnou drsností jako ráj, kde je klid, smířlivost a harmonie ⇒ zdroj pravé křesťanské víry a radosti, která překonává hrůzu a utrpení; místo výrazné obraznosti se spíše soustřeďuje na konkrétní, běžné jevy každodenního života a domova, jehož součástí jsou i zvířata, příroda; základní pocit – samota, bolest; barevná zastřenost, mlhavost, splývání kontur ⇒ ztajmenění kraje, skutečnosti; v popředí obrazy zimy, chalup a chlévů, vlaštovek, bodláků, šípků; souvztažnost tvorby básnické a grafické; základní obraz (titul) podzimních motýlů užívajících posledních paprsků slunce, symbolizuje životně tvůrčí dovršenost, smířené očekávání smrti



Podzimní motýli (I)

Za zdmi a za ploty,
podzimní motýli,
spolu jsme skryli se,
steskem se živili.

Poslední motýli,
za zdmi a za ploty
závětrí hrálo nás
v nadějích samoty.

Tajemní motýli,
na dlaních jeseň
v tichu jste zářili
zlatě a růměně.

Podzimní motýli,
ještě mi vzlétněte,
zasviťte na chvíli
touze v tmu zakleté...

Šípky

Když lovci v září bloudí pod lesy,
když babí léto větve ověsí,
jste, keře šípkové, u strnisk schoulené,
(ó růže) v pavuči památky plamene.

Perutě ptáků se zlatými křídly,
na kterých kapky krve stýdly.
Obětních zvířat rouna skropená,
výkřiků smrti v tnech ozvěna.

Jste, šípky, nových květů chrysalidy,
do krve omáčená sousta bída.
Keř, pod nožem beran, anděla přiláká,
vydá se, zlatý a rudý, za obětí Izáka.

Kozy, jak mlha šedé, šípky sbírají,
chlebičky žalu na luk okraji.

Bochánky rudé, které mouční mráz
po peci púlnoční, když měsíc zhas.

V plamenech s pastýřem podzim se rozloučí
těžkými slzami krve, s pavouky v paloučí.

Otázky

- Jaká atmosféra je zachycena v Reynkových básních?
- Všimněte si střídání epitet v základním obrazu první básně; posuďte její formální kázeň (rým, rytmus).
- Uvedte typické motivy Reynkovy poezie z oblasti přírodní i biblické, doložte symbolickou barevnost jeho vidění a to, jak barva a její odstíny výrazně ovlivňují atmosféru básní.
- Vyhledejte aliteraci (opakování shodných hlásek na začátcích slov) a enumeraci (výčet) – až litanickou, zamyslete se nad jejich funkcí.

Sníh na zápraží (vznik 1945–1950, vyd. 1969)

zapamatuj si

Lyrika pokory, intimity a pevného řádu víry doplněna relativizací a dramatizací skutečnosti; meditativně metafyzická, zastřená, jakoby snová nálada veršů; v důsledku dramatických událostí po r. 1948 se znovu vrací expresivita (jako zosobnění smutku a zoufalství) a metaforičnost; základní pocit ohroženosti života zlem, jehož důsledkem je utrpení a zpochybnění smír; často hledané otázky viny, dědičného hříchu a oběti (jako u Holana)



Listopad

Listopad toulá se krajinou,
ryšavý koník s bílou lysinou

Vysoko nad lesy se vzpíná,
třpytí se sněžná lysina.

Do vrat a dveří dívá se,
poznává smutky po hlase

k ránu, když luna zaniká,
jasná jezdkyň koníka.

k rybníku lehá za chlumu,
hřívá rákosí zašumí.

Chodívá lačný po kraji,
je doma, doma ho neznají.

těch, kteří těžce a potají
snad jenom ze spánku vzdychají

Mrtvá kočka

Vrak z bídy břehu
vychrtlá, malá
kočka tu leží.
Teplou a svěží
rozdala něhu.

Smutně tu čeká
na krůpěj mléka
od lundy a sněhu.
Noc po sobotě,
zima je, svítá
luna kamenitá.
Stydne mrtvé kotě.

Čí vina je smyta?

Otázky

- Porovnejte základní atmosféru básní této sbírky s básněmi předcházejícími. Srovnajte i motivy básní.
- Jak se v básních odráží nejkrutější období 50. let?
- Všimněte si, že častým námětem Reynkových děl, básní (i grafik – cyklus Sníh) je sníh. Co symbolizuje? Uvedte další motivy.
- Nač se naléhavě ptá básník při pohledu na mrtvou kočku? Vysvětlete.

Odlet vlaštovek (vznik 1969–1971, vyd. v Mnichově 1980 – posmrtně, v samizdatu 1984, v Praze 1989)



zapamatuj si

Poezie vznikající na počátku normalizace, v době silné mravní a duchovní ubohosti, kterou autor charakterizoval jako mlčení či nepřítomnost Boha; jeho poezie odpovídá na otázku po smyslu básnické tvorby v této době; vědomí trvalé existence zla, ale i nutnosti čelit mu, hledat světlo a naději, nořit se až do hlubin lidské duše („samota samot“), pátrat po rozptýlených stopách krásy; scenerií venkova prostupuje duchovnost v proměnách a událostech křesťanského roku; konkrétní místa petrkovské krajiny, dvora se stávají dějištěm biblických příběhů i dějištěm boje života se smrtí, věčnosti s nicotou; výrazný vzestup napětí a dramatickosti, děsu před tajemstvím všudypřítomného a trvalého zla; značná frekvence otazníků (nic není jednoznačné), zastřenost, skutečnost zašifrována do tajemství a stínů, konkrétní věci a jevy se mění v abstraktní symboly, metafyzické jevy; mezi stíny hledá básník světlo víry a naděje; jeho vztah ke skutečnosti a lidskému osudu určuje křesťanská spiritualita – náboženský prožitek má stále silnější existenciální rozměr: zmarnění naděje, úzkost, vina, která musí být vykoupená obětí (viz motiv hřebů), aby došlo k smíru mezi dobrem a zlem, blízkost smrti, pocit hořkosti, expresionistické vize rozkladu a zmaru, otázka po smyslu lidského utrpení a oběti, hledání východisek (motivy dveří, stezky, cesty), pohled z perspektivy zániku; básnický výraz se oprošťuje k zkratkovitě strohosti a zhuštěnosti (letmé dotýkání se věcí); sebemenší podnět vyvolává asociativní řetěz představ; rostoucí převaha substantiv, konkrétních a jednoznačných pojmenování, barevnost vystřídána šedí a černí, gnómičky verš nabývá výrazného rytmu a naléhavosti ⇒ na co nejmenším prostoru co největší básnický účinek

Vzpomínka na samotu

Samota oken. Samota dveří.
Dveře jsou ve tmě. V okně se šeří.
Dveře zvou čelo. Šeptá stín v keři.

V koutě je okno. Někde jen stěna.
Stěna se potí. Strop nad ní sténá.
Pod kroky vzdechů ústa unavená.

Samota stropu. Samota víka.
Samota samot. Někdo tu vlyká.

Samota zimy. Mráz. Dráčky bílé
do okna škrabou. Zaťaté chvíle.

Pod prahem svítá. Oheň tam není.
List, plamen spadlý. Popel políbení.

List s větve svátý. Pečeť na prahu.
Rty ještě líbou. Prach a podlahu.

Vánoce 1970

Advent. Čtvrtá neděle.
Procítají andělé.

Jdeme, nic jsme nepřinesli.
Holá dlaň se chytá jeslí.

Nestudí to, nepálí.
Nedali jsme, nevzali.

Dlaň je prázdná. Hlava vratká,
trne v rukou Jezulátka.

Vstaňte s námi, volají.
Z polí, z lesů, ze stájí.

Nestudí to, nehřeje
prázdné prsty naděje.

Ale někdo někde volá.
Z mraků hvězda, kámen zdola?

Odlet vlaštovek

Odlétají vlaštovky,
mlh a strnisk temné svíce,
šípky černých plamenů.
Pod střechou a nad pěšinou
v krvi namočenou třtinou
kreslí Amen na stěnu.

Oči léta. Bolí. Hynou.
Nevzpomínej. Vzpomenu.

Uletěly. Už ne naše,
hřeby v očích Tobiaše.
V tůni ryba uzdravení.

Tma je v síti. Ryba není.
Je tam. Vlna dme se, vzlyká.
Radost. Anděl hladí psíka.

Odletěly. V polích stohy
zezlátly a v chlévech stlaní,
Ezauovo požehnání
hrstě slámy v přítmi dlaní.
Osiřely v chlévech rohy,
pokácené otazníky
na čele krav, křivé dýky,
půlměsíce zjizvené.

Lampy zhaslé. Ještě ne.
Ztuhlé lokte rohů v stáji
nikoho neobjímají,
po někom se ještě ptají.

Bílá stěna spadaná,
sliby stydlé do rána
v slámě s otlučenou duší.
Němota, jež s kleneb stéká,
sloupů s košilemi mléka,
sloupů v plášti z plísňe muší.
Sloupů stromů. V ráji kvetly.
Čekají, až zima setlí.

Čekají, až zkameněly.
Čekají. Už na anděly.

Otázky

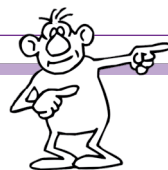
- Uvedte verše, v nichž lze vidět autorovu soucitnou sounáležitost s lidským údělem, s životem věcí, rostlin, živočichů. Doložte prolínání scén venkovského prostředí se scénami biblickými.
- O čem svědčí nejčastější tituly Reynkových básní?
- Zdůvodněte, že stejnojmenná báseň sbírky *Odlet vlašток* zdůrazňuje motiv proměny, přechodu, hranice. Uvědomte si bohatou významovost titulního motivu: má rozměr časový i prostorový. Všimněte si básnickovy obraznosti, asociativního řetězce představ, motivu věčného čekání. Na co?
- Doložte Reynkův pohled na svět bez iluzí, sentimentality nebo dobově vnucovaného optimismu. V čem spočívá jeho moudrost a velikost?
- Uvedte doklady proměny básnického výrazu. Srovnajte s předválečnou Reynkovou poezií (viz *Čítanka III.*).
- Proč byl básník oficiální socialistickou kritikou odmítán a pronásledován?

Jan Zahradníček

La Saletta (1947) – zkráceno

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 20. stol. – poezie



zapamatuj si

Básnická skladba o 6 zpěvech; básnickovy názory na poválečný svět – nesdílí nadšení a optimismus svých vrstevníků, ale tuší, že se lidé nepoučili; zklamané naděje a varovné memento; odklon od katolických tradic a víry vnímá jako tragédii národa, jeho duchovní záhubu; burcuje proti hrozbě atomové katastrofy (jako např. Hrubín) a dehumanizaci člověka ⇒ touha neopakovat utrpení lidstva; skeptické vidění světa a odmítnutí socialismu; v 1. zpěvu vymezen čas a prostor (prolíná se aktuální situace s nadčasovostí), do něho umístěna citace úryvku z kronikářského záznamu – zázračné mariánské zjevení (La Saletta je poutní místo ve francouzských Alpách blízko Grenoble, kde se r. 1846 zjevila Panna Maria dvěma dětským pasáčkům a oznámila, že lidstvo čekají velké katastrofy, nebude-li poslušno Božích příkázání); 2. zpěv představuje apokalypsu poválečného světa, blížící se Boží trest; básník se v zoufalství a osamělosti proměňuje v prorockého vizionáře; v 3. a 4. zpěvu pateticky bilancuje vinu lidstva, které se odklonilo od křesťanské víry a je zodpovědné za svůj osud; svoboda se mění v anarchii, člověk se ztrácí v anonymním davu; v 5. a 6. zpěvu prorockví vrcholí, básník odsuzuje současnost; závěrečná pointa – apel se prolíná s pokornou prosbou, pamflet s modlitbou k Bohu i národu (sv. Václavu); báseň obranná i útočná, ukazuje nezbytnost návratu k Bohu, tj. životní filozofii vzájemného porozumění, respektu, tolerance, k mravní obrodě; odklon od obrazných pojmenování, cesta k oproštění a srozumitelné výpovědi, často užití paradoxu a veršového přesahu, opomíjí se interpunkce, vše směřuje k ideovému účinku skladby



Zvony (zbyly-li jaké) vyzváněly zblízka
na samém srázu věčnosti
Už zrána se stmívalo, přišel déšť a potom slova
má ubohá slova rozprášená od posledního útoku
na zamořené pásmo strachu
táhnoucí se podél veškeré skutečnosti mých pěti smyslů
a ještě dál
počala se znovu šikovat
voják za vojákem

Šlo o to proniknout hlasem, provrtat
přísností slova rozžhaveného
to, čemu od věčnosti nebyla dána žádná řeč
žádná ústa, žádný nástroj, žádný dech
a co se teď s démantnou neprostupností
srazilo proti nám
v jednu krácející zeď

* * *

Bylo křiku
ale na jedinou, poslední, nejzávažnější
otázku odpověď nenalezali
sen zůstal nevysvětlen
a zeď se blížila
každým dechem
drtící pod sebou kolébky i hroby
císařství červů
se ustavičně roztahovalo...
Nastal podzim
Bylo to po veliké válce, ulice rozbourány
bylo to před velikou válkou, ulice postaveny
Léto od nás odcházelo tak jak dosud žádné léto
Stmívalo se, růže šly spát, děti se s pláčem
probouzely, jak by jim kdosi bránil růst
Ty starší tlačila můra, ptali se druhá druh
je to minulost doznívající v hrůzách snů
je to budoucnost přicházející v tuchách snů?

* * *

Obviňujeme a přitom na lavici
mezi viníky místo i pro nás je, žalující
trestáme, ale že nevinných nikde není
tvrdostí trestu všichni jsou postiženi
vítězi v poražených, poražení ve vítězích
jak proudy dva v jedné srázných březích
ženou se k odplatě konečně...

* * *

hmyzím tím drilem pohrdaje
nechce se mi, i když by všichni
po hlavě chodili, chodit též
třebaže se vydávám v nebezpečí
směšnosti pro chůzi svou přirozenou
nechce se mi halekat ano a halekat ne
podle toho jen, odkud fouká
děším se mraveništ' okusujících krabičku od zápalek
děším se stád
přežvykujících od rána do večera
jediný žvást

Jsem tu můj Bože
na planetě naší rychle se otáčející
návštěvou u krásy
bytem v hrůze
a mezi hrůzou a krásou se potácejí
tak sotva stačím si rozvážit
co všechno ztraceno co všechno
ztratit ještě lze...

Otázky

- Doložte dvě žánrové polohy skladby – střídání pamfletu a modlitby, prosby. Dokažte, že báseň je obranná i útočná.
- Kde a jak autor charakterizuje problematický poválečný svět, kde je skeptický, kde varuje? Jaký záměr vyslovuje, oč usiluje?
- Kde je vyjádřena odpovědnost každého člověka za osudy lidstva?
- Vyhledejte paradoxy, veršové přesahy. Uvědomte si jejich funkci.

Znamení moci (dokončeno 1951, v časopisu Student vyšlo až 1969, knižně 1990) – zkráceno



zapamatuj si

Rozsáhlá, **meditativní hymnická skladba** o 7 zpěvech, básníková vize ohroženého světa, rozpadu morálky, zničení všech hodnot, kterých lidstvo dosáhlo, degradace člověka; myšlenkové těžiště v zpěvu 1. (obraz lidského osudu) a 7. (poselství naděje); protest proti totalitní moci, stalinismu; „Nikdo“ – Kristův odpůrce zbavuje lidi svobody a osobnosti, nabízí otroctví nicoty; prosba i výzva zároveň – odmítnout zlo, smířit se s Bohem; protiklad dvou nesmiřitelných pólů – dobra a zla je vyjádřen formou volného nepravidelného verše; patos a rétorická výpověď, expresivně laděná slova, opakování a návraty motivů, výzvy, refrény, prolínání přítomnosti s minulostí, přítomného dění s vesmírným; osobní drama součástí obecného dramatu

Všechno běželo pouze na oko
a už dlouho
přes ten chvat se tady nic nedělo
přes ten lomoz tu vládl ticho Zvěrokruhu
ticho, v němž bylo slyšet dosud nepostřehnutelné hřímání hněvu
úpění lásky
a hlas svědomí, jenž překřičel všechny amplióny
rozléhaje se oblohou vyprázdněnou až k poslední hvězdokupě
vesmíru dřavého
z kterého dulo hrůzou...

A v té chvíli
já se zděsil,
co se to stalo s člověkem,
co se stalo s jeho tváří,
ve které, jak jsem viděl, se neobráželo seabeměně
z dvanácté hodiny historie, jež měla nastat
Přesně tak, jak si to přáli hlasatelé Šťastného Živočicha

Bylo prázdno před očima a bylo prázdno za očima
Vychvalování zubní pasty se neslo jak rouhání
v samém sousedství chrámů, jejichž zvonům
a jejichž varhanám bylo z nedopatření ještě dopřáno
úpět a oslavovat

Sem tam se někdo pokřičoval,
ale pořád nebylo ještě jisto,
zda je to kříž na počátku čehosi nového
nebo zda podle všeho
Křížování bude potřeba opakovat

* * *

Nebylo slov a nebylo úst, jež řekla by je,
že čím více se rozpoutávají sami v sobě,
tím těsnější pouto je svírá zvenčí
a že když sami v sobě už založili
panství nikoho
ani jejich domy ani jejich těla ani jejich děti
jim nepatří, ale jsou nikoho
A když ruce, jež jsou nikoho
sahají po věcech, jež jsou nikoho
a když nohy, jež jsou nikoho
chodí po cestách, jež jsou nikoho
tu Nikdo – ten hrozný pán
otroctví nastoluje –

Bylo pozdě,
pro mnohé už navždy
a ten pan Nikdo hrozný řádl,
strhávaje z nich poslední zbytky vzájemnosti,
aby se už nepodobali ničemu jinému nežli Kříži
a nesli zase
o kousek dál
k Zemi zaslíbené,
k zeleným pastvinám budoucnosti stále se vzdalujícím
toto Znamení moci
Znamení jediné opravdové moci
Znamení jediné opravdové moci nad světem

Otázky

- Kde autor jako svědek zaznamenává okamžik zkázy a degradace člověka?
- Kdo vyslovuje názor, že tento svět je jen zdání, svět „jako“?
- V jakém vztahu je báseň Znamení moci k La Salettě?
- Kdo z básníků současné doby vyjádřil stejný pocit ohrožení? Komu se Zahradníček podobá svým patetickým výrazem a kosmickou vizí?
- Zahradníčkovy a Reynkovy verše představují dvě podoby katolické poezie. Porovnejte, v čem je jejich osobitost a v čem jsou si naopak blízcí.

Čtyři léta (1969)

zapamatuj si

Komorní básně psané ve vězení a v posledních měsících života po návratu na svobodu; hluboká, zpěvná, melancholická lyrika věnovaná manželce, synovi + bolestná vzpomínka na tragicky zemřelé dvě dcery, které ani nepoznal; nejtragičtější období básníkovy života; reflexe v mezích existenciálních prožitcích, převládá pocit bolesti, nemilosrdné míjení času, touha po domově, častý motiv lásky a rodinného štěstí; příroda jako symbol svobody a domova; tragický osud pomáhá vést jen křesťanská víra; dokonalost formy



Pozdrav

Posílal jsem ti pozdrav po měsíci,
jak oknem hleděl na mne skrze mříž.
Mezi nás prostřena noc šelestící,
na druhém konci okno tvé, kde spíš.

Mezi nás prostřena ta šumná země,
zem smrčin, žit a potoků a střech.
Tak daleko, jak od tebe je ke mně,
i blízko tak, já cítím její dech...

I já zde zaslech v nočním šelestění,
jako když ve spánku se obracíš.
Bylo to bílých rukou zaúpění,
či měsíc pohladil mě skrze mříž?

Mezi nás prostřena noc červencová,
na dně noci stromy ve vánku.
Větev za větví zvěstují si slova,
jež domov šeptá dětem do spánku.

Spi, s dětmi spi, ať oddych poskytně ti
noc pod čelenkou vlhkých letních
hvězd, ta zem, na niž jsme přivedli své děti,
jež s tebou si ji budou věčně plést.

Otázky

- Uvedte dva základní motivy básně Pozdrav. Čím je básníkovi rodina, kterými obrazy zachycuje domov?

2. UKÁZKY Z POVÁLEČNÉ SOCIALISTICKY ANGAŽOVANÉ (TZV. BUDOVATELSKÉ) POEZIE



zajímavost

Politická lyrika s občanským patosem, podřízená vládnoucí komunistické ideologii (zejména po únorovém převratu 1948); základní principy oficiální tvorby shrnuty do pojmu socialistický realismus (nově syntetický realismus) levicově zaměřené skupiny kolem Rudého práva (vliv sovětské kulturní politiky) = zjednodušení společenské funkce umění, nerespektování jeho specifiky, estetické funkce a tvůrčí individuality; přeceňování výchovného a cíleně agitačního záměru díla a aktuální problematiky = patetická oslava komunistické strany, předních politiků, proletariátu, pracovního nadšení budovatelů socialismu, důraz na boj s třídním nepřítelem; tzv. frézistická poezie – motivy továrních hal, soustruhů a fréz; jednostranná schematičnost, formální plochost (pravidelný verš po vzoru lidové písně v duchu požadavku všeobecné srozumitelnosti), povinný optimismus a nadšení

Michal Sedloň

Krmička vepřů – zkráceno

Tak jak mi pusa narostla,
povím to, soudruzi zkrátka.
Řečnit, to není starost má,
starám se o prasátka.

Když na dvůr k výběhu vyháním
narůžovělá hejna,
cítím, ta práce je mi vším,
je všední, a přec ne obyčejná,

je něčím, čím řadím se hrdě k vám
a proč mohu tady říci:
Překročila jsem, soudruzi, plán,
jsem jako vy, úderníci.

* * *

Opatřuji je, s láskou dbám
o jejich vzrůst a zdraví,
vždyť vím, že na stůl přijde vám
šunka a bůček, ovar z hlavy.

Šlichtu jim liji v koryta
s přáním, ať hezky přibývají,
ať je jich dost, ať dosyta
se vepřového dělník nají.

Soudruhu, který den co den
překráčíš normy s celou směnou,
vidím tě, jak jsi spokojen,
utřeš svou bradu zamaštěnou.

Otázky

- Uvědomte si, jak je tato tvorba poznamenána úplnou závislostí na vládní ideologii. Všimněte si také její nenáročné formy a povrchní rétoriky.
- Posudte, jaký záměr sledovali autoři – šlo jim o opravdový vztah k práci, o výchovu k vlastenectví? Dnes bychom mohli tyto verše považovat za neselehávající zdroj literární komiky.
- Posudte, čemu a komu mohla sloužit literární kritika, poznamenaná ideologií totalitní minulosti, v čem bylo její nebezpečí (viz dále – Skálův Cizí hlas)?

Ivan Skála

básník (později národní umělec!) a literární kritik odsoudil líbeznou Seifertovu básnickou skladbu *Píseň o Viktorce*

Cizí hlas (1950) – zkráceno

pikantnost

... Nikdy v minulosti nebyl náš lid takovým pánem vlastního osudu jako dnes. Nikdy ještě, v celých našich dějinách nebyl jeho zápas spojen s tak velkolepými perspektivami. Je taková doba, že jako plamen zažehuje v pracujícím člověku sebevědomí, po desetiletí a století deptané feudálním a později kapitalistickým útiskem, že v něm otvírá ony zasouvané zdroje pravé tvůrčí radosti, radosti z práce, že zvroucňuje jeho vlastenectví a odívá je do slavnějšího šatu, že již dnes naplňuje jeho humanistické úsilí bohatým pramenem lidského štěstí. Pracující člověk se má z čeho radovat a neskrývá svůj úsměv. Pyšní se jím. Pracující člověk se netají svou láskou ke své vlasti, která mu krásní pod rukama, neboť tato láska je jeho hrdost.

Každý básník, každý skutečný umělec hluboce prožívá tuto radost. Jeho srdce zní s rytmem milionů srdcí, jejichž každý úder je ranou včerejšku... Všichni básníci, kteří nejsou mrtví, nastoupili do bojového šiku zítřků. Usilují podat svědectví o této velké době a svou silou pomoci jejímu rozletu k výšinám socialismu...

Kolik nepochopení, kolik hlubokého odcizení životu a zájmům našeho lidu musí být v básníkovi, který nevidí tyto skutečnosti, který se k nim úmyslně obrací zády.

Jako poslední kniha veršů z nakladatelství Čs. spisovatel se objevil na knižním trhu svazek veršů, nazvaný *Píseň o Viktorce*. Je to kniha, jejíž obsah prudce a spravedlivě pobouří čtenáře, který ji otevřel, kniha, která je výsměchem našemu pracujícímu člověku.



3. NOVÁ BÁSNICKÁ GENERACE – SKUPINOVÉ DIFERENCIACE

Jiří Kolář

Ódy a variace (vznik 1940–1942, vyd. 1946)

Ráno

Střechy vzlétají
Dlouhé ubrusy plísně visí v cárech z drátů
A řinou
Po slizkých tělech kandelábrů
Na rozmodralý asfalt
Z boláků hotelů
Uniká vyfintěný hnis
Praménky
Proplétající se kolem zdechlých opon
Reklamních tabulí
Kolem tetanovitých štítů

A umírajících ohrad
Vnikají
Za sklíčeného smíchu rozdrancaných střevíčků
A pozdravů chrchlů zřizenců návštěvních ústavů
K trnícímu srdci předměstí

zapamatuj si

Zaměření na drsnou realitu velkoměstské civilizace (v duchu estetiky Skupiny 42); až nestvůrný svět lidského zla a bídy, jehož je člověk tvůrcem, ale zároveň obětí; vyjádření nejistoty všedního osudu; princip disonance; žánr (viz titul) – odlišnost od klasických vznešených ód; variace umožňuje pohled z různých úhlů, vidění mnohoznačné skutečnosti; depoetizace jazyka, prozaizace verše



Svítání
Zamačkává štěnice ohníaných očí lamp
Veliké červené plakáty...
Zvony rolet hlahlolí

Otázky

- Jak se liší Kolářova óda na velkoměstské ráno od klasické ódy?
- Jak autor zobrazuje velkoměsto, z jakých scenerií čerpá?
- Doložte, že ač si Kolář vážil seifertovské poezie, je jeho směřování opačné.
- Jak s námětem souvisí depoetizovaný jazyk?
- Zamyslete se nad tím, v čem se liší vztah příslušníků Skupiny 42 k velkoměstu od Neumanna a od poetistů (viz Čítanka III.).
- Doložte, z čeho básník dobývá a kde hledá krásu života? V čem nápadně připomíná Baudelaira (viz Čítanka II.)?
- U kterých autorů a v které poezii nachází inspiraci v mísení přírodní živelnosti s civilizací?

Dny v roce (1948)

zapamatuj si

Básnická část záznamů od 16. 2. 1946–15. 2. 1947; poprvé nový žánrový prvek – **deník** ⇒ posílení autentičnosti, bezprostřednosti psaní; básník jako očitý svědek – vidí a zaznamenává (přestává být průvodcem ukazujícím cestu), je jakoby v pozadí, bezejmenný; depoetizace všedního života a návod, jak v životě nalézat poezii a pravdu; kniha je dějištěm množství lidských osudů; sklon k polyfonnímu dělení básně na několik různých hlasů, přesun metaforiky do mluveného jazyka (prozaizace verše) – výroky, monology bezejmenných lidí o denních banalitách; místy pokus o vyjádření všedních okamžiků života a jejich umístění mezi velkolepé obrazy noci (monumentalizace); fragmentárnost



V SOUSEDSTVÍ MĚL DÍLNU SKLENÁŘ

a potřeboval učedníka.

Dobrych řemeslníků není nikdy dost,

řekl otec a týž večer

mně matka ušila modrou zástěru.

Učil jsem se již dva roky,

byla to moje osmá stavba,

malá vilka,

dvanáct děr po čtyřech křídlech,

málem jedna tabule jako druhá,

dodnes nevím, jak jsem měřil,

nařezal jsem všechny

o dva couly kratší.

Nech sklenařinu a jdi na pekařinu,

dokud máš čas,

sklenařina není pekařina,

sklo nejde zmuchlat jako těsto

a začít bez škody, když něco zkazíš,

řekl mně mistr.

Šel jsem.

Po vojně jsem zažádal o živnost,
dodávám loupáky nejlepším restauracím,
a když jsem stavěl novou pekárnu,
zasklíval jsem si ji sám.

OKŘIKNI TO DÍTĚ... ZAVŘI OKNO...

... zastav v koupelně... utiř radio,

... nedupej tolik... vypni telefon,

ne, nemám hlad ani žízeň, nic.

Měl uloženo vyřídít, že smrt

přišla z ničeho nic, na kopnutí.

Na jedno kopnutí, to byl výkon,

a nyní sedí nad účtem za plyn.

Co je komu do toho, co zažil

nebo viděl. Hned ráno vyřídí

ten omyl s plynem. Uloženo, kým?

Mráz, nahota, bití, hnali nás jako zvěř...

* * *

10. července

Otázky

- Na první ukázce doložte příběhovou Kolářovu poezii a posuďte formu básně.
- Na další ukázce dokažte spojení „banálního“ s „tragickým“, vědomí skutečného utrpení a smrti, svéráznou koláž v rovině tématu i jazyka.
- Doložte, že některé básně jsou komponovány jakoby z útržků životních situací, detailů životních scenerií, z úryvků všednodenních hovorů.
- Která pojmenování ve verších převládají – přímá nebo obrazná a proč?

Roky v dnech (rozmetaná sazba 1949 a 1970, samizdat 1975, Praha 1992)

Abeceda osudu – zkráceno

Abeceda osudu je zrcadlem poezie a všednosti
a má základ v básnickém tvoření

Slyšte veliké děti
naučím vás abecedu
abyste se od těch
kteří v ní dovedou číst
nedaly oklamat

Když ráno vstanete
odříkejte jakoukoli milovanou báseň
vyhledejte knihu
otevřete ji
vezměte první písmenko prvního verše
a hledejte v následující abecedě

To písmeno vám ukáže
s čím budete muset toho dne počítat
Jestli se k vám přikloní poezie
děkujte Bohu
neboť je to jediný
kdo může člověku přisoudit být či nebýt básníkem:

- A – varuj se jednostrannosti
ať neutoneš v klamu a jalovosti
- B – neřid se jen srdcem
nebo se rozplyneš ve frázích
a krev se ti zcukernatí
- C – nepodléhej nadšení ani libovůli
jinak ztratíš to nejlepší co máš
- D – proti vnějšímu postav vnitřní
proti formě obsah
proti řádu volnost
abys neskončil v pokrytectví pro nemohoucnost

zapamatuj si

Prozaický protějšek předchozí sbírky, **záznamy zážitků**, faktografická svědectví, úvahy o umění, portréty přátel ze Skupiny 42 aj. texty; obraz atmosféry počátku stalinismu u nás; přímá formulace myšlenek a témat vyvolaných určitým, přesně datovaným dnem



* * *

- X – kdo neví
že obsahem básně smí být jen nesdělitelné
myslí že věnem doby je vepřová s knedlíkem
- Y – nechápeš-li že jistota výrazu
a neomylnost v tvoření se platí smrtí
nebo nikdy nekončícím zkoumáním zákonů
a dějin poetična vůbec
nemůžeš nic ztratit
neboť jsi nic neměl

* * *

Otázky

- Jaké poslání vyjadřuje báseň Abeceda osudu? Co je zajímavého na její kompozici a jazyce?

Prométheova játra (vznik 1950, 1970 náklad zničen, samizdat 1979, exilové vydání Toronto 1985, Praha 1990)

zapamatuj si

Kniha veršů, próz, překladů, příběhů, **deníkových záznamů**; za její rukopis nalezený u literárního kritika Václava Černého Kolář 1952 vězněn; 3 oddíly s odlišnou strukturou, v podtitulu 1. a 3. oddílu je název Rod Genorův; 1) **Skutečná událost** – příběh jako formální experiment (tzv. samobáseň nebo dvojbáseň – zdůrazněna schopnost umění dívat se na jediné téma z různých úhlů a pozměňovat ho); výpověď fiktivního zakladatele nestvůrného rodu Genorů; inspirace – přepis děsivé prózy Ladislava Klímy Skutečná událost sběhnuvší se v Postmortalii (o lidské degeneraci) a povídka Polky Žofie Nałkowské U trati – o ženě, která za války umírá, postřelena při útěku z transportu; totéž vyprávění zpracováno dvakrát – poprvé v krátkých, volných verších, podruhé poloverši téhož textu; originální princip výstavby – báseň **proláz** = prokládání textů, autor využívá poetiku variace a koláže; 2) **Jásající hřbitov** – výbor z deníku z ledna až prosince 1950, záznamy prózou a veršem, žánrová různorodost – básně koláže, litanie, hovory z ulice, zápisy citátů různých autorů, fragmenty dopisů, citace z tisku (fráze, titulky), biblické motivy, pamflety, aforismy, grotesky, ukázky grafické poezie, přísloví, myšlenky o umění, úvahy ⇒ ztvárnění mnohohrstevnosti moderní civilizace; charakteristika kulturní a politické situace (doba vlády tupců, měšťáků a byrokracie); 3) **Každodenní komedie** – antiepos nebo horor o 4 částech s groteskním námětem o zrodu dementního tyрана; víze hrůzné skutečnosti nejhrubšího stalinismu, hledání východiska z úzkosti, deziluze a nicoty; hlavní téma knihy jako celku – ohrožení a zničení lidské svobody totalitní mocí, konfrontace s oficiální lží, vypjatý zápas o vlastní mravnost, o hodnotu a platnost básnického (uměleckého) činu, odpor k manipulaci a existenčnímu nátlaku



Mezi tupci

Žít mezi tupci
je daleko těžší
nežli žít se zvěří
Zvěř odhání oheň
zbraň i slovo
se zvířaty lze žít
v pokoře a odříkání
v ochočení sebe sama
ale s tupcem
a mezi tupci?
Nepomůže nic
Zde slovo není slovem
oheň není ohněm

zbraň není zbraní
pokora pokorou
odříkání odříkáním není
mezi tupci jsi stále sám
a co děsivějšího
stáváš se zvolna
chtěj nechtěj jedním z nich
Řekni tupci
že život je něco jiného
než pohodlí
že je to neustálý boj
tím plnější čím těžší
že radost

je podmíněna námahou
láska čistotou
pravda samozřejmostí
smutek opravdovostí
že ptá-li se na člověka
musí se ptát na tajemství
že hledí-li na sebe
nevidí nic
nechá-li duši stranou
* * *
Pane zachraň mne!

Aforismy

Čím tupější nůž, tím horší rána, čím tupější člověk,
tím nebezpečnější zvíře.

Člověk, který se snaží ze sebe udělat něco víc,
než je, učiní ze sebe vždycky zrůdu.

Buď co nejdutější a poplaveš vždycky navrch,
a čím budeš prázdnější, tím lépe budeš stoupat.

Vršovický Ezop (vznik v pol. 50. let, cenzurované vydání 1966, v úplnosti 1993)



zapamatuj si

Výbor z tvorby z let 1954–1957; další etapa formálního hledání a experimentu; ztvárnění krutých příběhů a všedních osudů lidí ponižených nejbližším okolím (viz i výmluvné názvy básní); oddíl **Černá lyra** = svědectví přímých účastníků válečných hrůz, reprodukce záznamů nebo téměř autentických výpovědí bývalých vězňů koncentračních táborů, hromadění přesných údajů a faktů bez emocionálních motivů a s potlačením osobní účasti autora; nejotřesnější obrazy lidské krutosti a podlosti uvedeny ve zpětném časovém sledu až po starověk; oddíl **Vršovický Ezop** je stylizován jako autentický záznam manželských nebo rodičovských rozhovorů, řeči postav z periferie; experiment s obecnou češtinou a pražským slangem, rezignace na gramatický syntax, téměř neznatelná stylizace jakoby odposlouchaných promluv; depoetizovaná forma ⇒ tzv. **autentická poezie**; autor výtvarných koláží organizuje do veršů skutečné nebo fiktivní citáty

Poslední dnové – zkráceno

1.

4. června obklíčilo kladenské gestapo Lidice
s příkazem najít dva parašutisty
domnělé organizátory atentátu na protektora Heydricha

Po marné prohlídce obce
bylo zatčeno šestadvacet osob a popraveno
Nejstaršímu muži bylo šedesát sedm
nejmladšímu patnáct
nejstarší ze sedmi žen padesát sedm
nejmladší devatenáct

O pět dnů později
oblehlo gestapo posílené vojskem Lidice znovu

Po vtrhnutí do vsi
byli všichni muži zahrnání do sklepů největšího statku
a ženy s dětmi do školy

Po půlnočním alarmu buštěhradských kočí
v 5 hodin ráno vydán rozkaz
odvézt ženy a děti
Pak se přiřítlo do vesnice patnáct ozbrojených aut
kterým velel státní sekretář Frank
Oznámil
že Vůdce rozkázal obec vyhladit
a muže od čtrnácti let zastřelit

V 6 ráno

složili vojáci nábytek ze všech domovů na hromadu a zapálili
muži byli vyvedeni ze sklepů
a po zjištění jmen dat bydlíšť zaměstnání
postaveni čelem ke zdi stodoly obložené matracemi
a po deseti zastřeleni

V 9 hodin byla exekuce hotova a stavení zapálena
Bylo popraveno 172 mužů
Nejstaršímu bylo osmdesát a nejmladšímu patnáct
mezi nimi třiasmdesátiletý farář
válečný slepec a 62 hutníků
96 usedlostí s kostelem sv. Martina ze 14. století a hřbitovem
srovnáno se zemí a rybník zavezen
Na celém místě vzniklo rozsáhlé jednolitě pole
obec vymazána z katastrální mapy
a majetek v pozemkových knihách připsán Říši

Z peněz občanů
si Němci odpočítali půl miliónu výloh
za zničení obce a odklizení trosek
Gestapo podalo účet
za převoz a rozmístění ušetřených
z jejichž celkového počtu
bylo po třech dnech čekání v tělocvičně kladenské reálky
213 žen posláno do koncentráku
a 101 dětí odtržených od matek
dáno na „náležité vychování“

* * *

Otázky

- Doložte, že autor konfrontuje každodennost s klíčovými dějinnými událostmi, aby podal výpověď o všepropustnosti zla, o odlidštění a znicotnění. Jak zobrazuje lidickou tragédii?
- Doložte, že autor usiluje zachytit realitu v autentické podobě.
- V čem spočívá přesvědčivá síla Kolářovy poezie? Všimněte si střízlivého konstatování skutečnosti.

Vršovický epiktet

1.

Nelítej od čerta k sukni
koukej se usadit ať si vidíš do huby
a neděleš do vlastního hnízda

2.

Dycky drž zobák nebo nekušni a polovic polkni
Dyž musíš žvanit
nepřežvykuj hověziny vo boxu hajtrách a atletech
nebásni vo žrádle nebo chlastu
a na sta honů se vyhni drbům

* * *

6.

Na žranici u cizejch a vomezenců nepáchni
Dyž už skočíš na špek
dej bacha abys nepolk nákou teletinu
poňvač dyž je někdo špinavej
zasrabí i druhýho i dyby byl svatej

7.

Nebuť nenakrkaněj
nepřežirej se nechlastej nefinti
nebuť nabob a neurvalec
nevopič se po zazobancech

vysvětlivka

Epiktétos – stoický filozof
z Frýgie (asi 55–135)



Otázky

- Co je podstatou tzv. autentické poezie?
- Posudte ukázky po stránce jazykové.
- Kdo z českých básníků či prozaiků rovněž objevoval nové estetické možnosti v obecné češtině?
- Kolář pokračuje v existenciálně zneklidňující linii české poezie. S tvorbou koho lze jeho dílo srovnávat?

Ivan Blatný

Paní Jitřenka (1940)

zapamatuj si

Kultivovaná **senzitivní lyrika** prodchnutá idylismem, mládím, něhou, ale i steskem, úzkostí; odstíny tlumené melancholie a nostalgie, často inspirace výtvarným uměním nebo hudbou; impresie prchavých okamžiků, pocitů a nálad; melodický verš s trsy metafor, formální vytříbenost



Píseň o smrti a drahém básníkovi

Myslím-li na svou smrt, chtěl bych ji zazpívat
spíš jako jablko, spíš jako pláště vod,
jak římsu podzemní, která se v listí tratí,
jak vítr, který hrá z těch rozházených not.

Ať v poslední můj den mi oblá hudba zazní
na křídlech holuba, jenž zavlažuje sad,
a v jeho modravé a stesku plné lázni
já budu průsvitně a jasně umírat.

Pak ke mně nakloň se jak sněžné město, něho,
ó potom čtete mi Seiferta překrásného!

Zahrej mi, podzime, chřastící žlutou vodou,
ať sladce umírám v hejnech tvých crkotů,
zahrej mi, podzime, líbeznou nepohodou,
děšť, sbohem ať mi zní, děšť, sbohem životu!

Otázky

- Jaká nálada převažuje ve verších? Doložte blízkost vlivu hudby a výtvarného umění.
- V které linii české poezie Blatný pokračuje? Kdo je mu nejbližší z moderních básníků?

Melancholické procházky (1941)

Nad městem letěly šaškovy střevíce,
překrásně letěly jako dva tažní ptáci
do krajin za mořem, z nichž se už nenavrací.
Jestli jsem miloval, pak podzim nejvíce.

Pod nebem naděje stál se mnou Andersen
a hleděl na husy, jak odlétají k jihu,
vyzul jsem v rákosí všecky své křápy, tíhu
a letěl za nimi přes širý čistý den.

Otázky

- Z čeho se básník vyznává? Které motivy jsou typické pro existenciální literaturu?
- Doložte vytříbenost formy, dokonalý rým a rytmus.

Pomocná škola Bixley

(samizdat 1982, výbor z rkp. Toronto 1987; Praha 1991)

Píseň znaveného

Musíme to vydržet až do nočních tabletek
přečkat den
Zítra snad přijde ono krásné stáří
na nějž se těší všichni hospodáři

Vidle do hnoje a opasek za půl
Vyplňte mi aspoň jedno přání

Dostal jsem dopis ale nebudu ho číst.

Otázky

- Pojmenujte podle ukázky atmosféru ústavu a básníkovu náladu.

Ať pak má čtenářka, uhlíky osvětlená,
jež v kamnech rozdmýchal, ach, Meluzínin dech,
svým altem začne číst, vždyť smrt je také žena
a hrozen houslový nám nechá na ústech.
Potom chci vdechovat, jazyku kapek, něho,
blizounko u štěstí Seiferta překrásného.

zapamatuj si

Cyklus básní spjatých s atmosférou rodného Brna; nepřikrášlená realita (spřízněnost se Skupinou 42), šedivá scenerie předměstí, bezútěšná melancholická nálada, pocity zmaru, smutku nad plynoucím časem; častý motiv ptáka a jeho letu



Jestli jsem miloval, pak zakalenou hněd
psích očí podzimu, věrného psa, jenž stárne.
Strašný stesk míjení na této zemi marné,
pod nebem němoty, jež nemá odpověď.

zapamatuj si

Soubor textů v edici A. Brouska; detailní záznamy i vzpomínky + autentické situace, které autor prožívá a zachycuje = výpověď o sobě; stavební princip textů – koláž či montáž; asociativně spojovány dějinné události s realitou léčebny: jedna představa vyvolává druhou ⇒ řetězovitý proud evokací; do veršů vstupují vedle angličtiny a češtiny i jiné jazyky – němčina, francouzština, italština, latina, esperanto – a vzniká tak originální podoba makarónské poezie; trojí typ poetiky: poetistická hravost, surrealistická snovost, syrový realismus Skupiny 42



Ladislav Fikar

Samotín (1945, rozšířeno 1966, souhrnné vydání tvorby 1992, tj. se sbírkou *Kámen na hrob* – samizdat 1979, Mnichov 1988)

zapamatuj si

Reflexivní a milostná lyrika šrámkovského typu; intenzita citového prožitku (závat i tesknost), impresionistický záznam skutečnosti + poezie lyrických příběhů, intimních lidských osudů, převážně zakotvených ve venkovském prostředí, s promluvami a dramatickým vyhocením nebo věčným záznamem (obraz mezilidských vztahů – milenců, manželů, matky a dětí); v souboru **Kámen na hrob** vedle základních motivů – láska, štěstí, žena, matka, dětství – také motivy smrti a bolesti, samotářského stesku, zničení země a devastování hodnot; titul – místo básníkova rodiště na Vysočině; vnímání přírody všemi smysly, jemné významové odstíny (viz epiteta), personifikace, enumerace, apostrofy



Vysočino

Slýchávám v sobě tvoje cvrčky a metlice.

Divizny zvoní světlem, paličky bodláků se blýští
v krůpějích.

Slýchávám, jak tvá oblaka táhnou

na stříbrném řetěze tvůj řeřavý podzim, s šípky,
s houfy vlaštovek.

Slýchávám z tvých červenců skřípat loukotě kol,

ohně pasáček syčet v říjnovém mženi, chřástala
plakat z červnových luk.

Slýchávám, jak se třpytíš nebo třeseš zimou

nebo kveteš. Slýchávám pruty světla klást se na tvé
mýtiny.

Vím o tvých ostružinách, o tvých oblázcích,

o plameništi řeřich. Vím, kde máš studánky,
kde jsi heboune zelená, kde se češeš.

Vím, proč mlčíš. Kde si schraňuješ červeň
na pivoňky a jeřáby. Na smolníčky nebo vrbové
proutí. Hrudku hnědi hrdlům jiříček.

Když vyjde slunce, leskneš se v brusině

a na křídlech bělásků. Večer stoupá z tvých chalup
k nebi rovný, sivoučký kouř. Tvá tma je vyšita
zlatými nitěmi, vystlána šelestem doubků,
tak tichá, tak tichá. Svítíš si smolnatým pařízkem

v kamnech, lampami oken. Dýcháš teplými

hnízdy: křepelek, vlaštovek v chlévech a na trámech
stodol, pelechem ušáků.

Jsi z měsíčků a slunečnic. A trpkneš v trnkách.

Z tvých mokřadů kvetou střemchy, jehnědy,
topoly mlh. Na kopcích v září záříš. Není
tesklivějšího verše nad tvůj verš. Slyším tě, volám
tě, mnu si tě v srdci.

Ty kvítečku lněný, ty ovesný kouři,
vy bříška ptáků!

Tam doma zůstaly sádky blum, bělají se

brambořiště a kam dohlédneš, skvěje se šípkový keř
a praší se z kvetoucích žit. Nikde tak nevoni
štěpiny smolou, nikde už není tolik kropenatých
vajíček v jeteli, tolik škeblí v potocích.

Tam žije jalovec i bělička. A lišky se kradou
ke kurníkům, jak se setmí, a jalůvky bučí s pastvy,
a kohouti jsou třpyt a nach.

Nebo: kde jinde se snaší o vánocích metlice

tak bílá, tak vánoční, že za tři vrchy je slyšet
její rolničky?

Jsi celá z pahorků. Z tvého kamení sebral se

heřmánek i modřín, z tvého světla je všecka
tvá úroda, z tvého světla je nebe
nad tebou i korunka zmije, vlčí mák i píšťalka dětí.

Křížem krážem tě popsala staletí. Ruce
a šlépěje. Tvé cesty otláčily naložené žebříňáky,
i kopyta armád. Křty, svatby, pohřby. Kolik bílých
pěšin se křížuje v tvých lukách! Kamenitým
ouvozem stoupají k tvým hřbitůvkům na stráních
průvody jeřábů.

Milostný rozhovor v horách

Bylo to v horách. Svítalo v údolí.
Jak jitřní světlo tekly čisté řeky.
Šuměly k nebi čtyři topoly.
A ze vsi zvonek měkký.

Budeš mi mužem?, řekla, bratrem, milencem?
K mé višni slabé v létě v zimě vstávat?
Blankytem chválit nebe mé i zem?
Nebudu jednou v stáru v sadě tvém
studánku čistou hořem oplakávat?

Prsten jí dal a políbil.

Jsi z kolébek, jsi z modří. A na hrobech kvetou
z tebe pivoňky a rozrazil.

Slýchávám v sobě tvoje cvrčky a metlice.
Pruty světla se kladou na tvé mýtiny.

Budeš mi ženou?, ptal se. Budeš umět jít
ouhorem, sluncem, strážní krajinami?
Můžeš mi, studánko, můžeš mi dát pít?
Máš tolik lásky blankyt podepřít,
aby jak nyní stoupal z nás i námi?

Prsten mu navlékla a zpívala.
Bylo to v létě. Svítalo v údolí.
Jak jitřní světlo tekly v horách řeky.
Šuměly k nebi staré topoly.
A ze vsi zvonek měkký.

Otázky

- Kterými českými básníky je Fikar inspirován? V čem spočívá osobitost jeho výrazu?
- Které základní motivy se vracejí?
- Všimněte si bohatství básnických obrazů, zvl. epitet s jemnými významovými odstíny, apostrof, enumerace, personifikace; jako funkci má přemíra otazníků?

František Listopad

Daleko, blízko (1993)

Jaro

Jednoho líbezného jitra
procitnem mrtví
možná ještě zcela nevychladlí
možná už oblečení do rakve
možná už pohřbeni
anebo zpopelnění
rozptýlení v jarních rozptylových
lukách

Jaké to tam bude?
bude tam naše jitřní rosa?
naše svěží
a šťavnatě

nadávky?
bude tam naše půlnoční
pozdní ale účinná
lítost?

naše jarní
věčně rašící
nenávisť?

zapamatuj si

Soubor obsahující sbírky **Svoboda a jiné ovoce** (Viedeň 1956), **Černý, bílý, nevím** (Kolín n. Rýnem 1973) a **Nástroje paměti** (Mnichov 1982); hledání smyslu existence i poezie, stálé vyrovnávání se se smrtí; základní princip vidění a výrazu – pravda okamžiku; mozaikovitý obraz světa, fragmentárnost, asociované obrazy řazený často enumerativně



bude tam naše vzájemné přání
abychom jednoho líbezného jitra
procitli mrtví
možná ještě zcela nevychladlí
možná už oblečení do rakve
možná už pohřbeni
anebo zpopelnění
rozptýlení v jarních rozptylových lukách?

Otázky

- Čím a kým je autor inspirován?
- Charakterizujte ukázkou po stránce formální.

Josef Kainar

Nové mýty (1946)

zapamatuj si

Nepatetický, záměrně nepoetický a neidylický, hořce ironický až sarkastický a deziluzivní pohled na svět a konkrétní život moderního městského člověka; pocity osudovosti, **vliv existencialismu**; v souladu s poetikou Skupiny 42 zdánlivě všední události každodenního života povýšeny do podoby nového mýtu; autor je soucítící pozorovatel a zapisovatel lidské degradace, manipulace; halasovská drsnost a sklon k disharmonii; groteskní vidění konkrétní situace s reálnými detaily, snaha sdělit tíživý pocit odcizení, brutality a absurdity moderního světa, smutek lidského údělu; antilyrika, epická věcnost, směřování k baladické příběhovosti ⇒ vystižení individuálního osudu jako nadčasového podobenství a začlenění všední novodobé lidské existence do řady mytických příběhů; prozaizace verše



Stříhali dohola malého chlapečka (zhudebnil V. Mišík)

Stříhali dohola malého chlapečka
Kadeře padaly k zemi a zmíraly
Kadeře padaly jak růže do hrobu
Železná židle se otáčela

Šedaví pánové v zrcadlech kolem stěn
Jenom se dívali Jenom se dívali
Že už je chlapeček chycen a obelstěn
V té bílé zástěře kolem krku

Jeden z nich Kulhavý učitel na cello
Zasmál se nahlas A všichni se pohnuli
Zasmál se nahlas A ono to zaznělo
Jako kus masa když pleskne o zem

Francouzská výprava v osmnáct set třicet pět
Vešla do katakomb křesťanské sektyčky
Smích ze tmy do tmy a pod mrtvým jazyk zpět
Je vždy kus masa který pleskne o zem

Učeň se dívá na malého chlapečka
Jak malé zvíře se dívává na jiné
Ještě ne chytit a rvát si z cizího
A už přeče

Ráno si staví svou růžovou bandasku
Na malá kamínka Na vincka chčipáčka
A proto učňovy všelijaké myšlenky
Jsou vždycky stranou A trochu vlažné

Toužení svědící jak uhry pod mýdlem
Toužení svědící po malé šatnářce
Sedává v kavárně pod svými kabáty
Jako pod mladými oběšenci

Stříhali dohola malého chlapečka
Dívat se na sebe Nesmět se pohnouti
Nesmět se pohnouti na židli z železa

Už mu to začalo

Otázky

- Jak je autorem pojata zdánlivě všední událost stříhání dětských vlásků? Doložte, jak z banálního faktu denního života vyrůstá obraz člověka připoutaného k železné židli svého údělu, z něhož není úniku. Všimněte si škodolibosti okolních lidí. Jaké nebezpečí hrozí člověku?
- Zamyslete se nad neobvyklostí titulu, všimněte si kontrastních poetických a antipoetických obrazů, uvažujte o motivu smrti, který se opakuje. Jaký význam má v souvislosti s tím motiv železné židle a otáčení? Jak dalekosáhlý smysl má slovo *dokola*? Všimněte si neosobních slovesných tvarů, infinitivních tvarů a jejich funkce.
- Vysvětlete význam posledního verše, zvl. slova *to*.
- Vyhledejte doklady ironie, dále bezcitnosti a krutosti člověka.
- Srovnajte Kainarův obraz přechodu k dospělosti s wolkrovskými pocity přerodu chlapce v muže (viz báseň *Těžká hodina*, *Čítanka III.*).
- Dokažte, že Kainarova báseň vyjadřuje existenciální pocit člověka.
- Odůvodněte prozaizaci verše. Určete metrum.

Lazar a píseň (1960)

zapamatuj si

Návrat k monografické **epizující tendenci** Nových mýtů, soubor „obyčejných“, upřímných lidských zpovědí ⇒ objektivizující pohled, obraz člověka 20. století, zmítaného pohromami, stále sebezničujícího, ale mizí slepé odevzdání se osudu; zaměření autora ne na člověka ve společnosti, ale na člověka mezi lidmi; alegorická postava biblického Lazara (titulní báseň) představuje princip smrti, protějšek životní plnosti, princip hrůzy a úzkosti proti životní radosti, ztělesňuje důslednou skepsi: s chryzantémou v klopě obchází město, hovoří s lidmi, rozsévá nedůvěru, vyvolává pocity odcizení a samoty; protikladem Lazara je píseň – symbol poezie, touhy, naděje, ušlechtilosti a krásy člověka; hlubší smysl – člověk není bezmocný, nese svůj těžký životní úděl, padá pod ním, ale zase vstává ⇒ úvahy o mezilidských vztazích, složitosti života v nelidském světě; prostota monologů podtržena i nespisovností mluvy, prvky obecné češtiny v rovině slovníku, tvarosloví, syntaxe – tvoří zvláštní napětí se základní vrstvou – spisovnou češtinou i prvky knižními = zdroj estetické působivosti



Kocourek

Kocourku milej,
čerte můj,
já pro tě pláču.

A přece mlíčko jsem ti nalívala
do talířku pěkně kvítečkovaného
už zrána, před školou,
abys mi nevyhládl,
než se k tobě vrátím.

Vpodvečer, to jsme si povídali,
já jsem tě hladila,
a tys byl elektrický,
a jenom předls, jak ti bylo dobře.

Někdy mi vyprávěls kocouří pohádky.
Tu o myšce, co zlobila svou mámu,
tu o měsíčku, malým čaroději,
co přičaroval kočce zvonek na ocas,
a vykládalš mi o dalekém zámku,
kde všechno piští
podle princezny,
a ta si leží na gauči, jí sýr,
a je tak smutná.

Kocourku černej,
kampak ses mi poděl?
Kdybys mi tlapkou
slůvko naškrábal,

ale ty nic.
Propad ses do zlý noci.
A mně se nechce nic
než stýskat si a brečet.
Táta se s mámou ustavičně hádá,
přišlo k nám psaní,
modrý, od soudu.
Má kamarádka Jana
už mě zradila.
Strašně se chlubí, půjde na trvalou,
ten druhý tatínek jí dává spoustu peněz.

To se ví,
knížku o Amundsenu,

tu mi v té zradě vrátit nemá čas.
 Strašně si přeju stát se Amundsenkou
 a odjet na sever svou malou pevnou lodí
 do věčné noci, kde kry praskají,
 a chtěla bych si čítat z knížek
 při polární záři
 a námořníkům ve svátek
 upéci medvěda.
 Přeju si odjet, obzvlášť na Špicberky.

Je sice chyba, že tam nejsou myši,
 no ale mléka, kondenzovaného,
 na mojí lodi měl bys dost a dost.
 A velmi často rybu,
 však my dva se známe.

Prosím tě, vrať se.
 Vezmu si tě s sebou.
 Co se tě člověk všude nahledá!
 Kocourku drahý!
 Čerte škaredá.

Jaký to s ním bylo

Malinkej člověk padá zas a zas.
 Ta země matička,
 jak ta s ním nakládá!
 Von padá na nosík,
 von padá na záda,
 von padá o stýblo,
 von padá o kaluže.
 Kterýmžto padáním
 se proměňuje v muže.

To dyž ho ošidí ta lasička, ta Lidka,
 nějakěj přechodník
 anebo panák líhu.
 Už zvládnul zemskou tíhu,
 mládenec!
 S rukama v kapsách
 po světě se klátí,
 a propasti jsou pro něj čirej hec,
 že naučil se vůbec nepadati.

a v hlavince mu zněj
 vznešený myšlenky
 jak ňáký hvězdný splavy,
 najde se kamínek,
 najde se beznaděj,
 zašeptá horečka,
 či suchý stýblo trávy,
 von padne a už nevstane.
 Trošku se zaprášilo.

Vyroste z košílky
 a škobrtne jen zřídka.

No ale právě dyž to nejlíp umí,
 dyž nohy nehlídá

A velkej bude světa soud,
 esli směl takhle upadnout
 a jaký to s ním bylo.

Otázky

- Které vnitřně prožívané dramatické a bolestné situace autor zachycuje?
- Jaká zpověď je skryta v básni o kocourkovi? Je to monolog dívky. Co se z něho dozvídáme? Jaké pocity prozrazuje? Kterým detailem naznačuje autor nesoulad mezi jejími rodiči? Co pro dívku znamenal její kocourek? Jak překonává svůj smutek?
- Uvažte, v čem pro autorovu poetiku specifickým spočívá naléhavost sdělení životní moudrosti. Všimněte si závěrečné pointy.
- Vyhledejte příklady ironie a zdůvodněte její funkci.
- Proč je autor označován jako básník analytický?
- Co je smyslem druhé ukázky? Jak je falešný hrdina demaskován ironickým pohledem básníka? Co na něm kritizuje? Proti komu je obrácen závěrečný kritický soud?
- Básník odmítá povrchního člověka, ale uvažuje o tom, kdo se na něm provinil. Doložte, že od člověka – jednotlivce směřuje autor kriticky dál k lidem vůbec. V čem je aktuální?
- Zamyslete se nad funkcí paralelismu a anafory. Doložte tendenci k epizaci.
- V jakém smyslu dokresluje charakteristiku Kainarova lyrického hrdiny obecná čeština? Hledejte příklady nespisovných slov a tvarů, porovnejte s ostatní základní jazykovou vrstvou – spisovnou češtinou, ale i s výrazy knižními. Jakou funkci má záměrná depoetizace básnického jazyka?

Miroslav Florian

Tichá pošta (1965)

Dejte mi

Dejte mi poslední padající lístek,
to rozdělovací znaménko,
a já vám přečtu:
Strom je zelený.

Dejte mi sazi,
vdovu po ohni,
a já se zeptám: Kdeže stojí
bílou nevěstu?

Dejte mi slzu,
a já spočítám,
kolik per má husa letící –
a každé pro básníka.

zapamatuj si

Sbírka básní s dominantou dorozumění a lidských kontaktů; už titul (název dětské hry) je obrazem korespondujícím s teorií informace – naznačuje vzrůstající básníkovu potřebu dorozumění s lidmi; touha po harmoničnosti lidského života; přirozené sepětí člověka a přírody; naléhavé otázky po smyslu básnické tvorby; mistrovství zkratky a **lyrické miniatury**, obrazná a improvizaci pohotovost, nečekané spojování motivů z různých sfér reality; pro konstrukci obrazů jsou typické kontrasty



Otázky

- Doložte, že Florian je básník virtuózní lyrické miniatury. Naznačte kompoziční strukturu básně.
- Vložte, v čem je jeho poezie blízká a přístupná i prostému čtenáři. Jak vyjadřuje složitosti života, otevřenost světu? Jak formuluje své pojetí poezie?
- Všimněte si prvku kontrastnosti, a to v oblasti jevů i barevnosti.

Karel Šiktanc

Heinovské noci (1960) – zkráceno

zapamatuj si

Obsáhlá **lyrickoepická básnická skladba** – obraz lidické tragédie z června 1942; ostře viděné detaily hrůzy, krutosti a ničení (osobní zážitek a vzpomínka autora, rodáka z vedlejší obce); motto z Heinricha Heina – motiv se 7× vrací v obměňovaném refrénu; výčet obrazů a údajů jako dokumentární záznam, abecedně včleněná jména obětí; důraz na detail zároveň s propracovanou euforií a zvýrazněným rytmem; dramatická kontrastnost lyrických a epických pasáží; **tříčlenná kompozice**: prolog – lyrický hrdina navazuje kontakt se čtenářem; střed – úderný doktýl přechází v úsečný jambický verš (4verší rozbité do krátkých řádků) = vyjádření zmatku, děsu hrůzné noci; dozpěv – hlas naplňující se naděje, introspekce; významné téma paměti (v minulosti hledáme zdroje svých jistot) ⇒ vzdor proti moci



Na oblohu modromodrou,
kde tak krásně hvězdy svítí,
chtěl bych rty své přitisknouti,
divě přitisknout a plakat.

Heinrich Heine

HEINOVSKÉ NOCI!

Lásko,
najdu tě!
Hřebínku v závěji,
zahraju na tebe!
Rozsvižte, jabloně, neprosím za sebe.
Zahraju veselou! Zahraju naději!

* * *

Zase byl červen
Lustry višní
A u Vališů voněl klíh
A ženské nesly přes dvůr seno
na prsou ve dvou náručích

Zase byl červen
Stmívalo se
A kočí vyšli z předsíně
A u Jelínků někdo zdvihl
svatební kytku ze skříně

hořela bílá
v temném okně
když jeli chlapi na noční
A Hořešovských chlapec plakal
že je mu teprv čtrnáct dní

* * *

Byl červen Hvězdy
Deset hodin
A mlčel kraj A mlčel Bůh

A četníci a esesmani
uzavírali za vsí kruh

* * *

A ráz
A dva
A kruh se úží
A škrtí tichou spící ves
A slepý pes se dívá do tmy
a zakopává o řetěz

A ráz
A dva
A pažby v okně
A zotvírané almary
A starý farář běží padá
běží a padá u fary

Na kolena!
A vztyk!
A klíče
A matriky A monstranci
A po zahradách táhle bečí
kamenovaní beránci

Terezko
Anno
Pavlo Zdeňko
Julie Rozo Lidmilo
A v kredencích se třesou sklenky
z kterých se nikdy nepilo

Štěpáne
Karle
Jaroslave
Vojtěchu Jene Cyrile
A po rukou se ze vrat koulí
sváteční bílé košile

Je červen
Hvězdy
Málo hodin
A nekouří se z komínů

A na náves se skutálely
dva plné sudy benzínu

HEINOVSKÉ NOCI!
Lásko,
najdu tě!
Hřebínku v závěji,
zahraju na tebe!
Rozsviňte, jabloně, neprosím za sebe.

Sklep
plný mužů
sotva dýchá
A drolí bláto z nohavic
A ve škole se s rancem hrůzy
nevejdou ženy do lavic

A děti
klečí na stupínku
A neví proč
A neví zač
A prvně vidí hořet knihy
A prvně slyší kachní pláč

* * *

Nasedat!
Bože
Sbohem školo
Hřbitove Studni Zápraží
A ženy děti lezou na vůz
A strach jim nohy podráží
Pes za autem
A děti
pláčou
jak pomalounku utíká
Zítra budou mít jiná jména
Joachim Inge Erika

* * *

Otázky

- Všimněte si, jak autor u každého jména lidického občana uvádí všední životní situaci, ale její brutální konec nevyslovuje.
- Jakou funkci má polysyndeton? (= syntaktická figura, spojení větných členů ve verši, při němž je užito více spojovacích výrazů, než je obvyklé).
- Co vyjadřuje autor hromaděním útržkovitých, heslovitých obrazů? Co připomínají surové pokřiky esesáků?
- Čeho výrazem z hlediska autora jsou oslovení mužů a žen?
- V jakých detailech je reprodukována tragédie? Všimněte si otřesných osudů dětí i utrpení zvířat.
- Doložte, že některé části tragédie jsou naznačeny jen symbolicky.
- Jakou funkci má rytmičné dělení veršů?
- Srovnejte tentýž námět zpracovaný odlišným způsobem u Jiřího Koláře (viz str. 107).

Zařikávání živých (1966)



zapamatuj si

Lyrický cyklus 13 básní s jednotnou stylizací a řečovým gestem; téma lidského osudu, niterný zážitek existenciální úzkosti; hořké vědomí nenaplněných nadějí, ztráta víry, povrchnost, sobectví; obava, že se schyluje k dobám „*k pláči bez naděje*“, kdy na nás dýchne ledovými ústy „*zima z děr. / A zima z věr. / A mužů / bude málo.*“ = rezignace na optimistický postoj k světu; básně komponované jako několik **variací**, opakování větných konstrukcí, kompozičních i veršových schémat, do nichž vstupují celé verše podobného znění, ale s různým obsahem

IX. Zařikávání závisti

1

Zoufalý vším, co ještě nazýváno štěstím,
hledal jsem po školách tu čarodějnou zem,
kde byla Smrt ta nejbělejší loutka.

Za okny stálo Matissovo ovoce.

A malé děti civilů si tloukly pěsti o klavír,
jenž, zamčený, tu v koutě stál
jak pro ně zchystaná, však dosud zakázaná hudba.

Obdivoval jsem slečnu řídící.

Neusmířené, odřené, cpala je mlčky do lavic
a zpívala jim o zahrádce, kde vodopádem padá bez
a kde se srdce horempádem smává.

Záviděl jsem jí.

Ale když večer zhasl dům, viděl jsem ji, jak utíká
– dřevě plíce zahrad v zádech. A z holých
bezinek
se na ni šklebilo dřevě srdíčko ve dveřích u záchodu.

2

Zoufalý vším, co ještě nazýváno řádem,
hledal jsem v městě N. ten čarodějný dvůr,
kde uměli jsme pochodovat v řadě.

Snih defilírek smrděl rzí.

A velké děti civilů vcházely do brány
jak zvěsti z kontinentů, pár coulů přes míru
a zpřeházená jména.

Obdivoval jsem délesloužící.

Bezejmenné, nezměřené, hnali je s křikem
do psích mlh
a tloukli jimi po lukách šilhavou vodu mezi oči.

Záviděl jsem jim.

Ale pak večer svítily a já je viděl v umývárňě štábu,
hýkavě plakali do puklých zrcadel, že jim už nepadne,
že jim už nesluší parádní uniforma.

3

Zoufalý vším, co ještě nazýváno smyslem,
hledal jsem v biskupství ten čarodějný chrám,
kde věřili jsme ve spasení světa.

Tón z varhan zněl jak ponocenský roh.

A staré děti civilů, kterým se boty omrzle
smekaly při klekání,
dbaly víc na bolest než na velikost Boží.

Obdivoval jsem otce duchovní.

Nepokoření, nevďeční, táhli je za hřbet k nebesům,
kde všechny hříchy smrtelné a dobré skutky
vyplavou
jak sardinkové stříbro.

Záviděl jsem jim.

Ale když večer ztlchl chrám a zář z božího
světýlka,

smrtně bílá, přišla jim jak plíseň,
křičeli o pomoc, ač nebylo už kde se dovolati.

4

Zoufalý vším, co ještě nazýváno pravdou,
hledal jsem po kapsách jablíčka z Těšína,
co vybyla nám ze snídání v trávě.

Pár koní pohřebních šlo k jatkám, bez pohřbu.

A příští děti civilů mi ujídaly z paměti
pár ryb a beránků, vánoční pečivo, které mi
maminka zchystala na pouť světem.

Otázky

- Charakterizujte Šiktancovu poetiku. K čemu slouží forma variace?
- Uveďte doklady opakovaných větných konstrukcí a slov.
- Jaké pocity autor vyslovuje?

Obdivoval jsem zubynehty snů.

Nevyplakané, zalknuté, hnaly mou bezmoc
vánicemi let,
by vsedě nezmrzla na zatvrzelé zemi.

Záviděl jsem jim.

Ale když večer za dveřmi ptala se žena, jsem-li
sám,
stály krok přede mnou a první řekly: „Ano.“
A žena odemkla a nikdy neměla tak ustrašené oči.

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká
literatura 2. pol. 20. stol. – poezie



Adam a Eva (1968) – zkráceno

zapamatuj si

Skladba koncipovaná jako souvislý celek uvedený vyzváním bohyně paměti Mnemosyné a motivovaná biblickým vypravováním o stvoření světa; znovu obava, aby se život nestal jen bezduchým návratem toho, co už tu bylo, ale aby byl člověk stále uchvacován zázrakem bytí, nádherou života ⇒ překonat skepsi, strach, prázdnotu a otevřít se zcela druhému = jádro skladby, smysl dialogu titulních hrdinů v různých fázích jejich niterného vývoje; cyklický čas mýtu, prolínání minulosti a její konfrontace s přítomností; rodící se milostný vztah zachycen za pomoci starozákonních jazykových prostředků, motivů, citací; zvuková působivost veršů, práce s jazykem – diferenciací vrstev, užití biblismů, archaismů; vynalézavé prolínání verše niterného rytmu se stylizovanou prózou



I STVOŘIL BŮH ČLOVĚKA K OBRAZU SVÉMU,
K OBRAZU BOŽÍMU STVOŘIL HO,
MUŽE A ŽENU STVOŘIL JE.
A VIDĚL BŮH VŠE, CO UČINIL,
A AJ, BYLO VELMI DOBRÉ.
I BYL VEČER A BYLO JITRO,
DEN ŠESTÝ.

Lilo.
Lilo.
Celá z peří, hebce drsná, skrčila se
v něm jak v křeči. Naslouchejte za zdí
senu. Jak se trhá v patrech střechy.
Naslouchajíc svému jménu. Jak se trhá

mezi vzdechy. Tmě. A hrobům naslouchajíc.
Jak jim těžká země v klestí. A své řeči.

Jak v něm, lehká, jak v něm, křehká,
mluví z cesty –

Lilo.
Lilo. Bíle lilo.

Chtěl ji skrýt. A prchala mu. Marně
spínal ruce, nohy. Bylo v ní jak

v hříšném chrámu. Jak by klekal mezi
bohy. Jak by líbal sám střed světa.

Krásná, cizí, vykřikla v něm na smrt
krásnou, cizí větu. Lavinový sních. Svět

plakal. Tisíc ptáků šibeničních srazilo
si na nebesích černou hlavu v letu – – –

Lilo.
Lilo. Bíle lilo.
Bez milosti. Bez lítosti.

Zhášela v něm. Rozsvěcela. Jen aby se
dotknout směla laskavého, zlého těla.

Jen aby se hrůzy zbyla, že mu jen cos
připomíná. By v něm zbyla. Blízko srdce,

malá, bílá spálenina. Strh ji k ústům.
Luna klína svítla tmou a po vši zemi

běžel mráz, až v hrázích hřmělo. Jako
déšť, když oknem prší hodinářům

do hodeinek. Jako pláč. S nímž matky
vodí dívčí smích na Boží tělo – – –

Lilo.
Lilo. Bíle lilo.
Bez milosti. Bez lítosti.
Liliově bíle lilo.

Už jen cítil, jak ho hýčká. Padal.
Kácel, co kde měla. Hřeben. Svíce. Zlaté

ryby. Jak by snímal tíhu z těla. Jak by
mstil se. Za mladíčka, jenž mu zůstal

dlužen sliby. Prostírala sních. A
jmelí. Lehal, bál se svícňů, které
zažíhala prostřed léta. Bál se. Že ji
nepobere. Blaženou, jak o ni prosil.

Lačnou. Vláčnou. Jak v ni doufal – – –
Na Počátku Světa – – –

Lilo.
Lilo. Bíle lilo.
Bez milosti. Bez lítosti.
Liliově bíle lilo.
Až se slilo, co kde bylo.

Otázky

- Je autorova skladba pouze evokací biblického příběhu? Doložte autorovo přesvědčení o kráse pozemského života.
- Sledujte, jak je příběh Adama a Evy prolnut zvukomalebným rozvíjejícím se schématem.
- Doložte zvukovou působivost Šiktancovy poezie a bohatou hláskovou instrumentaci. Popište originální veršové struktury.

Miroslav Holub
Denní služba (1958)

zapamatuj si



Sbírka napsaná v souladu s programem protiromantické „poezie všedního dne“, navazuje na brechtovskou intelektuální poezii a na lyrismus Prévertův; objevuje krásu každodennosti; inspirační zdroj – moderní svět vědy a techniky a život obyčejného člověka; autor zdůrazňuje tvůrčí, intelektuální poznávací činnost (je vědcem – imunologem), sbližuje vědu a umění a dosahuje svérázné **věcné lyričnosti**; ústřední téma – proces poznávání, poetizace odvahy a houževnatosti, cesta k pravdě ⇒ maximálně sdělný styl, básně uzavřeny jasnou myšlenkou; plnoprávnou složkou slovníku autora jsou odborné termíny biologické, fyzikální, matematické, povýšené na nesentimentální, působivé básnické prostředky

V mikroskopu

I tady jsou krajiny snící,
měsíční, opuštěné.

I tady jsou zástupy
polem pracující.

A buňky, bojovníci,
pro všecko na světě
životy kladou.

I tady jsou hřbitovy,
sláva a sníh.

A slyším hukot, bouření stavů nesmírných.

Patologie

Zde v Pánu leží
jazyky chudáků,
plíce generálů,
oči udavačů,
kůže mučednic,

v absolutnu
sklíček mikroskopických.

Listují v starozákonních lupíncích jater,
v bílých pomníčcích mozku čtu
hieroglyfy
rozkladu.

Hle, křesťané,
nebe, peklo, ráj
ve flaštičkách.
A není kvílení,
ba ani povzdechnutí.
Jen prach sténá.
Mlčí historie,
vlásečnicemi
procezená.

Rovnost nemá. Bratrství nemá.
A z trikolor trápení smrtelných
nitky moudření
den za dnem
vytahujeme.

Otázky

- Doložte, že se básník zřiká osobní subjektivní zpovědi a citů, že básně mají racionální kompozici.
- Charakterizujte inspirační zdroje Holubovy poezie i osobitý básníkův slovník. Vysvětlete, jak vědecká profese ovlivňuje autorovu poezii. Všimněte si zároveň, jak autor dokáže vtisknout světu vědy, zachyceného pojmově, logicky, věcně poetický ráz.

Slabikář (1961)

zapamatuj si



Kritika strnulosti, odtrženosti od života, frázovitosti, nemorálnosti, bezdůvodné nadřazenosti a pochybné sebejistoty, nelidskosti; nekonvenčně pojaté portréty osobností – kontrast: lidskost, vytrvalost, neokázalá služba lidstvu × lidská malost, samolibost, frázovitost, zlo; autor akcentuje činorodost, intenzivně žitý život, trpělivou práci v tichu laboratoře, tvůrčí poznávací aktivitu, vyjadřuje touhu člověka dobrat se pravdy za každou cenu, důvěřuje síle lidského intelektu; silný zřetel etický; výrazová úspornost souvisí s autorovou vědeckou činností

Vyučování

Vstupuje strom a uklání se, řka:
Já jsem strom.
Kane sem černá slza nebe a praví:
Jsem pták.
Blíží se
po pavučinovém vlákně
něco jako láska
a říká:
Jsem ticho.

Ale pak se rozvalí u tabule
národně demokratický
kůň ve vestě
a opakuje,
stříhaje ušima na všechny strany,
opakuje a opakuje:

Jsem motor dějin
a
my všichni
milujeme
pokrok
a
odvahu
a
hněv bojovníků.

A tu zpod dveří třídy
tenkým praménkem
vytéká krev.

Neboť se započiná
čtvrcení nevinátek.

Óda na radost

Milovat, když už není naděje:
jenom toto je láska.
Vypustit novou radiosondu,
když jich deset spadlo,
vzít dvě stě králíků,
když jich sto uhynulo:
jenom toto je věda.

Ptáte se na tajemství.
Má jen jedno jméno:
znovu.

Nakonec
pes nese v zubech
svůj obraz na vodě,
lidí nýtují novou lunu,
milují tě.

Jako karyatidy
na vztyčených rukou
vzpíráme žulový čas

a poražení
vždycky zvítězíme.

Kosti

Odkládáme
zbytečné kosti,
žebrá plazů,

čelisti šelem,
bederní kost bouře,
bludnou kost osudu.

Pro rostoucí hlavu
člověka
hledáme

páteř,
která by zůstala
rovná.

Otázky

- Na jakém principu je stavěna báseň Vyučování? Jaké představy (konkrétní i abstraktní) vyjadřuje 1. strofa? Co představuje 2. strofa jako protipól? Co autor kriticky odmítá? Co znamená obraz „čtvrcení nevinátek“?
- Co je autorovi až jednostranně inspiračním zdrojem? Jak o tom svědčí jeho básnický slovník? Kde objevuje nové poetično?
- Odůvodněte jeho výrazovou úspornost, až telegrafickou stručnost.
- Doložte na všech ukázkách, že v Holubově poezii je velmi silný zřetel etický.
- Co je podstatou Holubovy filozofie života? Kde a v čem nachází skutečné hodnoty? Co považuje za pseudohodnoty? Doložte.

Jdi a otevři dveře (1961)

zapamatuj si

Báseň tematicky zaměřená proti byrokracii, netečnosti, nehybnosti, nečinnosti, zpoždění, přizpůsobení se životnímu mechanismu; **důraz na lidskou aktivitu**, pevnou morálku; vstupní báseň Dveře vybízí k „otevření dveří“ kritickému proudu, který se postupně uvolňuje začátkem 60. let



Dveře

Jdi a otevři dveře. Třeba je tam venku strom, nebo les, nebo zahrada, nebo magické město.	nebo obraz obrazu. Jdi a otevři dveře, Když je tam mlha, spadne.	i kdyby tam bylo jen duté vanutí, i kdyby tam nic nebylo, jdi a otevři dveře.
Jdi a otevři dveře. Třeba tam pes škrabe. Třeba je tam tvář, nebo oko,	Jdi a otevři dveře. I kdyby tam byla jen tikající tma,	Aspoň průvan bude.

Otázky

- Proveďte myšlenkový rozbor básně, vysvětlete záměr autorovy výpovědi.
- Soustředte se na závěrečnou pointu. Proč jsou poslední tři slova veršově osamostatnělá?
- Posudte stavbu básně, verš, umělecké prostředky. Jak je naléhavost výzvy zdůrazněna graficky?

Odlřich Mikulášek Divoké kačeny (1955)

zapamatuj si

Sbírka básní úvahových, ohlasů lidových písní, intimních zpovědí, vyznání lásky k rodné Moravě i básní společenských, až oslavných = tzv. **syntetizující, harmonizující linie autorovy tvorby** – přechodné úsilí o zdůraznění životního kladu (po předchozím období halasovského typu poezie); ale optimismus je jako radost těžce vydobytá; sepětí intimního s veřejným; motivy růstu a trvání × motivy uplývání času a smrti; v závěru skladba Tráva – pokus o hymnický zpěv; náročná kompozice, přesto báseň prostá, písňová; typický motiv trávy (vedle krve, pulsu, lásky) = symbol lidských osudů i národních dějů, symbol nezdolnosti a věčnosti ⇒ nezničitelná příroda = symbol existence



Tráva

Ptal jsem se trávy: „Jak je ti, trávo?“ A ona řekla mi, že zeleně.	To všechno slyšel jsem a zdálo se mi prosté, že tráva ráda dlouho polehává, i když už vítr dávno odešel; že šumí svoje radosti i žel, tesklivá tráva – o tom, jak husa má v zobáku její osud,	o tom, jak zmládlá v prvním zmatku dětí, když stéblem jejím svázaly se spolu, o tom, jak spadla do ní sťatá hlava švarného husara – a jak zem pila krev ze štíhlých číší stvolů a jak ji pije dosud,	ale už hrdly stromů, takže pak na větev se ptáci nesnášejí a jenom zdálky znívá zpěv: „Travičko, trávo, věčně dusaná!“ To všechno slyšel jsem a pak – že tichne v šumu; v zeleném šumu
---	--	---	--

vždycky za úplňku,
když cítí vlahý dech
z paloučku pod lesem
a hvězdy nad sebou
a pod kopýtky srnku,
když s někým tak
se zakymácí zem,
že stébel chytá se
a rve je od kořínků,
až hlínu bolí
jako ve vlasech –
a když všecka v pěsti
slýchá tráva steny
jak ztrhanou strunu
v dávné lásky hře

a když měsíc němý
v němou vchází lunu
a ta nemá luna
hned se uzavře,
jak se uzavírá
každé lidské štěstí.

To všechno slyšel jsem
a tráva naslouchala
mým krokům,
když jsem po ní zlehka kráčel
a šeptal si: „Hle, oba žijem z mála,
pod sebou zem,
nad sebou hejna kačen.“

A tenkrát prudce zachtělo se mi
být jako ona
– sestra moje, tráva,
ten prapor zelený,
to oseníčko divé,
a jako ona každým stéblem vlát
na počest širé louky života,
navzdory bouřím, přes zlé nečasy;
ustýlat všem,
však neustýlat si!

Svobodná, silná, mladá, krásná, vonná
je tráva, sestra moje!
A roste třeba na střechách,
však roste!

A nebojí se, nemá strach
žít krupobitím pocuchaná
či mrazem umíratí vstoje.

Otázky

- Zamyslete se nad básnickým podobenstvím lidského života. Doložte prolínání oblasti subjektivní a společenské.
- Kterými prostředky autor dosáhl umělecky naléhavé výpovědi? Všimněte si řetězců obrazů tvořených jediným souvětím o mnoha verších. Vyhledejte vložené ozvěny moravské lidové písně.
- Které obrazy vyjadřují život jako závrat? Jak odpovídá nejčastěji se vyskytující zelená barva náladě básně?
- Doložte osobitost syntaxe v Mikuláškových básních.

Ortely a milosti (1958)

zapamatuj si

Poezie tzv. **analytické linie** Mikuláškovy tvorby – zobrazuje život jako stálý dramatický svár, střetání protikladných sil, proces a proměnu jevů; dialogická kompozice sbírky – rozčleněna do dvou částí (viz název): 1. část vyslovuje pocit životní úzkosti, vynáší ortel nad vyvolavači smrti i nad životem, který je jen pouhým zvykem, 2. část – pozitivní krédo, milosti jsou uděleny životu – závratí, lásce



Výčitky

Neviděl jsem tě plakat bez příčiny.
Neslyšel jsem tě smát se pro nic.
To není láska.
Nevím, že bych slyšel
tlouct tě hlavou o zed'
a naříkat, že pácháš zlo,
když tak jsi šťastna přec –

a bože, jakým právem?
A nepamatuji, že viděl bych tvou hlavu,
tu trapnou stálíci,
již nazýváme hlavou,
v hluboké hudbě kutálet se hrozně.
Láska je, když kráčíš do neštěstí
tak jistě, jako jistě vržou boty.

Ulice ztichla
tak,
že bylo slyšet boty.
Tvé vzrající boty.

To není láska,
pravil jsem a docela se slyším,

jak povídám:
to není láska.
Láska je, když nelze, nelze jinak.
A ruce rozhodil jsem zoufale,
v gestu tak zoufalém,
že někde v kameni
už počala růst socha...

Ulice ztichla
tak,
že bylo slyšet, co se ve mně dělo.
Ulice ztichla
tak,
že bylo slyšet tělo,
jak po svém pracuje si v útrobách –
v tom srdci mámení.

To není láska,
pravil jsem, a jako z velké dálky
slyším pak: to není láska;
láska je, když nelze vypovědět...
Když pouhým dechem
pouště se v nás šíří.
Když se chce nedýchat.
Jak před prvními takty,
když je odklepán,
náš osud odklepán,
a povel dává kat.

Ulice ztichla
tak,
že bylo slyšet, kterak vesmír vane.
My ve svých zimničcích,
v čas nevhodný,
a hlavy zutínané
vysoko zdviženými límcí,
tím vesmírem jsme šli.

Velice sami.

Otázky

- Kde lze vysledovat názor, že život proměněný ve zvyk je protikladem života? Kde je básníková obava z toho, aby se milostný cit neproměnil ve zvyk?
- Vyhledejte významově nejzatíženější slovo v básni Výčitky. Jakou má funkci?
- Vyjádřete smysl variant opakujícího se obrazu ztichlé ulice a proměn motivu láska v téže básni.

Šokovaná růže (1969)

Tehdy

Kdo vymyslel ta dvě strašná slova
– zachovejte klid –
má pravdu! My máme pravdu,
a proto zachováváme klid;
šlape vám někdo po ní?,
zachovávejte klid,
chvějí se vám víčka?,
zachovávejte klid,
kalí se vám zrak?,
zachovávejte klid,
derou se vám slzy do očí?,
zachovávejte klid,
v žilách se vzpouzí vám krev?,

zachovejte klid,
ve žluči tone vám tělo?,
zachovejte klid,
jazyk vám ztěžkl v ústech?,

zachovejte klid,
mrtvého přivezli syna?,
zachovejte klid,
že řítí se vám krov?,
zachovávejte klid,
že žížaly vás žerou,
že hlavu zvedl had?,
my usyčíme hada,
jen zachovejte klid,
že vždy jsme ostrov klidu,

sto, dvě stě, tři sta let?,
můj lide, to chce klid,
budeme jednou balvan,
obrovský balvan klidu,
porostlý vzácnými mechy,
a na něm vryto bodly,
že zachovali jsme klid,

zapamatuj si

Milostná a občanská lyrika; v oddíle **Černý triptych** se odrážejí tóny rozhořčeného nesouhlasu po invazi sovětských vojsk k nám, nostalgie, osobitá baladičnost a vzdor, odhodlání za každou cenu hájit svobodu člověka a národa



pokud jde o mne, až umřu,
přisáhám, ani svalem
nepohnu v kamenné tváři,
já pro jistotu už nyní,
pohrdaje a mlčky,
se semknutými ústy,
se zaťatými zuby,

uraženě a vztekle
zachovávám též klid,
my básníci jsme s vámi,
vy buďte s námi zase,

věže jsou naše kopí,
krvácející srdce,
zraněné srdce náš štít,
hlavy jsou palcáty naše,
vztyčené hrdě je nesme,
oči jsou naše hrozba,
mlčení drásá nám nitro
a ticho na nás křičí,
že možná budeme sami,
nebudeme však ničí,
dokud nám zbude dech!

Otázky

- Posuďte dobovou aktuálnost básně vzniklé 21. srpna 1968. Vyjádřete základní myšlenky v souvislosti s šokujícími zážitky srpnových dní.
- Všimněte si formy básně, frekvence otazníků a pomlk, vysvětlete smysl opakované výzvy.

Jan Skácel

Smuténka (1965)

Smlouva

Nechci, aby mne obmýšlel kterýkoliv Bůh.
Mám odedávna svého,
pro vlastní potřebu, i k svému narovnání.
A pro pokoru, které je mi třeba.

Někdy se přihodí, že lidská duše smrdí
jak namoklá psí srst.
Za to se nerouhám. Chci jenom, aby bolest
opravdu bolela a slza byla slza.

Chvíle

Za žádnou pravdu na světě.
Ale jestli chceš,
za malý pětník ticha.

Je chvíle, která púlí krajinu.

Pokorný okamžik,
kdy někdo za nás dýchá.

Metličky (1968)

Smutky

Tři velké smutky jsou na tomto světě
Tři smutky veliké a nikdo neví
Jak se těm velkým smutkům vyhnout
Ten první smutek Nevím kde zemru
Ten druhý smutek Nevím kdy to bude
A poslední Nevím kde se na onom světě octnu
Tak jsem to slyšel v písni Nechme tak
Nechme jak zpívá píseň Dokažme
Vzít za úzkost jak za kliku a vejít

zapamatuj si

Maximální zhuštěnost a neokázalost lyrického výrazu a básnického sdělení, **nevšední životní moudrost, pokora, víra v nesporné hodnoty života:** lásku a věrnost, pravdu, domov, dětství; stavba básně: východisko a základní situace = konkrétní obraz či metafora ⇒ mravní pointa a životní pravda v závěru; převaha mnohovýznamových slov, zvl. substantiv a sloves, některá slova působí tajuplně (titul)



Otázky

- Co mají obě básně společného? Které lidské hodnoty a úsilí v nich dominují?
- Co může znamenat titulní slovo *smuténka*? Zamyslete se nad možnými významy.

zapamatuj si

Lyrická zastavení v atmosféře úzkosti, výpověď o sobě samém; častý **motiv ticha a lidského smutku**; výrazná krajinná obraznost a pokorný vztah k životu; projev skromnosti a lásky k lidem; v přírodě autor objevuje krásu i jistotu a bezpečí; hlavní výrazový prostředek je metafora; symbolická platnost některých motivů, pointa gnómičského charakteru



Modlitba

Studánku dej mi blízko u lesa
A nehlubokou Jenom na dlaň vody
A do ní žabku která vodu čistí

Na podzim povybírám napadané listí
V zimě se budu starat aby nezamrzla
A v srpnu zavedu tam lidi žíznlivé

A to je všechno Snad je v moci tvé
Udělat pro mne malý důlek vody
Ve kterém by se odrážela nebesa

Otázky

- V první ukázce vyložte logickou výstavbu básně o třech smutcích a úsilí překonat je.
- Jaká scenerie je typická pro Skácelovy verše? Jaké pocity převládají?
- Všimněte si v druhé ukázce, jak je rozvíjen základní obraz a zobrazena jedna situace a v závěru je vyústění do pointy z oblasti morálky. Srovnajte s básněmi M. Holuba.
- V téže ukázce sledujte prolínání přírodních metafor, reflexí a zcela konkrétních obrazů přírody.
- Jak lze vyložit vedle konkrétního významu motiv studánky i metaforicky?
- Doložte, kde má Skácelova poezie své kořeny. Kde se projevuje jeho skromnost a pokora? Jaké podoby má Skácelova pravda? K jakému mravnímu záměru směřuje?

Ivan Diviš

Žalmy (Londýn 1986, Praha 1991)

Žalm 16

Ustavičně schůzují srocuji se
z úst se jim sypou rozšrotované noviny
na pódiu je plátno
budou nám promítat film

Nelze všechny přistihnout budova je rozlehlá
rozlehlá je ozvěna němoty
Bližní potkávám náhodou co skvrny na bělobě

Tlačím balíky štosy novin
jako kdybych byl učeň
jako kdyby mně bylo sedmáct
když jsem vstupoval do trmácení

Pot se řine po páteři
musím rozrážet těžké dveře

Když mne potkají postaví se úslužně ke zdi
rozvlní ústa jak kobra před uškutnutím
nechají mne projít
Pak si uplnou

zapamatuj si



S deziluzí se básník obrací nejen k rodné zemi, ale k celému světu jako místu utrpení, bolesti, zla, devastace; volné využití starozákonních forem – nejen žalmy chvály, kajícího, ale i zlořečení; zachycují dramatický zápas s Boží lhostejností; **svědectví o šílenství světa, deformaci hodnot** a tradic + jímavá zpověď o vykořeněnosti exulanta a tragice lidské existence ⇒ odcizenost, úzkost, smrt, beznaděj, marnost tvorby = existenciální motivy samoty, cizoty, hnusu; polemické kladení nezodpověditelných otázek; jazyk – expresivní výrazy, drsné metafory, kontrasty, střetávání řady stylových rovin

Když je po šichtě přijdu domů
najdu byt prázdný

v rozích vyráží salmiak
Zapnu rybí oko debiloskopu
gestikuluje v něm intelektální pošuk

Tak pomalu uplývá můj život
tak se dovlnuje k svému konci
život který jsem chtěl naplnit službou
život v kterém jsem všechno minul
život který mne minul

Otázky

- Co je charakteristické pro básnickou exilovou tvorbu?
- Porovnejte jeho výpověď se Zahradníčkem (skladba Znamení moci) – zvláště v otázce možnosti záchrany světa.
- Doložte mísení různých stylových prvků. Čím je dána působivost Divišova jazyka?

Ivan Wernisch

Zimohrádek (1965)

Zima

Stále jsem hovořil o zimohrádku, až jsi řekla: tak mě tam zaved.

A tu jsem se počal vymlouvat: možná, že se zklameš,
je to uprostřed polí a v lese jsou divoké kočky,
na schodech jsou sochy, které si ovívají pohlaví lopuchou,
nebudou se ti líbit.

Přiznám se, řekl jsem, že jsem si něco vymyslel.

Ale tys uhodla, že jsem si vymyslel všechno, a řeklas:

už si taky myslím, že by se mi nelíbil,
nemám ráda divoké kočky a nikdo nás tam nečeká,
nemysli na to.

Otázky

- Doložte svébytnost autorova básnického světa. Hledejte vnitřně rozporné situace.
- Všimněte si zcela uvolněné prozaické dikce.

zapamatuj si

Sbírka uvedená mottem Jakuba Demla – vyzývá k důvěře ve slovo „*děti, zvonu a skřivana*“; básník překračuje hranice skutečného světa do snu nebo do fiktivního vlastního básnického světa a prostoru utvářeného vlastní vnitřní zákonitostí; titulní obraz zimohrádku vysvětluje jako „snovou vidinu“, vysněnou magickou krajinu, s níž se ztotožňuje, je prostorem vnitřní svobody, za jehož zdmi se skrývá před agresivním okolím; rafinované využití záměrně naivistického obrazu reality a mystifikace u vědomí rozporu mezi skutečností a snem; inspirace poetikou pohádky, často s přízračnou krajinou, s nadpřirozenými živly a pohádkovými postavami, zvířaty a věcmi; nezdídká dialogický charakter básnického textu



Loutky (1970)

zapamatuj si

Opět **fantaskní pohádkový svět**, ale definitivní obrat od lyriky ke grotesce a krutě existenciální hře; inspirace i barokní tradicí; absurdnost a komičnost, černý humor; biblické a náboženské motivy sousedí s parafrází lidové poezie; veršová hra – loutkovitost, za níž se skrývá i úzkost, těžkomyslnost, chaos moderního světa odcizeného člověku; klíčový motiv loutky s překvapivě mnohotvárnými podobami – od dřevěných poutových pimprlat přes rafinovaně ztvárněné lidské postavy až k děsivým představitelům zla; tvůrčí experiment – nezřetelná hranice mezi poezií a prózou, verš většinou uvolněný, vychází z mluvené řeči, monologů a dialogů; za spontánností toku řeči je i hořká ironie; formální pestrost: pevně vázané strofické formy (čtyřverší a dvojverší) i báseň v próze, zápisy snů či jejich parafráze, parodisticky pojaté pohádky, existenciální grotesky, ohlas lidových písní, biblická témata, básnické apokryfy, vliv ruských lidových motivů aj.



Viselci

Našimi hlavami vítr
co chvíli zakývá
ano ano ano

a pobídne nás
až se rozhoupeme
rukama rozhazujícíe
jako při chvatné chůzi
nebo vzrušeném hovoru

tak tady ožíváme
a přikyvujeme všemu
již od skonání světa
ano ano ano

Otázky

- Jakou atmosféru a pocity autor vyvolává?
- Jak je stylizována výpověď v 1. ukázce? Všimněte si groteskního a absurdního opakování stejných životních situací, nemožnosti komunikace.
- Hledejte v ukázce absurdní situaci. Doložte básníkův obrat k realitě, k neutěšené skutečnosti. Co podrobuje kritice?
- Posuďte verš a jazyk výpovědi.

Včerejší den (1989)

zapamatuj si



Výbor z tvorby zahrnuje texty z let 1957–1987, tedy i básně z předchozích výborů exilových – **Žil, nebyl** (1988) a **Zasuté zahrady** (1984) a z dřívějších sbírek; 9 oddílů knihy; **tragikomická a hořce ironická existenciální poezie** s tóny únavy; rezignace a vzdorovitě gesto; dadaistické absurdní příběhy, pohádky s rysy grotesky nebo civilní poezie, jakoby otažité záznamy ⇒ vyjádření úzkosti, neútnutného a šedivého prostoru, v němž se nic neděje, jen naše životy mizí v nenávratnu; svět viděn přímo: jak předstírá hodnoty, kde vůbec nejsou, deformace, plochost, narůstání úzkosti a beznaděje, odpor k oficialitě s uhlazenou tváří, skrývajících sobectví, bezohlednost, prospěchářství; ironie nabývá až mrazivého chladu = drastické životní zkušenosti z doby husákovské normalizace; pestrost jazyka – od archaizovaných výrazů, neologismů až po vulgarismy; efektní název – poezie skutečně nezná budoucnost, a i její přítomnost je už minulostí; některé texty zhudebnil a hrál se svou skupinou Extempore Mikoláš Chadima

Bufetáci

(Pavlovi Turnovskému)

Tyhlety držky
to sou jen vršky
vod zimníků.

a ty tu sou
protože pode dveřma
táhne. Tyhlety zimníky

nacpaný jako slamníky. Protože
je únor. Sou to jen
vycpaniny. Na hajzlu šumí les.

Šel pro krev (Prasinec 1982) – písňový text pro Plastic People of the Universe

Chvilí přihlížel
jak se bourá vůl
sám zkusil palicí
rozbít oko
potom ho polili
při splachování dvora
nasral se a šel

Ta jeho
čekala se seslí
v průjezdu za vraty
popadla plechovku
blbče
kde ses coural
chlemtala krev
ani nevylovila
mouchy

Otřela pysky
rukávem županu
a umírněně dodala
tak miláčku
to bylo naposled
to si pamatuj

Otázky

- Doložte v těchto ukázkách (z původně samizdatového souboru Jako kdyby byl, 1985) obraz nepřírozeného, odlidštěného světa, který je deformovaný až k úzkosti a beznaději.
- Posuďte jazykovou stránku básní.

Václav Hrabě

Blues pro bláznivou holku (1990)



zapamatuj si

Definitivní podoba původní sbírky **Stop-time** (1969), pak doplněného vydání **Blues v modré a bílé** (1977); česká obdoba **beatnické poezie**; plebejský pohled zdola, obraz životního stylu mládeže 60. let; provokativní ironizování jistot a norem starší generace, okázalý nonkonformismus, střet dvou životních postojů a světů: měšťáctví × svobodomyšlnost a revolta mladých; odsouzení snobismu, pokrytectví, konzumního způsobu života, stereotypu; nedůvěra ke všemu oficiálnímu, tradičnímu, odpor proti manipulaci kulturní i politické, touha po svobodě, volnosti a plném životě; inspirační zdroje: osobní zážitky, hudba – v rovině tematické (motivy), kompoziční výstavby, v orientaci na hudební žánrové formy, na styl jazzové improvizace; zosobnění a poetizace nejprostších věcí a jevů, častý obraz Prahy, téma erotické touhy a romantické lásky, naplno prožívané, bez falše a vypočítavosti; stylizace autora do role outsidera, rebela, člověka vědomě stojícího na okraji spořádané společnosti; upřímná, riskantní otevřená výpověď citů a pocitů; autentičnost prožívání skutečnosti podložena bluesovou dikcí volného verše

Variace na renesanční téma (zhudebnil V. Mišík)

Láska je jako večernice
plující černou oblohou
Zavřete dveře na petlice!
Zhasněte v domě všechny svíce
a opevněte svoje těla
vy
kterým srdce zkameněla

Láska je krásná loď
která ztratila kapitána
námořníkům se třesou ruce
a bojí se co bude zrána

Láska je bolest z probuzení
a horké ruce hvězd
které ti sypou oknem do vězení
květiny ze svatebních cest

Láska je jako večernice
plující černou oblohou
Náš život
hoří jako svíce
a mrtví
milovat nemohou

Citová výchova

Poprvé si všimne té dívky a prostojí
celý večer v dešti na nábřeží

Nastydneš!

Při rýsování škrábe první verše

Tyhle blbinky tě žítit nebudou!

Objeví podobnost holubích křídel a dívčích
rukou a bezzubý bastard
pedagogiky zašlislá zasvěceně:

*„A jestlipak jste si něco přečetl o pohlavních
nemocech?“*

Líbá jí kolena a slunce do krve odřené
celodenním vandrováním oddychuje
ve vyschlé trávě blízko jejích rtů
to všudypřítomná moudrost
farizejsky zalká
ve falešných terciích
zpocených duet
orazítkovaného a předem ohlášeného
takymilování:
„FUJ!“

Tak
den za dnem
stále stejná
svrchovaná slina
moudrosti neomylné

padá
 na sny které není možno zpeněžit nebo zaznamenat
 do kádového materiálu
 na verše posedlých geniálních vandráků
 na holubí křídla a odřené slunce v srpnové trávě
 na smutek Ray Charlese poslouchaný poprvé
 padá
 slinivá moudrost
 utišující prostředek
 proti všem nebezpečným záchvatům
 citu odvahy a opravdovosti
 padá

svrchovaná moudrost
 prevence proti fantazii

*Smysl vašeho života „mladí přítel“
 (jak potvrdí spěšně i klasikové)
 je jasný
 jako facka PARDON! ZPĚT!
 jako den:
 ŠPEKBUŘT! KOVRKOT! KVARTÝR
 A PENZE
 Ostatně
 „život vás naučí Hošánci!“*

Otázky

- Kde a jak autor zobrazuje romantickou lásku, vyjadřuje touhu žít naplno; všimněte si bohaté obraznosti.
- Co kontrastně vyjadřuje báseň Citová výchova? Doložte romantický a citlivý postoj mládí k životu a naopak opatrnické a přízemní rady dospělých a jejich varování. Kde je vidět autorův nepřátelský a ironizující postoj k radám dospělých? Vyhledejte odmítavou stylizaci „moudrých rad“, pejorativní a ironické výrazy.

Milan Kundera Monology (1957)



zapamatuj si

Pokus o mnohostranné zobrazení života, jeho složitosti – v době, kdy v duchu vládní ideologie měli všichni myslet a jednat stejně; **nový typ milostné poezie** se sondami do lidské, zvl. ženské psychiky (vědomí složitosti a rozpornosti lidského nitra) – upřímnost a otevřenost lyrického mluvčího, právo na individuální, osobitý projev; důrazem na intimní prožitky rozbíjeno schematické pojetí podřízenosti osobních problémů postojům veřejným; tématem je erotika, láska ne již dvou mladých budovatelů socialismu, jak se dosud žádalo, ale moderních lidí, plných vnitřních rozporů a krizí, hledajících životní hodnoty; komunistickou literární kritikou vytýkána deziluze a nehumánnost (např. v básni Odcházím opouští žena vlivného funkcionáře)

* * *

Být básníkem to znamená
 jít až na konec

Pak teprv sečítat
 Dřív ne Dřív ne

Že se jak dítě budeš potácet
 věčně jen v malé násobilce

Na konec pochyb
 na konec doufání
 na konec vášně
 na konec zoufání

Nebo se může stát
 že součet života
 vyjde ti směšně nízký

Být básníkem to znamená
 jít vždy až na konec

Vezmi mne s sebou

Vezmi mne s sebou, ať půjdeš kamkoli!
Ať půjdeš do dalek, či před dům do polí.

Já ti nebudu překážet. Ne, to bych nechtěla.
Já se ti umenším! Chceš? Budu bez těla.

Budu jen děvčátko, jen pejsek, budu malá,
budu jen kolem tvého krku přehozená šála...

Ať půjdeš do dalek, kde bolest nebolí,
ať půjdeš do své těžké denní práce,

vezmi mne s sebou! Stanu se čímkoli!
Stanu se třeba drobkou v tvé kapse.

Otázky

- Vyjádřete charakteristické znaky Kunderovy poezie. Jak se v ní projevuje úsilí o upřímnost a otevřenost výpovědi?
- Doložte, že podle autora báseň vyjadřuje protiklad každé polovičatosti, nerozhodnosti a kompromisu, že všechny pochyby, naděje jsou absolutní, že dává do básně kus svého já.

Jiří Žáček

Anonymní múza (1976)

zapamatuj si

Básnická sbírka zachycuje osobní prožitek, radosti i strasti denního života = výpověď o všedních sceneriích a běžných problémech obyčejného člověka a jeho života v kompromisech; kontrast: stereotypy degradující člověka × dravost touhy po plné realizaci; působivá autostylizace, schopnost syntetizovat protiklady; zcivlnění lyriky – jednoduchý záznam pocitů a smyslových vjemů, snaha po bezelstnosti, upřímnost ⇨ úsilí navázat důvěrný kontakt s čtenáři; název sbírky už prozrazuje programovost, výpověď o poezii a tvůrčí činnosti: poetika zpochybňující vypjatý umělecký postoj, polemika s literárností; básník jakoby posedlý poezií ji personifikuje, alegorizuje (průvodkyně všedním dnem, náhodná přítelkyně, milénka ze sídliště, holka z ulice); mírně satirický, úsměvný nadhled, záliba v paradoxech, humoru, sebeironii; přirozený cit pro melodii verše, častá forma popěvku, vazba k jednoduché písni (rýmovaná čtyřverší)



Dívka ve studovně

Založila si knihu
stínem ukazováčku,
usmívá se, dítě náhody –
o čem sní?

Kolem dokola knihy, knihy bez konce,
bitevní pole slov,
smetiště myšlenek.
Je v nich všechno, ale není čas
všecky je číst.

Jsi sama proti přesile.
Čteš si dál se sklopenými víčky.

Co ví kdo o tobě?
O srdci tikajícím SOS,
o zámotku tajemného probouzejícího se
těla
a jeho něžném chtíči,
divoké touze beze jména?
Vždyť o nich nevíš ani ty sama.

Odejdi odtud, nežli bude pozdě.
Tady čas bují jako plíseň,
čas bez barvy,
bez chuti,
bez zápachu.

Mrtví, ti mají vždycky pravdu.
Ale co s nimi, když jsi živá?

Vstaň, prchni odtud, zachraň se

pro někoho, kdo tě hledá,
nevěda o tobě ...

Ale ty sedíš, usmíváš se,
čteš si dál mezi řádky,
malíček v puse –

a času je tak málo.

Aprílová škola (1978), Kdo si se mnou bude hrát? (1981)

Aprílová škola

Navštívíme dneska spolu
aprílovou školu,
kde žáci – s poškoťáky v čele –
zkoušejí pana učitele.

Když domů pětku přinese si,
syn vykráká ho za pačesy
(jestliže ovšem nemá pleš) ...

Všechno je pravda žádná lež!

Řikanka pro berušku

Beruško,
půjč mi jednu tečku!
Třeba tu,
co máš na zadečku.

Musím ji napsat
za větou,
ať se mi slova
nepletou.

4. POVÁLEČNÝ SURREALISMUS

(tzv. 2. surrealistická generace)

tvorba šířená po únorovém převratu 1948 samizdatovou formou; návaznost na předválečnou avantgardní poetiku; tvorba členů skupiny Ra a skupiny spořilovských surrealistů

Zbyněk Havlíček

Kabinet dra Caligariho

(samizdat 1951, soudobé vydání díla až 1994 – Otevřít po mé smrti)

Otázky

- Dokažte, na jakém kontrastu je báseň budována.
- Všimněte si prolínání vnitřního monologu a dialogických vstupů autora.
- Uveďte doklady hovorovosti.

zapamatuj si

Poezie pro děti – programová slovní hravost, ironický nadhled, blízkost dětskému vnímání světa a lidí; nápady a vtip autor vtěluje do lyrické glosy a pointy; improvizace lehkost, pravidelný verš, sloka, rým; útvary popěvku, básnického aforismu, lyrické miniatury

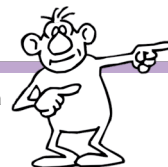


Otázky

- Doložte autorovo úsilí přiblížit se dětskému světu, vést dítě k činné účasti na životě, samostatnému pohledu na svět, překonávání bázně.
- Dokažte lehkost, humor, vtipnou hříčku.
- Srovnejte Žáčkovu a Hrubínovu poezii pro děti. (viz Čítanka III.).

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 2. pol. 20. stol., poezie



zapamatuj si

Surrealistická imaginace, sen a touha, odpor k omezování lidské svobody, nesmiřitelný boj proti konvencím, **sarkastická kritika a karikatura stalinismu**, politického systému, teroru ničícího člověka; cynismus, častý humor, výsměch; řetězce metafor, střetání abstraktního s konkrétním, vysokého s nízkým, něžného s drsně vulgárním



* * *

Slyšel jsem
Železné piliny kroků
Jejichž bezcílný řád
Je uváděn ve zmatek hlavící magnetu nepřesného
jak buldog

Slyšel jsem šelest
Jako když se slétají stěhovací vozy
Radostné obušky diktatury
Nad hlavami osobností tajícími jako barevný vosk

Viděl jsem
Inteligenci
Bezmezně zkorumpovanou
Pomáhající vytvářet vědu plechovým držkám
Poklopce mrtvých zaplácnuté národními pohřby
Mrtvoly živých galvanizované u příležitosti
Velkých Výročí

Dehtující silnice svými mozky
Pro parní válce s křečovými žilami
A beztvarym nákladem těch kteří se vezou

Slyšel jsem ptáky svítání
Na hrdle monstrprocesů
Jako poslední krůpě

Viděl jsem iluminovaný pot v podpaždí dělníka
Narychlo vyzdobeném na střílny pro tajemníky
Viděl jsem jak z těla proletariátu jsou rvány bifteky
Pocukrované jsou mu pak předkládány v závodních
kuchyních
Kde na plakátech se ukazuje socialismus jako
cudná kurva

A zatím proletariát zbytněl do pracujících
A zatím pracující zhubli do proletariátu
A to všechno se posralo jako jeden lid

Také já
Jsem pil
Zítřek
Jako věčně ohřívanou polévku
Na níž plují
Legends a mýty
Jako mastná oka

Také já
Jsem žral
Lacinou masovou konzervu Ruska

Otázky

- Doložte z textu, že autor měl schopnost nahlédnout na svět jinak než jeho současníci, zvl. z oblasti oficiální tvorby.
- Vyhledejte rezignující odmítnutí absurdního světa a provokativní gesto.
- Hledejte rysy surrealismu, znaky autorovy metaforiky. Všimněte si kompozičního prvku – střídání sloves vyjadřujících smyslové vjemy, v závěru zvláště paradoxů a sebeironie. Charakterizujte různorodost lexika.

5. EXPERIMENTÁLNÍ (KONKRÉTNÍ) POEZIE

60. léta – období motivované nedůvěrou k zprofanované řeči, která byla nástrojem politické lži, a reakce na oslabování komunikačních možností řeči; redukce básnického slova na pouhý zvuk nebo grafický tvar ⇨ kombinacemi vznikl nový estetický účinek = sblížování poezie s hudbou a výtvarným uměním (zvláštním uspořádáním nejjednodušších elementů jazyka – slov, písmen)

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 2. pol. 20. stol., poezie



Josef Hiršal, Bohumila Grögerová

JOB-BOJ (1968)

Gramatické texty

sobectví

JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ

hádky

já:ty	já:ty	já:ty	já:ty	já!
já:ty	já:ty	já:ty	já?	tyty!
já?	ty!	já?	ty!	já?
já!	já!	já!	ty?	já!
ty	ty!	ty	ty!	ty!
já!	já!	já!	ty?	já?
já?	ty?	ty	ty!	já!
já:ty	já:ty	já:ty	já:ty	já!
já?!	já?!!!	ty!	ty!	tytyty!
já?				tytytytytyty!!!!!!

Václav Havel

Protokoly (1966, oddíl **Antikódy**, rozšířené vydání 1993)

život	život	život		
život	život	život		
život	život	život		
život	život	život	život	život
život	život	život	život	život
život	život	život	život	život
život	život	život		
život	život	život		
život	život	život		
život	život	život		

zapamatuj si

Společná sbírka **uměle konstruovaných textů**; jazyk není prostředkem vyjádření, ale materiálem a vlastním tématem tvorby ⇒ hra s jazykem, využití groteskně hravých nebo variačních a kombinačních možností



láska

on
ona
on
ona
on a ona
on a ona
onaona
onaona onaona
onaona onaona
onaonaonaonaonaonaon
aonaonaonaonaonaonaon
onaonaonaonaonaonaonaon
onaonaonaonaonaonaonaon
aonaonaonaonaonaonaonaon
aonaonaonaonaonaonaonaon
ONO

zapamatuj si

Kniha: „**typogramů**“; místo vyjádření pomocí fantazie a metafor spojuje slova ve skupiny do zvláštního optického celku, který tlumočí autorův záměr; výtvarný princip: základní myšlenka se nevysvětluje, ale naznačí graficky, nebo je už obsažena v názvu básně



Bariéra

slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova

	já		slova	ty	
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty
já	já		slova	ty	ty

Otázky

- Vyjádřete, kterým prostředkům dávají autoři experimentální poezie přednost.
- Vysvětlete podstatu a smysl Havlových typogramů, v druhém z nich také souvislost textu s názvem.
- Vyhledejte zpětně ukázky takové poezie, která má také rysy experimentu, ač se označuje jinými názvy. Kdo tedy patří k předchůdcům experimentální poezie (v naší i světové literatuře)?

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 2. pol. 20. stol., poezie



6. POVÁLEČNÝ ČESKÝ UNDERGROUND

hnutí nekonvenčních a společensky nepohodlných tvůrců,

krajní nonkonformismus, obžaloba a výsměch brutální totalitní moci, odpor k lži, přizpůsobivosti, omezování svobody, odklon od jakékoli oficiální konvenční kultury; první projevy už koncem 50. let, vyvrcholení v období tzv. normalizace, sblížení s hudbou (rocková skupina Plastic People of the Universe, DG 307 aj. – texty písní); program **totalního realismu** a tzv. **trapné poezie**; většina textů vycházela v samizdatu

Egon Bondy

Totální realismus (samizdat 1950, knižně Básnické dílo II, 1992)

* * *

Četl jsem právě zprávu o procesu s velezrádci

když jsi přišla

Po chvíli jsi se svlékla

a když jsem si k tobě lehl

byla jsi jako vždy příjemná

zapamatuj si

Maximální **depoetizace poezie**, potlačení metaforičnosti; poetika: parodický říkankový charakter textů, parafráze, citace dobových hesel, frází; humor, popření funkčnosti surrealistické imaginace, naopak prostý záznam skutečnosti



Když jsi odešla
dočetl jsem zprávu o jejich popravě
* * *
Vězni vstávají v šest hodin
pak stelou a střídají se na kbelíku v rohu místnosti

V půl sedmé je snídáně
a o státních svátcích bílá káva
* * *
Sedím ve své cele
a pozoruji plakát
přípevněný na protější zdi
na němž je napsáno
Sbor vězeňské stráže
úderná pěst dělnické třídy
nebo se dívám z okna
za nímž je věž
a obloha někdy podivuhodně
modrá

* * *
Důstojníci a jejich ženy
chodí pěkně oblečeni
po Praze
a já se dívám na ně
z kavárny
Trestanci a jejich ženy
chodí špatně oblečeni
dívál jsem se na ně
v kriminále
mám tak rád
důstojníky a jejich ženy
* * *
Také milenci chodí po Praze
rozvíklaní jako má tužka
Proto jsou v práci liknává
Neměl bych tedy mít rád milence

Ivan Martin Jirous, zvaný Magor

Magorovy labutí písně (samizdat 1985, Mnichov 1986, Praha 1990)

zapamatuj si

Přes 180 drobných básní napsaných ve vězení; sbírka koncipovaná jako časová posloupnost **vězeňských záznamů**; tematická různorodost: realie z vězení a pocity z drastické každodennosti, imaginární rozhovor s Bohem (vliv českého literárního baroka), prosby k světcům a zemským patronům, vzpomínky na přátele (zvl. z prostředí undergroundu a disentu), výpady proti politickému režimu a marasmu současného světa a naší společnosti, fiktivní promluvy k blízkým (ženě Julianě a dětem) ⇒ útěšná potřeba poezie v prostředí mezi zločinci a bachaři; odlišnost od předcházející tvorby – básně s pevným metrem a pravými rýmy a naopak – významová práce s příležitostnými primitivismy a makaronismy; střídání žánrů – lyrické básně s ironickými glosami, religiozní mariánské modlitby a žalmy s epigramy a pamflety, epištoly, rýmovánky, citace, reminiscence, vzpomínky; autentičnost, celkový pocit nechuti, odmítnutí, šokující narážky se střídají s křesťanskou pokorou; provokující vulgarita, příznačná pro undergroundovou literaturu, černý humor; návaznost nejen na první vlnu undergroundu, ale i na českou katolickou tradici – na Zahradníčkovu a Reynkovu poetickou religiozitu, expresivitu a mravní zaujetí, ale více ironie a sarkasmu



Pořád Pane Bože věřím
že mě nevydáš té sběři
tak v pevné trvám naději
Přesto když katr zařinčí
leknou se že jak Vavřinci
svatému rošt mi chystají

* * *
Skrz mříže slyším přes tu dálku
na nebi vyťtí vlkodlaků
Ze slunce vyskakují štíří
začal rok osmdesát čtyři

* * *
V krátké chvíli usínání
než spánek padnul na víčka
vzpomněl jsem na Jana Zahradníčka
co musel milá snést

Proti němu je naše bolest
jen malá malička
A tak když krátce po klepání
ustýláš postel holčičkám
poznáš že jejich modlitbička
k Bohu se musí vznést
za bolest Jana Zahradníčka
který se nedočkal

* * *

Modlím se k zemským patronům
dábel ať opustí náš dům
Svatý Václave s bábou Ludmilou
spas svou ubohou zemi spanilou

* * *

Vráta teď okukuje Prátr.
Bratr Karásek ve Švýcarsku
dokazuje svou k Bohu lásku.
V Provensálsku se Charlie toulá.
Jenom já že bych byl ten moula?
Lao-Tsi kdysi řekl k tomu:
Mudrc nemusí vyjít z domu.
Moudřejší snad už nikdo není:
dům zaměnil jsem za vězení.

* * *

Nad dvěma slunci
třetí vzešlo
bez tebe by to Bondy nešlo

Bez tebe byl bych bez poetiky
seděl jak vůl
a lepil pytlíky

* * *

Jdou volit cestou z kostela
na mši jdou přímo z voleb
nač tedy potom Sion stál
a k čemu hora Oreb?

Ach svatý Jene Husi
Jak se mi křesťanstvo hnusí!

Otázky

- Doložte na ukázkách, že Jirousovy verše mají otevřeně křesťanské vyznění, sebeironický, někdy až zoufalý, ale pokorný ráz. Co přispívá k drastičnosti líčení podmínek ve vězení? Kde vyjadřuje kritiku režimu, přetvářky? Které verše směřují k rodině, které k přátelům, zvl. k Bondymu?
- Uvedte základní rysy Jirousovy poetiky.
- Co mají společného čeští undergroundoví básníci a američtí beatníci?

vysvětlivka

Vráta – Vratislav Brabenec, básník, hudebník, člen rockové skupiny Plastic People of the Universe;
Karásek – Svatopluk K., básník, zpěvák, evangelický farář; *U dvou slunců* = restaurace v Nerudově ulici, kde se scházeli undergroundoví básníci



Jáchym Topol

Miluju tě k zbláznění (samizdat 1988, Praha 1991)

zapamatuj si

Souborné vydání básnické tvorby představitele moderní (třetí) vlny **undergroundové poezie** a textaře skupiny Psí vojáci; totálně realistický záznam banálního, šedivého a bezútěšného života normalizační doby, rozpolcenost lidského nitra, sklíčenost prožitky a pocity, hledání pevného řádu hodnot; dvě podoby stylizace mluvího básní: lhostejný, znuděný divák nezúčastněně pozorující sled mikropříběhů z každodenního života, nebo razantní až démonický chrlíč siláckých gest a gejzíru slov odsuzujících režim; skepse, deziluze, osamělost, vyřazenost, zhnusení; jazyk hovorový a obecná čeština s příměsí vulgarismů; rušení ustálené syntaktické vazby = reakce na chaotický svět; kumulace fragmentů scén a situací, postavy modelovány prostřednictvím útržkovitých charakteristik



mý psaní bude nehezky (Náhodnejch 23)

zatimco mýho bratra zavřeli
potloukám se po hospodách
žvaním spím s holkama
a myslím si že píšu

zatimco se předák kmene sebevraždí
dřinou tý svý hlavy
nechodím nikam jen blbnu
s variací na 60tej verš o ničem

zatimco se moje drahá modlí v blázinci
rvu se na nádraží zkouším balit kurvy
flákám se hulím startky sedím v kině
piju pivo a úplně tuhej dopisuju
pekelnou prózu

zatimco se mý přátelé ženěj
vodmodlívaj potraty a vomdlívaj
v šílenství a emigrujou

a zakládaj existence
lítám jak běs z jednoho průšvihů
do druhýho a zpět
do průšvihů prvního

zatimco sem zavřenej zesebevražděnej
zešilenej vožralej a mrtvej
vodpotratovanej a těhotnej a šťastnej
ta kniha bobtná a šklebí se
a straší mě a honí z kouta pokoje
do středu pokoje

křížovatka Anděl
se bude menovat Moskevská
a bude nehezka

mý psaní bude nehezky
sem ryba kus tlamy v lesku nebe
vody kus na háku

Otázky

- Doložte verši totálně realistické záznamy skutečnosti a autorovy pocity.
- Vyjádřete základní rysy Topolovy poetiky, jeho programovou antiliterárnost. Dokumentem čeho jsou Topolovy verše? Dokažte, že nejsou jen mechanickou negací dobové skutečnosti, ale že autor vytváří až apokalyptickou vizi světa.

J. H. Krchovský (vl. jm. Jiří Hásek) Noci, po nichž nepřichází ráno (1991)

MÁ BESTIÁLNÍ NĚHO
chtěl jsem se zavřít
s tebou do domu srdce mého
kde se sny o snech
ve spánku zdají...
zavřít se do něj
než strhnout ho dají...
do prázdných oken
jsem příliš zamilován
obešnán drátem
a skrz naskrz podminován...

UNAVEN K SMRTI NUDNOU ROLÍ
sám sebe hrát, – že jsem ... Chci spát
předstírám spánek, tvář mne bolí
vším, čím jsem byl, jsem nebyl rád

zapamatuj si

Výbor z tvorby, která vycházela v samizdatu;
neodekadentní postoj, nebývalý sarkasmus
a gellnerovský cynismus + ironický humor
a sebeironie, výraz hnusu, pohrdání, hněvu
a odmítání; próza zoufalého vydědence, povinná
skepse, ztráta ideálů; střetání hluboké filozofie
s banalitou, upřímnosti s pózou; pocit zbytečnosti
a nesmyslnosti literární tvorby; metoda **zvnitřňování**
básnického já, hra s parafrázemi, přitažlivost
tabuizovaných slov, pohrdání vším, neklid



Jak se mi zdá, nic se mi nezdá
už nemám o čem dát si zdát
na nebi bledne moje hvězda
vším, čím jsem nebyl, byl jsem rád

Otázky

- Doložte dekadentní postoj básníka. V které ukázce najdete parafrázi? Vyhledejte ironickou hru, cynismus, zoufalství.
- Posuďte v první ukázce stále větší zvnitřňování básnického já, a to v několika krocích. Posuďte spojitost vnitřního zraku s katastrofismem jako rys dekadence.
- Všimněte si, že autor postupně opouští volný verš a směřuje k strofické pravidelnosti podtržené funkčním rytmem a nápaditým rýmem.
- Srovnajte na základních ukázkách poezii Jirouse, Topola a Krchovského. Proč byli pro normalizační období nepřijatelní?
- Zamyslete se nad tím, zda jsou texty undergroundových básníků aktuální i dnes, nebo se postupně stanou jen dokumenty doby.

7. PÍŠŇOVÉ TEXTY

pišeň jako zpěv o době, její citové atmosféře, každodenních jevech; otevřenost, zaujetí i odvaha, úsilí o souznění a kontakt s publikem, směřování spíš k radostnému pólu života; v době posrpnové a zvláště od 80. let narůstá odbojný a politický tón v tvorbě folkových a rockových písničkářů (tzv. protestson-gy) – vyjadřují to, co lidé skutečně cítili

odkaz

Viz Literatura v kostce, kap. Česká literatura 2. pol. 20. stol., poezie



Jiří Suchý

Klokočí (1964)

Pramínek vlasů

Až měsíc rozlije světlo své po kraji
A hvězdy řeknou že čas je jít spát
Pramínek vlasů jí ustříhnu potají
Komu? – No přece té kterou mám rád

Pramínek vlasů jí ustříhnu potají
Já blázen pod polštář chci si ho dát
Ačkoliv sny se mi zásadně nezdaří
Věřím že dnes v noci budou se zdát

O sny mě připraví teprve svítání
Zpěv ptáků v oblacích
A modré nebe
Od vlasů jichž jsem se dotýkal ve spaní
Nový den nůžkama
Odstříhne tebe

zapamatuj si

Písničky z let 1954–1963; témata obyčejných věcí všedního dne, lásky, životní pohody spojené s moderními rytmy ⇒ vliv poezie všedního dne i metody a prostředků poetismu; záměrná parodie; výrazné rytmy, poezie hravosti, nonsensu, úsměvu, nadsázky, ironie, prolínání banality s groteskou a černým humorem; písně byly součástí volně propojených mluvených a zpívaných scének, prolínání různých stylových rovin, zvláště hovorové češtiny, spojení humoru a poezie, netradiční rýmování, slovní hříčky



Na bílém polštáři do kroužku stočený
Zbude tu po tobě pramínek vlasů
Nebudu vstávat dál chci ležet zasněný
Je totiž neděle a mám dost času
Je totiž neděle a mám dost času

Tulipán (píseň z moderního kabaretu Jonáš a tingl-tangl – Semafor 1962)

Přišel mi k svátku	Pověsil jsem si	Proč nechal jsem tulipán pod	Že bitva hrozná
Gratulovat Olda	Bitvu do pokoje	obrazem	Životu nesvědčí
A přinesl mi	A tulipán jsem	Proč?	
Žlutej tulipán	Pod ni postavil	Proč jsem ho radši nepostavil	A proto tvrdím
A pěknou reprodukci	Jo umění a kytky	na zem	Že když kvůli pánům
Od Marolda	To je moje!	Proč?	Se lidi začnou
Je na ní vidět	Pak jsem to s Oldou	Když výstřel padne	Mezi sebou prát
Bitva u Lipan	Pěkně oslavil	Voják se kácí	Neprospívá to
		Tulipán vadne	Vůbec tulipánům
		Barva se ztrácí	A nezlobte se
		I kytka pozná	Já mám kytky rád!

Otázky

- Proč písně J. Suchého získaly tak široký ohlas, zvl. mezi mladou generací? Co je charakteristické pro jejich poetiku?
- Na tradici kterého divadla a čím Suchý osobitě navázal zvl. svými písňovými texty? S kterou poezií souvisejí svou metodou a prostředky?
- Vyhledejte slovní hříčky a překvapivé rýmové spoje. K čemu slouží?
- V básni Tulipán si všimněte, že humorný, komický začátek a nevinná situace přechází ve vážné sdělení a varování s hlubokým společenským dosahem. Proč a čím působí začátek komicky? Jak se mění nálada textu? Před čím autor varuje? Co vážného sděluje?
- Posudte formu básně. Na čem je zcela postavena? Doložte. Co symbolizuje květina? Charakterizujte jazyk textu.

Karel Kryl

Kniška Karla Kryla (Kolín n. R. 1972, Praha 1990)



zapamatuj si

72 básní a **písní** z let 1906–1971 s **protisovětskou a vlasteneckou tematikou**: o tragické situaci českého národa po srpnové okupaci 1968; atmosféra beznaděje, zoufalství, deprese a nesvobody, odpor proti vnuceným poměrům, zradě, znechucení z kopromismu s totalitní mocí, z politických manipulací a deformace; důraz na mravní memento, hrdý vzdor a občanská statečnost; zpočátku vliv písňové tvorby J. Suchého, malých hudebních scén i soudobé světové folkové vlny; sarkastický ráz textů, autentická, upřímná výpověď; zpívaná poezie s klasickou veršovanou technikou a tradiční poetikou, bohatý slovník a metaforika, využití aktualizujících symbolů a alegorie, snaha o formální dokonalost, virtuózní rým

Bratříčku, zavírej vrátka

Bratříčku nevzlykej	Se slzou na víčku	Buď se mnou bratříčku	Prší a venku se setmělo
to nejsou bubáci	hledíme na sebe	bojím se o tebe	Tato noc nebude krátká
Vždyť už jsi velikej		na cestách klikatých	Beránka vlku se zachtělo
To jsou jen vojáci		Bratříčku v polobotkách.	Bratříčku! Zavřel jsi vrátka
Přijeli v hranatých			
železných maringotkách			

Bratříčku nevzlykej
neplýtvěj slzami
Nadávky polykej
a šetři silami.
Nesmíš mi vyčítat

jestliže nedojdeme
Nauč se písničku
Není tak složitá
Opři se bratříčku
Cesta je rozbitá

Budeme klopýtat
Zpátky už nemůžeme

Prší a venku se setmělo
Tato noc nebude krátká
Beránka vlku se zachtělo
Bratříčku zavírej vrátka!
Zavírej vrátka!

Pasážová revolta

Nosíme z módy kopretiny
čímž okrádáme stáda
a vůl – kdys jméno obětiny
je titul kamaráda
Na obou nohách vietnamku
a jako komfort hlavu
Na klopě placku jak psí známku
Znak příslušnosti k davu

Pod zadkem stránku Dikobrazu
vzýváme Zlaté tele
Sedáme v koutcích u obrazů
Čekáme Spasitele
Cívíme lačně na měďáky
My – Gottwaldovi vnuci
A nadáváme na měšťáky
tvoříce – Revoluci

Už nejsme to co kdysi
Už známe ohnout záda
Umíme dělat kompromisy
a zradit kamaráda
A vděční dnešní Realitě
líbáme cizí ruce
A jednou zajdem na úbytě
z té smutné revoluce

I v naší generaci
už máme pamětníky
a vlastní emigraci
a vlastní mučedníky
A s hubou rozmlácenou
dnes zůstali jsme němí
Ne – nejsme na kolenou
Ryjeme drškou v zemi!

I naše generace
má svoje prominenty
Program je rezignace
a facky argumenty
Potlesk je k umlčení
a pískot na pochvalu
a místo přesvědčení
jen pití piva Z žalu

I naše generace
má svoje kajícíníky
a fízly z honorace
a skromné úředníky
a tvory bez svědomí
a plazy bez páteře
a život v bezvědomí
a lásku K nedůvěře

Otázky

- Doložte, že se Kryl angažoval do role glosátora domácích poměrů.
- Uveďte příklady aktualizovaných symbolů, alegorie a metaforiky.
- Kde nejzřetelněji vyjadřuje znechucení z přijatého kompromisu s normalizační mocí?
- Proti komu a čemu je zaměřen slavný protestsong Bratříčku, zavírej vrátka? Kde předvídá dlouhou dobu nesvobody? Jak je vyjádřena tragická atmosféra srpnových dnů, ponížení, pocit bezmocnosti proti násilí? Co staví do kontrastu?
- Který z básníků navazuje na poezii, vyjadřující touhu po svobodě člověka, po plném životě a odpor proti manipulacím?

Jaroslav Hutka

Texty z let 1967–1977 (samizdat 1978)

zapamatuj si

Reakce na tíživou normalizační situaci – **básně filozofující, analytické** (o svobodě, životě a smrti, o podstatě umění); **protestní písně** kritizují soudobou politiku a konzumní životní styl; časté téma – česká historie jako alegorický obraz doby současné; inspirační zdroj – moravská lidová píseň; v popředí jazyková a zvukomalebná hra, humor, poetika nonsensu; mnohé písně zlidověly; píseň Náměšť se stala neoficiální „hymnou“ listopadové revoluce 1989 (původně zamýšlena jako hymna pro připravovaný, ale zakázaný folkový festival v Náměšti na Hané 1973)



Náměšť (1973)

Krásný je vzduch
krásnější je moře
krásný je vzduch
krásnější je moře
co je nejkrásnější
co je nejkrásnější
usměvavé tváře

Pevný je stůl
pevnější je hora
pevný je stůl
pevnější je hora
co je nejpevnější
co je nejpevnější
ta člověčí víra

Pustá je poušť
i nebeské dálky
pustá je poušť
i nebeské dálky
co je nejpustější
co je nejpustější
žít život bez lásky

Mocná je zbraň
mocnější je právo
mocná je zbraň
mocnější je právo
co je nejmocnější
co je nejmocnější
pravdomluvné slovo

Velká je zem
šplouchá na ní voda
velká je zem
šplouchá na ní voda
co je však největší
co je však největší
ta lidská svoboda

Krásný je vzduch
krásnější je moře
krásný je vzduch
krásnější je moře
co je nejkrásnější
co je nejkrásnější
usměvavé tváře

Havlíčku, Havle (1977)

Mají Tě v ohrádce,
za mříž Tě vsadili,
andělé z Brixenu,
co vzývají násilí.
Pohádka pro děti,
loutkové divadlo,
tahají za nitky,
nevýjdou na světlo.

/: A podle litery
paragraf – šavle
teď dumej o právu
Havlíčku, Havle! :

Trochu's je popletl,
řídil ses zákonem,
co platí nad lidmi
a také nad pánem.
Pán se však urazil,
jaképak zákony –
on přece nejlip ví,
kdo má být poslušný.

/: A podle litery...:/

Co Tě to napadlo
foukat jim do kaše,
nejezdil's na koni,
cválal jsi na bleše.
Pan Bach má básníky
ve velké vážnosti,
jak rád je v erárních
komůrkách pohostil!

/: A podle litery...! /

Vždyť je to nerozum
zkusit se s mocným přit.
Mohl ses dobře mít,
šlo by to zařídit
a při Tvých schopnostech
pán by Tě zaměstnal,
stačilo pochopit –
stranou bys nezůstal.

/: A podle litery...:/

Potichu, bez hluku
přišli Tě navštívit,
korektně, zdvořile –
nemoh' jsi odepřít
Hostinské pokoje,
mistře, už čekají,
oblek si neberte,
lepší tam dávají.

/: A podle litery...:/

V Brixenu na rynku
holky si šeptají:
Zavřeli Havlíčka,
lidi ho nedají,
vždyť uměl hezky říct,
nač my jen mysleli,
že pěkný mužskej byl,
proto ho zavřeli.

/: A podle litery...:/

Otázky

- Která závažná témata Hutka vyslovuje vznešeně a stručně v první ukázce? Všimněte si, že vychází ze základního pojmu, který vzápětí popírá jiným pojmem. Jaký je rozdíl mezi výchozí a finální představou v každé strofě?
- Doložte základní formu gradace. Ke které ideji směřují závěry všech slok?
- V druhé ukázce si všimněte, že zdánlivě havlíčkovské téma dostalo dalekosáhlejší a aktuální význam. Doložte využití tématu jako alegorie současnosti. Uveďte příklady ironie, výsměchu totalitní době. Vzpomeňte si na epigram K. Havlíčka Borovského, kde se vyskytuje jeho jméno v nezdrobnělé podobě (viz Čítanka II.).

Z české prózy 2. poloviny 20. století

Jan Drda

Němá barikáda (1946)



zapamatuj si

Soubor 11 povídek uvozených citátem z Halasovy básně Zpěv úzkosti – první pokus o obraz doby okupace, heydrichiády, Květnového povstání v Praze a osvobození; portréty obyčejných lidí, kteří se v mezní situaci odhodlají k činu a stávají se hrdiny – bezprostředně a samozřejmě, v okamžiku, někdy i proti své vůli (např. latinář Málek, František Milec, řídící učitel Havlík aj.), stanou se svobodnými v nesvobodě (i za cenu vlastní smrti), nebo naopak podléhají a stávají se otroky události; postavy mají spíš úlohu typizační, trpí někdy i povrchností psychologické kresby, někdy je hrdinství účelově zideologizováno (jednoduchost, nekomplikovanost hrdiny); svět viděn zjednodušeně, černobíle (úkladní Němci × stateční Češi) ⇒ rysy dobového schematismu a moralismu; moderní povídkový útvar – zachycen vývoj postavy až k odhodlání k akci; výrazná faktografičnost a reportážní dokumentárnost, bezprostřední svědectví; děj zhuštěn do několika klíčových, silně dramatických a emocionálně působivých situací (dobová patetizace); využití mluveného jazyka, charakterizačních detailů, slov citově zabarvených, zvolání, otázek; věty krátké, strohé, často nedopovězené – vyvolávají vzrušení a napětí

Vyšší princip

V neohrabaných, špatně žehlených šatech venkovského střihu, obličej zdolíčkovatělý obrovskými jizvami po černých neštovicích, s aktovkou věčně zatěžklou klasiky, z nichž citovával dlouhé odstavce, opojen krásou textu a zapomínaje na svůj krákoravý hlas, byl pro své septimány figurkou krajně komickou. A třebaže pro svůj zevnějšek sváděl k přezdívkám tak mnohým a trefným, i na této škole jej pokřtili tak, jako na všech předešlých, jimiž za dvacet let své učitelské činnosti prošel.

„Vyšší princip“, říkali mu hned třetího dne, jakmile prožili pár čtvrthodinek jeho nadšených výkladů v hodinách latiny a řečtiny, a tento přídomek za krátký čas docela překryl jeho občanské jméno.

„Vyšší princip... ehm... mravnosti, jež si musíte osvojit, studenti, vám prostě nedovolí počínání tak směšně podlé, jako jest opisování od sousedů,“ pravil toho dne nad modrofialovými sešity latinských kompozic. Tak soustředěně promýšlel v posledních dnech jednotlivé věty úkolu, jímž chtěl v této septimě uzavřít celoroční práci, že ostatní svět, třeba pln strašných událostí, míjel bez povšimnutí jeho sluch i jeho ducha. Leč právě když zvedal kostnatý, inkoustem věčně potřísněný ukazovák, se starodávnou důstojností ohlašuje, že bude diktovat první větu, enuntiationem primam, ozvalo se nervózní zaklepání, a úzkou škvírou dveří chvatně přivíraných vešel ředitel ústavu.

* * *

„Havelka... Moučka... Ryšánek... pojďte se mnou,“ ozval se ředitelův hlas, vysílený rozrušením. Kolega Vyšší princip, jehož zdvižený prst, připravený k diktandu, ustrnul při tomto překvapení v nepřírozené poloze, se důrazně ohradil:

„Pane řediteli, chystáme se právě k latinské kompozici... a tu z vyššího principu... nepřítomnost právě těchto žáků...“

Tři septimáni zmateně vstali, chrastíce učením. Rozhlíželi se po kamarádech, jako by hledali znamení svého příštího osudu, a všem stejně tanula na mysli ostrá vzpomínka na včerejší pošetilou debatu na plovárně.

* * *

V této vteřině pohlédli septimáni Havelka, Moučka a Ryšánek, přistupující už ke dveřím, svému osudu naplno do tváře. Průhledem dveří bylo vidět, jak proti velkému světlému oknu chodby stojí tři muži v kožených šedozelených kabátech. Moučka se ohlédl do třídy, celou ji objal úpěnlivými očima, jako by nepřipraven prosil o náповěd na strašnou otázku. Na čele mu vyrazily zřetelné krupičky potu. Franta Havelka, jenž sedával v první lavici, se ještě jednou rozběhl k svému místu,

vydřeným, zrovna nepřítelným pohybem zašoupl víčko kalamáře, a zas se vrátil k Ryšánkovi, který už sahal na kliku. Bez ohlednutí. Bez rozloučení.

Když za nimi zaklaply dveře, všem zbývajícím septimánům přejel po zádech mrazivý dráp hrůzy. Neboť byl červen 1942.

Kolega Vyšší princip se vrátil do třídy za pět minut. Nohy se pod ním chvěly, že sotva došel ke katedře. Zhroutil se na židli, sevřel své obrovské vypouklé čelo kostnatými prsty, a dočista přejinačeným, dětsky naříkavým hlasem tiše bědoval:

„Neslychané... Neslychané!“

Pak se přece jenom vzmužil, a pohlédnuv do očí své třídy, zkamenělé zlou předtuchou, chraplavě koktal:

„Vaši... vaši... spolužáci... byli zatčeni... Jaké... absurdní... nedorozumění... moji... moji žáci...“

O sedmé večer pouliční rozhlas, jenž rozkřikoval jména těch, kdo byli toho dne zastřeleni pro schvalování atentátu, vyslovil hroznou jistotu: František Havelka, Karel Moučka, Vlastimil Ryšánek.

mlčky, neschopni pronést jediné slovo, sešli se profesori už po sedmé ranní ve sborovně. Červnové slunce padalo na desku konferenčního stolu. Rozptýlený prach zlátl v jeho proudech. Dvacet lidí, docela vykořeněných hrůzou, se v něm potácelo jak v nejstrašnější tmě. Příchod každého dalšího násobil jejich bezmocnost. Češtinář Kaltner, černovlasý chlapík chmurného vzezření, jenž psával vlastenecké rýmováčky k osmadvacátým říjnům, přecházel mezi okny, přerušuje svým tělem ten sluneční proud. Najednou popadl židli, zády obrácen k oknům, rukama sevřel její lenoch, hledaje oporu pro myšlenku, která při tom přecházení uzrála pod nízkým čelem, a napůl podoben preludu, nezřetelný pro zátopy ranního slunce, která ho oblévala a do níž nebylo možno pro oslnění pohlédět, začal hystericky křičet:

„To máte z té vaší masarykovštiny! Postřílejí nás všechny! Tak jako v Táboře!“

Ředitel ústavu slabě záupěl, přemáhaje srdeční záchvat. Ostatní byli tiší. I dech se v nich zastavil, jako by už bylo po ortelu. Jenom profesor dějepisu, kulatohubý tichošlápek, nabral odvalu k řeči. Vytáhl z aktovky čtvermo přeložený arch papíru, rozložil jej na stolní desku, a hlasem, jehož navyklou sladkost nemohl setřít ani strach, prohlásil:

„Páni kolegové, považuji za nezbytné, abychom neprodleně poslali projev upřímné loyality panu státnímu tajemníku a panu ministru Moravcovi. Dovolil jsem si jej nastylizovat...“

Do strašného ticha četl dvacet řádek, plných podlosti a devotnosti. Pak rozšrouboval plnicí pero, posunul papír před nejstaršího člena sboru a úslužným gestem ho vybídl k podpisu. Profesor náboženství, sedmdesátiletý stařec, jenž bůhví kolik roků přesluhoval, vzal papír do roztržených prstů a důkladně přeslabikoval text, odděluje slabiku od slabiky. Když byl hotov, upustil papír na stůl.

„Jsem starý muž. Na sklonku života už nebudu lhát...“

I bylo rozhodnuto, že náhradou za tento akt je třeba pronést k žákům postižené septimy projev, jenž odsoudí zvrhlost jejich kamarádů a jenž bude patřičně zaprotokolován v třídní knize.

„Ale kdo to má prokristapána udělat?“

Češtinář i dějepisec řekli jedněmi ústy:

„Samozřejmě profesor třídní!“

Oddechli si všichni, které to břímě minulo. Vyšší princip mlčky, soustředěně pozoroval klouby svých sepjatých rukou. Třídním septimy byl on.

* * *

Jako kdyby bylo prázdno za těmi dveřmi s číslicí VII.

Kde je to nepřestávající hučení včelího roje, jemuž byly ještě včera česnem? Kolega Vyšší princip otevírá dveře své třídy. Ale ti, kteří mu ze školních lavic vstávají vstříc, jsou docela jiní než včera. Jen po obrysech je matně rozlišuje, jen po navyklém zasedacím pořádku, který nosí v hlavě. Neboť té noci každý z nich přešel přes řeku Acheron, doprovázeje ty tři, jejichž místa jsou prázdná.

Posadili se jako stroje, když on dosedl za katedru. Ne třída. Už ne společenství. Každý z nich sám, oddělen vlastní skořápkou strachu. Či nenávisti?

„Žáci,“ řekl jim, ale hlas se mu zadrhl už na prvním slově. Nemohl ani vydechnout. Vstal, aby si uvolnil hrudník. V ubohém zmačkaném sáčku starého mládence, s kalhotami vyboulenými na kolenou, ošklivce zdobaný neštovicemi se postavil na samý kraj stupínku.

„Žáci“ vykotal po druhé, škrtě se v límečku, „profesorský sbor mne pověřil... abych... ehm... včerejší... smutnou událost... uvedl... na pravou míru... Z hlediska... vyššího principu mravního...“

V tu vteřinu se k němu zvedlo dvacet párů očí. Jako by ta stará, častým užíváním znevážená fráze najednou nabyla nové, strašné chuti a tvaru. Jako by byla nepřítelstvím, které pokládá mezi ně a sebe. Anebo... S největším úsilím popadl dech. A potom naráz, s chvatem tonoucího, jenž se bojí, že bude zahlcen a nedořekne, vykřikl na své žáky:

„Z hlediska vyššího principu mravního... vám mohu říci jenom jedno: vražda na tyranu není zločinem!“

Tou jedinou větou se zbavil všeho napětí a zmatku. V hlavě se mu rozjasnilo, s nesmírnou přesností a podrobností rozeznával každého z těch dvaceti, které vedl už od kvinty a jejichž oči teď visely na jeho ústech: dobráky, zarputilce, úskočníky, chlapce čestné i pomalé, těžkopádné dřiče a nemotory. Dost možná, že právě mezi nimi je ten, kdo udal Ryšánka, možná, že nějaké drobné příkoří, nedorozumění nebo nepostřehnutelná nenávisť přinese nové úděsné ovoce. Leč přes to všechno: kterému z nich je možno lhát do očí? Popadla ho žízňavá potřeba, zrovna před těmito chlapci říci větu, kterou už od včera v sobě přemáhal, kterou div nevyslovil ráno ve sborovně, s kterou se musel svěřit stůj co stůj. Pomalým, tichým, uvnitř klidným hlasem řekl své třídě, vydávaje se jí docela do rukou:

„Také já... schvaluji atentát na Heydricha!“

Cítil, že bylo vyřčeno všechno. Obrátil se proto ke katedře, usedl a začal zapisovat do třídní knihy. Ale sotva se dotkl perem stránky, ozval se z lavic povědomý hluk. Vyšší princip zvedl pomalu oči ke své třídě. Dvacet septimánů stálo před ním v pozoru, se zdviženými hlavami, s očima planoucíma.

Otázky

- Kdo jsou hrdinové příběhu? V čem spočívá jejich hrdinství?
- Pokuste se blíže charakterizovat zvl. profesora latiny – všimněte si jeho příznakových rysů. Vyjádřete jeho pocity, myšlení. Čím je sympatický?
- Všimněte si, jak je v různých významech použito latinářovo rčení „z hlediska vyššího principu mravního“..., jak zdánlivě banální fráze vyvstala ve svém původním, živém významu.
- Vyhledejte dramatická místa a pokuste se vyjádřit, kterými jazykovými prostředky autor vyvolává vzrušení a napětí. Ličí skutečnost konkrétně, nebo obecně? Všimněte si např. hry slunce ve sborovně, charakteristického jednání jednotlivých profesorů, detailů v popisu profesora latiny, když mluví ke studentům.
- V čem spočívá působivost povídky?
- Jaký vztah měli k svému profesorovi studenti zpočátku? Kdy se tento vztah změnil? Co vyvolalo zlom v profesorově projevu, jak a proč na jeho postoj reagovali studenti? Všimněte si, jak kratičký je jeho projev, a přece bouřlivý vnitřní period prožije během několika vět.
- Jsou všechny obraty a výrazy spisovné? Posuďte formální stránku povídky. Srovnajte promluvu studentů a profesorů. Všimněte si kompozice povídky (zvl. tří dějových situací). Uvažte, proč kratičké dílo mohlo inspirovat k dlouhometrážnímu filmu.
- Jaký záměr autor sleduje? Jaké je vyznění povídky?

Julius Fučík

Reportáž psaná na oprátce (1945, 1. úplné a kritické vydání 1995)

zapamatuj si

Motáková próza z roku 1943 (lístky tajně vynášel dozorce Kolínský a během války ukrýval); v 8 kapitolách dokumentárně svědecké záznamy o utrpení v nacistické pankrácké věznici, o tom, co autor prožíval, o čem přemýšlel po zatčení gestapem + výslechy a retrospektivní vzpomínky na ilegální komunistickou odbojovou činnost + otřesná fakta o lidských osudech; od 1. vydání záměrná glorifikace bezproblémového nezlomného hrdiny (jako následováníhodný vzor komunisty) – pro tyto účely text upraven editory Gustou Fučíkovou



zapamatuj si

❶ a Ladislavem Štollem: vypuštěny stěžejní pasáže, které tomu neodpovídaly (autor v nich totiž přiznává hazardní politickou hru, uvádí, proč a jak sám na gestapu vypovídal; pomalým udáváním oddaloval svou smrt, tj. v ohrožení života zklamal a ospravedlňuje se, omlouvá; vypovídal prý také proto, aby odvedl pozornost od dalších osob, o kterých gestapo uvažovalo; Fučíkova víra ve vítězství života je ztotožněna s vírou ve vítězství komunismu; forma – nejen věcné reportážní líčení, svědectví a sebestylizace, ale i krátké, výstižné, dějem nabitě kapitoly, do textu vkládány portréty spoluvězňů (táta Škořepa, Jelínek, Vysušil, Lída, dozorce Kolínský aj.), vyšetřovatelů a dozorců (Zandera, komisař Böhm aj.) – viz kapitola Postavy a figurky, osobní vztahy přátelům, fejetonové pasáže ⇒ překračují hranici publicistického stylu; maximální úspornost, cit pro detail a charakterizační rysy, konfrontační řazení pasáží (napětí, dramatická × uvolnění, odlehčující epizody, vzpomínky), optimismus jako tvůrčí gesto, rozhovory s čtenáři, výzvy; kapitoly jednotně koncipované (předznamenané vždy krátkým úvodem jako východiskem vyprávění); dílo je narychlo ukončeno před transportem z Pankráce k soudnímu přelíčení; autentičnost textu potvrzena zkoumáním rukopisného originálu i historických okolností nezávislou komisí historiků

Cela 267 – zkráceno

Šedem kroků ode dveří k oknu, sedm kroků od okna ke dveřím. To znám. Kolikrát jsem šlapal tuto vzdálenost po sosnových prknech pankrácké cely! A snad právě v této cele jsem kdysi seděl proto, že jsem příliš jasně viděl následky zhoubné politiky českých měšťáků pro český národ. Teď můj národ napínali na kříž, před celou chodí němečtí hlídači a někde venku slepé politické sudičky znovu předou nit zrady. Kolik staletí potřebuje člověk, než prohlédne? Kolika tisíci celami už si musilo lidstvo šlapat cestu vpřed? A kolik jich ještě zbývá? Ach, nerudovské Jezulátko, té cesty lidstva ke spasení stále ještě konec není. Ale: už nespí, už nespí!

Šedem kroků tam, sedm kroků zpátky. Na jedné stěně sklápěcí kavalec, na druhé stěně smutně hnědá polička s hliněným nádobím. Ano, to znám. Teď je to tu trochu zmechanizováno, topení je ústřední, kbelík je nahrazen splachovacím klozetem – a hlavně lidé, hlavně lidé jsou zmechanizováni. Jako automat. Zmáčkni knoflík, to jest zarachotí klíčem ve dveřích cely nebo otevří špehyrku a věznově vyskočí, ať dělají co dělají, postaví se v pozoru za sebou, otevří dveře a starosta cely vyrazí jedním dechem:

„Achtung! Celecvózi bnzechcikbelegtmittrajmanalesinordnung.“ Tak tedy: 267. To je naše cela. Ale na téhle cele automat nefunguje zcela přesně. Skáčou jen dva. Já zatím ležím na slamníku pod oknem, ležím na břiše, týden, čtrnáct dní, měsíc, šest neděl – a znovu se rodím: už otáčím hlavou, už zvedám ruku, už se zvednu na loktech, už jsem se dokonce pokusil obrátit na záda ... Rozhodně rychleji se to píše, než žije.

Teď nastaly dny, kdy už jsem nemohl pochybovat, že žiju. Bolest, rodná sestra života, připomínala ho velmi zřetelně. I Pankrác už se dovídala, že jsem jakýmsi nedopatřením živ, a přicházely první pozdravy: silnými zdmi, které zněly tukáním, i očima chodbařů, když rozdávali jídlo.

vysvětlivka

celecvózi bnzechcikbelegtmittrajmanalesinordnung
(z něm.) – cela 267 obsazena
třemi muži, vše v pořádku



Otázky

- Vzhledem k přezkoumání rukopisného originálu se dnes na dříve legendární Reportáž díváme jinak. Co způsobilo, že dřívější režim vytvořil z Fučíka idol hrdiny komunisty?
- Doložte na úryvku typické vlastnosti reportáže, ale i to, kde je autor osobitým způsobem překračuje. Kde vyprávění nabývá estetických kvalit?
- V čem má Reportáž význam i dnes?

Arnošt Lustig

Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou (1964)



zapamatuj si

Novela inspirovaná skutečnými událostmi z roku 1943 – o cynické hře s lidskou nadějí; nacisté zajali na Sicílii skupinu bohatých podnikatelů s americkými pasy a rozhodli se podvodně z nich vylákat jejich bankovní konta pod záminkou, že je vymění za prominentní německé důstojníky zajaté na Západě; v poslední fázi transakce bylo jasné, že k výměně nedojde, a všichni byli transportováni do Osvětimi; vedoucí skupiny Herman Cohen si pro sebe na rampě koncentračního tábora vyžádal krásnou 19letou polskou Židovku Kateřinu; velitel německého tajného oddělení Brensky se vyznačuje falešnými sliby, vydíráním a zjištěností; předstírá, že švýcarské úřady vyžadují dezinfekci skupiny, ale její členové jsou dovedeni do plynové komory; Kateřina jediná prohlédla nečistou hru a ve fingované umývárně se vzchopila k hrdinskému, i když marnému a zoufalému odporu: když ji německý důstojník ponižoval a drze si ji prohlížel, vytrhla mu zbraň a zastřelila ho; její vzpoura, symbolicky povýšená do významu Judyty zabíjející Holoferna, je v kontrastu k pasivitě ostatních vězňů (např. krejčího nebo rabína Dajema, ochotného pomáhat Němcům); důraz na psychologickou analýzu **nepatetického, bezbranného hrdiny**, který se na prahu smrti vzepře a zůstane nezlomen; neorealistický styl, věcné, strážlivé dramatické podání, ale koncentrované, a proto působivé; intenzifikace výpovědi – nový, komornější, citlivější přístup k nedávné historii; hrdinové v situaci bezvýchodnosti, beznaděje, ponižení, strachu, ohrožení, v situaci redukované na pouhé přežití, na okamžité rozhodnutí; promyšlená kompozice založená jednak na retardaci děje, jednak na zvyšování napětí, na kontrastu naděje a reality fašistické zvůle; čtenář tuší neodvratně tragický konec × oběti žijí do poslední chvíle bláhově v naději; prolínání a kombinace perspektiv a úhlů pohledu, mistrovství v technice konfrontace iluze a reality; vypravování jako by kontrastovalo s obsahem – má charakter všednosti (vnější dějovost potlačena)

Nazítří, počínaje úsvitem, byla na příkaz pana Bedřicha Brenského vystavena mrtvola devatenáctileté židovské tanečnice Kateřiny Horovitzové ve skladu vedle spalovny, kde se běžně sušily vlasy, jak už bylo řečeno, ostříhané mrtvým ženám v plynových komorách. Na to všechno bylo pamatováno s úzkostlivou bedlivostí. Jedna část mužů ze zvláštního komanda polévala pomocí hadic zaplňované postříkem, který zbavoval jejich vosková těla všeho, co se s nimi nevhodně smísilo, a byla to krev, kterou chrlily nemocné plíce, i naopak důkaz zdraví některých rodiček, ba i dívek, i krev, kterou uvolnily zaryté nehty jejich vlastních majitelů anebo jejich nejbližších sousedů. Některé skupiny mávaly hodně dětí, a stávalo se, že žily, když se plyn pro hustotu těl nedostal až dolů, kam dosahovaly nedorozuměním této skutečnosti a jejich věkem jejich hlavy. Místnosti, jak každý zasvěcený věděl, panoval rabín Dajem z Lodže, který se nepřestával nikdy modlit, ani když mrtvolu Kateřiny Horovitzové nesli a uložili na hromadě ostatních jako na katafalku. Ovíjel se nábožnými řemínky, pro něž je – pro většinu lidí – nesrozumitelné hebrejské pojmenování, a díval se pak ve dne i v noci na tu, kterou oddával a která měla i ve smrti všechny své vlasy krásné jako hedvábí. Byly opravdu černé jako uhlí. Někdy, když měl světlé chvíle, mezi úsvitem a soumrakem, je rabín Dajem z Lodže srovnával s dušemi svých vězňů. Nemohl umřít, protože opravdu kdysi, když začal zpívat u transportu, s nímž měl být zaplňován, vybral ho pan Bedřich Brenske mezi živé; pak mu stále zdůrazňoval, že budou přáteli; protože sourozenství tu není nikdy vyloučeno, ať je to sourozenství jakkoli neuvěřitelné; pověřil ho, aby zpíval mrtvým ženským vlasům, dokud nebudou usušeny a odeslány do Německa na výrobu sítí, matrací a látek.

Pro tři dny, od svítání do soumraku, se sem chodili dívat vedoucí tábora, pozvaní panem Bedřichem Brenskem. Nejdříve přicházeli důstojníci ze samotného velitelství a tajného oddělení, pak poddůstojníci a nakonec mužstvo. Když se všichni vystřídali, směli a zároveň museli přijít někteří židé. Mezi nimi byl pověřen výkladem události krejčí. Při příležitosti prvních návštěv, kdy se vyskytovalo více důstojníků, a tudíž přicházelo vcelku méně lidí než později, ho požádal pan Brenske, zda by šaty Hermana Cohena, které mu tak pěkně seděly, když odcházel na cestu, nepřesíl ve svých volných chvílích na jeho míru.

A také aby podobný kožich, jaký našel ve skladšti pro Kateřinu Horovitzovou, jen snad o něco širší a větší v těle, vybral i pro jeho ženu Gerdu, až sem přijde na návštěvu před zimní dovolenou. Krejčí říkal uctivě:

„Ano, pane.“ (...) Pan Brenske snil s otevřenýma očima a bděle; myslel na krejčího, na kožich pro svou ženu a na tisíce věcí a na všechny stejně. Každá tato myšlenka byla jako docela malý hřích a zároveň s touto všední nepatrností i jeho popření.

Do hlášení, které o něco později napsal důstojník tajného oddělení Bedřich Brenske své příslušné berlínské ústředně o případu této skupiny (chycené v Itálii po 9. červenci 1943, vybavené až do konce americkými pasy a tak nepěkně odmítnuté vlastními úřady, jako by němečtí generálové a vysoké vojenské osobnosti nebyli k zaplacení ani zlatem), uvedl i podrobnosti. Vyličil, jak s nimi podnikl namáhavou, ale ze svého hlediska zároveň zdařilou cestu k moři do Hamburku a jak tím nabyl dalších cenných zkušeností (kromě příslušné částky pro německou říšskou banku); zmínil se i o vzpouře Kateřiny Horovitzové; její krásu a výraz polodětské nezkušenosti v tváři zdůraznil jako omluvu pro smrt a zranění příslušníků zbraně SS: především důstojníka Horsta Schillinger a pak mladého Seppa Hoyera, zvaného mužstvem „holobrádek“, který byl postřelen, když jí chtěl vytrhnout pistolí; potom psal o nebezpečí, při kterém mohlo být vážně zraněno celkem dvanáct mužů, a o tom, že poslední jmenovaný Sepp Hoyer zůstane patrně nadsmrti mrzákem. Nakonec však uvedl získaný obnos a přičinil tečku a podpis. Pan Brenske, při veškerém svém vzdělání a zkušenostech, neměl ani potuchy o tom, že by jeho setkání s Kateřinou Horovitzovou mohlo jeho nadřazeným vzdáleně připomenout jistou ženu, která odřízla hlavu jednomu vojevůdci, ovšem s tím, že ho předtím opila. A tak není divu, že to do svého hlášení nedal. Ale i tak to bylo poutavé čtení.

Pan Bedřich Brenske se díval na své dílo, jak bylo úhledně zachyceno. Mezitím nechal svého adjutanta otevřít okno a uslyšel z blízké sušárny rabína Dajema z Lodže, jak úpěnlivě a přitom nepochybně pěkně zpíval. Usmál se zamyšleně a řekl:

„Pro ně je to přirozené a pro nás je to šílené. Anebo obráceně?“

Ale odpověď si na to nedal.

A rabín Dajem z Lodže začal hladit Kateřinu Horovitzovou po vlasech, jako už jednou, a po tvářích. Říkal jí stále:

„Ty má maličká, ty má něžná, ty má statečná. Pochváleno budiž tvoje jméno, dříve než jméno Boží. Ty má kurážná, ty má bojující. Stokrát budiž pochváleno tvoje jméno.“

A pak se díval, jak hořelo její tělo, zbaveno předtím vlasů, a říkal vše znova ve svém zpěvu, kterému pan Bedřich Brenske ani jeho adjutant a ostatní nerozuměli. „Stokrát kurážná, stokrát dobrá, tisíckrát spravedlivá, tisíckrát krásná.“

Otázky

- V čem spočívá Lustigův osobitý přínos k tematice koncentračních táborů?
- Které vlastnosti Brenskeho a Dajema vyplývají z úryvku?

Karel Ptáčník

Ročník jedenadvacet (1954)

zapamatuj si

Románový příběh (kronika) myšlenkového a citového zrání i mravní diferenciacie generace, která dospívala v době války a byla vržena do situace stálého ohrožení života; zážitky mladých Čechů, narozených r. 1921, kteří byli odvlčeni na **nucené práce v Německu** (autorovy prožitky – přepis vlastního deníku) – odklízeli trosky v Saarbrückenu, Essenu a Lipsku za těžkých spojeneckých náletů; tato situace byla i zkouškou jejich charakterů – v prostředí brutality, strachu: sobecký, a vypočítavý uduvač, kolaborant Olin × ostatní, např. hloubavý, chlapecky naivní, ale opravdový student Pepouš (autor), dále vykonstruované a málo přesvědčivé postavy Karla, Honzika s komunistickým přesvědčením a jeho lásky – tajné německé komunistky Káthe; nejživotnější je postava



zapamatuj si

◀ švejkovsky zkušeného, podstatně staršího „táty“ Kovandy, který se ocitl v Německu nedopatřením; z německých postav např. hejtman Kieser, svobodník Hill, antinacionalistický voják Lipinski; nejen autentická, až syrová a živelná svědecká výpověď a reportážní věcnost, ale i lyrické pasáže, pokus o psychologickou kresbu postav, akcentace citové složky lidského nitra; důvěrná znalost prostředí, čapkovský smysl pro lidovou mluvu a životní filozofii; autorovo úsilí o všestrannější pohled, ač se nevyhnul vlivům dobového zjednodušování a ideologickému schematismu (v kompozici rozpor mezi autentičností a ideologickými konstrukcemi – dílčí uzavřené, zdařilé příběhy × spojující historické pasáže o válečném Německu); děj v 7 kapitolách se odehrává od října 1942 do května 1945 (hromadný útěk českých dělníků a setkání se sovětskými tanky)

Úzkokolejnou drahou dopravovali židé pytle s cementem z hlavního skladu přes celý pozemek továrny až ke stavbě bunkrů. Vždy po dvou u vozíku, vysoko naloženého cementem, a za nimi strážný s puškou na rameni. Kolejnice byly položeny na šterkovém náspu, který od skladiště pozvolna stoupal až k místu, kde stály v těsné jeho blízkosti vysoké hromady vlnitého plechu. Odtud se dráha zase pozvolna svažovala. Kolem stanoviště natěračů se ploužily vozíky jen zvolna a židé se o ně opírali vši silou, zaklesávající dřeváky o vystouplá žebra pražců. V žáru sálajícího slunce se jejich do půle obnažená těla leskla potem a pod kůží jim naskakovaly svaly zoufalou námahou.

„Koukejte se na něj,” šeptal Kovanda, vyhlížeje opatrně za hromadou k pomalu se blížícímu vozíku, „ten všivej voják si jde jako na procházku, a ne aby těm ubožákům pomoh. A ještě dlobouš flintou.”

Za vozíkem kráčel mladý svobodník. Puška mu visela za řemen přes rameno, obrácena hlavní kupředu, a voják, maje ruce složené za zády, chvílemi nadhazoval pažbou a zaryl pokaždé hlaveň do nahých zad jednoho žida. Žid strkal po kolejích vozík posledními silami. Byl starý, zarostlý šedivými vousy a kůže na vychrtlém těle bez svalů mu vláčně visela v drobných záhybech. Ústa měl pevně zaťatá a plakal. Slzy mu tekly po tvářích do sršatých vousů a po zádech se mu klikatil pramínek krve. Voják klidně kouřil cigaretu a odkopával z cesty kamínky a z dlouhé chvíle a pro vlastní zvrácenou potěchu ryl muškou své pušky krvavé šrámy do židových zad.

Kovanda upustil štětku a zakryl si oči umazanými rukama.

„Kluci,” povídal, „já se na to nemohu dívat. Já budu muset tomu vojákovi rozbít palici. Já to nesnesu.”

Vozík se zvolna blížil ke stohům plechu a esesák se dál bavil svým způsobem. A po židových zádech stékaly pramínky krve až k pasu dolů do kalhot.

Pojednou se žid u vozíku obrátil, přiskočil k vojákovi a udeřil ho oběma pěsti do tváře. A popadl ho oběma rukama za límec a urval jej i s výložkami.

Voják se zapotácel, překvapeně uskočil asi čtyři kroky zpět, pak strhl prudkým pohybem z ramene pušku a zacítil.

První ránu vypálil židovi do břicha, druhou do krku, třetí do prsou a čtvrtou ze dvou kroků ležícímu do spánku.

To vše se odehrálo snad v pěti vteřinách, v nichž voják chladnokrevně cvakal závěrem a střílel. Druhý žid u vozíku klesl na kolena, vtiskl křečovitě tvář mezi pytlíky s cementem, a očekáváje rovněž smrt, chvěl se na celém těle.

Stáli skryti mezi stohy plechu a krve by se v nich nedořezal. Viděli z bezprostřední blízkosti vraždu nevinného člověka, odstřeleného bezdůvodně a surově jako v nějakém filmu z Divokého západu. Mrtvé tělo na šterkovém náspu trati ztrácelo rychle krev ze čtyř široce rozevřených ran a křečovitě sebou škubalo.

Voják si klidně zavěsil pušku přes rameno, vyplivl z úst nedopalek cigaret a hvízdal na prsty. Ve chvíli se od skladiště přihnala kolona židů a někteří z nich s sebou vlekli prázdné papírové pytlíky od cementu. Zakryli jimi mrtvolu, jiný žid zaujal mlčky místo mrtvého u vozíku a vozík se zvolna rozjel po kolejích, jako by se nic nebylo stalo. Kolona židů poklusem odběhla zpět ke skladu, voják si zapálil novou cigaretu a s rukama za zády kráčel po chodníku podél kolejnic, kopaje vysokými holínkami do kamínků v cestě. Čáry límce si urval z kabátu a zahodil mezi stohy plechů.

Starý Kovanda se prudce shýbl pro cihlu a vběhl do labyrintu úzkých chodbiček. Než se ostatní vzpamatovali, zmizel mezi

stohy a bylo marné ho volat a zapřísahat, aby se vzpamatoval. Přikrčili se k zemi, opatrně vyhlížeje k jedoucímu vozíku, a bez dechu čekali, co se stane.

Vozík se po kolejích těžce vlekl a míjel právě stoh plechů ve vzdálenosti necelých čtyřiceti metrů od stanoviště natěračů. Voják měl ruce za zády, hlavu předkloněnou a šel líně, nedívaje se vpravo ani vlevo. Náhle se za jeho zády objevil příkrčený Kovanda. Vyběhl po špičkách z uličky mezi plechy, za vojákem se napřímil, zvedl nad hlavu cihlu a prudce jí udeřil.

Voják klesl na kolena, ruce rozhodil do široka, upadl tvář na zem a puška mu přeletěla přes hlavu a zazvonila o kolejnici. Když se židé od vozíku obrátili, byl Kovanda už zpátky mezi stohy. Židé chvíli strnule pohlíželi na ležícího svobodníka a pak si pohlíželi mlčky do očí, jako by přemýšleli, co dělat. Pokusit se o útěk? Prchnout v těch plandavých pruhovaných cárech? A kam utíkat? Kam??

Rozběhli se podél kolejí ke skladu a křičeli, posunkující rukama.

Kovanda se přihnál za chlapci, popadl do roztřesených prstů štětku a začal natírat plech, položený na dvou dřevěných kozách. Po kolejích se hnala kolona židů a tlupa vojáků, nesoucích v rukou pušky. Vojáci zvedli omráčeného a položili ho na vozík, z něhož židé v rychlosti sházeli pytlíky s cementem. Pět židů roztlačilo vozík z kopce, a utíkající vedle něho, zmizeli v zatáčce směrem ke skladu. Ostatní byli vojáci sehnáni do houfu, ponechána u nich stráž a vojáci s puškami v rukou vběhli mezi stohy plechů.

„Nemoh jsem si pomoci,“ sípál Kovanda zadýchaně, „nesmíte se na mne zlobit, kluci. Kdybych jej byl i zabil, nic bych si to nevyčítal.“

„A nezabils?“

Kovanda zavrtěl hlavou. „Ne,“ řekl pevně, „určitě ne. Byl jsem tak rozdivočený, že jsem nemoh ani pořádně namířit. Vzal jsem ho ze strany přes ucho.“

Vojáci přiběhli i k nim, a jeden, skřípaje zuby, se slovensky ptal, zda někde nezahledli utíkajícího žida.

„Zahlíd jsem jednoho,“ povídal přísně Kovanda, „támhle leží pod pytlíkama vod cementu. Vaše mámy mohou být na vás hrdy.“

Otázky

- O čem svědčí ukázka? Co zobrazuje a před čím varuje?
- Srovnajte Ptáčníkův román s díly první vlny válečné prózy (Drda, Fučík aj.).
- Posuďte autorův styl a výrazové prostředky.

Jan Otčenášek

Romeo, Julie a tma (1958)



zapamatuj si

Baladická milostná novela, dějově zasazená do období heydrichiády; uvedena citátem z Shakespearovy tragédie Romeo a Julie; shakespearovský příběh tragické lásky 18letého studenta Pavla a židovské dívky Ester, s kterou se náhodně setkal v parku, kam utekla před transportem do koncentračního tábora; ukryl ji do pokojíku za otcovou krejčovskou dílnou ve starém činžovním domě; mezi oběma se vyvine osudově krátký, ale opravdový milostný vztah – v hrůzné atmosféře strachu a smrti; čas si krátí hraním karet, pozorováním hvězd, plánováním budoucího života; o Ester se dozvěděl kolaborant Rejsek, který ji sleduje a donutí, aby opustila úkryt; na ulici byla zastřelena německými vojáky; dílo 2. vlny válečné prózy ⇒ více psychologické analytičnosti, směřování k subjektivitě hrdinů, obrát od veřejného k soukromému; Pavlův čin není projev uvědomělosti, ale vzpoura proti prozatímnosti, spoutanosti dobou, proti nemožnosti svobodné aktivity; protihráčem obou milenců je okupační „tma“; záměr ⇒ obžaloba fašismu, rasismu ⇒ proti zlu je nutno bojovat (= dobová konkrétnost i nadčasovost díla); komorní příběh s několika postavami a jedinou epickou linií; silná emocionální působivost – básnický jazyk, obrazy, střídání citově vzrušených momentů s klidnější úvahou, prolínání přímé řeči a polopřímé řeči ve vnitřním monologu

* * *

Domů uháněl temnými ulicemi jako vítr. Od starého domu, kde ji zanechal, to nebylo daleko: deset minut rychlé chůze, pět minut běhu, ne víc. Dal přednost běhu; klusal po dlažbě a v duchu se utěšoval, že snad budou starouškové – jak říkal sám pro sebe rodičům – spát. (...) „Nezdá se ti,“ ozval se konečně otec, „že jdeš trochu pozdě? Nechtěl bys nám to vysvětlit? Víš, že maminka i já máme o tebe starost.“ (...) „Vždyť jsem vám říkal, že jdu do kina. Bolela mě po písémkách hlava... a... trochu jsme se zapovídali na ulici... s Vojtou...“ (...) Co vlastně ví? přemýšlel úporně chlapec. Co mu říci? Pravdu? Co by mi na to řekl? Že jsem se zbláznil? Určitě! Ne, je třeba počkat, ožukat ho, snad zítra... Musím mu lhát, uvědomil si trpce.

„A co se vlastně stalo?“ zeptal se nejistým hlasem.

„Co? Nic zvláštního. Vojta byl totiž dnes večer tady a hledal tě. To je všechno.“

Co na to říci, nechce-li vršit na sebe další lži? Nic.

Stisknout zuby a unikat pohledem. A mlčet.

Usínal té noci na lůžku ve svém pokojíku se složitými pocity v srdci. Co se všechno stalo od včerejšího večera? Bylo v něm trochu strachu a také divná radost, zvědavost a pýcha nad vlastním činem. Jmenuje se Ester. Jaké jméno! Snad, snad ji opravdu zachránil.

* * *

Položila mu hlavu na hrud', přitiskla k ní ucho.

„Co to zase děláš?“

„Poslouchám. Tam bije. Živé srdce. Počkej, nehybej se, ať slyším. Teď – buch, buch. Jako pumpa. Chtěla bych je políbit, kdybych mohla...“

„Jsi blážínek. Proč by nebylo, co na tom,“ ohradil se nevrle.

„Nic, já vím. A dech se zastaví. Mne ti nejvíc děsí, že nebudu moci dýchat. Když je mi někdy těžko, tak si říkám: Ty hlupáčku, holka, vždyť dýcháš, vždyť můžeš dýchat. Je to požitek, jen si to stačit vždycky včas uvědomit. Pojď, zkusíme to spolu, chceš? Dýchat... nadechnout zhluboka, ach, – vzduch, cítíš? A myslet si při tom: Dýchám – dýchám, ještě dýchám... jsem boháč...“

Bezděčně se podvolil ztřeštěnému nápadu. Zhluboka nabírali do plic vlahý vítr červnové noci a bylo jim líp. Bylo to malé noční cvičení v nejprostším úkonu, který každý svede. Blázníme asi, myslel při tom, ale dýchej, Ester, prosím tě, dýchej na světě a nikdy nepřestaň; třeba jen pro mne – dýchej! Povstal, šel zavřít okno.

„Nespouštěj zatemnění, chci vidět oblohu. Připadám si tu v noci jako v kobce. Nenávídím tmou.“

„Já také!“

Vyhověl jí a vrátil se na pohovku, zapálil si cigaretu a rudé světélko zatékalo nad nimi jako bóje na rozhoupané hladině. Levíčkou ji objal kolem ramenou, pokoušeje se odvést myšlenky k všedním věcem. Nenáviděl celou bytostí ty marné, zbytečné, sklíčovající úvahy o smrti. Proč o tom začíná? Není dost na tom, že je jí dnes napěchováno celé město? Ale ona nic neví.

„Co budeš dělat, až bude po válce? Myslím – kromě toho, že budeš mou ženou?“

Ucítil, jak se k němu vděčně přimkla.

„Tvou ženou? Pavle...“

„Ty nevěříš?“

„Věřím. Tobě věřím. Jinak nikomu. Já už nikoho jiného nemám, víš? Ale připadá mi to tak divné. Kdy to bude? A co by sis se mnou počal? Budeš mě mít ještě rád, až bude po všem? Možná, kdyby toho všeho nebylo, že bychom se ani nepoznali, ani se neměli tak rádi. Co myslíš? Třeba bychom se minuli jen tak na ulici, ty bys šel s jinou ženou a ani by ses neohlédl...“

Otázky

- Co vedlo Pavla k rozhodnutí pomoci Ester? Proč skrýval tajemství před rodiči?
- Zamyslete se nad významem názvu. Co může symbolizovat pojem tma?
- Uvažte, že Otčenášková novela je tematicky podobná, ale v zobrazení zcela odlišná od děl J. Fučíka a J. Drdy. Čím se druhá vlna válečné prózy liší?
- Srovnajte novelu s Shakespearovou tragédií a novelou R. Rollanda Petr a Lucie. V čem je protějškem či paralelou Shakespearova dramatu, v čem českou parafrázi Rollandovy novely? (viz Čítanka I. a Čítanka III.)
- Proč je Otčenášková novela tak působivá? Všimněte si básnických obrazů, dynamiky, napětí.
- Zamyslete se nad pravdivostí myšlenky, že vztah dvou lidí se projevuje a zraje problémy.
- V čem je nadčasovost a dobová aktuálnost díla? Odpor k čemu vyjadřuje autor?
- Vyhledejte moderní stylistické prostředky, zvl. kombinaci nevlastní přímé a polopřímé řeči, zamyslete se nad jejich funkcí.

Ladislav Fuks

Pan Theodor Mundstock (1963)



zapamatuj si

Psychologicko-filozofický román či rozsáhlejší novela **s židovskou tematikou** o osamocení člověka, o jeho rozštěpenosti, o marné snaze vzepít se zlu; děj se odehrává za okupace od konce r. 1941 až po dobu heydrichiády; hlavní postavou je starý, osamělý Žid, dříve prokurista, pak metař ulic; očekává se strachem předvolání k transportu do koncentračního tábora; autorův důraz na vnitřní svět hlavního hrdiny deformovaný tlakem teroru až do psychopatologických stavů a depresí; trpí schizofrenickou představou, která se projevuje v podobě fiktivního dvojníka (Mon) = jeho druhé já – jemu a čtenáři se zpovídá ze svých myšlenek, obav, představ (podobný dialog vede i se slípkou, kterou chová v bytě); je slabošský, úzkostlivý, citlivý vůči krutosti, ztrácí kontakt s realitou, uniká do představ a snů; zlom v jeho vnitřním světě způsobí rozhodnutí přizpůsobit se realitě, připravit se detailně a systematicky na všechna utrpení, která ho čekají ⇒ důkladně promýšlí a nacvičuje různé možnosti útrap, získává tak psychickou rovnováhu, iluzorní klid a uniká šílenství; celé jeho úsilí bylo však marné – paradoxně zahyne pod koly německého auta při cestě na shromaždiště transportovaných (pro nahodilou osudovou nepozornost); umírá dokonale připraven i na smrt; systém, který ho měl chránit, byl příčinou jeho záhuby; Mundstockovo úsilí vyznívá tragicky i groteskně, je absurdní jako totální moc nad člověkem; formální vytříbenost – próza laděná komorně, monograficky; konflikt bezbrannosti s brutálním násilím zpracován netradičně, nově (osobitě pokračování linie „bezbranných vítězů“); autor nevytváří ucelený příběh, ale v proudu představ, situací usiluje o postižení intenzity a hloubky, v jaké byl konflikt prožíván konkrétně, niterně (sonda do rozbolaveného lidského nitra); kapitoly jako série obměn, variací příprav, návraty motivů (např. dlažby, prachu) nabývají symbolických významů; prolínání bezprostředních zážitků a vzpomínek, reality a snových preludů; časově – situace ze života za protektorátu i průhledy zpět do předválečné doby (kontrastnost); shromáždění detailů ze židovského života (žargon, citace, židovská jména a výrazy, názvy svátků) ⇒ vyčleněnost a uzavřenost společenství; záměr – úvaha o zdrojích společenského zla, nebo část historie – výpověď o utrpení a tragickém osudu Židů, nebo podobenství mířící k existenciálním otázkám a situaci člověka 20. století; varování před iluzí o možnosti spoutat život do promyšlených schémat a podříditi jeho smysl jen požadavku přežít; ve světě absurdity a zvrhlosti je marné jednat podle logických úvah ⇒ nutnost aktivního boje proti příčinám a původcům zla, ne důsledkům, proti jakékoli diskriminaci člověka; osud Mundstockův je symbolem lidského osudu vůbec

A nikdo z chodců neměl ani potuchy, co starší spěchající pán s hvězdou na kabátě, pokrytý prachem, už jasně ví:

Že takto podobně jako dnes v Mečířské ulici, musí myslet stále. Že metoda a postup, kdyby myslel podobně jako dnes v Mečířské, by ho zachránily. Že by byl zachráněn!

Ta první metodická otázka, která ho na cestě domů, plné naděje a spásy, napadla, ne napadla, nýbrž kterou si metodicky položil, zněla:

Kdo vlastně ten koncentrační tábor vydrží?

A první metodická odpověď, která mu zatanula na mysli, ne zatanula, ale kterou si metodicky dal, zněla:

Ten, kdo jde na to prakticky, postupem, metodou.

Ten, kdo je na vše dokonale, plánovitě, jaksepatří připraven.

Mon se mu pletl pod nohama a byl strašlivě rozrušen. Byl by nejraději výskal. Domy, ulice, auta, tramvaje, chodníky, krámy, lidé, nic pro něho neexistovalo. Běželo to kolem jako na běžícím páse směrem proti směru jeho pohybu. Lidé viděli běžet staršího pána v obnošeném zaprášeném kabátě se žlutou šesticípou hvězdou. Ti, kteří měli dobré, citlivé srdce, ho litovali. Ale tak citlivé smysly, aby věděli, oč tu běží, neměl nikdo. Pan Theodor Mundstock se zastavil před svým domem.

Poblíž domovních dveří zahlédl vyzáblou plešatou hlavu udavače Korky. Hovořil s nějakým člověkem. Byl to pan Hejčl

z druhého patra. Pana Hejčla pozdravil pokývnutím hlavy. Ale hned se otočil k domovním dveřím, aby mu pan Hejčl nemusil odpovídat. Mluvil právě s udavačem.

Kdo to vydrží?

Kdo je na vše dokonale připraven.

Když běžel po schodech do svého čtvrtého patra, napadla ho schránka na dopisy. Aby tam dnes nebyl úřední lístek! Jen aby tam dnes nebyl! Dnes ještě ne! Běžel přes dva schody.

Doběhl do čtvrtého patra, otevřel dveře a v ten okamžik se jeho stín Mon vrhl na schránku. V předsínce bylo šero, ale Mon zalovil poslepu. Nenahmatal nic. Rozsvítil žárovku na zdi, ve schránce byl jen prázdný, zešeřelý vzduch. Pan Mundstock v té chvíli vyhrál i boj s časem.

Jeho první cesta vedla za závěs, kde nad plynovým vaříčem visel kalendář Aloise Klokočníka. Sálh po tužce a památný pátek orámoval. Věděl už jistě, že tento den si bude pamatovat celý život. Mlhy se rozplynuly, cesta k naději a spáse byla odkryta.

* * *

Záleží na tom, jak často se kufr s padesáti kily v rukou přehazuje.

Takový kufr, shledává, je nejlíp přehazovat za každým desátým krokem. Náhodou je to právě dvojnásobek jeho váhy, ale to je náhoda. Později se může přehazovat za každým pátým a to je pak rovno váze. Ovšem později, když už k cíli zbývá čtyřicet kroků. (...) Pan Mundstock poznává, že se musí také vědět, jak kufr vzít.

Je to zvláštní, diví se, a přece pravda: lidé ani nevědí, jak se kufry berou. Kufry se musí držet pořádně. Držák uprostřed dlaně. Nesmí viset na prstech. (...) Pak není divu, že nemůže dál. Prsty se přeškrtní a slábnou. A proto – vidí – je třeba mít i kapesník.

Néstí držák v kapesníku! (...) Tohle musí být kapesník silný, to dá rozum. A proto ještě lepší než kapesník je flanel.

Flanel!

Flanel je totiž nejen silný, ale i měkký.

* * *

Chýlí se k půlnoci.

Poprvé po třiceti létech nepromění pan Theodor Mundstock pohovku na lůžko. Donese z předsínky prkno a poprvé po třiceti létech promění pan Theodor Mundstock pohovku na pryčnu.

A jak ve tmě pokojíku uléhá na dřevěnou koncentrační pryčnu, chvěje mu ten políček z lomu celým tělem. Je pravda, vzpomněl si na něj už na rampě. Ale teprve teď po lomu ví, že s políčkem to začíná být vážné. Tam na rampě se mu lehce vyhnul, protože nebyl krajní, ale v lomu stojí uniformované bestii tváří v tvář. Zdalipak vůbec políček unese? Dřív to ani nebyvalo zvykem, někoho tlouci v tvář, jak by měl zkušenost? Uniformovaný na něho řval, div mu nevypadl chřtán, pak zvedl ruku a on cítil, jak mu na pohublou tvář dopadla obludná šílencova dlaň, až se mu zajiskřilo v očích. Jen klid, říká si na pryčně ve tmě svého pokojíku, takhle by to nešlo. Cítil také na spodním rtu krev, rozpomíná se, snad příliš zaťal zuby a skousl. To mohlo vypadat jako vztek. Blázna v uniformě to mohlo rozdráždit. Zatínat zuby a skousnout nelze. A panu Mundstockovi, ležícímu na pryčně ve tmě, hrnou se další myšlenky. Že se bláznu v uniformě nesmí poté, co se to stane, ani podívat do očí. To by vypadalo jako výzva, rozpráhnout se podruhé. Musí se podívat níž. Na kravatu, jak říkal Haus, když je kdysi prodával, na hnědou. On kdysi nosil zelenou a teď šedou. Zdalipak Haus vůbec hnědý měl? Nemá ani jednu. Ale zvykat na ně musí. Mohl by si jednu odbarvit. Koupit v drogerii prášek. (...) Pan Mundstock začíná tušit, že to bude těžší než zdvínání kufru a tlučení do kamene. Tam si totiž stačil sám, ale tady...

Pan Mundstock se obrací na pryčně a hledí do tmy. Vykládá, rozmlouvá, přemýšlí a začíná být nespůj. Nic ho nenapadá, žádný postup, praktická metoda, nic. A už se mu únavou zavírají oči a usíná, když myšlenka konečně přijde.

Jak jsem jen mohl zapomenout, řekne si a srdce mu poskočí, vždyť přece...

Pryčna tlačí, tma obklopuje a on s obočím mírně zdviženým se usmívá a připadá si jako na tom nejkrásnějším loži.

* * *

A pan Theodor Mundstock s kufrem a šedivým fanelem v ruce kvapně vykročí přes velkou třídu, která ho dělí od chudáků před Veletržním palácem, propadlým smrti. (...)

Ale vtom, uprostřed ulice si uvědomí, proboha, pozor!

Vždyť jsem uprostřed ulice, vždyť jsem před cílem!

Zde přeče už nepočítat do desíti, zde počítat už jen do pěti! Metodu musím dodržet přesně, to by přeče jinak byla bezcenná. A trhnuv sebou uprostřed jízdní dráhy, zarazí se, aby ještě jednou, – za pět – podle nebeského plánu přehodil...

V tom slyší strašný hluk. Zahlédne, že se na něho řítí obrovské vojenské auto. Před očima se mu zatmí, jakási přeukrutná síla mu vyhodí kufr z ruky a tu pozná, že se dostal do nějaké strašlivé pasti. (...)

Cítí na obličejí kámen a poslední, co ještě rozezná, že je to dlažba této rušné třídy, plná prachu... Přispěchají lidé, strážník v helmě.

Pan Theodor Mundstock leží pod obřím kolem německého nákladního auta a zpod kola teče krev.

Otázky

- Jak se vyvíjí ústřední postava? V čem je její tragická grotesknost?
- Jakou obecnou platnost a vyznění má dílo?
- Na které dílo s podobnou tematikou Fuks navazuje? Srovnejte.
- Srovnejte Fuksův a Lustigův přístup k židovské problematice.
- Které stylistické prostředky Fuks využil, aby dosáhl sugestivity svého líčení?

Ota Pavel

Smrt krásných srnců (1971)



zapamatuj si

Soubor osmi vzpomínkově laděných povídek řazených chronologicky (dějově v 30.–60. letech 20. století); **příběhy z autorova rodinného prostředí**; v popředí humorně kritický obdiv syna k tatínkovi = renesanční typ, vzácný, moudrý, ale složitý člověk plný snů, ideálů, milovník života, dobrodruh, optimista, dobrák s dojmavou lidskostí, ale i neústupností, nikdy se nevzdával; tolerantní matka a „strejda“ Prošek, všeučel, král pytláků; tragická změna za okupace – dva starší synové v koncentráku (pro židovský původ) ⇒ stejnojmenná povídka o tom, jak otec s odvahou odjel oklikami pro srnce, aby jim s pomocí Proškovou a jeho divokého psa Holana obstaral maso a mohli se před transportem najíst; sám před odchodem do koncentráku vylovil kapry ve vlastním rybníku, který mu zabrali Němci ⇒ povídka Kapři pro wehrmacht; závěrečné povídky – otcův vývoj do voleb 1946 (vzpomínky na osvobození, politické procesy, počátky kolektivizace) a rozchod s komunistickými ideály; v popředí významná úloha rodiny, domova; přední téma – příroda (střední Čechy na Berounsku a Křivoklátsku), vnímaná jako ráj, moudrá prasíla, původní projev života – krásného i krutého, autorovy vzpomínky na šťastné dětství před válkou; soustředění na „malého českého člověka“, hrdinu na okraji, zaskočeného dobou (jako Hrabalovi „pábitelé“); ucelený povídkový soubor – jednoduchý děj, osobitě vypravěčství (pestrost, barvitost, přesvědčivost), závažné věci sděleny nenápadně, jakoby mimochodem, vypravěč nic nehodnotí, nedramatizuje, ale s vlídným, nostalgickým humorem sděluje = výpověď o hledání smyslu života a jeho krás (lidsky vroucí čapkovský vztah k lidem a věcem); umění zkratky a laskavého pohledu do nitra člověka (věčnost vstupních vět, časové a místní údaje uváděny lapidárně, postavy popisovány jen v nejnutnějších obrysech), střídání humoru s tragikou a trpkou vážností; prostředky humoru – nadsázka, kontrast, překvapivá spojení nesourodých představ; život – krátké věty, zvolací věty, řečnické otázky, polopřímá řeč; výrazně hovorový ráz jazyka – výrazy nespisovné, slangové, domácké, ale i lyrické a poetické

Smrt krásných srnců – ukázka z povídky

My tři kluci jsme do toho kraje za hrad Křivoklát ohromně rádi jezdili. Tenkrát jsem nevěděl proč, ale dnes to vím. Můj tatínek pochopil už tenkrát, že jednou můžu vidět bulváry Paříže a mrakodrapy New Yorku, ale už nikdy nebudu moci týdný bydlet v chalupě, kde voní v peci chleba a v máselnici se slučuje máslo, protože u těch chalup budou jednou zastavovat embéčka, uvnitř budou blikat televizory, podají vám špatnou černou kávu a vybledlý chleba.

Kdysi tatínek hledal ten kraj po čuchu. Ve třicátých letech minul s naším osobním šoférem Tondou Valentou hrad Křivoklát a stoupal strašnými serpentínami dále na západ podél řeky Berounky, ve které tenkrát plavaly štiky jak krokodýlové a na mělčinách se v řasách převalovali tlouští a parmy jak polena. Tatínek všechno pozoroval a mířil dál až k zájezdní hospůdce U rozvědčika a tam jsme na dvě sezóny zůstali. Ale nebylo to ono. Přestože paní Fraňková byla krásná a příjemná žena a uměla báječný guláš a dršťkovou, v sobotu a v neděli tam byl kravál. Přijely spousty trempířů, čundráků, vandráků a kovbojičků a z tiché hospůdky udělali peklo hodné Západu. Zpočátku posílala maminka tatínka za trempíři, aby je uprosil, ať tolik nehluků, ale po několika pokusech se vzdala. Brzy totiž v znějících písních o tom, že život je pes a že nejkrásnější je žít na řece Yukonu bez ženy, vynikal tatínkův krásný hlas a k nám ubohým dětem zvlášť pronikal ryk nástrojů, které tatínek jediné ovládal, což bylo koště a pokličky půjčené od paní Fraňkové. Ráno ho maminka našla sedět u studny podnapilého; hrál na hřeben sentimentální písničky o svém černém Kladnu.

Žili tam v tom kraji krásní lidé, jako tulák Bambas. (...) Uměl fantasticky chytat ryby, všemi dovolenými a hlavně nedovolenými způsoby.

Ale abych se vrátil k tomu, co se dělo pak s mým tatínkem a s námi. Po jedné takové bouřlivé noci byl tatínek donucen najít selskou chalupu. A tak nás naložil na škuner a plul k domečku pod Bránovem, kde se říkalo V luhu. A v chalupě u převozníka Karla Proška, knírek měl zrovna jako Adolf Hitler, jsme našli na dlouhá léta přístřeší. V chalupě byla právě pec na chleba, ve sklepě mlíko a máslo a pod ním podmáslí a v chlivě kráva a na stráni brambory a v lese hříby a ve vodě, na kterou jsme koukali z okna, mračna ryb.

Koumáctvím a dřinou Karla Proška a penězi mého tatínka byla to rázem nejbohatší chalupa Luhu. Ve sklepě stály kamené hrnce s naloženými rybami v octě a cibuli, a když je človíček vzal, tekla mu šťáva mezi prsty a padaly z toho hamtavé drobký, dělalo se mu mdlo před očima i za očima, jak to bylo dobrý. Pak tam stály kastrolky s naloženým srncím a visely pleťence pražských buřtů od Macešky a stály tam bandasky se smetanou a konve s mlíkem. A pekl se chléb a koláče. (...) Srncí opatroval Karel Prošek záhadným způsobem v křivoklátských lesích, aspoň dlouhá léta to nikdo nevěděl. V Proškovi ovšem kolovala od narození pytlácká krev. Už jeho dědeček proslul uzavřením sázky, že proveze v poledne nejsilnějšího srnce z křivoklátských lesů kolem četnické stanice, a také to dokázal, v rakvi a pohřebním voze, a jindy jeho maminka, když četníci přišli na prohlídku, houpala srnce v kolíbce. Tyhle dvě potupy, když se roznesly, nemohli četníci Proškům zapomenout, a tak Karel věděl, že si nedá ani ránu, a flintičku hodil raději nad jezem do Berounky.

Ale můj nevlastní strejda Prošek, pro mě zajímavější než všichni vlastní, šel na to jinak. Opatřil si od sedláka Nováka štěně vlčáka a dal mu jméno Holan, podle slavné pražské špeditérské firmy. Však by taky Holan mohl stěhovat nábytek. Měl mohutnou hrud', silné nohy a obrovskou tlamu a nos mu ještě navíc koukal z čumáku ven a světla měl žlutá a přemýšlivá, jenže za těma očima bylo ještě něco schovaného. Byly to vlčí oči. Někde se prostě v kolejších jeho příbuzenských vztazích něco přihodilo a Holan byl v podstatě vlk. Valil se ještě jako štěněcí kulička s vypoulenými kukadly a už zabíjel slepice. Haf a haf. Vrr a vrrr. A hlavně škub a trh a SMRT. To později. A proto se ho sedlák Novák rád zbavil. Ale byl to přesně takový pes, jakého potřeboval strejda Prošek.

* * *

Otázky

- Povídka v prvním plánu zobrazuje život autorovy rodiny, ale druhoplánově přináší hlubší výpověď o skutečnosti – jakou?
- Charakterizujte autorovo vypravěčské mistrovství a specifické rysy jeho poetiky. Posudte text po stránce jazykové.
- Proč je O. Pavel označován jako osobitý pokračovatel Hrabalova pábitelství?

Vladimír Neff

Císařské fialky (1958) – úryvek z 2. dílu pentalogie Sňatky z rozumu



zapamatuj si

Filozoficko-historický román a společenská satira; pentalogie zachycuje vývoj české společnosti od pádu Bachova absolutismu do r. 1945 (téměř celé století); děj se v prvních třech dílech koncentruje na osudy první generace dvou rodů – obchodníka Jana Borna a majitele speditérské firmy Martina Nedobyla; obě dějová pásma jsou propojena obrazem zvolna narůstajícího dělnického hnutí (např. Pecold, Pilát aj.); na pozadí individuálních osudů líčen společenský vývoj s exkurzy do širších dějin nejen českého národa, epizodami o významných historických osobnostech; groteskní okolnosti kolem sňatků „peněz s penězi“; děj 2. dílu se odehrává v 60. letech 19. století (doba velkých politických událostí: prusko-francouzská válka, krach na vídeňské burze); Born zbohatl (bankovní spekulace, prodej francouzského parfému Císařské fialky), Nedobyl po tragické smrti první manželky Valentiny se znovu žení, tentokrát z lásky, a neustátá v hromadění majetku; skvělé vypravěčské umění, poutavý děj = řetěz příběhů, historek, epizod spjatých s hlavními i vedlejšími postavami, vykreslenými přesvědčivě; ráz doby a její životní styl je podán prostřednictvím objektivního autorova sdělení (sjednocující role autora, který si udržuje odstup od postav ironizací jejich jazyka); napětí mezi historickými fakty a uměleckou fikcí ⇒ kombinace historického románu jako panoramatu doby a rodové kroniky; široký záběr vyvážen důrazem na konkrétní epizody; vyprávění v 3. osobě, záliba v detailu; dynamika doby v mistrné zkratce, opora o rozsáhlý dokumentární materiál i o vlastní rodinnou tradici ⇒ hledání kořenů vnitřní slabosti měšťácké morálky, příčin proher a selhání = psychologická studie měšťácké malosti ⇒ poznání, že stabilní lidské vztahy a štěstí nezávisí jen na penězích; autor neupřednostňuje dokumentární věrnost obrazu (jiráskovská tradice), ale fabulaci a barvitě osudy postav (vančurovská tradice, nadhled); složitá syntax – ne archaický projev, ale košatá stavba, netradičně barvitě popisy; bohatá synonymika, dynamická slovesa; v kompozici využity návraty, gradace motivů, dramatické osudové zvraty, neočekávané rozuzlování zápletky, skepse vůči myšlence dějinného pokroku (v rozporu s oficiální doktrínou cesty ke komunismu)

Získal-li kdy Born Hanino srdce – nikdo ostatně neví, co přesně a doslova znamená toto obrazné rčení, dnes už nežíté – nestalo se to ani tehdy ve Stromovce, ani na Vltavě, na níž Americký klub o týden později uspořádal bruslařskou zábavu. Svědčí o tom událost, k níž došlo krátce potom, ve středu pátého ledna roku osmnáctistého sedmdesátého, kdy totiž Born, předem písemně požádav o dovození, aby je směl navštívit, objevil se u Váchů, oděn frakem s bílou kravatou, a požádal je, aby mu dovolili ucházet se o jejich dceru Hanu. (...) Způsobil jim tím starosti přetrpké, hlavně mamince, a noc téměř bezesnou: Co chce, co u nás může chtít šéf prvního slovanského obchodu v Praze? Jaká nová katastrofa se tu chystá? Pochválit Bětuši, nebo ji povýšit? Nebo oznámit, že ji propustí ze svých služeb? Ale kvůli tomu by se k nim snad neobtěžoval s návštěvou! Byli oba už natolik smířeni s tím, že jejich dcery se co živý neprovádají, že ani nepřipustili fantastický dohad, že chce o některou z nich požádat, a připustili-li přece, nechali si tuto krkolomnou myšlenku každý pro sebe.

Byli tedy, než Born zazvonil u jejich dveří, ustaraní, nevyspalí, ale společensky ve formě, tatínek důstojný, v černém, dvakrát už povoleném kabátě, hladce oholený, kníry namazané maďarskou pomádou, maminka rovněž v černém, úpravná, pečlivě učešaná, byt v plném lesku, nikde ani smítko. Bětuše byla, rozumí se, v obchodě, Hana bůhví kde, asi u některé ze svých zákaznic. Bornova návštěva se jí nemohla týkat; šlo-li vůbec o někoho a nemínil-li se Born zastavit u Váchů jen tak na kus řeči, nemohlo jít než o Bětuši. Proto se staří Hanině lhostejnosti nedivili.

Nuže, Born přišel, promluvil a vyvolal takový úžas, způsobil takovou smrt v mysli obou manželů, že po jeho odchodu jurisdoktor Vácha v naprostém nervovém vyčerpání ihned usnul a maminka, aby se uklidnila, položila si na čelo octový náčinek. Co tomu řekne Hana, myslila si, střídavě se smějíc a plačíc, co tomu řekne Hana? Panebože nedej, aby si zase postavila hlavu jako tenkrát, když se vyslovil pan Josek, ona je taková náladová, umíněná, splašená.

Poklekla u okna na holou podlahu a modlila se dlouho a vroucně, prosíc Všemohoucího, aby Hanu obdařil rozumem a aby Bornovu z nebe spadlou nabídku, hrůza si představit, nezamítla.

Její modlitba byla vyslyšena v míře svrchované – ukázalo se, že Hana vládne rozumem tak výtečným, že paní Magdaléně z toho šla hlava kolem.

– Já o tom věděla, řekla Hana klidně, když se vrátila domů a když jí maminka, všechna se třesouc, pověděla, co se stalo. – Ovšem, věděla jsem o tom, opakovala na matčin výraz údivu, otvírajíc balíček, jež přinesla z vycházky. Byly v něm jakési nové korálové ozdůbky do vlasů; počala si je ihned zkoušet před zrcadlem. – Nejsem přece slepá ani hluchá, abych nepoznala, že za mnou pálí. (Ten výraz! zhrozila se v duchu maminka.) Co myslíte, proč jsem si nekoupila ten stroj? Proč bych za něj vyhazovala své těžce vydělané peníze, když ho už možná nebudu potřebovat?

– Jistě, jistě, pan Born jí jistě dá stroj prezentem, až se vezmete, já slyšela, že je moc nóbl a špendábl, řekla maminka horlivě.

Ale Hana se jen zasmála.

– To bych se mu poděkovala za takový prezent, maminko. Provdám-li se za Borna, udělám to jen proto, abych už nikdy nemusela šít.

Maminka se znovu roztřásla úzkostí.

– Tak ona to neví jistě, Haničko, ona není ještě docela rozhodnuta, že jeho nabídku přijme?

– Jsem, maminko, jsem, řekla Hana, ukládajíc své ozdůbky do krabičky. Vzala jsem si na Borna reference, a jsou velmi uspokojivé.

Pod maminkou poklesly nohy, takže si musila sednout. – Reference! Ona, děvče bez krejcaru, si vzala reference na takového pána!

– Bývali jinačí páni, a měli dluhů nad hlavu, řekla Hana. – A já chci vědět, do čeho jdu. Ty časy už minuly, maminko, kdy mi každý nápadník musil být dobrý, i když měl vimrlata a potivé ruce, a kdy jsem si brala k srdci tatínkovy řeči o ropuchách a krysách – nic se neškaredte, maminko, já vím, co mluvím, a jsou věci, na které se nezapomíná. Já dnes už žádného mužského nepotřebuji, jsem nezávislá, vydělávám slušně, a kdybych u toho zůstala, budu vydělávat ještě víc. Proto, když se nakonec přece jen vdám, vdám se skvěle a neuvážu si nadosmrti na krk muže, kterému bych musila prát a spravovat ponožky. Zdravý a dobře pochopený egoismus, maminko, je jediná možná forma novodobé morálky.

– Ale jaké tedy byly ty reference na pana Borna? zeptala se paní Magdaléna. – Skvělé?

– Skvělé snad ne, na to je Praha příliš malé hnízdo, aby si tu někdo stál skvěle, řekla Hana, otvírajíc zápisníček, jež vytáhla z pompadurky. – Ale jsou velmi dobré, tak dobré, že to nakonec asi opravdu udělám, tím spíš, že Born vypadá docela slušně, dobře se chová a umí se oblékat. Ten jeho obchod ovšem jde znamenitě, to, prosím, všechna čest, a má až čtvrt milionu zlatých ročního obratu, to je na naše poměry velká cifra. Chyba je v tom, že Born není ve svém, ten dům u Prašné brány mu nepatří, to mě zklamalo. A platí z toho krámu vysokou činži, dva tisíce zlatých ročně. To se při takovém obratu snese, ale stín to je, a veliký.

Naštěstí Born není bez nemovitého majetku, patří mu polovina činžovního domu v Perlové ulici. Má ji po své ženě, a druhá polovina patří jeho bývalému tchánovi Nedobylovi – toho znáte, maminko, to je ten speditér, který nás stěhoval z Chrudimi. Je tu ještě jeden stín, Born není bezdětek, má pětiletého syna. To je na pováženou, ale dá se to zařídit, když jsou peníze.

Otázky

- Co je základním obecným tématem románu?
- V čem se projevuje měšťáctví? Doložte, že je román psychologii české měšťácké malosti.
- V čem spočívá autorovo vyprávěcké mistrovství?
- Charakterizujte větnou stavbu, jazyk románu. Uveďte příklady vnitřního monologu.
- Kde se už dříve objevil žánr rodové ságy v naší nebo světové literatuře?



zapamatuj si

Historický filozofující román – metaforický příběh s tématem člověka a jeho osudu – o tragickém zmaření života pod mocenským tlakem institucí; obraz doby protireformace; postupná rekatolizace slavatovského panství Košumberk ve východních Čechách v poslední třetině 17. stol.; v popředí dvojice hlavních postav: mladý, vzdělaný jezuita Vojtěch Had a stárnoucí ovdovělá šlechtična Marie Maxmiliána Slavatovna, na jejímž postupném hmotném a duševním zničení se Had jako její zpovědník podílí proti své vůli – ukázněně plní svěřené úkoly: vybudovat kapli, jezuitskou rezidenci, získat dědictví vdovy, založit chrám; postupně jeho nadšení mizí, uvědomuje si, že je nástrojem kořistnických záměrů dravého jezuitského řádu, že je zneužíván k zlu, a končí v zoufalství; teprve s úmrtím hraběnky začne chápat, co útrap a ponížení jí způsobil; jeho touha pomáhat lidem je v rozporu s řádovým principem slepé poslušnosti ⇒ odmítne sloužit něčemu, s čím se nelze ztotožnit, proto se odhodlá k ironickému činu: při oslavách vysvěcení chrámu chybí, nevrátí se na daný příkaz, setrvává v zoufalství nad mrtvou = osamělost a bezbrannost obou; historickou přesvědčivost příběhu posilují významní představitelé doby, např. Tomáš Pešina z Čechorodu, Balbín aj.; vedlejší postava – páter Šimon Hampl, omezený fanatik, prosazující s primitivní bezohledností zájmy Tovaryšstva; záměr – historický příběh přerůstá v podobenství k poměrům normalizační doby: nejen stíny rekatolizace, ale i úpadku jakékoli vládní ideologie; deziluze a skepse vůči výkladu dějin jako zákonitě cest k spravedlivému světu a závěrečnému kladu (polemika s jiráskovskou tradicí); dějiny chápány jako absurdní mechanismus, který ničí bezmocné a nevinné jedince, jako střetání mocenských zájmů; kompoziční metoda – provázanost motivů, opakování situací s významovým posunem, dramatické rozvržení scén a stupňování napětí, retrospekce; postavy stavěny do kontrastu a konfrontace ⇒ výrazně stylizovaná historická próza vančurovského typu; jazyk – zkušenosti autora–básníka, lyrismus + originální slovník (propojení archaických, biblických, poetických i běžně hovorových a vulgárních výrazových prostředků), využití symbolů (např. motiv kamene v různých polohách), dlouhá monologická souvětí se střídají s úsečnými dialogy z kratičkých vět; vnitřní monolog, polopřímá a nevlastní přímá řeč se mísí s řečí vypravěče; ironie, pohled bez iluzí

... „Ale Tovaryšstvo chce. Chce vaši poslušnost. Chce vaši horlivost. Chce váš život. Chce vaše svědomí, klid vaší duše a vaši svobodu. To všechno vezmete a odevzdáte nám. Mně! Vaše duše je revír, kam bude chodit na hon jenom váš představený. Prikážeme-li vám zabít, zabijete; Tovaryšstvo samo ví, co je a co není hřích. Prozatím jsme vám všechno trpěli. Teď na vás dolehne a zlámeme vám kosti. Tolik chce Tovaryšstvo. Budete se protivit?“ ...

„Nebudu se protivit.“

„Na tom vašem Košumberku přestanete zbytečně přemýšlet o lidech, jestli mlčí nebo nemlčí. Jestli chtějí žít nebo umřít. Co na tom záleží? Všechno je zbytečné, nakonec je stejně smrt. Nic nemá smysl, jenom poslední soud. A sláva boží. A vítězství církve. I kdyby stála vítězná nad spáleným světem a pomřelým lidstvem. Postaráte se na Košumberku o vítězství církve. Viditelné vítězství. Požár víry – to je vaše starost, i kdybyste měl hodit do ohně sedm hraběnek! Založte tak veliký požár víry, že nebude vidět smrt, jak chodí okolo. Vy se bojíte smrti?“

* * *

ze závěru:

Varhany hřměly, chór zpíval, kouř stoupal vzhůru, zvonil zvon, všechno už bylo v pořádku a chrám se otřásal jako koráb, jenž brzy vzlétne, a jako obrovský kámen, který se už brzy dá do pohybu a bude se valit dolů a rozmáčká, co mu bude v cestě, a lidé budou jásat hrůzou a umírat nadějí, ale kámen, kámen zůstane němý. Dole už mrtvé tělo umyli a oblékli a položili zatím na prkno. Páter Had seděl před stavením a hlídal.

A bylo po mši a lidé vycházeli ven a lidé zvenku se hrnuli do chrámu a všichni chtěli spatřit ten prostor, tu výšku, tu

nádheru a všichni si chtěli aspoň sáhnout na vrata, pomazaná směsí oleje a arabského balzámu, aspoň očima se dotknout stěn, mezi nimiž ode dneška přebývá slavný, mocný král, aspoň koleno a konečky prstů přitisknout na dlažbu, ve které už pukají semena příštích zázraků. A kruhem kolem chrámu mlčky chodily postavy v černých sutanách. Nostri. Dílo bylo u konce. Mrtvá ležela na prkně, prsty obtočené růžencem, chrám nad ní stál jako boží pes, měsíční kámen, balvan z nebe, skvělý náhrobek, tlačil ji, zavalil ji, měl na portále její jméno i erb jejího rodu, ale nepatřil jí a ona nepatřila jemu. Páter Had seděl před cizím stavením a díval se, jak padá listí.

A to už bylo vítězství, vítězství pravé církve, jediné církve, svaté matky, církve římské a hierarchické. A Čechy se proměňovaly v srdce, které hořelo, v království mariánské.

A to už bylo vítězství černých mužů, kteří považovali za nezbytné získat moc, aby mohli rychleji šířit pravdu. Kteří museli dokonale zvítězit, neboť měli poslání a měli ideu. Boj byl těžký, komplikoval se a vlekl; mezitím přestávalo být jasné jejich poslání a idea se povytrácela. Nicméně oni zvítězili dokonale. Oni získali moc a zalíbilo se jim v ní. A moc je železná klisna, která jde, kam sama chce. Může sedět na kozlíku svatý s lilii. Může být kára naložena pravdou, spásou, pochlebností, nehýtky dětí, chlupy z cizoložnic, dalmatikami, ovšem, čímkoli. Moc je hrbaté a svévolné zvířátko.

A beránek boží, který snímá hříchy světa, je veden k zabití, je bezmocný a oněměl, a kdo chce, si ho stříhá.

Páter Had seděl před cizím stavením, listí padalo a naděje už bylo tak málo, že sotva kryla dno.

A to bylo vítězství, to byl požár, to byl strom víry sladce rozklenutý nad hořkým královstvím. V koruně stromu zasedli na jaspisová křesla v hedvábných mitrách nejvýbornější preláti. A nad nimi zpívali andělé ve třech řadách, ve třech výškách, ve třech kúrech podle tří hierarchií. Vznášeli se, kroužili, trvali blíže a blíže Světlu slávy. A dole pod stromem stál malý černý kněz a špatným hlasem zazpíval *Te Deum laudamus*. A preláti to po něm opakovali. A po nich andělé všech hierarchií. A Bůh uslyšel zpěv a spokojeně přimhouřil oči. I malý černý kněz spokojeně přimhouřil oči. Všechno bylo v pořádku. Šimon Hampl měl špatný hlas, ubohý hlas, hubený hlas, ale uslyšel ho Bůh.

Páter Had seděl u paty Chlumku, na severní straně, stráž před ním byla strmá, kdesi nahoře se bezpochyby lesknou bahně a lid se schází k odpoledním modlitbám a ke svatému požehnání. A kruhem kolem chrámu bezpochyby chodí postavy v černých sutanách. Nostri. Už máme pevnost. A už jsme vyrazili, praporce bijí o žerdě. Vzhůru srdce! Hosanna! *Vae caesis ducentibus! Vae caecis sequentibus!*

Běda slepým, kteří vedou!

Běda slepým, které vedou!

Zdali může slepý slepého vést! Zdaž oba do jámy neupadnou? Kdopak ví, svatý Lukáši... Zatím ještě oba jdou a blaženě se usmívají.

vysvětlivka

Nostri (lat.) – naši; *Hosanna!* (lat.) – v křesťan. liturgii Sláva; *Vae caecis ducentibus! Vae caecis sequentibus!* (lat.) – doslova Běda slepým, kteří vedou! Běda slepým, kteří (je) následují!



Otázky

- Doložte bezmocnost člověka vůči brutálnímu mocenskému nátlaku, zlu a nelidskosti.
- Doložte, že román je paralelou k době svého vzniku a má tedy aktuální, nadčasový význam. Na kterém místě je nejzřetelnější analogie mezi dobou, o které se píše, a dobou, jíž je román určen?
- V hlavní postavě je ztělesněn vývoj autorovy generace dospívající k vystřízlivění z mladistvých ideálů. Srovnajte s podobnými postavami v románě Milana Kundera *Žert* (viz str. 168).
- Všimněte si polysyndetonu v stavbě vět a souvětí. Uveďte příklady, zamyslete se nad funkcí tohoto syntaktického prostředku. Vyhledejte anaforu.
- Doložte básnickou zkušenost autora. Charakterizuje jeho vyjadřovací prostředky. Vyhledejte lyrická a naopak ironická místa v promluvě vypravěče. Posuďte formu vyjádření.
- Vyhledejte typický opakovaný konkrétní motiv a situaci. Všimněte si jejich významového posunu.
- Vyložte smysl závěrečných vět.

Josef Škvorecký

Zbabělci (vznik 1949, vyd. 1958 a zákaz)



zapamatuj si

Generační román s autobiografickými rysy; východočeské maloměsto Kostelec (autorův Náchod)

na konci války (4.–11. 5. 1945); hlavní postava – 20letý bývalý gymnazista Danny Smiřický nasazený na práci v místní továrně; navenek působí jako suverénní, domýšlivý, občas cynický mladík, skeptický intelektuál, ale ve skutečnosti je hluboce lidský, tolerantní, vnímavý a citlivý; spíše antihrdina; reaguje na záporné skutečnosti – na protektorát a na jednání dospělých (rodičů, místní honorace); protektorátní škola je plná oficiálních lží, u dospělých vidí zbabělost a pokrytectví; ve volném čase hraje jako saxofonista se svou jazzovou kapelou v hospůdce Port Arthur s přáteli (kytarista Harýk, klavírista Fonda, tlustý trumpetista Benno Mánes); nedůvěřivost vůči nadosobním ideálům (k náboženství i komunismu), smysl pro humor, dobývání dívčích srdcí; je-li Danny vtažen do boje (likvidace německých nápisů, střety s ustupujícími Němci, s Přemou se podílí na zneškodnění německého tanku), není to uvědomělý boj za vlast, spíš snaha imponovat Ireně; nestojí o slavnostní řeči = nezátížený pohled mladistvých; vedle skutečného hrdinství a statečnosti odhalena i směšnost, zbabělost a vypočítavost měšťáctví (jejich přízemnost ve srovnání s událostmi dějinného významu vyznívá jako parodie); revoluce je v rukou těch, kteří se potřebují očistit od prohřešků posledních pěti let (pan starosta, pan továrník, velitel četníků, pan doktor), v závěru vítání Rudé armády, oslava svobody – na náměstí hraje džezová kapela; vydání románu způsobilo literární a politický skandál; květnové dny a osvobození zobrazeny zcela nepateticky, záměrně subjektivně, někdy cynicky (měníci se charakteru vždy přizpůsobivých lidí); narušen konvenční iluzivní pohled na osvobození (depatetizace), dobovou kritikou vytýkán nedostatek uvědomělého hrdinství, úcty a lásky k sovětským osvoboditelům (oslava vítězství v Kostelci má panoptikální ráz); dílo interpretováno i jako útok na literární metodu tzv. socialistického realismu = střetnutí dvojího pojetí funkce literatury: oficiální představy o výchovné funkci literatury bez možnosti samostatného myšlení × Škvoreckého zcela subjektivní pohled, pestrá škála postojů jednotlivců, odpor proti přikrašlování událostí; 8 kapitol – historie revoluce v malém městě je jen rámeček, hlavní dějová osa – všední existence Danneho, každodenní práce, stereotypní automatismus jednání, prožitků, pocitů ⇒ autentičnost; vypravěčské mistrovství – přirozenost, lehkost; styl hemingwayovský – oproštěný, strohý a úsporný, nesložitá souvětí, krátké věty; citlivý a věrný záznam normálního způsobu hovoru, živé a úsečné dialogy; nepůsobí jen text, ale i podtext (co si postavy myslí); jazyk – dosud v literatuře neobvyklý výskyt obecné češtiny a frajerského slangu s anglickými výrazy = mluva mladých lidí ⇒ přesvědčivost a plastičnost postav; polysyndeton ⇒ upozorňuje na důležitost zachycovaných skutečností

SOBOTA 5. V. 1945

Probudil jsem se asi v půl deváté. Za oknem svítlo slunce a v pokoji bylo horko. Ležel jsem v posteli, trochu mě bolela hlava a v ústech jsem měl nechutný pocit. Ležel jsem a díval jsem se na svůj portrét od Rosti nad postelí. Můj vzhled na něm vzbuzoval úctu. Měl jsem obrovskou hlavu a úzká ramínka, takže jsem vypadal vzdělaně. A co bylo na obraze zajímavé, byl kontrast té intelektuálské palice a ušpiněného límečku u košile bez kravaty. Pamatoval jsem se na ten obraz. Tenkrát mě Rosta maloval, zrovna když jsem přišel z práce z Mesršmitky, v bavlněné košili, usviněné olejem z ferrofluxu. Vypadal jsem na tom obraze jako Lenin. Díval jsem se tak na sebe a myslel jsem si, že to mám pěkný portrét, a že kdybych umřel, zůstala by po mně přece jen hezká věc. Ale jinak to bylo hnusné ráno. Zavřel jsem oči, ale nebyl jsem už dost unaven, abych spal nebo klímal.

Bylo nutno vstát. Konečně jsem náhle vstal. Nejlepší bylo se rozhodnout. Šel jsem k oknu a podíval jsem se ven. Nic. Město bylo jako včera. Ani stopy po revoluci. Kdoví, jestli něco bude. Stejně jsem tomu tak úplně nevěřil. Sice se stávaly takové věci, ale že by se to stalo zrovna u nás, to se nezdálo skutečné. Revoluce. Nedovedl jsem si představit nikoho ze známých střilet. Pana lékárníka nebo pana továrníka Krocana. Blbost. Přema možná. Přema měl vizáž jako vrah a ve skladu měl

nějaké zbraně, to jsem věděl. A taky Perlík. Ale jinak to bylo docela iluzorní. Docela. Obrátil jsem se od okna a zapnul jsem rádio. Chvilku jsem čekal a to mě otrávil. Vždycky mě otrávil čekat, až se rádio ohřeje. Z přijímače se ozval nějaký prušácký pochod. Tak ještě nic. Ovšem. Vůbec nic se nestane. Z východu přijdou Rusové a ze západu Američani a všechno slavně osvobodějí a bude po parádě. Vlastně, lépe řečeno, začne paráda. A páni se budou píchat do prsou medailema. Blbost. Odešel jsem do koupelny a pustil jsem vodu. Umyl jsem se a dřel jsem froté ručníkem, až mi kůže zčervenala. To bylo příjemné. Vrátil jsem se do pokoje, otevřel jsem okno a rozhodil jsem postel. Oknem se nahnul do pokoje chladný vzduch. Slunce, teď už úplně vyšlé, svítilo svěže a panensky. Odešel jsem do kuchyně, postavil jsem vodu na čaj, přinesl jsem ze spíže rohlíky a začal jsem si je mazat máslem. Samá práce. Podíval jsem se z okna, a tu mě to praštilo do očí. Naproti na domě stavitele Baumana vlála československá vlajka.

Zalil mě zvláštní pocit. Pocit, že je mi čtrnáct let a že je osmadvacátého října. Už šest let tahle vlajka nikde nevisela, a teď tady najednou visela zas. A vůbec mně nepřipadala nová nebo neznámá. Byla to pěkná, aspoň třímetrová vlajka, dobře vypraná a svítila červení a bělobou. Tak už je to tady, řeklo to ve mně. Tak přece revoluce. Vzpomněl jsem si na rádio. (...) Najednou muzika přestala a z rádia se ozval neznámý hlas. Nebyl to normální hlasatel. Byl to někdo jiný a hlásil. Pražané! Pomozte rozhlasu! Všichni, kdo máte zbraně, přijďte ihned do rozhlasu! Srdce se mi vecpalo do krku. Ta senzace! Tohle neměli nikde! Aby povstali a dirigovali si povstání rozhlasem! Povedlo se to. Dostal jsem chuť se toho zúčastnit. Vstal jsem a vtom jsem si vzpomněl na čaj. Ano. Musím se na to najíst. Šel jsem rychle do kuchyně a začal jsem snídat. Jedl jsem s chutí. Tak v Praze to začalo. Tak v rozhlasu se střelilo. To je tam na Fošovce, co vždycky stál před vchodem skopčák s plechovým půlměsícem na prsou. Tak tam se střelilo. Možná, že už jsou mrtví. Přivřel jsem oči a představil jsem si to. Chlapi v občanských kvádrech a s puškama za překocenou elektrikou. Elegantní chlapi se světlými kloboukama a s automatama, příkrčení za kandelábrý. To bylo ono. Takhle jsem si představoval revoluci. Uniformy mě nelákaly. To bylo něco na Němce. Ne uniformy! ... Kdepak uniformy. Dojedl jsem rohlíky a rozhodl jsem se, že do toho teda půjdu s veškerou elegancí. Vytáhl jsem ze skříně tmavohnědé sako, vzal jsem si bílou košili a oblékl jsem si světlé kalhoty. Pak jsem si uvázel modrozlutou hedvábnou kravatu s velkým vzorem na malý uzílek a natáhl jsem si tmavohnědé sako.

* * *

Odlepil jsem se od skříně a šel jsem pomalu k náměstí. Standarty a prápory pleskaly v chladném větříku a slunce jasně svítilo. Došel jsem ke spořitelně a postavil jsem se na roh. Z kostela visely dlouhé prápory, z divadla taky a radnice byla vyzdobena celou sbírkou vlajek. Po ulici a kolem náměstí proudilo úplně nedělní korzo. Na betonovém plácku před radnicí stále řečnická tribuna, potažená červenou látkou, s uřezanými brízkama po stranách. Svažující se plocha náměstí, ještě včera posázená ranci uprchlíků, svítila teď prázdná a vyčištěná. Uprchlíci někam zmizeli. Byl jarní den a byl mír – uvědomil jsem si to, a že za pár dní pojedou do Prahy. Bože, nebyl jsem tam už rok, od té doby, co jsme tam hráli na posledním grandiózním podniku válečné éry. Na přehlídce amatérského jazzu v Lucerně. Přišel do toho tenkrát zrovna poplach a koncert v polovině přerušili. (...) Byla to nejkrásnější doba našeho života. A teď byl mír a všude bylo plno jazzu a barů a všeho. Zadíval jsem se na ulici a myslel jsem na to.

Myslel jsem a najednou se z dálky ozval divný rámus. Znělo to jako hrčení mnoha kol a přibližovalo se to. Ozvalo se nějaké švihání bičem a pak se v otvoru protitankového náspu objevili dva oděnění préríjní koníci a za nimi bryčka s Rusákem na kozlíku. Rusák švihal bičem nad hlavou a zpíval, koníci pádili tryskem a kola bryčky hrčela po dláždění. Díval jsem se na Rusáka, pak se objevila druhá bryčka a pak už vyskakovaly jedna za druhou z protitankové překážky a valily se ulicí přes náměstí na západ. Všechno se naplnilo jejich hrčením a šviháním dlouhých bičů. Drkotaly jedna za druhou, v pohyblivém páchnoucím procesí, v divokém úprku, s červenolícíma Rusákama, vznášejícíma se nad oděnými zadky koní, zpívajícíma rusácké písně. Lidi z chodníků na to čuměli. Bryčky se řítily šíleným letem a drobní koníci pohazovali hlavama. Jela jich nekonečná řada. Vzduch se naplnil jejich zápachem, zápachem nějaké tundry nebo tajgy, a já ho začal do sebe sát a koukal jsem se po těch ošlehaných tvářích a připadalo mi neuvěřitelné, že opravdu existují, tihle lidé, kteří nevěděli nic o jazzu a asi ani o dívkách, jen se valili s revolvéry na zamaštěných zadnicích, zarostlí, s lahvema vodky v kalhotách, rozjaření, opilí, vítězní, nemyslíci na věci, na které jsem myslel já, úplně jiní než já a strašně cizí, a přece přitažliví, obdivoval jsem se jim, tak tohle byla Rudá armáda, hnala se vpřed, zaprášená, divoká, bez zastavení, smradlavá, barsbarská, a já na ni čuměl a nevěděl jsem, jestli tady opravdu něco nezačíná, nějaká revoluce, a jestli tohle má co dělat se mnou a s mým světem. Ale ne. Nic tu nezačínalo. Pro

mě asi nic. Tohle všechno se hnalo mimo mě a já byl pro to ztracen. Věděl jsem, že je budou vítat a řečnit a že budou lidé nadšení do komunismu a že budou loajální. Neměl jsem nic proti komunismu. Neměl jsem nic proti ničemu, dokud jsem mohl hrát v jazzu na saxofon a dívat se na holky. Věděl jsem, že v těchhle lidech, co sedí na bryčkách, a v těch, co teď, začnou zakládat stranu a studovat Marxe a Engelse a Lenina a to všechno, je hlad. Prahli po vědění. Znal jsem je už z továrny, z debat na záchodě, napínaly je moje kecy o sluneční soustavě a o galaxiích a o Apollinairovi a amerických dějinách. Byl v nich hlad po věcech, kterými já byl přejedený. Ve mně bylo něco jiného. Minulost a předkové a samozřejmě gramotnost už po mnoho generací a celkem pohodlí a luxus. (...) Bryčky hrčely pořád a pořád, a mně bylo najednou těžko a smutně. Obrátil jsem se a uviděl jsem, jak proti proudu bryček se od kostela táhne Harýk s Lucií a Benno s Helenou. Lucie měla na sobě něco, co vypadalo jako nějaký podkarpatoruský kroj, mělo to na lemu sukně třásně jako na kalhotách sokolských dorostenců a bylo to divné, ale Lucie v tom vypadala hezky. Zastavovala se každou chvilku a nadšeně pozdravovala jedoucí Rusáky a házela jim růžičky z ohromného pugétu, který držela v náruči. Benno, Helena a Harýk šli mlčky s ní a nevětili je. Počkal jsem na ně a Benno řekl hned, co jsem věděl, že řekne:

„Tě Bůh, obránče vlasti.“

„Hlásil ses dobrovolně?“ dodal Harýk.

„Držte hubu,“ řekl jsem. „A ty si dej rači pozor na Lucií, ať se ti ze samýho nadšení nenalepí na nějakýho osvoboditele.“

„Slyšíš?“ obrátil se Harýk na Lucií, ale ta ho neposlouchala.

„Zdravstvujtě!“ řvala jak pominutá a Harýk ji znechuceně nechal.

* * *

... Po potlesku vylezl na tribunu pan starosta Prudivý, vytáhl papír a začal říkat, že děkuje generálu Jablonkovskému za jeho řeč.

„Po šesti letech nevýslovného strádání,“ mluvil, „přináší nám konečně bratrská Rudá armáda opět svobodu. Opět můžeme volně dýchat a naše matky se již nemusí chvět o svoje dítky. Nenáviděný německý vetřelec je potřen hrdinnými zbraněmi slovanských bratrů a ostatních spojenců.“ Tak mluvil a vydržel to půl hodiny. Přestal jsem vnímat, co říká, a najednou se mi objevil ve stejném redingotu..., jako dnes, taky na tomhle betonovém plácku a na úplně stejném dřevěném pódiu, ... jenomže tehdy na něm bylo namalované veliké V für Victoria (...)

Vypnul prsa, postavil se na špičky a zavolal jako na lesy:

„Ať žije svobodná Československá republika!“

Ozval se divoký potlesk. Prudivý počkal a pak zavolal:

„Ať žije prezident Beneš a maršál Stalin!“

Potlesk trval ještě déle. Když se uklidnil, nasadil Prudivý nejvyšší tón a zařval:

„Ať žije náš veliký slovanský spojenec Eseser!“

„Jen se neposer, ty pupkoune, pupkounoviči,“ řekl za mnou tlumeně Harýk. Harýk měl na něj obzvláštní pífku, protože jednou ho pan Prudivý dal ostříhat dohola. Tenkrát, když Moravec vydal ten výnos o potápkách. Kolaborant Pötlz zahajoval výstavu toho protizidovského malíře Rélinka nebo jak a Harýk se na to extra dostavil s naondulovaným havlem (...) Byl to vůbec chudák. Pořád musel dělat něco, co vlastně nechtěl. Teď zas tedy radostně vítal Rudou armádu. Taky musel, aby mu někdo nepřipomenul, co musel udělat dřív. No dobře. Byl to spolehlivý člověk na svém místě, jak říkal můj otec. A bude dál. Na toho je spoleh.

Otázky

- Co demonstuje název románu? Jak Danny jako typ reprezentuje svou generaci? Co obdivuje, čím pohrdá, co odmítá, jaký vztah má k revoluci?
- Čím je motivováno hrdinství Dannyho? Srovnajte s postavami Drdovy Němé barikády (zvl. Pepík Hošek z povídky Pancéřová pěst). Co mají společného, v čem se odlišují? Jaká je autorova představa skutečného hrdinství?
- Kde se v ukázce koncentruje skeptický postoj mladých lidí k iluzím a slabostem dospělých? Kde je Danny ironický sám k sobě?
- Proč Zbabele dobová kritika odmítla? Co nového přinesla Škvoreckého próza do zobrazení okupace a osvobození? V čem je román považován za mezník ve vývoji epické prózy?
- Charakterizujte jazyk románu, zvláště dialogy. V čem je přesvědčivost postav? Vyhledejte ironii.

**zapamatuj si**

Novela, tragikomicky sevržený hrdinský příběh z protektorátní doby, který však zobrazuje každodenní život; válečná tematika tvoří jen kulisu příběhu a je zcela odpatetizována; dějiště – malá železniční stanice Kostomlaty; vypravěč a hlavní postava – 22letý nesmělý železniční elév Miloš Hrma – prožívá velká intimní trápení (s konduktérkou Mášou); současně druhý, neválečný příběh – aféry a výstřednosti rázného a veselého vypravčího Hubičky, který během noční služby orazítkoval zadek telegrafistky Zdeničky Svaté staničními razítky = výrazný kontrast k obłudné absurditě doby; Miloš, který se rozhodl pro hrdinský čin – zlikvidovat německý municií vlak, sabotážní akci zaplatil životem; hodil ze semaforu do jednocúho vlaku časovanou pumu, ale vzájemně se postřelil s německým vojákem; oba umírají vedle sebe při výbuchu; v drsném světě dospělých nechybí ani zbabělost a egoismus (přednosta stanice toužící po povýšení, vášnivý chovatel holubů, nebo poněmčený Čech, rada Zednicek); karikurní zobrazení měšťáckých způsobů (důvěrná znalost prostředí, odpozorované detaily); přes dílčí prvky lyrismu a grotesknosti je použita tradiční realistická metoda; výjimečně souvislý děj s pevným epickým jádrem, ich-forma; metoda koláže s principem souřadnosti (lineární řazení) – řada epizod a vložených příběhů; konfrontace intimního života hlavní postavy s krutostí válečné doby, paradoxní situace (Milošova smrt přichází ve chvíli, kdy se mu podařilo překonat osobní trauma), kontrasty krásy a krutosti, zdařilá analýza české mentality – opatrnictví, humor, jednorázové vzepětí sil k heroickému činu nebo lstivá zlomyslnost (viz rada Zednicek: „Češi, víte, co jsou? Smějíci se bestie!“); surrealistické apokalyptické výjevy (působivý obraz mrtvých koní), metaforizující přirovnání, symboly (zvednuté rameno semaforu); lyričnost spolu s osudovou tragičností dávají textu charakter balady; vyprávění jazykem s odposlouchanou drsností hovorové češtiny; typizující je i volba některých jmen postav (Hrma, Hubička, Svatá, Victoria)

A pan výpravčí Hubička chodil kanceláří, díval se do podlahy, už ani se nešel podívat na nebe, dobře jsem to viděl dopředu, tak jako on, tu zodpovědnost, jak to dopadne? A když dobře, tak co potom? Ale já jsem na tohle nemyslel, ne že bych to nedomyslí, domyslíl jsem to všechno do konce, ale to už mne nezajímalo, já jsem se jen soustředil na to, abych ukápl ze semaforu přesně na ten vagón, aby celý vlak vyletěl do povětří, nic jiného jsem si nepřál, nic jiného jsem na nebi neviděl než ten pořád stoupající oblak, který vsrkává do sebe zbytky vagónů a kolejnic a pražců.

* * *

Vyběhl jsem do přístěnku a vyhodil předvěst i vjezdové návěstidlo, zatímco odjezdové jsem nechal na stůj.

A přišel výpravčí a já jsem vytáhl z kapsy pláště ten přístroj, svítil na něj baterkou a on narařičoval kroužky, jako by zaostřoval fotografický aparát.

A holubi pořád nemohli usnout, pořád vrkali, padali ze sna, bylo slyšet jejich péra, jak tlučou o stěnu.

Pak mi výpravčí Hubička podal ruku, studenou a vlhkou, jako by podal rybu. A já krácel podle kolejí. Přes měsíc přeběhl dlouhý oblak a začal se sypat zmrzlý sníh, otočil jsem se a viděl v dálce cloněné světlo lokomotivy. Měsíc vyplul z toho oblaku sněhu a v mrazivé noci se pláně polí jiskřily a zase jsem slyšel, jak všechny ty zmrzlé krystalky tikají, jako by se v každém pohybovala barevná ručička vteřin. Pak jsem vylezl na stožár semaforu jako po žebříku. A znovu přeběhl oblak a zase se začal sypat sníh, jemný jako jepice. Obkročil jsem lampu. Lokomotiva vjížděla do stanice a žalostně pískala, protože neměla na volno. A cítil jsem, jak se křídlo semaforu zvedá, zvedá mi ruku a lampa proměnila červené světlo v zelené. A v té poloze volno mi rameno vytvářelo dostatek clony, protože bylo větší než já. A lokomotiva si zapískala, viděl jsem, jak výpravčí ukazuje zelenou lucernou strojvedoucímu, aby projížděl, a já seděl na semaforu, sníl se sypal, cítil jsem, jak mne zobají vločky, viděl jsem, jak hodně ten sníh padá. Ani jsem se nehnul, v ruce už jsem držel tu věc, slyšel jsem, jak do mne přechází tikot toho přístroje, a pak projela lokomotiva, shora byla cloněná plachtou, aby hloubkaři neviděli na dálku, když topič přikládá, a potom

jeden vagón za druhým, nízké otevřené vagóny a na nich v bedýnkách stílný prach, bedny proložené vrstvami slámy, tři, čtyři, pět vagónů, počítal jsem si je, měsíc byl skrytý za běžovým mračnem, z něhož se sypal tak hustě sníh, a přece ten měsíček byl pořád vidět jako potopená obruč na dně potoka, který hrká mělkým korytem, sedm, osm, devět, a sníh se rozpadal tak, že jsem na chvíli neviděl ani lokomotivu ani poslední vagón toho vlaku, jedenáct, dvanáct, třináct a potom jsem lehce hodil ten přístroj, jako bych házel do říčky květinu, vypočítal jsem si to přesně, hodil jsem, když se pode mnou ocitlo čelo vagónu, a ten přístroj padl akorát doprostřed vagónu, který si najel do té věcičky, která tam teď ležela a odnášela ten ostrě sledovaný vlak k jeho konci, díval jsem se pořád, do poslední chvíle na ten vagón, na tu skvrnu, kterou měl uprostřed, ten čtrnáctý vagón, až sníh ten vagón zašrafoval a já jsem si umínil, že se odtud shora budu dívat ty čtyři minuty, až do té doby se budu dívat z tohohle posazu, jako myslivec vyčkám zde ten moment zkázy, a pak jsem viděl, jak se blíží poslední vagón, s budkou na konci, odkud najednou vyšlehl dlouhý kužel světla a soustředil se na mne, vytáhl jsem revolver a viděl, jak se zableskla hlaveň pušky hned pode mnou. Vystřelil jsem a současně vystřelil kdosi z té budky a na zem padla baterka a svítila v šterkovém loži a z budky vlaku kdosi padl k ní a skulil se do příkopu. A já jsem pocítil bolest v rameni a z ruky mi vypadl revolver a po hlavě jsem padal, ale zachytil jsem se za plášť o kramlí, v semaforu zarachotilo a zelená se proměnila v červenou a rameno padlo do vodorovné polohy a já jsem visel hlavou dolů a slyšel, jak se můj plášť trhá, z kapes mi vypadly klíče a drobné mince a padaly mi podle hučících uší, viděl jsem, jak se vlak vzdaluje, jak se celý natočil do zatáčky, ukázal mi sebe sama vzhůru koly, jako by jel po stropu noci, červené svítilny na jeho konci se vzdalovaly, viděl jsem u semaforu v příkopu vojáka, jak se stočil do klubička, padal na něho sníh a on ztratil čepici, měl lysou hlavu, a kabát se mi zvolna trhal, cítil jsem, jak mi zpod košile teče po krku na hlavu krev, a plášť se dotrhl a já padal střemhlav do černého, olejem a párou prosáklého šterkového lože. Padl jsem na ruce a hrany ostrého kamene mi prorazily dlaně. Potom jsem se skulil do příkopu, hned vedle toho německého vojáka, který ležel na boku (...) a držel se za břicho a naříkal. Nastavil jsem před ústa dlaň, a když jsem odkašlal, vyplivoval jsem krev. Ten německý voják mi prostřelil plíce a já jemu asi břicho (...) díval jsem se do nebe, odkud se sypal sníh, potom jsem se převrátil a vyškrábal se až k tomu vojákově, který začal naříkat a opakoval pořád jedno slovo.

„Mutti, Mutti, Mutti!“ volal a já jsem se na něho díval, chrmlal jsem krev a věděl jsem, že tenhle voják nevolá svou matku, ale matku svých dětí (...)

A přestal padat sníh, vyšel krásný měsíc, po kraji tikaly vteřinové barevné ručičky ve všech vložkách, a na krku toho vojáka se zaleskl bílý stříbrný řetízek a potom na řetízku cosi, čeho se ten voják chytil oběma rukama a ještě hlasitěji volal: „Mutti!! Mutti!!“

A já mu nasadil hlaveň pušky k oku a stiskl spoušť, tak divně jsem přitom ležel. A pak jsem slyšel, jak zmlkl, viděl jsem, jak jeho nohy zvolna a tiše došly, zastavily se, ležel jsem na něm a slyšel, jak do vojáka vniká klid a ticho, jak se všechno zastavuje, jak stroje, když padla. A ze mne crčela krev a třísnil jsem vojákově šaty, vytáhl jsem kapesník a snažil jsem se čistit tu krvavou skvrnu a oddychoval jsem a začal jsem se dusit, ale vši silou jsem se převálil a natáhl jsem ruku a chytil ten řetízek (...) a utrhl jsem ten řetízek, kterého se držel ten mrtvý, a ve světle měsíce jsem viděl, že to je medailónek, na jehož jedné straně je zelený čtyřlístek a na druhé straně nápis: Bringe Glück. A nepřinesl štěstí ten čtyřlístek ani tomu vojákově, ani mně, taky to byl člověk jako já nebo pan výpravčí Hubička, taky neměl žádné významy, žádnou hodnotu, a přece jsme jeden druhého postřelili a jeden druhého přivedli ke smrti, ač jistě, kdybychom se někde potkali v civilu, možná, že bychom se měli rádi, pohovořili si.

A potom se ozvala detonace. A já, který jsem se ještě před chvílí těšil na ten pohled, ležel jsem vedle německého vojáka dál, natáhl jsem ruku a otevřel jeho tuhnoucí dlaň a dal jsem mu do ní ten zelený čtyřlístek, který přináší štěstí, zatímco z krajiny vyrůstal do nebe hřibovitý oblak, který neustále rostl o vyšší patra a vyšší kouřová mračna, slyšel jsem, jak tlak vzduchu proběhl krajinou a syčel a hvízdal o holé větve stromů a keřů, jak zatřásl v semaforu převodovými řetězy a opřel se o rameno a zatřásl jím, ale já jsem se kuckal a chrčela ze mne krev. Do poslední chvíle, než jsem začal ztrácet z dohledu sama sebe, držel jsem se s tím mrtvým za ruku, a pro jeho neslyšící uši jsem opakoval slova vlakvedoucího té rakety, která přivezla ty zbědované Němce od Drážďan:

„Měli jste sedět doma, na prdeli...“

Otázky

- Jakou symbolickou platnost má Milošova smrt? Posudte jeho hrdinství.
- Čím je toto Hrabalovo dílo z hlediska formálního i motivického výjimečné a poněkud odlišné od ostatních jeho próz?
- Všímněte si vztahu mezi epickou a lyrickou složkou. Zjistěte v textu specifické rysy hrabalovského stylu a groteskní vidění skutečnosti.
- Co znamená spojení „ostře sledované vlaky“?
- Kde se uplatňuje obdobná metoda řady epizod u Hrabalových předchůdců?

Obsluhoval jsem anglického krále (samizdat 1974, Kolín n. Rýnem 1980, Praha 1984)



zapamatuj si

Fiktivní bilanční vývojový román s pikareskními prvky zachycuje jeden lidský osud v 20.–50. letech 20. stol. – filozofická výpověď o donkichotském zmoudření, o zpackaném a zároveň velmi bohatém životě; antihrdina vyprávěč se symbolickým jménem Jan Dítě, trpící silným komplexem pro svou drobnou postavu, prochází jako číšník postupně nádražní restaurací, penzionem, honosnými hotely v Praze, Děčíně, obsluhuje boháče, diplomaty; snaží se přimět okolí, aby ho respektovalo jako rovnocenného, vnucuje se však do vyšší společnosti bez ohledu na morální principy své doby; sní o tom stát se milionářem; během okupace se dá na stranu Němců, ožení se s Němkou Lízou (⇒ Čechy nenáviděn, Němci jím pohrdají), po válce za kolaboraci trestán, pak si za Lízinu „válečnou“ kořist postaví luxusní hotel, ale po únoru 1948 o majetek přišel; všechny plány končí krachem (ač prožil triumfální úspěch – obsluhoval habešského císaře); nakonec se smíří s osudem, odchází jako cestář do pohraničí a žije téměř o samotě; jeho vzorem a nedostižným mistrem oboru byl vždy vrchní Skřivánek z hotelu Paříž (nikdy však neobsluhoval anglického krále – titul je jen symbolem, vystihuje perfektní ovládnutí řemesla); relativně souvislý příběh, ich-formou líčené neuvěřitelné životní osudy s prvky mystifikace – „pábitelský“ příběh určený hospodským posluchačům; ve skutečnosti převládá **metoda proudu vědomí**, asociativně řazené motivy (jako apollinairovské pásmo); volný sled dějů 5 částí uvozuje vždy vyprávěčova věta: „*Dávejte pozor, co vám teďka řeknu*“ a ukončuje obrat „*Stačí vám to? Tím dneska končím*“; text je pravidelně prokládán mottem „*To neuvěřitelné se stalo skutekem*“; spojení krásy a hrůzy života, komiky a tragičnosti; stále se vrací absurdita a paradoxnost, napětí a kontrastnost; první 3 kapitoly, spojené obrazem hotelového prostředí, jsou gradovány, dvě závěrečné zaměřeny na postupné odpoutávání od slasti a okouzlení, cesta do nitra vyprávěče = lidské zranění, zmoudření, pochopení skutečných hodnot; základní výrazový prostředek = **souvislá mluvená řeč**; vyprávěč sice usiluje o kultivovanou mluvu, ale mísí do textu prvky obecné češtiny, profesní a slangová slova, hovorový styl; opakovaná rčení, zeugma, vyšinutí z větné vazby, neukončené eliptické výpovědi; dlouhá, přetížená souřadná souvětí, různorodé skutečnosti spojovány slovy *a, ale* ⇒ dojem záznamu, přepisování ústního projevu (tzv. „automatická metoda“) = **orální literatura**, příběhy se neodehrávají, ale mluví

1. kapitola

Sklenice grenadýny (zkráceno)

Dávejte pozor, co vám teďka řeknu.

Když jsem přišel do hotelu Praha, tak mne vzal šéf za levé ucho a zatahal mě za něj a povídá: „Jseš tady pikolík, tak si pamatuj! Nic jsi neviděl, nic jsi neslyšel! Opakuj to!“ A tak jsem řekl, že v podniku jsem nic neviděl a nic neslyšel. A šéf mě zatahal za pravé ucho a řekl: „A pamatuj si ale taky, že všechno musíš vidět a všechno musíš slyšet! Opakuj to!“ A tak jsem udiven opakoval, že všechno budu vidět a všechno slyšet. A tak jsem začal. Každý ráno v šest hodin jsme byli na place, taková defilírka, pan hoteliér přišel, po jedné straně koberce stál vrchní a číšníci a na konci já, tak malíčký jako pikolík, a na druhé

straně stáli kuchaři a pokojské a ficky a kredencká, a pan hoteliér šel kolem nás a díval se, jestli máme čisté náprsenky a frakový límce i frak bez poskvrny, a jestli nechybějí knoflíky, a jestli jsou vyčištěny boty, a naklonil se, aby čichem zjistil, jestli jsme si myli nohy, pak řekl: „Dobrý den, pánové, dobrý den, dámy ...“ A už jsme s nikým nesměli mluvit a číšníci mě učili, jak se balí do ubrousku nůž a vidlička, a já jsem čistil popelníky a každé den jsem musel vyčistit plechový košíček na horký párky, protože já jsem roznášel na nádraží horký párky, naučil mne to ten pikolík, kterej už pikolíkem přestal být, už začal pracovat na place, ach, ten se něco naprosil, aby mohl roznášet dál párky! Až mi to bylo divný, ale pak jsem to pochopil. Nic jsem nechtěl dělat než roznášet podle vlaku horký párky, to kolikrát denně jsem dal páreček za korunu osmdesát s rohlíkem, ale cestující měl jen dvacet korun, někdy padesátikorunu, a já jsem vždycky neměl drobný, i když jsem je měl, a tak jsem prodával dál, až pak už cestující vyskočil do vlaku a dral se k okýnku a natahoval ruku a já jsem nejdřív položil horký párky, a pak jsem řehtal v kapse drobnými, ale cestující křičel, že drobný ať si nechám, hlavně ať vrátím bankovky, a já jsem ty bankovky pomalu hledal v kapse, a výpravčí už pískal, a tak jsem pomalu vytahoval ty bankovky, a vlak se už rozjížděl a já jsem běžel podle vlaku, a když se vlak rozjel, tak jsem zvedl ruku a už už se ty bankovky dotýkaly prstů natahujícího se cestujícího, skoro se některý vyklonili tak, že je někdo musel v kupé držet za nohy, jeden dokonce zavadil nohou o gránik, jinej o stožár, ale pak se už prsty rychle vzdalovaly a já jsem udýchaněj stál s nataženou rukou a to bylo moje, málokterej cestující se vrátil pro ty prachy, a tak jsem začínal mít svoje peníze, za měsíc to už bylo pár stovek, nakonec jsem měl i tisícikorunu, ale ráno od šesti a večer před spaním šéf chodil kontrolovat, jestli jsem si umyl nohy, a už ve dvanáct jsem musel být v posteli, a tak jsem začínal neslyšet, avšak slyšet všechno, a začínal jsem nevidět a vidět všechno kolem sebe, viděl jsem ten pořádek a řád, jak šéf měl radost, když jsme byli spolu naoko znepřátelený, kdepak, aby pokladní šla do biografu s číšníkem, to byla v tu ránu výpověď, a taky jsem poznal hosty v kuchyni, ten stůl štamgastů, každé den jsem musel čistit sklenice štamgastů, každé měl svoje číslo a svoji značku, sklenici s jelenem, a sklenice s fialkami a sklenice s městečkem, a sklenice hranaté a sklenice bachraté a kameninový džbánec se značkou HB až z Mnichova, a tak každý večer přicházela ta vyvolená společnost, pan notář a přednosta stanice a soudu, a zvěrolékař a vedoucí hudební školy, a továrník Jína, a všem jsem pomáhal do kabátu a z kabátu, a když jsem přinesl pivo, musela každá sklenice jít k rukám toho, komu patřila, a já jsem se divil, jak bohatý lidi se dovedou celý večer bavit třeba o tom, že za městem je lávka a tam u té lávky před třiceti lety byl topol, a teď to začalo: jeden říkal, že tam nebyla ta lávka, že tam byl pouze ten topol, a druhý, že tam nebyl topol, a že tam byla ne lávka, ale jen prkno se zábradlím ... a tak vydrželi upíjet pivo a bavit se na tohle téma a křičet a nadávat si, jakoby ale všechno naoko, protože už už proti sobě přes stůl křičeli, že tam byla lávka a ne topol, a z druhé strany že tam byl topol a ne lávka, ale pak si zase sedli a bylo všechno v pořádku, to křičeli jen proto, aby jim líp chutnalo pivo, jindy zase se přeli o to, jaké pivo je v Čechách nejlepší, a jeden že protivínský, a druhý že vodňanský, a třetí že plzeňský, a čtvrtý že nymburský, a krušovický, a tak zase na sebe křičeli, ale všichni se měli rádi a křičeli jen proto, aby se něco dělo, aby nějak zabili ten večerní čas ...

Otázky

- Naznačte profil postavy. Čím jsou motivovány jeho činy? Z čeho pramení?
- Kde a jak je zachycena kritika tzv. štamgastů. O čem svědčí?
- Co je na příběhu paradoxní, tragické i komické zároven?
- V čem spočívá osobitost Hrabalova stylu? Sledujte logiku výstavby promluvy, návaznost motivů, slovní zásobu, syntax.

Vladimír Páral

Mladý muž a bílá velryba (1973)



zapamatuj si

Tzv. „chemický epos“, novela, opět námět z chemické továrny, ale tzv. „bílá řada“ = pokus o překonání předcházejících skeptických závěrů a vytvoření kladného společenského typu = protipól k dřívější kritice – lze ho však vykládat buď jako optimisticky souhlasný, nebo parodicky výsměšný – vzhledem k pozicím jednotlivých postav; i zde se objevují cynické výroky lhostejného posměchu k skutečným hodnotám, bezcharakternost a únava z nudného konzumního života – reprezentují je Viktor Panc, vynikající chemický inženýr, kdysi uznávaný experimentátor, nyní rezignující a živořící člověk, který rutinovaně, bez zájmu a nadšení odbývá práci, jež neodpovídá jeho talentu a znalostem, lhostejný cynik zklamaný osobním životem, a inž. Edita Beningerová – vypočítavá kariéristka, bývalá Viktorova milénka, schopná jít prospěchářsky jen za svým cílem bez mravních zásad a ohledů; opakem je směnový mistr Břeťa Laboutka, životní optimista, nadšený pro tvůrčí práci, čestný, aktivní, usiluje žít všední život opravdově jako dobrodružství, touží ulovit svou „bílou velrybu“, tj. něco dokázat a umocnit život opravdovou láskou a prací; dovedl strhnout i rezignující spolupracovníky, ale sám při neúnavném hledání výrobního řešení nachází smrt; ač tragický závěr, dílo vyznívá jako naděje a víra v člověka, kterému nebyly vlastní rezignace a beznaděje ⇒ smysl života tedy lze najít v práci, ale ani tak nelze odstranit mechanismy, které člověka v přetechizovaném a odlidštěném světě ohrožují a deformují; **vyprávěcí styl**: tezovitý děj, věcný, racionální sloh, holá fakta, telegrafická stručnost, zkratkovitost, opakování detailů; hutná spojení vět bez určitého slovesa, vynechávána sponová slovesa (dynamizace děje); prvky odborného a administrativního stylu – řeč technické dokumentace, časté vysvětlivky, glosy v závorkách, doplňky; úloha detailu, význam čísel (zkratková řeč, symbol, parodický efekt či prostředek zajímavého budování textu); obratná kompozice založená na promyšlené permutaci dějových částí a rolí; titul – model paralely (vliv světové literatury – Herman Melville, Bílá velryba)

Krátce po šesté ráno Břeťa Laboutka (23) otevřel oči, v okně sluneční zář a do ní trčely nohy Vika cvičícího jógu. Břeťa zavřel oči a ještě na pár vteřin zrychlený film snu o zlatovlasé ženě svítivě bílé pleti, kolem ní hořely barely benzínu, explo-dovaly a vylétaly do vzduchu, dívá se na mne a cosi říká, neslyším ji a nemohu se pohnout, jakoby ochrnut... Břeťa různě zamrkal víčky, slastně rozhybal ruce, nohy, celé tělo a posměšně se zahleděl na každodenní divadlo Vika strnulého v křeči své indické nemoci – teď zrovna stojí na hlavě, to je vrcholnej cvik chudáka starýho Vika... aspoň na tuhle chvíli se mu dostane trochu krve do hlavy, Břeťa popatřil na nahé Vikovo tělo, jizvy jeho tří operací a pěti zranění, pod levou prsní bradavkou na zlatohnědé kůži bělavá skvrna, sem ho bodla Edita pilníkem v noci v kalkatském hotelu... Ta jizva mu už nezrudne nikdy, když Vik si všeku krev pumpuje jen do hlavy.

Břeťa tiše sklouzl z lůžka a opatrně svého druha obešel (při nejmenším vyrušení je „kníže klidu“ Vik vztekalej a jak prase nervózní), postavil vodu na čaj, osprchoval se ledovou vodou až do ztráty dechu a během snídáně (sedět Břeťa neumí) umyl všechno nádobí (příliš jednoduchá činnost pro kazatele jednoduchosti Vika!), oholil se elektrickým strojkem, přepral si ponožky a dosud žvýkaje vystoupil na klozet a opravil stahovadlo stržené Vikem, zbylou polovinu čaje vлил do termosky, aby si jej Vik nemusil ani ohřívát, a do pokoje se připlížil už jen pro svůj fotoaparát, Vik ještě pořád stál na hlavě, což ho prej „nevýslovně osvěžuje“ – ale po svý józe je pokaždý tak zblblej, že ještě půl hodiny vráží do nábytku, než se zmátoří minimálně natolik, aby si našel aspoň jednu ponožku a vůbec trefil do fabriky. Zbytek dne pak už jen prohnípe.

Po vteřinovém zaváhání, zda si má Vika vyfotografovat – ale mám ho už tisíckrát a tak raději zas něco živýho – seskákal Břeťa po schodech, a že se mu náhle zalíbila jeho jawa pětistovka třpytící se v ranním svitu, vyfotil si ji, naložil na ni padesátikilový pytel dusičnanu amonného, nakopl ji a s poněkud nadbytečně burácejícím motorem se vyřítit do kopce k tenisovým kurtům.

Spoluhráč MUDr. Vajda, miláček žákyň zdravotní školy, se dostavil ovšem pozdě (Břeťa si zatím pinkal míčkem o zed),

celých pět minut kecal o babách (Břeťa si přitom pinkal míčkem o zed'), nekonečně loudavě se převlékal a chystal a rozcvičoval (Břeťa si přitom pinkal míčkem o zed') a za půl hodiny byl už bez dechu, protože když já hraju, tak hraju a nosím si tři sady míčků, aby se neztratila ani vteřina. MUDr. Vajda si ani nelízl a prohrál 6 : 0, 6 : 0, 6 : 0.

* * *

Tvrdých osm hodin od 14.00 do 22.00 bez oddechu Břeťa přebíhal z F1 na F2 a vystoupil až na vrchol věže ČOV (na tmavomodrém nebi se zjevila první hvězda), šplhal po žebřících, spěchal dunícími kovovými podestami a po dvou bral schody nahoru, F2, F1 a ČOV, F1 a F2, F1, z F2 se v podvečer ztratil Ládin Fila a Břeťa si pro něho doběhl až do nejzazšího cípu závodního pozemku, kde Ládin chrápal v keramickém žlabu (zdejší Vikův „meditační trůn“) za vyřazeným kotlem, „Když vona mě Zdeňka nenechá v noci vyspat,“ kňoural novomanžel Ládin Fila. „Měls na spaní celý dopoledne!“ křikl Břeťa popuzeně, mstivě se vymočil do žlabu, a že to měl cestou, vpadl do truhlárny, vztekle odmítl „bleskovou partičku bez přemejšlení“ a tvrdě urgoval trámký pro F2, vtrhl do skladu obalů, zuřivě odmítl zdejší specialitu, kafičko s kapkou griotky, a vynutil si okamžitý dovoz sudů (což je zde touto dobou tak málo běžné, jako objednat si v restauraci, kde už zhasínají a stavějí židle na stoly, večeri o pěti chodech a dát si vychladit šampaňské) a znovu F2, ČOV, a F1, v 21.18 vypadla opět ventilace na F2, bez níž se to v té staré kuče bez oken nedá vydržet, klidná paní Brigita vztekle sekla hadicí a vyšla z F2 nadýchat se čerstvého vzduchu (čeká miminko), Aubrecht, Ládin a Hanka Mikšová hleděli mlčky na Břeťu, který bleskově uvažoval, zavolat elektrikáře, než se přišourá, než vyleze nahoru a zapne ventilaci... Norma F2 ostatně již splněna a dokonce snížen dluh diesteru z ranní směny – A přiotrávit své lidi teda nedám!

* * *

Ale Břeťa už nic neposlouchal a bušil do netvora vytrvale dál plných sedmdesát minut, až pojednou se začal temný prsten hladiny šířit a bílé obludy začalo ubývat, chlorex přece nakonec zabral, chtělo to dát mu jen trochu času, a zanedlouho již Břeťa znovu spustil míchadlo, kotva se začala otáčet zvolna, ale stále rychleji, už jsme vytáhli kotvu a vypluli k lovu, černé zrcadlo hladiny se rotací opět roztřístilo (současně ovšem prudce zesílily toxické výpary chlorexu a kanárek už dávno ztichl) jakoby krájeno přídí velrybářské lodi a noční moře stále rychleji pohlcovalo bílou obludu, mlaskavé úderý do jejího těla však zněly dál, bojující Břeťa již omámen jedovatými výpary prudce míchaného chlorexu, jež sál z plných plic, a dosud v loveckém opojení si nemohl všimnout zlověstného ticha zmlklé ventilace a mrtvého kanárka, z celé akustiky se ticho dá nejobtížněji zaslechnout a Břeťa byl osudně sám, proto umíral a nikdy se to už nedozvěděl – mladý muž se však ve smrti usmíval, neboť uviděl svou velrybu, zasaženou a již se potápějící, svou ulovenou bílou velrybu.

Otázky

- Které odlišné typy lidí autor vytváří? Co zachycuje s despektem?
- Doložte, že v tomto díle, které navazuje na tematiku, prostředí a styl dřívějších próz, je viditelný rozdíl v myšlenkovém vyznění.
- Jak a v čem je naznačena příznivá perspektiva?
- Doložte na všech třech částech ukázek charakteristické znaky Páralova stylu.
- Doložte motivy Břeťovy obrazně vyjádřené životní perspektivy a smyslu života, které jsou vsazovány do textu líčícího závěrečné a zároveň tragické chvíle úspěšného řešení výrobního problému.

Milan Kundera
Žert (1967)

zapamatuj si

Společenský a historizující román – svědectví o životní deziluzi inteligence, postupném vystřízlivění z poválečného optimismu a životním ztroskotání; období let 1948–1965 v Československu s fanatickými komunisty a udavači; zápleтка vychází z nepodařeného nevinného žertu vysokoškolského studenta Ludvíka Jahna (poslal své dívky, dogmaticky věřící komunistce Markétě na stranické školení pohlednici s provokativním



zapamatuj si

ironickým textem, což bylo vyloženo jako akt neuvědomělosti a nepřátelství) ⇒ vyloučen ze studií i komunistické strany, odveden na vojnu na Ostravsko k tzv. černým baronům (PTP oddíly politicky nespolehlivých); následovala další série „žertů“ – na vojně prožil „směšnou lásku“ k citově frustrované dívce Lucii; po letech návrat k vědecké práci (rehabilitován), přijíždí do rodného moravského města na slavnost Jízdy králů, aby se pomstil původci svého zmařeného života Pavlu Zemánkovi (chce svést jeho ženu Helenu, rozbít manželství) – i tento žert se mu vymkl z rukou, msta nevyšla – Zemánek nevěru vítá = příležitost k rozvodu) ⇒ další tragikomická situace: Helena v sebevražděném úmyslu si místo sedativ vzala projímadla; vyvrcholení – žertem je celá naše neovladatelná existence (jsme objekty i subjekty žertů = naše omyly); záměr – hledání smysluplné existence, jistot (domov, folklor, tradice); demaskující obraz doby kultu osobnosti a následujících let má i nadčasovou platnost ⇒ otázka vztahu a prolínání soukromí jedince a společenského a politického dění (devastace společnosti, absence logiky a řádu, absurdnost světa, kde nevina je trestána stejně jako vina, obtížnost lidské komunikace) ⇒ skepse – poznání, že křivdy budou zapomenuty, jejich pachatelům se žije lépe než postiženým; **osobitý model vyprávění** – pohled z několika úhlů na tutéž situaci – paralelně vedené a střídající se monologické promluvy = názorově odlišní vypravěči, hlavní i vedlejší postavy: vedle ústřední postavy Ludvíka – původně sebejistého komunistického intelektuála s kritičností a ironickým nadhledem (racionalismus), naivní, hluchá a pokrytecká redaktorka Helena (Zemánkova žena, dogmaticčnost, mělká frázovitost), stranický funkcionář, marxista, vždy přizpůsobivý a připravený vyjít vstříc tomu, co se žádá, Pavel Zemánek; hudebník a folklorista Jaroslav (úvahovost), věřící idealista doktor Kostka (křesťanské vyznání); konfrontace názorů, střídání časových rovin, dějové partie prokládány úvahovými pasážemi esejistického charakteru + ironický odstup od příběhu ⇒ prvky **intelektualizované prózy**; rozpětí mezi tragédií a drsnou fraškou, významová mnohovrstevnost, úsilí o antilyričnost, antiromantičnost, o větší panoramatičnost obrazu podle subjektivní zkušenosti, ale se zobecněním; vypravěč není svědek, ale přímý účastník příběhu a zároveň ironický glosátor; výstavba románu na principu hudební kompozice (témata jsou rozvíjena, variována), polyfonický příběh; jazyk přirozený, odpovídá době: citace a parafráze posudků, funkcionářský žargon, monologická přetlumočení dialogů, záměrně nadbytečné užití uvozovacích sloves

Vzpomínám si, jak jsme byli tehdy na fakultě organizováni do takzvaných studijních kroužků, které se často scházely, aby provedly veřejnou kritiku a sebekritiku všech svých členů a vypracovaly pak z ní na každého hodnotící posudek. Měl jsem tehdy jako každý komunista mnoho funkcí (pracoval jsem na významném místě ve Svazu vysokoškolského studentstva), a protože jsem přitom nebyl ani špatný student, nemohlo pro mne takové hodnocení dopadnout nijak špatně. Ale práce za věty uznání, v nichž se vypisovala má aktivita, můj dobrý poměr k státu, práci a znalost marxismu, přidávala se většinou i věta, že mám na sobě „pozůstatky individualismu“.

* * *

Někdy (spíš ze sportu než z opravdových obav) jsem se proti nařčení z individualismu bránil a chtěl jsem, aby mi kolegové doložili, proč jsem individualista. Neměli pro to dokladů zvláště konkrétních; říkali: „Protože se tak chováš.“ „Jak se chováš?“ ptal jsem se. „Pořád se tak divně usmíváš.“ „No a? Raduji se!“ „Ne, ty se usmíváš, jako by sis něco pro sebe myslel.“

* * *

Ale kdo jsem tedy byl doopravdy? Musím to znovu opakovat: Byl jsem ten, kdo má několik tváří.

Byl jsem vážný, nadšený a přesvědčený na schůzích; štouravý a popichovačný mezi nejbližšími kamarády; byl jsem cynický a křečovitě duchaplný s Markétou; a když jsem byl sám (a myslel na Markétu), býval jsem bezradný a školácky rozechvělý.

* * *

Ze školení (konalo se v jakémsi zámku uprostřed Čech) mi poslala dopis, který byl takový jako ona sama: plný upřímného souhlasu se vším, co žila; všechno se jí líbilo, i ranní čtvrt hodinka tělocviku, referáty, diskuse i písně, které tam zpívali; psala mi, že tam vládne „zdravý duch“; a ještě z pilnosti připojila úvahu o tom, že revoluce na Západě nedá na sebe dlouho čekat.

Když se to tak vezme, souhlasil jsem vlastně se vším, co Markéta tvrdila, i v brzkou revoluci v západní Evropě jsem věřil;

jen s jedním jsem nesouhlasil: aby byla spokojená a šťastná, když se mi po ní stýskalo. A tak jsem koupil pohlednici a (abych ji ranil, šokoval a zmátl) napsal jsem: *Optimismus je opium lidstva! Zdravý duch páchne blbostí. Ať žije Trockij! Ludvík.*

Na mou provokativní pohlednici mi Markéta odpověděla stručným lístkem s banálním textem a na další má psaní, která jsem jí během prázdnin posílal, se neozývala.

* * *

Seděl jsem tedy před třemi tykajícími vysokoškoláky, kteří mi položili první otázku: zda prý znám Markétu. Řekl jsem, že ji znám. Ptali se mne, jestli jsem si s ní dopisoval. Řekl jsem, že ano. Ptali se mne, jestli si nepamatuju, co jsem jí psal. Řekl jsem, že si to nepamatuju, avšak pohlednice s provokačním textem mi v té chvíli vytanula před očima a já jsem začal tušit, oč jde. Nemůžeš si vzpomenout? ptali se mne. Ne, říkal jsem. A co ti psala Markéta? Pokrčil jsem rameny, abych vzbudil dojem, že mi psala o intimních věcech, o nichž tu nemohu hovořit. Nepsala ti něco o školení? ptali se. Ano, psala, řekl jsem. Co ti o tom psala? Že se jí tam líbí, odpověděl jsem. A co dál? Že jsou dobré referáty a dobrý kolektiv, odpovídal jsem. Psala ti, že vládne na školení zdravý duch? Ano, řekl jsem, snad něco takového psala. Psala ti, že poznává, co je to síla optimismu? ptali se dál. Ano, řekl jsem. A co ty si myslíš o optimismu, zeptali se. O optimismu? Co bych si o něm měl myslet? ptal jsem se. Považuješ se sám za optimistu? Ptali se dál. Považuju, řekl jsem nesměle. Mám rád legraci, jsem docela veselý člověk, snažil jsem se zlehčit tón výslechu. Veselý může být i nihilista, řekl jeden z nich, může se třeba smát lidem, kteří trpí. Veselý může být i cynik, pokračoval. Myslíš si, že se dá vybudovat socialismus bez optimismu? zeptal se jiný. Ne, řekl jsem. Tak ty tedy nejsi pro to, aby se u nás vybuďoval socialismus, řekl třetí. Jak to? bránil jsem se. Protože optimismus je pro tebe opium lidstva, útočili. Jak to, opium lidstva? bránil jsem se stále. Nevykrucuj se, napsals to. Marx nazval opiem lidstva náboženství, ale pro tebe je opiem náš optimismus! Napsals to Markétě. Byl bych zvědav, co by na to řekli naši dělníci a úderníci, kteří překračují plány, kdyby se dověděli, že jejich optimismus je opium, navázal hned jiný. A třetí dodal: Pro trockistu je budovatelský optimismus vždycky jen opiem. A ty jsi trockista. Proboha, jak jste na to přišli? bránil jsem se. Napsals to, nebo nenapsal? Snad jsem něco takového z legrace napsal, vždyť už jsou to dva měsíce, nepamatuji se na to. Můžeme ti to připomenout, řekli a četli mi mou pohlednici.

vysvětlivka

Trockij – jeden z vůdců říjnové revoluce, zavražděný stalinisty v mexickém exilu; *dogma* – tvrzení nepřipouštějící námitky



Otázky

- Analyzujte úryvek po stránce tematické, kompoziční, jazykové.
- Uvažte poměr mezi narativní složkou textu (vyprávění příběhu) a meditativností, filozofickou úvahou. Zdůvodněte.
- Kolikrát se v románu objevuje motiv žertu?
- Jaký význam a dosah má volba ich-formy o několika mluvčích?

Nesnesitelná lehkost bytí (Toronto 1985, Brno 2006)

zapamatuj si

Mnohovýznamový filozofický román s **rysy postmodernismu**, tzv. **intelektuální próza** – o existenciálních problémech, o české inteligenci v emigraci, o možnosti lásky ve světě v krizi, v epoše konce 20. stol., o neopakovatelnosti jednotlivého lidského života; rok 1968 a normalizační období v Československu; v popředí dvě dvojice: manželé Tomáš, výborný pražský neurochirurg, obklopený milenkami (kombinace Dona Juana



zapamatuj si

▶ a Tristana), a romanticky založená servírka Tereza – jejich soužití založeno na paradoxu síly a slabosti, s rozdílnou mírou citovosti (jejich důležitými citovým pojítkem je pes Karenin); po srpnu 1968 emigrují do Švýcarska, kde po počátečních úspěších přichází Terezino rozčarování a návrat do Prahy. Tomáš ji následoval, ač obětoval svou občanskou existenci – nucen odejít z nemocnice (odmítl odvolat své názory v politickém článku o vině komunistů), živí se jako umývač oken (diskriminace); nakonec se odstěhovali na vesnici, aby se vyhnuli tlaku policie – tam je rodící se idyla štěstí přetřena (stanou se obětí náhodné autohavárie); úmrtí signalizuje konečné vyrovnání; druhá dvojice – Tomášova dřívější milenko, nonkonformní pražská malířka Sabina, jejíž filozofii života je umění (odpůrkyně kých v umění i v politice), a její švýcarský milenec, frustrovaný levičácký novinář Franz; láska končí neporozuměním a rozchodem (Sabina neschopná trvalého vztahu ujíždí do Paříže a pak do USA = ztělesnění neklidu, Franz zahyne při účasti na protestní akci solidarity s trpící Kambodžou jako oběť loupežného přepadení; titul oxymoron – naznačuje hlavní filozofický problém – vychází z řeckého filozofa Parmenida (dvojice světlo–tma, lehkost–tíže) a z utopické ideje Nietzscheho věčného návratu ⇒ polemika s nimi: tíže vyplývá z nutnosti žít na čisto, napoprvé, rozhodnout se z vědomí konečnosti lidského života (= symbol odpovědnosti, vážnosti) pocit lehkosti, považovaný za nesnesitelný (= synonymum prázdnoty, nahodilosti, pomíjivosti, bezvýznamnosti a nevědomosti) ⇒ jde o naplnění a zhodnocení života, lásky, o kvalitu mezilidské komunikace, míří k obecné problematice evropské kultury; zřetelná redukce narativní složky; osudy a charakteristiky postav modelovány mozaikovitě, bez chronologické posloupnosti, s častými přeskoky a návraty (epická polyfonie), postavy slouží spíše k manifestaci apriorně zvolených problémů; v popředí vynikající pojednání v esejistické formě o filozofických pojmech a kategoriích, politologické úvahy, ironické komentáře, vtipné postřehy, paradoxní dějové situace a efektní erotické scény; v kompozičním půdorysu inspirace hudbou (7 oddílů knihy – variace lidských osudů), tytéž události líčeny několikrát, vždy z hlediska jiné postavy; **mnohovýznamovost díla**: svět jako past, do níž je člověk lapen, bez možnosti návratu (opakování v přírodě) ⇒ smysl lidské existence, nebo lze osud dvojic chápat i jako tragický obraz osudu národa v totalitním systému, který nejdříve zasahuje inteligenci a umělce; záměrná dvojpolovost – banální děje s hlubokým filozofickým podtextem; groteskní spojení politiky a sexu, moci a nejintimnějších věcí člověka; odbočky (digrese) – vyprávění přerušeno vloženým textem (např. esej o kých)

... Jestli Tomáš odmítl Švýcarovu nabídku skoro bez uvažování, bylo to kvůli Tereze. Předpokládal, že by tam nechtěla jet. Ostatně strávila všech sedm prvních dnů okupace v jakési extázi, která se podobala téměř štěstí. Byla na ulici s fotografickým aparátem a rozdávala snímky zahraničním žurnalistům, kteří se o ně prali. Jednou, když si počínala příliš drze a fotografovala zblízka důstojníka, který mířil revolverem na zdi, zatkl ji a nechali přes noc na ruském velitelství. Vyhrožovali jí, že ji zastřelí, ale sotva ji pustili, odešla znovu do ulic a znovu fotografovala.

Proto byl Tomáš překvapen, když mu desátého dne okupace řekl: „A proč ty vlastně nechceš odjet do Švýcarska?“

„A proč bych tam měl odjet?“

„Mají tady s tebou svoje účty.“

„S kým nemají svoje účty?“ mávl rukou Tomáš.

„Řekni mi spíš: ty bys měla žít v cizině?“

„A proč ne?“

„Když jsem tě viděl, jak jsi byla s to riskovat život kvůli této zemi, jak je to možné, že bys ji teď mohla opustit?“

„Od té doby, co se Dubček vrátil, všechno se změnilo,“ řekla Tereza.

Byla to pravda: ta všeobecná euforie trvala jen prvních sedm dnů okupace. Představitelé země byli odvlčeni ruskou armádou jako zločinci, nikdo nevěděl, kde jsou, všichni se třásli o jejich život a nenávisť proti Rusům omamovala lidi jako alkohol. Byla to opilá slavnost nenávisť. Česká města byla vyzdobena tisíci ručně malovanými plakáty s posměšnými nápisy, epigramy, básněmi, karikaturami Brežněva a jeho armády, které se všichni smáli jako cirkusu analfabetů. Žádná slavnost však nemůže trvat věčně. Rusové zatím donutili zatčené státníky, aby v Moskvě podepsali jakýsi kompromis. Dubček se s ním vrá-

til do Prahy a četl pak do rádia svůj projev. Po šestidenním vězení byl tak zničen, že nemohl mluvit, zajíkal se, lapal po dechu, takže uprostřed jednotlivých vět byly nekonečné pauzy, které trvaly skoro půl minuty.

Kompromis zachránil zemi od nejhoršího: od poprav a masových deportací na Sibiř, z nichž měli všichni hrůzu. Ale jedno bylo už jasné: Čechy se budou muset sklonit před dobyvatelem: budou se už navždy zajíkat, koktat, lapat po dechu jako Alexandr Dubček. Bylo po slavnosti. Přišel všední den ponížení.

To všechno říkala Tereza Tomášovi a on věděl, že je to pravda, ale že pod tou pravdou je ještě jiná, podstatnější příčina, proč chce Tereza odejít z Prahy: je ve svém dosavadním životě nešťastná. (...)

Člověk, který touží opustit místo, kde žije, není šťastný. Tomáš proto přijal Terezinu touhu po emigraci jako viník přijímá rozsudek. Podrobil se mu a jednoho dne se ocitl s Terezou a s Kareninem v největším městě Švýcarska.

* * *

To zvláštní melancholické okouzlení trvalo až do neděle večera. V pondělí se všechno změnilo. Tereza vtrhla do jeho mysli: cítil, jak jí bylo, když mu psala dopis na rozloučenou; cítil, jak se jí třásl ruce; viděl ji, jak vleče těžký kufr v jedné ruce, vodítko s Kareninem v druhé; představoval si, jak odmyká jejich pražský byt a cítil ve vlastním srdci sírobu samoty, která jí ovanula tvář, když otevřela dveře.

Během těch krásných dvou dnů melancholie jeho soucit jen odpočíval. Soucit spal jako spí horník v neděli po týdnu těžké šichty, aby v pondělí zase mohl sfárat dolů.

Vyšetřoval pacienta a viděl místo něj Terezu. Napomínal se v duchu: nemysli na ni! nemysli na ni! Říkal si: právě proto, že jsem nemocný soucitím, je správné, že odjela a že už ji neuvidím. Musím se osvobodit ne od ní, ale od svého soucitu, té nemoci, kterou jsem před tím neznal a jejímž bacilem mne nakazila!

V sobotu a v neděli cítil sladkou lehkost bytí, jak se k němu blíží z hloubi budoucnosti. V pondělí na něho dopadla tíže, jakou dosud nepoznal. Všechny tuny železa ruských tanků nebyly nic proti té tíži. Nic není těžšího než soucit. Ani vlastní bolest není tak těžká jako bolest soucítěná s někým, pro někoho, za někoho, zmnohonásobená představivostí, prodloužená ve sta ozvěnách.

Napomínal se, aby nepodléhal soucitu a soucit ho poslouchal se sklopenou hlavou, jako by se cítil vinen. Soucit věděl, že zneužívá svých práv a přesto trval tiše na svém, takže pátého dne po jejím odjezdu Tomáš oznámil řediteli nemocnice (témuž, který mu po ruské invazi denně telefonoval do Prahy), že se musí okamžitě vrátit. Stydl se. Věděl, že jeho jednání se bude řediteli jevit jako neodpovědné a neopustitelné. Měl sto chutí se mu svěřit a vyprávět mu o Tereze a o dopise, který pro něho nechala na stole. Ale neudělal to. V zorném úhlu švýcarského lékaře by se jednání Terezy musilo jevit jako hysterické a nesympatické. A Tomáš nechtěl připustit, aby si o ní někdo myslel něco špatného.

Ředitel byl opravdu dotčen.

Tomáš pokrčil rameny a řekl: „Es muss sein. Es muss sein.“

Byla to narážka. Poslední věta posledního Beethovenova kvarteta je napsána na tyto dva motivy (...)

Ano, bylo nesnesitelné zůstat v Curychu a představovat si, jak Tereza žije sama v Praze.

Ale jak dlouho by ho soucit mučil? Celý život? Nebo celý rok? Anebo měsíc? Anebo jen týden?

Jak to mohl vědět? Jak to mohl vyzkoušet? (...)

S těmito myšlenkami otevřel dveře bytu. Karenin mu vyskakoval k tváři, takže mu ulehčil chvíli shledání. Chuť padnout Tereze do náručí (chuť, kterou cítil ještě ve chvíli, kdy v Curychu nastupoval do auta) docela zmizela. Zdálo se mu, že stojí proti ní uprostřed sněhové pláně a že se oba třesou zimou.

Otázky

- Zdůvodněte, proč je Kundera výrazným představitelem postmoderní literatury.
- Co je centrálním motivem obou (i ostatních) Kunderových románů?
- Zhodnoťte vztah dvojice Tereza – Tomáš, možnosti návratů a skutečného naplnění lásky, důsledky lidských omylů a chyb.

Pavel Kohout

Katyně (samizdat 1978, Kolín n. Rýnem 1980, Praha 1990)



zapamatuj si

Tzv. černý román zachycující období let 1972–1978; metoda modelové prózy využita k satíře na mocenské praktiky všemocné StB; parodie na lidskou krutost a hloupost; základní dějová linie: 15letá krásná a ctižádostivá dívka Lizinka Tachecí se po neúspěšné snaze studovat na gymnáziu nebo konzervatoři dostává na Střední učiliště popravních věd (SUPOV), speciální obor humanitního směru s maturitou a mistrovskou zkouškou pro budoucí katy, kteří násilně likvidují režimní odpůrce ve vykonstruovaných procesech; stává se tak první profesionální katyní na světě; je apatická, cynická, lhostejná k okolí, tupě manipulovatelná; její dehumanizace dovršena i němotou (vysloví jen jednu krátkou větu v závěru); zobrazeny osudy katovské třídy a jejích učitelů; krasavec Richard Mašín s romantickou duší, syn řezníka, z neopětované lásky k Lizince umučil jejího obdivovatele Dujku a pak spáchal sebevraždu, hrbáč Albert – chránělec zbabělého profesora Vlka, docent Šimsa – jako comicsový superman; vytvořen umělý, fiktivní svět – skutečnost je jen v groteskním, hrůzném zveličení; v druhé tematické rovině je dílo groteskní učebnicí dějin popravnictví (penologie) a mučení (souhrn citátů pramenů, odborného materiálu, dat a faktů), atmosféra zrady, poprav – přímé dobové narážky, rafinovaná politická aktualizace (nelidské výsledky, vynucená přiznání, boj ideologií) ⇒ hororový výmysl i absurdní podobenství; záměr – protest proti relativizaci hodnot, převrácenému přirozenému řádu mezilidských vztahů; v nadsázce odkryty mechanismy moci; reakce na tragikomiku normalizace, absurdita totalitního režimu prostřednictvím absurdní metafory a groteskní fabulace; činnost katů popisována s hrůznou důkladností ne jako odsouzeníhodná odporná profese, ale jako seriózní odbornost (věda) i jako tvořivý akt, umělecká disciplína, součást lidské kultury = legalizace zla; černý humor, nadsázka, provokativní paradox, ironický a mystifikační nadhled autora; původně anekdotický příběh postupně opouští komickou rovinu a stále otevřeněji a kritičtěji pranýřuje porušování lidských práv, zneužití moci, promiskuitu spojenou s násilím; kompozice – střídání dějových pásem (stříhy, návraty směrem do minulosti, pohledy dopředu); divadelně–estetické vidění a ztvárnění látky (teatrálnost hrdelního trestu, pódium, kulisy, kostýmy, osvětlení) = zkušenost dramatika; vrchol – mistrovská zkouška jako detailně popsané představení; vykonstruovaný fiktivní svět i postavy; **dekompoziční zásahy**: rozvíjené pásmo často krátce přesahuje do následující kapitoly – poslední slovo zasunuto až za číselný údaj kapitoly následující (nebo naopak); kapitoly o jediném slově jsou současně posledním slovem kapitoly předchozí ⇒ zdůraznění jediného slova v závěru románu; název díla naznačuje jednak profesí hrdinky, zároveň volně naráží na místo masové popravy v Polsku za druhé světové války; dílo na hranici pokleslých žánrů – pornografická konkrétnost, erotika, šokující sadismus i černá groteska, dobrodružná politická sci-fi ⇒ dílo s rysy postmodernismu; jazyk – cynický profesní slang (poprava – úkon, elektrické křeslo – topinkovač, šibenice – věšín), vulgární žargon spodiny, dobová publicistická frazeologie a citace (uspokojení z dobře vykonané práce, hybná síla dějin, mírové úsilí našeho lidu) ve spojitosti s rozvojem popravnictví a komunikace schůzového typu; v proudu přímé řeči jsou neobvyklé, strojené a rušivé uvozovací věty, četné dialogické scény jako na jevišti ⇒ předváděné převažuje nad vyprávěným; groteskní estetizace morbidnosti a ošklivosti; dvojrozměrnost: provokace i zábava

- Ty neznáš, řekl Albert a v tváři mu zakmitl záblesk úcty, Michala Dujku?
 - Proč, zeptal se Richard co nejpohrdavěji, bych ho měl znát?
 - Protože, řekl Albert ho zná i Prk. Je to básník, prej mu vyšla sbírka.
 - Básník! vykřikl Richard, v životě jsem od něho nic nečetl!
 - Tak proč se na něj ptáš? zavětil Albert.
 - Tou plešá a pupkem mi někoho připomněl, řekl Richard rychle a dodal jeho slovníkem: skákneš mi teda pro to žrádlo?
- Sotva zapadly za hrbáčem dveře, vyskočil znovu z postele a udělal pár kroků. Už to šlo. Zkusil několik dřepů. Povedly se. Zaklusal ostře na místě. Nezadýchal se. Sevřel dlaněmi desku stolu a vytáhl na ní stojku. Neupadl. Pečlivě posbíral lyžařskou

výstroj, vzal z vaku zamčený kufřík, ujistil se, že má na krku klíček, a vyběhl přes chodbu do koupelny. Sprcha staříčké chaty fungovala spíš jako cedník, ale devět ledových pramínků mělo účinek devíticásé kočky. Richardův mozek byl opět schopen jasně vidět minulost i budoucnost.

Tančila, říkal si. A co?? Je snad její vina, že v té chvíli nebyl nablízku? Sama marně kladla odpor. Vybavil si polední obraz, který mu utkvěl na sítnici: brejlovec extaticky sketuje melodii a tleská upocenými rukama, zatímco ona se před ním otáčí jako loutka, v tváři stín hlubší než kdy předtím. Dujka. Tak tedy Dujka! opakoval si. A něco takového smí psát poezii! Vždyť z ní musí na hony číšet jeho sprostota! Držena na uzdě jen bičem vody vzpínala se v něm poprvé divoká a zacílená nenávisť. Neviditelná kopyta bila do vzduchu stále blíž Dujkovy hlavy.

Do pokoje se nevrátil, nechtěl už riskovat. Ustrojen seběhl s kufříkem do lyžárny. Snad kdyby tam stály její lyže, byl by se pustil do vypalování a našel v tom ventil. Ale nebyly a to ho utvrdilo: buď přednese dívce své verše osobně, až ho bude přede všemi líbat za mistrovství i statečnost, anebo si je přečte večer sama, v kůži. (...)

Z lyžárny ostře zabočil za chatu, takže si ho z cvičné louky nestačili povšimnout. Odtud se vydal nejkratší možnou trasou ke štítu. Plánované časy hravě zkracoval, byl odpočatý a především netrpělivý. Půl hodiny stoupal, půl hodiny traverzoval a půl hodiny šplhal pěšky s lyžemi na ramenou. Když si je nahoře připnul a otočil se, byl odměněn pohledem jako z letadla: slunce, které navzdory špatné předpovědi nenaráželo právě dnes na sufitu mlh ani revuální opony mraků, iluminovalo téměř celé vnitrozemí, scénu jeho života, na které se narodil, vyrůstal, kde se ožení, bude po boku líbezných žen poctivě popravovat, vychová děti, předá jim štafetu a jednoho dne zemře s vědomím, že žil plně a užitečně.

Pohlédl pod sebe, a přestože byl na ten pohled připraven, zavravoral. Před krabičkou zápalek se tam pohybovali titěrní broučci. Zvrátil hlavu dozadu a zavřel oči. V tom vratkém postoji, kdy tělo držely jen svaly rukou, zatímco lyže ho snášely do propasti, si vybavil Lízincinu tvář a nabyl nové rovnováhy.

Poryv větru ho o ni málem připravil. Otevřel oči a ohlédl se. Vrchol štítu zmizel. Rychlostí velké vody postupovala přes pohoří kalná a hučící fronta. Uhodli! blesko mu hlavou. Na víc nezbyvá čas. Za okamžik se strhne sněhová bouře a ti dole budou hledat úkryt. Musí tam být dřív. Láska nebo smrt! napadlo ho ještě. Pak se mohutně odrazil.

V horní půlce sjezdu nestačil vnímat než svůj bezmála volný pád. Až když ho převis katapultoval nejméně třicetimetrovým skokem ze stínu do světla, zaregistroval zmatený pohyb před chatou, který vzápětí ustrnul: to zřejmě poznali jeho větrovku. Zmizeli mu, když se ponořil v muldě. Musel se pekelně soustředit, aby proklíčkoval řídkou klecí a především, aby se včas odrazil na druhém převisu. Lekl se, když se před ním jak na střelnici vyklopila obrovská silueta chaty, ale současně už potlačil špičky lyží k zemi, dopadl, až zapraštěly skluznice, do ukázkového telemarku, ostře zahrnil a na místě stál, zatímco kolem něho se zvolna snášel k zemi výbuch sněhové tříště. Dokázal to. A stačil první pohled, aby si byl jist, že zvítězil.

Ačkoli kalná láva byla už těsně nad klecí a tlumené vytí ohlašovalo bílé peklo, zde panovalo mrtvé ticho živého obrazu. Na sněhu, v pokojích, i v oknech jídelny před ním defilovaly tváře plné úděsu, úžasu, úlevy i úcty.

Pak zazněl smích. Smích, který neznal, protože ho nikdy neslyšel. Otočil se.

Od kleče, která včera marně čekala na zvuk jeho veršů, sbíhala s rozpálenými tvářemi a čapkou v ruce Lízinka, pronásledovaná Dujkou. Dujka ji kouloval. Lízinka se

28

smála.

Byl to zdařilý, veselý, po všech stránkách vyvedený Silvestr, přestože venku zuřila bouře, jakou nepamatoval ani správce. Víchr přerušil elektrické vedení. Ani to nikomu nevadilo. Dostatek tepla, svící, hudby a především vína – pedagogové se dohodli, že dnes přimhouří oči – způsobil, že nálada byla znamenitá. K úplné spokojenosti jim chyběl jen Richard.

Zmizel, sotva dojel. Hledali ho marně. Protože ale večírek měl maskární ráz: na staré škole a ve staré pekárně předpokládali právem, že už je dávno mezi nimi a vychutnává ve skrytu svůj triumf.

* * *

Těsně před půlnocí vystřelili korky sektů a tehdy se odehrála rušivá příhoda, při níž Vlčkovi ztuhla krev. Do rozjařeného reje vstoupila z chodby vysoká postava, maskovaná rudou kápí. Aby nebylo pochyb, koho představuje, držela v ruce kolo, z něhož kapala krev, tak rudá, uvědomil si profesor, jak dovede být jen malinový džem. „Kat“ došel za všeobecného potlesku až k čelnímu stolu a položil kolo na Dujkovu prázdnou židli. Pak se uklonil a zmizel.

Vlkovi vyvstal na čele chladný pot. Zmateně uvažoval, kdo to byl a co sledoval. Ožral se někdo ze SUPOVu? (...) Chtěl odstranit alespoň to prokleté kolo, než dojde na další kroky. Vzal je a položil na stůl. Malinový džem mu potřísnil ruku. Měl kapesník na stejné straně, proto ji olízl. Byla to krev.

Pane profesore, zachrptěl mu do ucha Albert, dole!

Primus vypadal, jako by si pro zvýšení dojmu pomoučnil obličej, ale byl tak bledý. (...) Vlk přiběhl do lyžárny jako první, ale neměl už čas zamknout dveře, aby uzavřel cestu ostatním. Ostatně první pohled mu řekl, že tady už stejně nepomůže ani bůh, leda snad vysocí příznivci, budou-li ještě chtít. Na kříži svatého Ondřeje, vyrobeném z lyží, ležel, připoután řetězy, nahý Dujka. Jako odborník poznal Vlk okamžitě, že dříve než byl lámán „von unten auf“ – na výbornou, musel konstatovat – podstoupil náročné mučení elektřinou. (...)

Autora našli při oblevě v polovině března. Ležel v košili pod první klečí vpravo nad chatou. Jeho tvář, kterou nabalzamoval mráz, byla

29

hrůzná, děsivá a plná nenávisti. (...)

Otázky

- Zamyslete se nad tím, že román se vyznačuje totální paradoxností a parodičností. Doložte.
- Doložte na epizodě silvestrovského maškarního večírku jednak romantický ráz zápletky a jednak teatrálnost výjevu. (Všimněte si rekvizit, kostýmu). Doložte rafinovanou politickou aktualizaci v díle.
- Uvedte, které rysy postmodernismu má dílo. Srovnajte Kohouta s Kunderou.
- Znáte obdobná literární díla, která rovněž zachycují společenské zlo pocházející z nekontrolovatelné totalitní moci a zobrazující proměnu individua, jeho selhání pod náporom dějinných událostí?
- Srovnajte Kohoutovo dílo jako vzdálenou paralelu s jinými dřívějšími prózami podobného (katovského) tématu.
- Charakterizujte formální a jazykovou stránku díla.

Kde je zakopán pes (Kolín n. Rýnem 1987, Brno 1990)

zapamatuj si

„Memoároromán“, autobiograficky zaměřená próza psaná formou deníku (vznikla v nuceném exilu v Rakousku); téma – nerovný zápas jedince s autoritativní mocí, s bezpečnostním aparátem; napínavé vyprávění událostí ve dvou prolínajících se časově rozdílných rovinách: **1. rovina** – liché kapitoly zachycující dobu od poloviny července do konce října 1978 = datované detailní a adresné záznamy o vydírání hlavního hrdiny (autora) neznámými pachateli, osobní zážitky – mozaika konfliktů se Státní bezpečností a kriminální SNB (sledování, výslechy, fyzická napadení, psychologický nátlak, vyhrožování, rafinované úklady, podrazy, úřední vystěhovávání z pražského bytu, pokus o vraždu manželky), snaha StB zdiskreditovat české disidenty a přinutit k postupné emigraci; vrchol akcí – zabití autorova psa a zamoření okolí jeho chaty jedem = symbolický obraz země, kterou je autor nucen nakonec opustit; **2. rovina** – sudé kapitoly (psané odlišným typem písma) – retrospektivní návrat do minulosti (od počátku 60. let až do počátku příběhu 1. roviny) – s nevšední otevřeností a objektivitou zachyceno formování československého disentu v období nejtěžší normalizace; vyvrcholením je pasáž o vzniku Charty 77 a politický teror vůči jejím signatářům; více autentických postav (Václav Havel, Pavel Landovský, profesor Jan Patočka vyslýchaný v r. 1977 až k smrti); odsouzení řady známých osobností za jejich nestatečné postoje a spolupráci s režimem i politické taktizování západních intelektuálů v otázce postoje k čsl. disidentům a kritika spoluobčanů, jejich strachu a zbabělosti; zároveň zdůraznění vlastní osoby (sebeironie i sebeobdiv); závěr – třístránkový epilog o okolnostech vedoucích ke Kohoutovu vypovězení z vlasti; cíl – zaujatá zpráva o nezbytnosti individuální vzpoury (nutnost boje za zachování kontinuity s demokratickými tradicemi i za cenu ponižování a persekuce); forma: koláž, vzpomínky + subjektivní svědectví, vypravěčský talent, smysl pro humor a dokumentární přesnost, otevřenost (místy až teatrálnost), ráz čtivé detektivky



Už po několika desítkách metrů se za nás u Toskánského paláce přivěsil hlídkový vůz VB. Zrcátko mi ukázalo, že v jeho stínu jede i civilní auto. Jedna sledovačka navíc nás nemohla vyvést z míry, jen ty uniformy nás mátlý. Brzy dostaly smysl. Hlídká čekala, až opustíme lidnatý Pohořelec a dosáhneme dlouhého neobydleného úseku pod stadióny. Tam nás vůz s pruhem předjel a z okna se vysunul červený terč.

Zastavil jsem za nimi, pootevřel jen docela malinko okno. Byla slušná zima. Beze slova jsme čekali, až k nám dojdou.

– Vystupte si, pane řidiči, zavelel vyšší předpisově.

– Jedu do nemocnice, řekl jsem tou štěrbínou, – prosím, pojedte za mnou, dovedu svou ženu k lékaři a jsem vám k dispozici.

– Vystupte sil, opakoval, jako by byl hluchý; civilní vůz dojel těsně za nás, aby zablokoval ústup, na který jsem nepomyslel.

– Má žena je zraněna! Žádám, abyste jí nejdřív umožnili ošetření.

– Nezdržujte!, byl nervózně sveřepý a sáhl na kliku.

Což měl rozhodně udělat dřív, protože zlomek vteřiny před ním jsem zamáčkl kolík pojistky. Zet učinila kupodivu současně totéž na své straně. Byli jsme zamčeni v křehké voliéře z plechu a skla, která nás mohla chránit pár minut. Ale zřejmě jsme je oba dva z jakéhosi rozumem nevysvětlitelného důvodu potřebovali.

Oba dopraváci stáli vedle sebe jako solné sloupy. Kdykoli Státní bezpečnost nastrkovala normální policajty jako nic netušící berany, dopadalo to podobně. Dělalí špatnou figuru a cítili to. Zlobili se i na kolegy a tím ztráceli na tvrdosti. Zřejmě proto vyletěl z auta za námi jako čert na péru postarší hubený civilista. Nikdy na něho nezapomeneme.

Měl řídké šedivé vlasy, úzké rty a bledou tvář, ale to možná z přetlaku vzteku, který jím přímo lomcoval, jako on teď postupně všemi dveřmi Renaulta. Jak jej neúspěšně obíhal kolem dokola, řinula se z něho znovu a znovu tři slova, kterými se zřejmě vařila jeho duše.

– Otevři, svině spisovatelská! Svině, otevři!!

Ten neočekávaný a za asistence dvou uniforem i nezvyklý výbuch nenávisti byl tak šokující, že jsme se vzali se Zet bezděky za ruce. Ještě neuvěřitelnější bylo, když hrábl nižší šarží po koženém pouzdru u pasu, vyrval z něho služební pistoli a zamířil na nás. Viděl jsem palec, který ji odjistil.

Byl to on! Byli to oni! Ten neznámý rodák zastupoval bratrstvo, které před čtvrtstoletím vytloukalo z jedné žádosti o šibe nice a druhé utloukalo rovnou, které se před deseti lety v panice věšelo po českých lesích, ale už tu bylo zas, zachráněno vstupy bratrských armád a povoláno k novým službám prezidentem, jenž mu sám šťastně vyklouzl dočasným doživotím.

– On nás zastřelí..., řekla Zet spíše užasle.

– Ale jednou ho za to zavřou!, řekl jsem spíš nejapně. (...)

Jeho nepřítelnost hraničila se vzteklinou.

Od Kaštanu, kde byla kdysi založena slavná strana, jejíž členové tu teď takto vyváděli, se k nám blížila tramvaj, v zadním zrcátku se objevilo jakési normální auto, přes profil Zet jsem zahlédl za holými keři penzisty, přilákané podívanou. Pravou rukou jsem dále držel ruku Zet, levou sáhl na páčku pod volantem a začal troubit.

Ta-ta-ta-tá-tá-tá-ta-ta-ta, ta-ta-ta-tá-tá-tá-ta-ta-ta, S O S, save our souls, zachraňte naše duše! Nic chytřejšího mě nenapadlo.

Náhla skrumáž svědků probudila nižšího policistu z mráкот do jistoty, že se nad ním vznáší nebetyčný průser. Dost drsně stlačil svou zbraň v cizí ruce k zemi a už si ji i vzal. Ten člověk vypadal, že ho udeří, ale pak jen zaklel a běžel ke svému vozu.

Tramvaj prodrnčela kolem nás jako poutové akvárium na kolečkách, placatky obličejů, přitisknuté na sklo, hleděly lhostejně na jakousi běžnou dopravní buzeraci. Zato řidič auta, které nás právě minulo, otočil po sto metrech do protisměru a přejel ještě několikrát sem a tam, jako by mi chtěl dodávat odvalu. Hlavně kvůli němu jsem nepřestával vytrubovat slavný kód spásy.

Vzkáže mi za pár dnů tichou poštou přes společného přítele Štěpána, že se málokdy v životě tak pobavil: Antonín Novotný mladší, syn onoho presidenta, jehož jsem před devíti lety z pověření spisovatelů-komunistů vyzval k abdikaci. Přišlo mu veselé, jak mě dává honit tatínkův úhlavní kritik a nástupce, původně reformátor.

Ten zuřivec se zatím zezadu přihnál znovu s tyčí od heveru. Začal páčit mé dveře. Znělo to, jako by pukala obrovská kon-

zerva. Až mě mrazilo, jak mi to bylo lhostejné. Necitelnost k ničení hodnot signalizovala stav nejvyššího ohrožení existence. Vymačkávají tři krátké, tři dlouhé a tři krátké impulzy, prožil jsem zřejmě horečnou apatii těch, kdo už ztratili veškerou naději.

* * *

Čechy, podzim 1976

V pondělí 4. října se české divadlo v nejpokrokovějším ze všech režimů, jak ho volně podle Marxe pro domácí scénu upravil doktor Husák, vrátilo slavně do XIX. století. Vlasta Chramostová uspořádala doma premiéru představení, které pak hodlala předvádět en suite – v suitách svých přátel a jiných nebojsů. Rukopis pamětí Všecky krásy světa, které nesměly nikde vyjít, jí půjčil básník Jaroslav Seifert. Byla to vedle způsobně přiškubaného večera ve Viole i jediná necenzurovaná oslava jeho pětasedmdesátých narozenin, když už i ty sedmdesáté byly veřejnosti zcela utajeny: řečený není, nebyl, nebude, basta.

Scénu tvořil v levém ze spojených pokojů, kde jsme měli za rok se Zet i s tebou náhradně skládat hlavu, půlkruh sisálových závěsů a stolních lamp různých velikostí, jejichž vznešené überfangové korpusy pocházely ze zlomků, objevovaných na smetištích severočeských skláren. Obojí se ona i její muž Stanislav, kterému vzali pro změnu kameru, naučili dělat s neuvěřitelnou dokonalostí. Aby se užívali a aby jejich tvůrčí energie neprchala marnotratně do prostoru či neménila se v duši v žluč. Aby se prostě nezbláznili. (...) Vlasta Chramostová nepovstala proti císaři. Pouze odmítala chválit jeho neexistující šaty. Nežádala dokonce po nikom, aby se k ní přidal. Jenže právě taková slušnost je voda, jež nejvíc roztáčí mlýny špatného svědomí.

České herectvo, které ještě před pár lety tak srdnatě bojovalo za svou občanskou emancipaci, přijalo rychle starou úlohu císařových kašparů. (...)

Tím víc jsem obdivoval tuto ženu, jejíž kategorické Ne! nebyla póza, ale potřeba. Čistota ducha byla pro ni stejně nezbytná jako hygiena těla. A tak odešla ze svého–mého Vinohradského divadla, když byl v roce 1970 vyhozen jeho intendant František Pavlíček, ačkoli ji s ním tehdy ještě nespojovalo přátelství.

A stejně věrna byla i Otomaru Krejčovi až do poslední vteřiny existence Divadla za branou, tak důsledně a zásadově, že ona jediná nedostala už nikdy žádné angažmá. (...)

A tak jsem tedy tohoto říjnového pondělí hleděl přes hlavy desítek svátečně oděných i vzrušených diváků na herečku tak skvělou, že i civilnímu prostoru mezi toaletkou, knihovnami a gaučem vnutila magickou dimenzi jeviště. (...)

Za oknem svítila do noci čerstvě opravená fasáda Národního muzea, rozstřílená před osmi lety současně s našimi nadějemi. Před domem se v autě nudili neotesaní mladíci, kteří nedávno maturovali z české literatury a nyní byli pověřeni bojovým úkolem překazit zrádné rejdy českých spisovatelů.

Toho večera si nepřišli na své, ale za dva roky sem už vpadnou do představení, aby znemožnili spravedlivé potrestání svého zlodušského soudruha Macbetha, a za tři roky, až tu paní domu provede Pavlíčkovu monodramu o spisovatelce Boženě Němcové, kterou uštvají jejich kolegové o sto let dřív, budou dokonce unášet diváky a vysazovat je daleko za Prahou bez kabátů do mrazu, aby do rána v poklusu pochopili, v čem umění moci předčí moc umění.

Básníka Seiferta vezmou po jeho osmdesátce na vědomí jako horu, kterou už nelze déle v mapách tajit. Ale i v říjnu 1984, až dostane Nobelovu cenu za literaturu a z našeho vídeňského bytu budou novináři volat pražský Svaz spisovatelů, popřou tam nejdřív, že by nějakého Seiferta znali. Ještě k večeru s křečovitou hrдостí, že není jejich členem. Pak se rozpomenou, jak to odpovídá jejich blátivé morálce:

Ředitel nakladatelství Čs. spisovatel Jan Pilař a básník–funkcionář Miroslav Florian, patřící patnáct let k hlavním zakazovatelům angažované literatury, budou v groteskním televizním interview, při němž nám i ve Vídni naskočí husí kůže, oslovovat čerstvě vzkříšeného básníka střídavě – Jaroušku! a – Mistře! Státní agentura Dilia, která ho odmítala zastupovat, bude licitovat s jeho světovými právy, a státní devizová pokladna se trochu zahojí po ranách, které jí zasadili uprchlí hokejisté a tenisté světového formátu.

Seifertovy verše, přednášené dosud jen po bytech, zahlaholí veřejně ze všech nájemných hrdel a pod tou umělou mlhou zůstanou všichni ti Havlové a jiní Vaculíci vymazáni a pohřbeni zaživa jako předtím poeta laureatus. Vymazána a pohřbena zůstane i jediná herečka, která pro ně nasadila kůži. Na rozdíl od básníků jsou však herci hrdinové okamžiku, sebelepší technika nedochová, co nepředvedli v prostoru a v čase.

vysvětlivka

Zet – manželka Pavla Kohouta
Jelena Mašinová



Otázky

- Uvedte v české literatuře (zvl. memoárové) jiná díla, která zachycují české dějiny po r. 1945.
- Jádrem druhé ukázky je příběh herečky Vinohradského divadla V. Chramostové – jak byste ji hodnotili jako osobnost, co je na ní obdivuhodné?
- Co vyjadřuje pojem „bytové divadlo“ a jaký význam mělo v době tzv. normalizace?
- Jak autor kritizuje totalitní „kulturní politiku“?
- Doložte pokrytectví režimu v „případu“ Jaroslava Seiferta.
- Koho autor odsuzuje?

Ludvík Vaculík

Český snář (samizdat 1980, Toronto 1983, Brno 1990)



zapamatuj si

Román – deník, obsáhla intelektální próza s prvky literatury faktu; věnována Jiřímu Kolářovi; zaznamenává a komentuje události jednoho roku (od 22. 1. 1979 do 2. 2. 1980); autor intenzivně a čtivě líčí osudy své i svých přátel, život intelektuální opozice 70. let v Praze, disidentské hnutí se všemi rozpory a vzájemnými vztahy (bez glorifikace), atmosféru ohrožení; skupina disidentů zachycena ve chvíli, kdy doznívá vzrušená diskuse o Vaculíkově fejetonu, v němž se zabývá otázkou občanské statečnosti a odvahy úzkého kruhu lidí ve vztahu k pasivní většině; na začátku se vrací k deníkům z dětství a studentských let (= formulace základních myšlenek jeho života), pak líčí vlastní práci pro samizdat, přepisování textů, vydávání knih v Edici Petlice a jejich rozšiřování, stupňující se tlak úřadů, policejní výsledky, uvažuje o spisovatelské práci, o vzniku literárního díla; výjimečné místo mají zařazované sny (viz i název díla), které autor chápe ne jako předpověď budoucnosti, ale jako fantastní zprávu o skutečnosti (souvisejí většinou s nejosobnější sférou), vztah k přírodě (protiváha civilizace); výpověď o rodinných událostech (všednodenní úkony, synové Jan a Ondráš, manželka Madla, romantický milostný vztah s Helenou končící jejím odchodem do emigrace, nová láska); láska chápána jako elementární hodnota mezilidského kontaktu umožňující překonat existenciální samotu; osobní hodnotovou dominantou autora je však touha po svobodě; v románě jsou neokázalé portréty hlavních představitelů neoficiální kultury (Václav Černý, Václav Havel, Jiří Kolář, Pavel Kohout, Jan Lopatka, Karel Pecka, Ivan Klíma, Jiří Gruša, Lenka Procházková, Eva Kantůrková aj.); v závěru líčen odjezd pražských disidentů na smlouvenou schůzku do Brna (s Janem Trefulkou, Milanem Uhdem), kde se mají setkat s bratislavskými kolegy = vytoužená situace spojit síly, fikce; záměr – subjektivní svědectví o svobodě jako nezbytné podmínce života člověka, objektivní otevřená a kritická výpověď o člověku v moderní době; po formální stránce – román společenský i milostný, román o románu (jeho vzniku); **žánrová různorodost** – kombinace deníkových záznamů, vzpomínek, fejetonně laděných úvah, aforismů, glos, reportážních prvků, anekdot, dopisů, skutečných i smyšlených rozhovorů s přáteli, črt a vnitřních monologů s prvky vzájemně zaměnitelnými; přes všechnu snahu o otevřenost, autenticitu a dokumentaristiku je příběh stylizován, tj. komponován a formulován umělecky; tématem je sám vypravěč – odmítá slepou důvěru v slova, abstraktní slogany, ideologické poučky; mnohovýznamovost, metaforičnost, stylistická rafinovanost, hyperboličnost, básnické přívlastky; jazyková čistota a osobitost; závěrečná symbolická snová vize s vícevýznamovou pranostikou „na Hromnice musí skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout“

Středa 31. ledna 1979

(...) Byl jsem dnes ve městě, chtělo se mi s někým mluvit, zašel jsem ke Standovi. Když mi otevřel, opuštěnost byla na něm znát. Zeptal jsem se, co mu je. Řekl, že naň prostě najednou padly poměry. Pociťl to, když Vlasta Chramostová odešla s toužou diagnózou – poměry – do nemocnice. Poměry jsou nesnesitelné a nevím, co bych mohl uvést za důvod k naději. Má naděje

je bezdůvodná. Když si však dnešní stav promítnu do budoucnosti, nechtěl bych v ní žít. Mladí lidé žijí z hlouposti. Nebo vědí o budoucnosti cosi víc, co já už nevím? (...)

(...) „Nechápu,“ pravil Standa, „proč se vede spor o tvůj fejeton. Mně se zdál jasný.“ – „Teď už se ti nezdá?“ zeptal jsem se. „Teďkon už začínám trochu chápat, že ho někdo může pokládat za demoralizující. Rozumíš, protože kdo byl zvyklý natan-
kovat, najednou to nedostává.“ Řekl jsem, že proto nemůžu brát obvyklé pochvaly moc vážně, když vlastně nevyjadřují pro-
myšlený souhlas.

(...) Ten dámský byt, v němž jsme seděli, byl bez dámy divný, působil jak scéna z přerušného divadelního kusu: secesní potahy křesel, bílé dřevo, starožitné lampy. Tělesně i duševně hranatý. Standa hodil se sem dost legračně, tak sám. Rozhodl jsem se říct mu něco, bude to však jenom pro něj, nechci, aby mě tím někdo hájil, protože chci nechat spor vyplynout celý. Všech svých výroků, které se teď někoho dotýkají, byl jsem si vědom: na zavřeném mladé Brňáky jsem hlavně myslel, když jsem uvažoval, co stojí za vězením, a vím, že jednou se s nimi uvidím a čeká mě něco jim říct. Můj článek má účel, který není celý v slovech: vykročit z kruhu „disidentů“. Chtěl bych, aby se dostal i k lidem, kteří už jaksí přijali poměry, ale je jim z nich zle, mají špatné svědomí, ale okřikují je. K čemu je dobré, když na jedné straně bude se třpytit skupinka nezlomných bojovníků, zatímco na druhé straně celá společnost spadne do úplného rozkladu. Přežijeme tím, co zůstane ve vědomí a mravech kolektivu, a ne tím, co zůstane v literatuře. Kolik lidí má sílu nechat se tahat hlavou po schodech? Nedosažitelné vzory zhor-
šují depresi ostatních. Miliónům lidí měl by někdo dát rozhršení: za to, že se neupálili jak Palach, pak že nestávkovali, že šli k volbám, že nepodepsali Chartu 77 a že by nevydrželi asi různá násilí. Je to třeba říct jim, že všechny ostatní povinnosti jim zůstávají. (...)

Otázky

- Uvedte autora, který využíval také metodu literární koláže a deníkového záznamu, ale v poezii; L. Vaculík je jím ovlivněn a na linii autentické výpovědi navazuje.
- Porovnejte Vaculíkovu dílo s Kohoutovým Kde je zakopán pes. U kterého z nich se projevuje větší míra stylizace?

Ivan Klíma

Láska a smetl (samizdat 1987, Londýn 1988, Praha 1990)



zapamatuj si

Autobiografický román s charakterem osobního, citového i názorového bilancování; portrét spisovatele disidenta, obraz tvrdé reality života v době normalizace, absurdita a tragika osudu jednotlivce + téma osamocení člověka ve světě zdevastované morálky ⇒ kritika totalitního režimu; hlavní postava i vypravěč = spisovatel (autor), který nesmí publikovat, dočasně poznává svět metařů, jejich životní filozofii; množství reálií z disidentského života; námětová pestrost – místo tradičně lineárního příběhu je próza lyrickou mozaikou setkání, vzpomínek, zážitků z dětství (koncentrační tábor) a dospělosti (mimomanželský vztah k sochařce Darje, rozchody), návratů do minulosti; filozofické úvahy o vztazích k lidem v okolí, v rodině, zmínky o osudech a díle F. Kafky, existenciálně-psychologické reflexe, kafkovské meditace, hrabalovské surrealistické motivy (hromady odpadků stále rozfoukáváných větrem), typické zaměření na zproblematizovaný vztah partnerů, osudy lidí hluboce poznamenaných utrpením, groteskní až drastické rysy pražské skutečnosti; všechny motivy a obrazy autorem zkoumány ze všech úhlů pohledů, proměňovány a navzájem propojeny v integrovaný celek (jako u Kundery); ich-forma, nejen psychologický deník autora, ale zároveň záznam obyčejných, zdánlivě nedůležitých událostí, jichž je autor svědkem; převaha atmosféry úzkosti, smutku, bezmoci, frustrace, jen v závěru se autor se svým údělem vyrovnává a přijímá ho; motiv smetl není jen špína z ulice, ale symbol všeho, co se mění v odpad (materiálně i duchovně); vypravěčský talent, jemný, intimní lyrický styl, subjektivita

... Vyčkával jsem, co se bude dít, a najednou mi vytanulo, jak před patnácti lety, když jsem se měl vracet domů ze svého amerického pobytu, uspořádal děkan večeři na moji počest. Děkan byl matematik, bohatý člověk. Vlastnil stádo koní a vilu ve stylu loveckého zámku. Viděl jsem ho předtím jen jednou na večeri se mi nechtělo, sešlost lidí, které neznám, mě spíše skličují. A koho jsem mohl znát, když jsem na univerzitě přednášel pouze půl roku. Všichni pak, jak se ukázalo, ke mně byli vlídní a po americku usměvaví a s odstupňovanou naléhavostí se dožadovali, abych vysvětlil, co mě to napadlo, že se chci z jejich svobodné a bohaté země vrátit domů, kde je chudo a nesvobodno, kde mě nejspíš zavřou a pošlou na Sibiř. Snažil jsem se rovněž být vlídný. Vmýšlel jsem se do vlastenectví a do nějakého poslání, až mě napadl obraz, který se mi zdál názorný. Řekl jsem, že u nás doma mě lidé znají. I kdybych měl zametat smět na ulicích, budu pro ně tím, kým jsem, kým jedině chci být, tedy spisovatelem, zatímco tady, i když si budu dál jezdit ve své fordce, zůstanu jen jedním z přistěhovalců, nad nimiž se slitovala velká země. Tak jsem se chvástal. Ve skutečnosti jsem se chtěl vrátit domů, kde žili lidé, kteří mi byli blízcí, kde jsem mohl plynne mluvit, naslouchat své mateřštině.

Teď už jsem věděl, že pokud budu zametat ulice, budu pro většinu lidí pouze tím, kdo zametá ulice, tedy metařem, kterého sotva zaznamenají.

Otázky

- Porovnejte Klímovo dílo s Vaculíkovým obrazem normalizační doby.

Karel Pecka

Motáky nezvěstnému (samizdat 1978, Toronto 1980, Brno 1990)



zapamatuj si

Dvojdílný **psychologický román s autobiografickými rysy**, s tématem „život“ v komunistických koncentračních táborech 50. let; obraz osudů mladého politického vězně Viléma Svobody a jeho kamarádů – nevinně odsouzení na 11 let za vydávání a rozšiřování ilegálního časopisu; hlavní hrdina (autor) vězněn v kladenském táboře, pak v uranových dolech na Jáchymovsku a nakonec v relativně volnějším prostředí tábora Bytíz na Příbramsku; těžká otročká práce bez ohledu na zdraví a život; 1. díl – **Cesta ke dnu** zachycuje přeměnu nezkušeného a naivního studenta, který se stal obětí provokatéra, ve vyzrálou osobnost a zkušeného mukla (Muže Určeného K Likvidaci), uvědomuje si cenu lidského života, musí se vyrovnat s násilím, ponižováním, terorem dozorců, poznává zimu, hlad, udavačství, samovazbu ⇒ přesvědčuje se o tom, že nelze uzavírat kompromisy s mocnými; 2. díl – **Cesta jinam**: zážitky na dole Nikolaj, pak v táboře L (Elko) – tzv. peklo černé smrti radiace; nakonec dostává příslib podmíněného propuštění, ale odmítá obnovení svého procesu, cítí se nevinně a podmíněné propuštění by vlastně znamenalo přiznání viny (⇒ cesta z vězení není cesta na svobodu, ale cesta jinam); proměna charakteru ústřední postavy – období vzdoru, osobní statečnosti a odolnosti ⇒ i v těžkých životních situacích nutno zachovat si vnitřní svobodu, zůstat člověkem ⇒ s nadhledem a pocitem morální převahy a sebevědomím zahanbil v tzv. převýchovném rozhovoru tupého představitele totalitního násilí; záměr – nejen komplexní dokumentární, naturalisticky syrový a pravdivý obraz lidského utrpení a zruďných poměrů v nápravných táborech, ale i oslava mravní síly člověka (sonda do psychiky vězňů) a také filozofický nadhled, zobecnění ⇒ výsměch zbabělosti a konformitě i v občanském životě; rysy dokumentární prózy (kronikářské a autobiografické jádro) – obraz každodennosti v represivním zařízení (příkazy, stereotyp pracovní činnosti) i mimořádných událostí, ale i rysy umělecké prózy; úsporný styl, napětí v úsečných dialogích postav, v kresbě prostředí; barevné scenerie (např. převaha hnědé a šedé v táboře Svornost, prášící černá moučka v táboře Elko); princip konfrontace: mravní citění vězňů otupělost a cynismus vězňů, lidskost nelidskost, odvaha a nezlomnost zbabělost a konformita, polemika mezi vězňem a velitelem tábora (ostrá výměna názorů); důraz na autentický detail, pohled zdola, očima bezprávného, ztotožněného člověka; kompozice



V prostoru třásáku je prachu nejvíc a nejhutnějšího, avšak ten jemnější, mikroskopický, ten je všude. Poletuje ve vzduchu, víří a táhne s průvanem, s pohybem lidí, s jejich dechem. Je všude, i když v nestejně hustotě. Celá věž, když se otřásá v chodu, dýmá ten prach jako dědek se zapálenou fajfkou. Přesvědčili jsme se o tom, jak napadal první snih. Za pár hodin poté, kdy přestalo sněžit, bělostná pokrývka zešedla. Sněžení ustalo při ranním nástupu, když jsme vyrazili na vycházku, barva sněhu připomínala zaprané povlaky špinidry hospodyně a při odchodu na závod se už v tápotách usazovala voda jako po nádobí. Sklad haly, kde stojí v závětří naše odpočívárna, je spíš obrovský, dvě stě krát padesát metrů veliký bazén, v němž plaveme sem a tam v nálevu prachu. Usazuje se ve vlasech a v uších, smrkáme uranový prach, nosíme ho zažraný v halinových mundúrech na lágr na světnice, zde zase pro změnu nevydávají zvláštní pracovní oděv, a spíme na něm, když si ty hadry skládáme na noc místo podhlavníku.

Moučný prach je jedlý, stejně tak uhelný. Tenhle však vzniká z kamene a kovu. Zdejší prach drnčí radioaktivitou, často nám zvoní v uších. Pohybujeme se neustále v prostředí nejvyšší koncentrace gama záření. Nikdo neví, jaká je přípustná míra ozáření, nikdo neví, po jakou dobu je možné s černou pracovat bez škodlivých následků, zda týden, měsíc či rok. Neexistují lékařské prohlídky, po ochranných měřidlech ani potuchy. A není obrany, nemá smysl si stěžovat, na velitelství by to ohodnotili jako provokaci, vždyť přece oni pracují ve stejných podmínkách. Dialekticky vzato – je to pravda. A tak jsme nakonec rádi, že fasujeme aspoň rukavice z pytloviny jednou za měsíc.

Kdyby přikázali, že musíme plivat do určeného prázdného barelu, mohli bychom, jakožto lágr, iniciativně vyexpedovat měsíčně jeden barel navíc. Jeden plný barel hutných černých chrchlů na jednu hutnou atomou pumu. Jeden barel šplouchavých plivanců na ušlechtilý boj za mír.

* * *

Šéfem závodu je vrchní inženýr Byčkov, zvaný Perfumenko. Kluci z pracovišť blíže brány tvrdí, že ho cítí přicházet zdaleka, když vane vítr od severozápadu, za naprostého bezvětří mu naměřili akční rádius vůně dvanáct metrů. Byčkov je přísný a rád vidí, když se lidé hýbají. Vyložene nesnáší, zastihne-li někoho sedět, ať mukla nebo civilistu. Jelikož ho však prozrazuje předem nezaměnitelný pach, málokdy se mu podaří někoho přistihnout, a tak je s výkonností podřízených celkem spokojen. Přesto stává na odív neměnný zarputilý výraz, zřejmě vzhledem k vysoké odpovědnosti, kterou nese. Dalším jeho povahovým rysem je rozhodnost v řešení problémů.

Brzy po nástupu do funkce se mu stalo, že v deset hodin dopoledne nacytil partu Franty Čermáka, která betonovala sokl pod soustruh v záměčnické dílně. Marně mu vysvětlovali, že je čas svačiny, Parfumenko zrudl a začal zvyšovat hlas. Protože stížnost na tábor by znamenala jistou korekci, Franta Čermák začal zoufale klikovat.

„Nemůžeme rabotát, pane inžinýr, nemůžeme vůbec nic dělat,“ prohlásil nešťastně.

„Počemu?“ tázal se Byčkov.

„Potomučto, potomučto,“ koktal Franta a náhle jeho zrak padl na vodováhu. „Potomučto nám někdo ukrad bublinu.“

„Što što takája bublina?“ pátral Parfumenko.

Franta držel v ruce vodováhu, z níž vypadávala libelka. S libelkou v dlani, tu pochopitelně zatajil, předvedl vrchnímu

inženýrovi funkci vodováhy. Přístroj vzbudil v Parfumenkovi hluboký zájem, vyhlíželo to, jako kdyby podobnou pomůcku zhlédl poprvé. Nakláníl ji, přiložil k hraně betonového soklu a zbývající libelka poctivě ukazovala. Leč po té první, v širší ploše dřeva, zela jen prázdná mezero. Parfumenko se konečně nasytil pokusů a vodováhu Frantovi vrátil.

„Vyfasovat ve skladu novou bublinu!“ nařídil.

Frantu Čermáka však posedl ďábel a začal hrát vabank.

„Éto němóžno, pane inženýr,“ pravil svéráznou ruštinou. „Áni nédajut. Éto druhája bublína v tomdle tejdnu...“

„Job jeho mať,“ rozzlobil se Parfumenko. „Rabotať nužno!“

Vytáhl z kapsy zápisník a na vytržený list načmáral osobní příkaz pro sklad, aby vydali jednu bublinu, a to okamžitě. List podal Frantovi, ale jako zástavu mu odňal vodováhu, prokazuje tak příkladnou a ne neoprávněnou ostražitost. Situace nabyla dramatickosti, ale Franta vzal příkaz a vypadl.

V dílně se rozhostilo napjaté ticho. Čtyři muklové postávali bez dechu kolem Parfumenka, který zadumaně honil bublinu v libele sem a tam.

A už tady byl Franta zpátky. V levé ruce třímал nafouknutý papírový pytlík, bez okolků vzal inženýrovi vodováhu z rukou, zlodějskými prsty zasunul nepozorovaně vypadlou libelku do prázdného důlku, přiložil sáček k vodovaze a dlaní prudce udeřil shora. Ozvala se rána, Franta už opatrně odstraňoval roztrhané cucky papíru. Pak mu ve tváři zaplál vítězoslavný úsměv.

„Vsjó v pořádku,“ ukazoval opravené nářadí inženýrovi. „Vodovága fungujet očech charašó, pane inženýr.“

„Da, da,“ souhlasil po překontrolování věci Parfumenko a pak se důležitě napřímil: „Nu, vót, možno rabotať, rebjata.“

Otázky

- Posuďte a porovnejte dokumentární i uměleckou hodnotu textu. Vyhledejte tragikomické momenty, posuďte jazykovou stránku textu. Co je v ukázce zdrojem humoru a výsměchu?
- Znáte z vlastní četby jiná díla s touž tematikou?
- Srovnajte s některými díly Solženicynovými.

Michal Viewegh

Báječná léta pod psa (1992)



zapamatuj si

Společenskokritický, satirický román – rodinná kronika zachycující vývoj české společnosti od 60. let přes tzv. normalizaci až po pád komunismu; ironický a sebeironický pohled na společenské i individuální problémy a etické konflikty; obraz středočeského maloměsta (Sázava), maloměstáctví a totalitních poměrů; příběh autorových rodičů, vzpomínky na vlastní dětství a dospívání; ústřední dějová linie – vývoj nadprůměrně inteligentního chlapce Kvida, posedlého psaním, který se stává svědkem i posmutnělým kronikářem různých epizod života rodičů, prožívajících vzestup i pád: utíkají z Prahy před politickými tlaky doby; v popředí je otec, který pracuje v sázavské sklárně a snaží se obstarat pro rodinu byt, a proto je nucen přistupovat na politické a morální ústupky všemocnému stranickému tajemníkovi; po návštěvě chartisty Pavla Kohouta však přichází o vedoucí místo a klesne (ač je inženýr) až na post člena závodní stráže ⇒ psychicky strádá, vyhledává samotu, straní se i vlastní rodiny a v sklepní dílně si vyrábí rakev; další ranou bylo pro něho Kvidovo přerušení studia na vysoké škole, protože se rozhodl věnovat se jen literatuře; otec získává víru v lepší budoucnost až vlivem událostí v Rusku (Gorbačova perestrojka); krátké vstupy: epizody o babičce turistce a vegetariánce a zvláště diskuse Kvida s nakladatelským redaktorem o kvalitě a přijatelnosti textu z hlediska dobové praxe; epilog je věnován osudům hlavní postavy po listopadu 1989 do r. 1991 (forma publicistického výčtu); svěží vyprávěčský styl, lehký humor v nejdramatičtější situaci, poutavost, zdůrazněná epičnost, smysl pro tragikomiku, groteskní tón a humorný nadhled, hra mezi skutečností a fikcí (hra na vyprávění), skvělý pozorovatelský talent; filozofické úvahy, nápadité a rafinované kombinace tragického s komickým, úsilí o propojení psychologické introspekce vyprávěče s procesem vzniku literárního textu; důraz na „literárnost“ zřetelný v četných citátech a odkazech a v různých verzích příběhu, případně úhlech pohledu a vnímání událostí (**vliv postmodernismu**); prudké střihy a střídající se záběry; dvojznačnost vztahu chlapce (autora) k době dána formulací titulu: báječné je mládí, doba je pod psa ⇒ pohledy „na neveselou dobu veselými očima“

„A takhle to vždycky bylo,“ vyprávěl Kvido. „Otcova nechuť ke konfliktům, jeho fyzická neschopnost je snášet většinou zvítězily. Představa, že by měl čtyřicet hodin týdně trávit v jedné místnosti s někým, s kým se hádá, byla pro otce natolik nesnesitelná, že se se Zvárou nepohádal snad nikdy. Jakmile zjistil, že jejich názorová rozepře začíná směřovat k opravdové hádce, ustoupil. Málokterá pravda mu stála za to, aby si kvůli ní ničil nervy.“

„A to mu ani jednou v životě neřekneš, co si o něm myslíš?“ přela se s ním žena.

„A na co? Akorát se porádáme. Nebo si snad myslíš, že mu otevřu oči a že se změní?“ namítal jí otec. „Neumím vychovávat psy, natož lidi.“

„To je pravda,“ souhlasila výjimečně Kvidova matka.

„Takže ti vůbec nevadí, v jaký to žiješ lži?“ navázala.

„Vadí,“ řekl Kvidův otec. „Ale vadí mi to trochu míň, než když v kanceláři někdo osm hodin uraženě tříská věcmi. Pokaždé se totiž hrozně leknu. Dělal jsem mi z toho opary.“

„Takže vlastně žiješ ve lži kvůli oparům.“

„Ty v ní nežiješ?“

„Samozřejmě že v ní žiju! Všichni v ní žijeme. Jenomže já proti ní bojuju! Po svém, zdánlivě nenápadně, ale bojuju.“

„První cestou,“ poznamenal Kvidův otec.

„Ano, první cestou. Jsem právník, tak právní cestou.“

„V zemi bez práva,“ doplnil otec. „Nezdá se ti, že je v tom cosi neřešitelného?“

Dotkl se zřejmě čehosi citlivého, neboť Kvidova matka zareagovala velmi podrážděně:

„Zato ty bojuješ za pravdu v truhlářský dílně!“

„Nebojuju,“ řekl Kvidův otec s povzdechem. „Nikdy jsem nic takového neřikal. Léčím si tam nervy. Nevěřila bys, jak to báječně uklidňuje! Než udělám jednu poličku, nevím o světě.“

„Poličku!“ zvolala Kvidova matka pohrdavě. „Sežeň si LSD. Na svět zapomeneš mnohem rychleji a aspoň to bude mít nějakou formu.“

„Copak LSD, ale zkus sehnat nějaké dřevo!“

Kvidův otec věděl, o čem mluví: Už dříve se mu do jeho sklepní dílny podařilo levně koupit starý draxl, soustruh poháněný šlapáním, ale nemohl – zrovna když svoje tvůrčí možnosti takto rozšířil – sehnat vhodný materiál a po celé dlouhé týdny byl odkázán na zbylé odřezky. Z nich pak soustružil rybářské splávky, ačkoli nerybařil, nebo různé přívěsky, které nikdo nenosil, a to vše prostě jen proto, aby mohl i nadále v dílně pracovat.

„Když už mu nezbyl ani jediný kousek, který by mohl do soustruhu upnout, začal s ručním vyřezáváním všelijakých miniatur se silným symbolickým významem,“ vyprávěl Kvido. „Nejznámějším dílkem z tohoto období bude patrně otcova zmenšenina, silniční závory z hraničního přechodu v Rozvadově.“

„Človče, vy si snad ze mě děláte srandu!“ řekl redaktor. „Život ve lži, stát bez práva... Tak dohodli jsme se na něčem, nebo nedohodli...?!“

„Vždyť je to pravda,“ řekl vzdorně Kvido. „Jakej to bude mít smysl – když to nebude pravda?“

„Smysl?“ řekl redaktor. „Vy jste vážně ještě dítě! Odkdy se, prosím vás, můžeme v Čechách ptát, jestli má naše literatura smysl?! Takovej luxus si tahle země nikdy nemohla dovolit. Tady se vždycky akorát ptáme, jestli vůbec existuje. Jestli je! Copak to nechápete?“

„Ne,“ řekl Kvido. „Nechápu.“

Otázky

- Jak jinak autor zobrazil normalizační dobu? V čem spočívá nová podoba umělecké pravdy? Srovnajte s jinými obrazy téže skutečnosti (např. s undergroundovými syrovými zprávami o chaosu nebo s autory textů s rysy existenciální úzkosti).
- Jak rozumíte dvojznačnosti titulu románu?
- Doložte na základě vlastní četby (nebo filmového zpracování díla) postmoderní východisko výstavby textu. Vyhledejte v ukázce vstupy, které narušují základní epickou linii. Posuďte jazykovou stránku románu.
- Proč je autor tak populární mezi čtenáři?



zapamatuj si

Experimentální román s autobiografickými rysy (bolestná výpověď o osudech dětí poučnorových emigrantů) a s **prvky postmodernismu** i magického realismu; román jako „otevřený systém“, jako bludiště světa (mnohovýznamovost); východisko – vlastní zážitky, s nimiž autor zachází velmi volně; Brno jako reálné město i současně magické místo, zachycena čtyři poválečná desetiletí: na začátku násilnosti plenících vojáků Rudé armády, odsun Němců, rok 1948, násilnictví 50. a pak 70. a 80. let, dočasné uvolnění v 60. letech; **dva příběhy v závěru propojené** + dva vypravěči = oba zároveň protagonisté, dvojí vyprávění o ztrátě a hledání otce i vlastní identity v chaotickém světě i identity rodinné a dějinné; **liché kapitoly** – rekapitulace bezejmenného hrdiny, nejistý dojem, že otcem je pater Prudencius z Brazílie, jemuž posílá dopisy; po zatčení 21. srpna 1970 násilně donucen k vyjádření otce brežněvovským sovětským přidělcem Lopuchinem, který se sám prohlašuje za vojáka, jenž znásilnil tehdy matku (falešný Lžífotr) ⇒ bizarní brutální scéna: vypravěč ho nechá zaživa sežrat potkany a sám pozoruje jeho smrt jejich (zvířecíma) očima = zároveň symbolické odmítnutí autoritativního společenského systému; sudé kapitoly (rozsahem větší) – rodinný příběh Petra Simonidese, syna ornitologa a učitele, který r. 1950 emigroval na západ – vzpomínky na dětství, na výlety s otcem, na život s matkou a dědečkem, na školu i trvalý policejní dozor, pátrání po otcově emigraci; v závěru obě dějové roviny splývají, osudy se prolínají, jako by šlo o příběh jedné osoby (společné rozporné pocity – křivda, nenávisť k násilí i synovská touha poznat pravého vlastního otce jako bezpečné útočiště); záměr – osobitý způsob reakce na skutečnost totalitního režimu; netradiční konstrukce příběhu – experiment s formální strukturou románu, uvolnění kompozice, destrukce, odmítnutí běžných románových postupů a popření příběhu vůbec: vypravěč rozehrává napínavý děj a vzápětí ho přerušuje a upozorňuje na jeho smyšlenost = hraje si s čtenářem, cituje a paroduje, naznačuje zašifrovaný smysl, nejednoznačnost a vícenásobnost interpretace téhož faktu (otevřenost textu), stále znejišťování čtenáře, dvojí, vždy deformující vidění reality (úsilí zachytit skutečnost komplexně); **poetika blízká magickému realismu** – hravá mystifikace, motiv dvojníků, problematizace, mnoho narážek a variací, střídání fantaskní grotesknosti a scén hrůzných a brutálních, rafinované prolínání zpodobené reality s postmoderními vizemi, fikcemi, jinotaji, motivy tajemství a podobenství (např. zvláštní hodinky jako jediná památka a stopa po otci), záliba v „černých“ motivech, nepravděpodobných historkách, nadsázce, snových deformacích; autor naplno žije v postavách, ale zároveň mistrovsky ovládá ztvárnění textu jako „příběh příběhu“; **intertextualita** (vkládání textů a odbočování – digrese); oba příběhy, zdánlivě nezávislé = variace na stejné téma, psány v ich-formě; společné rysy obou vypravěčů: podobnost osudů (ztráta otce), doby a prostředí (poválečné Brno), společný spolužák Bulis, pravděpodobné místo úkrytu otců (Jižní Amerika), blízkost povah – oba se s mírnou ironií vysmívají bezcharakterním nepoctivcům, v groteskních a absurdních situacích odhalují nebezpečnost násilí a podvodů (milicionář, příslušník SNB, Stalin), paralelní motiv záhadného přístroje (klíč k minulosti), přímý kontakt s historickými osobnostmi (např. Petra navštíví mrtvý Stalin); odlišnost ve vlastnostech (slabý, intelektuálně založený, mírný, slušný a citlivý Petr × bezejmenný vypravěč nadaný magickou schopností – dovede od sebe odvrátit zlo, nemá předsudky a zábrany, je bezohledně průbojný) i ve stylových prostředcích: bezejmenný se vyjadřuje ve větách s dokonalým pravopisem × Petr v dlouhých souvětích začínajících malým písmenem a neukončených tečkou; v posledních dvou kapitolách výměna stylů; splnutí obou naznačuje zmínka o Petrově schizofrenii; originální styl – metaforičnost, básnivá obraznost, fantaskní imaginativnost; těsné sousedství jazykových výrazů vznosných i vulgárních; titul – nejen název románu, ale i sbírky básní pradědečka jednoho z vypravěčů, zároveň i název závěrečné kapitoly ⇒ poukazuje na nesmyslnost hranice mezi vyprávějícím a vyprávěným, realitou a fikcí

Poprvé se to stalo na brněnské přehradě, u Sokoláku. Bylo to na konci sezóny, k večeru a po bouři. To je čas, který mám nejraději: přehradní nádrž je vylištěná, veliké jezero potaženo čerstvou, hladounkou kůží, rezonanční prostor pro mé lenivé myšlenky.

Najal jsem si loďku a vesloval od Obory k Sokoláku, když jsem uslyšel přidušený křik a pak jsem uviděl tonoucího. Nějaký

chlapík se topil a plácal kolem sebe až hanba a ještě něco vykřikoval a byl bych ho minul bez zájmu, když jsem najednou zpozorněl, protože jsem zaslechl něco moc podivného. Otočil jsem loďku a plul rychle k němu. Měl jsem totiž dojem, že se obrací na mě a že se domáhá mé pozornosti stále dokolečka opakovanou větou: „Haló, chlapče, mám pro tebe vzkaz od tvýho fotra!“ I neshledal jsem na tom nic překvapivého. Stavby smrtelné úzkosti mohou, jak známo, fungovat jako komunikační prostředek mezi temnými silami a naším světem. Napadlo mě, že můj otec se rozhodl použít tonoucího jako příhodného ampliónu. Doplnil jsem k chlapíkovi a s obtížemi ho ulovil a v nebezpečí, že překloupím loďku, jsem mu držel hlavu nad vodou a čekal, co mi poví. Byl to člověk zplihlého kníru, uhybavého pohledu a v horní řadě zubů měl zlatou korunku. Dlouho jsem ho držel, připraven mu naslouchat, ale mlčel jak ryba, až jsem nakonec s lítostí pochopil, že kontakt – byl-li vůbec jaký – je už přerušen a že už nic neuslyším.

Spustil jsem ho tedy zpátky do vody, chopil se opět vesel a zamyšleně pokračoval. Ale věděl jsem už jedno: je dobré být nablízku lidem ve smrtelných úzkostech, protože jejich prostřednictvím je možné navázat kontakt s mým otcem. A to rozhodlo o mém dalším životě. Opustil jsem výnosné zaměstnání (číšníka v Avionu) a nastoupil dlouhou samaritánskou cestu jako nemocniční zřízenec (vždy ochotně slídící kolem lůžek umírajících).

Podruhé se to stalo kterýsi čtvrteční podvečer, tedy zrovna v čase, kdy ve středu města vystrkují z domovních vrat popelnice. Šel jsem jejich špalírem po Jakubské ulici, když jsem si všiml jakéhosi muže, který právě dočetl dopis, nadvakrát ho přeložil, pečlivě roztrhal a hodil do jedné z těch popelnic. Ale na všech jeho pohybech bylo při vši nenápadnosti něco tak zvláštního, že jsem zůstal stát a otočil se k výloze uzenářství a v jejím skle ho pozoroval. Když se muž vzdálil, šel jsem k popelnici a trpělivě z ní vylovil všechny útržky dopisu. Pak jsem vytáhl z aktovky silonový sáček, v němž si nosívám do práce svačinu, a obrátil ho naruby, aby případná mastnota neublížila dopisu. Doma jsem útržky vysypal na kladívkový papír a pracně poskládal, abych zjistil, že jde o jeden z těch tzv. řetězových dopisů, v tom čase tak oblíbených. A okamžitě mě v něm zaujala tato věta:

„Kněz pater M. S. Prudencio z Rio de Janeira, jenž opsal 12× tento dopis a zanesl do schránky, byl na zpáteční cestě přepaden 6 teroristy, jež chtěli ho sprovodit ze světa dávkami ze samopalů, ale vtom všem zasekly se náboje a kněz omluvně se usmál.“

A přečetl jsem tu větu ještě 3x, abych se tak utvrdil v tom, co jsem věděl hned napoprvé: pater M. S. Prudencio byl můj otec, a poznal jsem ho právě podle toho drobného omluvného úsměvu.

Otázky

- Podle čeho lze usuzovat, zda ukázka je z příběhu bezejmenného hrdiny, nebo Petra?
- Doložte postmoderní rysy díla a rysy magického realismu. Srovnajte s magickým realismem děl Gabriela Garcíi Márqueze.
- Kde jste poznali v české literatuře podobný způsob prolínání a rušení hranic mezi realitou a fikcí, magické představy, prolínání časů, experiment v oblasti prózy?

Michal Ajvaz

Návrat starého varana (1991)

zapamatuj si

Imaginativní experimentální próza, soubor 21 krátkých lyrických povídek a črt, fantaskní a mystifikační vyprávění s magickou atmosférou; záměrně narušovány každodenní jistoty vpádem na první pohled neuvěřitelných skutečností a jevů, zpochybňovány racionální a realistické představy o poznatelnosti světa (= nový pohled, vidění vnitřního světa skrytého pod chaotickým jevovým světem vnějším, přičemž chaos tu nemusí znamenat jen zmatek, ale i hledání nového postupu) ⇒ vzniká magický svět nečekaných proměn



zapamatuj si

◀ toho, co bylo dosud považováno za neměnné (destabilizace, znejistění); zvýrazněna neurčitost a rozplývavost hranic mezi reálným a tím, co vzniká imaginací; fantaskní a mimoreálný svět proniká do skutečnosti moderní doby; prostor příběhů vymezen dvojakostí: pražské reálie se prostupují s vizemi, groteskními a nadpřirozenými sceneriemi, zabydlenými i zvířecími „postavami“; text prokládán četnými citacemi, narážkami vztahujícími se k dílu významných filozofů ⇒ prolínání filozofie (esteticko-filozofické meditace, vliv čínské filozofie tao a existencialismu) se slovesným uměním = zájem autora o noetické možnosti literární tvorby, úsilí o zintelektualizování prózy ⇒ proto posun reality směrem k mysteriu, k absurdní anekdotické podobě skutečnosti; neuzavřené epizody (jako často anekdoty bez pointy) jsou pro vypravěče impulzem k uvažování (nutnost vypořádat se s neobvyklostí, trapnými situacemi ap.); styl a jazyk směřují k postižení toho, co umožňuje estetické ztvárnění tajuplné skutečnosti – převládá napětí mezi stylem odborné eseje a surrealistickou obrazností

Čekání na telefon

Na Havelském náměstí už dvě hodiny čekám před telefonní budkou, u obchodu s látkami a záclonami, musím zatelefonovat důležitou a spěšnou zprávu, ale budka je obsazená a nevypadá to, že by telefonující chtěl skončit. Neměl bych na něj zatukat? To by ale bylo dost nezdvořilé, raději ještě počkám. Pořád nekončí, přece jenom zkusím zatukat, alespoň tiše. Hm, zdá se, že si mě vůbec nevšiml, zatukám hlasitěji. Ne, raději ne, nebudu dotěrný. Je to vlastně dost divný telefonující, ještě jsem se s takovým nesetkal. Vždycky, když jsem čekal na telefon, stál v budce nějaký muž nebo žena nebo dítě, ale v téhle budce je mořský koník, vysoký jako dospělý člověk, konec ocásku má elegantně zakroucený do spirály. Kam asi telefonuje? Na mořské dno? Budka je až ke stropu plná vody, to také není nic obvyklého. Až bude koník vycházet, budu muset dávat pozor, protože ve chvíli, kdy se otevřou dveře, vyvalí se voda ven. Jsem zvědavý, jak půjde po ulici, budu se dívat. Bude poskakovat po ocásku? Třeba ale vůbec netelefonuje, třeba jen tak strká čumák do mluvítko. Třeba ho chce sežrat. Nemá ani sluchátko u ucha. Má vůbec mořský koník uši? Možná že vysílá nějaké ultrazvukové signály jako netopýr. Třeba pokládá telefonní budku za akvárium. Třeba se tu skrývá, za měsíc budou Vánoce a lidé shánějí rybí maso. Je ale mořský koník ryba? Lidem by to bylo jedno, strčili by ho do vany a na Štědrý den by ho snědli a ještě by se všude chlubil, jakou měli delikatesu. No, do Vánoc bych tu čekat asi nevydržel. Ale ne, určitě telefonuje, tváří se tak soustředěně, ještě počkám. Však on už skončí, o čem by si mohl tak dlouho povídat? Ale nepoškodí voda telefonní aparát? Třeba se pak nikam nedovolám. Třeba se dovolám taky jenom na mořské dno. Co mi to bude platné, s kým si tam budu povídat? S medúzou? Ne, ne, s medúzou se bavít nebudu, potřebuji mluvit s někým úplně jiným. Ze začátku mi koník připadal roztomilý, chodil jsem okolo budky a prohlížel jsem si ho, chtěl jsem mu nabídnout bonbón, až bude vycházet, ale teď už se mi vůbec nelíbí, připadá mi slizký a odporný. Brr, vůbec bych se ho nedotkl. Je mi protivné, že budu muset sahat na sluchátko, do kterého strkal čumák. Obalím si je kapesníkem. Kdyby v kavárně přišel k mému stolu a zeptal se mě, jestli si může přisednout, bez obalu bych mu řekl, že ne. Ještě by mi umokřil noviny. Kdo ví, co by si lidé o mně mysleli, kdyby mě viděli, jak vysedávám s mořským zvířetem. A jak bychom se bavili? Ultrazvukem? Taky bych se nechtěl dívat, jak strká ten svůj dlouhý nos do šálku s kávou. Určitě by jej tam nacpal jen tak tak a šálek by mu zůstal trčet na konci nosu jako porcelánový náhubek. To by bylo legrační. Vůbec by mi ho nebylo líto. Prosil by mě asi, abych mu šálek sundal s tlamy, sám by to nesvedl, protože nemá žádné ruce. Já bych ale dělal, že čtu noviny a že ho neslyším. Myslím, že jej nenávidím. Je to opravdu hnusné zvíře, má ocásek jako prasátko. I když na druhé straně... Je takový mírný, nějaké jiné zvíře by se třeba rozcílilo, že mu obchází pořád kolem budky, vyběhlo by ven a začalo by mě honit po Havelském náměstí, chytilo by si mě a odneslo by mě do své nory. Tam by na mně učilo mláďata chytat lidi, vždycky by mě nechalo poodběhnout a pak by mláďatům ukazovalo: takhle si nadběhněte a takhle skočíte a plácnete tlapkou, tak, a teď si ho pěkně srolujete a odnesete. Ale koník ne, koník je tichý a trpělivý a ve tváři má jemný a inteligentní výraz, z očí mu hledí tajemství mořských hlubin. Je čistounký, celý vymydlený, jiná zvířata se vody ani nedotknou nebo se dokonce vyvalují v blátě. Kdyby bylo v budce nějaké jiné zvíře, zůstal by po něm telefonní aparát určitě celý zamazaný od bláta, na sluchátko

by byla napatlaná hustá vrstva nějakého neřádu. Nemohu koníka přece jen tak odsuzovat, a také: jak mohu vědět, že netelefonuje ještě důležitější zprávu, než jakou mám já? Myslíme si, že všechno důležité se musí odehrávat jen na souši, a přitom souš zaujímá jen menší část zemského povrchu. T. S. Eliot píše v básni *The Dry Salvages* o tom, že si vůbec neuvědomujeme přítomnost živlu vody a jeho tajemství, dokud se nám voda sama nepřipomene tím, že hrozivě vystoupí z břehů, kterými do té chvíle tiše a nenápadně plynula. Anebo tím, že musíme čekat před budkou, ve které telefonuje mořský koník, dodávám k tomu já. Přece jenom by to ale mohl zkrátit. Neměl bych jít k nějaké jiné budce? Ale ne, když už jsem tady tak dlouho, tak by byla škoda teď odcházet. Jinde bych musel taky čekat a pravděpodobnost, že hovor skončí, je větší tady, protože čím déle hovor trvá, tím se stává statisticky nepravděpodobnější. Jenom kdybych neměl takový hrozný hlad. Naproti v kiosku prodávají klobásy, voní to až sem, snad bych si mohl pro jednu odskočit a hned se vrátit. Mohl bych taky koupit dvě a jednu nabídnout koníkovi. Ale to by si mohl myslet, že mu tím chci naznačit, že volá moc dlouho, a mohlo by ho to zranit. Stejně asi mořští koníci klobásy nejedí. Kromě toho by mě za tu chvíli, co budu stát u kiosku, mohl někdo předběhnout. Raději nikam nepůjdu, ještě to vydržím. Člověk vydrží nejíst několik týdnů. Koník se pořád nehýbe, je to vůbec živé zvíře? Není gumový a nafukovací? Ale co by dělal gumový nafukovací v telefonní budce? Možná že je to nějaká reklamní akce, třeba na rybí výrobky nebo na zájezdy k moři, co já vím. Určitě je gumový. Má takový tupý výraz. Měl bych otevřít a sáhnout si na něj. Ale co když není gumový? To by pak ode mne byla hrubá nezdvořilost. To by se koník přes svou mírnost urazil a rozzuřil a třeba by mě pokousal. Co bych pak řekl doktorovi? Že mě pokousal na Havelském náměstí velký mořský koník? To si dovedu představit, kam by mě poslal na vyšetření. Kromě toho by vytekla ven voda a celého by mě zmáčela. Raději ještě počkám, musím být trpělivý, vzpomínám si, že Meng-c' píše o rolníkovi, který chtěl uspišit zraní ryže tím, že rostliny povytahoval ze země, a pak se mu nic neurodilo. Kdyby nebyla taková strašná zima. Neměl bych přece jenom znovu zatukat na sklo?

Otázky

- Co narušilo každodennost vypravěče? Doložte, že próza odhaluje v absurditě každodennosti groteskní rozměr.
- Má text obvyklou gradaci k pointě? Čím text končí? Jsou epizody uzavřeny? Posuďte jazyk próz a formu výpovědi.
- Uvedte, co mají společného Ajvazovy texty s texty Jiřího Kratochvíla.

Z českého dramatu 2. poloviny 20. století

František Hrubín

Srpnová neděle (1958) – premiéra v Tylově (dnes Stavovském) divadle

zapamatuj si

Čechovovsky a šrámkovsky laděná **lyrická hra** o 3 jednáních; její napětí nespočívá v ději (je jednoduchý a ne rozhodující – na břehu jihočeského rybníka se v průběhu jedné neděle připravuje zábava a ta přiláká několik Pražáků – rekreantů), ale na opakovaném lyrickém náznaku, významovém podtextu, na souvislostech spíš asocičních než logických a příčinných, je navozeno dialogy v poetické atmosféře, kde **se charaktery postav odhalují postupně** a otvírají se izolovaná lidská dramata; konflikty se přesouvají do nitra povah = přechod od situační k charakterové zápletce; místo schematického modelu kladných a záporných hrdinů a výchovné jednoznačnosti zdůrazněna složitost a křehkost mezilidských vztahů i vnitřního duševního života postav;



zapamatuj si

🔊 kritika izolace a samoty člověka, přizemnosti maloměššáctví a sobectví (manželé Vachovi – bývalí živnostníci, majitelé cukrárny, věčně nespokojení a zatrpklí ve svém důstojném nesouhlasu s dobou, s pocitem křivdy) i papírové prázdnoty lampionového optimismu (důvěřivá čínorodost melancholického poštmistra); autorovy sympatie patří světu mladých (Zuzana, neteř paní Mixové, a její kamarádi – jsou přirození, spontánní, plní ideálů, sebevědomí, bez komplexů a předsudků, žijí po svém); hra odráží i schizofrenii doby, rozpolcenost citu, zklamání a bezútěšnost plynoucí z odcizení v mezilidských vztazích – metaforicky to vyjadřuje klíčová a nejsložitější postava – intelektuál, redaktor Alfréd Morák, znechucený současností, kterou jízlivě a vtipně kritizuje, je však slaboch, žije z iluzí o svých tvůrčích schopnostech, vidí svět ironicky, je skeptický sám k sobě (i jméno navozuje asociace k mor, mořit); vnitřní drama vrcholí i u nešťastné a navenek hysterické 44leté Věry Mixové, zklamané v manželství s příliš zaměstnaným a úspěšným inženýrem, trpí pocitem nenaplněného života, prázdnoty a nepotřebnosti i nedostatku lásky a rovněž únavným citovým vztahem k Morákovi (spory, jeho nevěra); autor si klade otázku odpovědnosti člověka za dění světa, překonání opatrnictví a sobectví ⇒ poznání, že smysluplnost lidské existence je v neúnavně obnovované aktivitě; **výstavba dialogů** nezapře lyrického básníka – plno metaforických obrazů, náznaků (hradbičky, za nimiž se lidé ukrývají); charakter se utváří z výpovědí a jednání postav i z hodnocení ostatních; torzovitě, jakoby rozostřené promluvy, které se zcela míjejí – komunikující postavy na sebe nereagují, navzájem se neposlouchají, nejsou schopny se dorozumět, takže se skutečný dialog mění v monologizovanou, emocionálně motivovanou proudy (každá z postav vypovídá jen o sobě); hra monologů odpovídá době; **atmosféra** horkého léta, únava, malátná nálada, dekadence srpna, zmar léta = metafora ztráty elánu, zúžení životních možností a nadějí, zmarnění a tragiky života (starší a střední generace) × lyrické obrazy přírody (rozlehlost třeboňského rybníka) a její barevné proměny: v 1. dějství modravý odpolední opar, vpředu plný slunce, v 2. dějství soumravné barvy pozdního západu slunce, v 3. dějství zalévá rybník měsíční záře

2. dějství – úryvek

VACH

Už tu budou. Paní Mixová přijde s mou... to víte, to je nějakého strojení!

MORÁK

Každý má svou hradbičku, pane poštmistře!

VACH

Já Mery povídal – holka, vždyť je to obyčejný candrbál... nač... nač...

MORÁK

A za tou hradbičkou se doopravdy žije, velkolepě, pěkně stranou, v suchu... Jsem tam sám, naprosto sám, a jsem to opravdu já – největší, to je jedno, co... politik, hrdina... básník... organizátor... jsem tam sám, proto jsem nej... nej... nej... nejhodnější, nejchytřejší, nejstatečnější... podle chuti.

VACH

Člověk není krokodýl! To rozčílí, takové vedro!

MORÁK

Ráno nejdu do práce, zůstanu si sedět za svou hradbičkou a do práce pošlu kuliho – občana! Má mou

podobu, šaty, prádlo, i trochu mozkových závitů mu půjčím. Nedá se nic dělat... musím na mne vydělat, abych si mohl za tou hradbičkou žít!

POŠTMISTR

Možná... někdo. Nemůžete přece každého takhle roztrhnout... na dva!

MORÁK (*začne tlouci pěstí do dlaně, napodobuje razítkování*)

Tohle vy ne! To ten váš kuli! Vy přece z té vaší hradbičky nevytáhnete paty! Máte tam veselo – fantómy mladých zdravých lidí, babyček, které to nekleplo, protože jste jim doručil telegram velmi ohleduplně... Fantóm řízeného počasí... fantóm hodné, ochočené pumy... meziplanetárních stanic...

POŠTMISTR

Lidé se ledačemu smějí – a dnes...

MORÁK

No dobrá, jednou si tedy vyletíme na Měsíc – a tím rázem se hrbatí narovnají, lidé si padnou kolem krku, svět se rozvoní, Dulles se přihlásí do strany...

* * *

POŠTMISTR

Stejně bych chtěl být o dvacet let mladší!

MORÁK

To už byste se ani na tu hradbičku nezmohl! Ti mladí dnes...

VACH

Řezat... řezat... řezat! Ten smrkáč ze sklárny mě pozval na dva štoky... mne! Kdo to dřív viděl? Každý má sako, bílou košili, hodinky... motorku! A to se rozumí, hned ženskou! Kam to povede? Kam to, prokristapána, povede? My znali jen řemen, učení jako řemen... vojnu jako řemen... a pak teprv ženskou...

MORÁK

Jako řemen!

VACH

Mery není zlá... není... Hezká nebyla, ale krása není k najedení! No, mohl jsem to dneska mít lepší, kdybych se byl neoženil s cukrárnou! Kolegové cestáci mají pěkná místa, i vedoucí místa! Já měl přeslazenou lásku. Duchoňovy medové koláčky. Ale co je pryč, je pryč! Ale ani teď se nemám špatně, jsem v restauraci U Iva – to jistě znáte, pane redaktore...

MORÁK

Škoda, že se nezdrím, abych toho vašeho kuliho poznal osobně, pane poštmistře. Tohle dneska jste vy, že? Ten pravý – za nedělní hradbičkou! Můj kuli je docela klidný, zdvořilý, lhostejný, pracovitý... a snad i sympatický ostatním kuliům. A hlavně – do ničeho se mi neplete.

VACH

Mery je kasírka. Nemáme se špatně. Děti nejsou... děti, to je trest v téhle době! Ale něco nám chybí, všem nám něco chybí! Někdy bych radši vzal hůl...!

MORÁK

Pane Vachu, vy kuliho nemáte! Vy tu hradbičku pořád vláčíte s sebou do práce i do postele! Víte o tom, že jste šťastný člověk? To pan poštmistr je na tom hůř, toho ten kuli obtěžuje!

vysvětlivka

kuli – asijský nosič břemen, nádeník



Otázky

- Soustředte se na Hrubínovu nesmířitelně kritickou charakteristiku maloměstáka.
- Posuďte Morákův pohled na svět, jeho bolestícnost, vlastní individualistické krédo (hradbičky a kuliové).
- Na základě vlastní četby nebo filmu byste mohli uvést, která z ženských postav je nejvíc „čechovovsky“ rozpolcená.
- Dokažte, že hra odráží tytéž životní postoje, z nichž vznikly básnické sbírky Můj zpěv a Až do konce lásky, a že konflikt klíčové postavy redaktora Moráka se společností má některé společné rysy s polohou Jobovy noci.
- Uvedte, v čem je drama nové, odlišné od dosavadních schematických her, a to v oblasti tématu, postav, výstavby i jazyka.
- Popište zvláštní druh dialogu bez replik.

Ivan Vyskočil

Motomorfóza (1961) – klasický absurdní text z pořadu Autostop (spoluautor V. Havel) – premiéra v Divadle Na zábradlí

zapamatuj si

Specifická, netradiční forma autorského a scénického představení: **text-appeal** = „představení z vyprávění“, antidiadelně koncipovaný pořad (v divadlech malých forem) většinou z povídek (čtených na jevišti, ne hraných), zakomponovaných do pásma písniček, komentářů, veršů, rozhovorů; texty mají většinou ráz mystifikační, dráždí a ruší lhostejnost; groteskní hra s jazykem, postavami i dějem, hrdina často ztrácí svou identitu (zde se přednášející docent Jára Macek mění v automobil); pod humoristickým povrchem se skrývá ucelené vidění světa, zdůrazněna nesmyslnost řady jevů a činů, proces odlidšťování



zapamatuj si

◀ člověka nějakým mechanismem – v komické zkratce odhalena absurdita společenských, existenčních i jazykových mechanismů, lidmi bezmyšlenkovitě přijímaných; záměr – psychologická analýza člověka dnešního světa, jeho deformací, tazání po lidské identitě, obhajoba harmonické lidské osobnosti = základní filozofická otázka existence člověka (je nejen pasivním objektem, ale i aktivním subjektem vlastních deformací); z pódia oslovován divák, vysílány výzvy k spolupráci, k dialogu – smazávají se hranice mezi jevištěm a hledištěm; černý humor, satirická, groteskní nadsázka; využito nejružnějších jazykových prostředků (jazyk považován za nejrafinovanější nástroj odlidštění) – jazykové hříčky, nonsensy, asociace založené na homonymitě, synonymitě, neologismy, ale i záměrná sdělovací věcnost jazyka, zpředměťňování frází a klišé, posuny mezi obrazným a doslovným významem slova, jazykový automatismus

Motomorfóza

přednáška s demonstracemi

Vážený přítomní, ctěné dámy a pánové, milí přátelé, drazí! Jsem docent Jára Macek. Říkám-li, že jsem docent, nechci se tím nějak povyšovati, oddělovati nebo snad intelektuálštetí. Ne. Ujišťuji vás, že já docent, jsem měl vás, nedocenty, vždy upřímně rád. Třebaže docent, přece jsem zůstal ve svém nitru malým českým člověkem a vím, že i já, docent, mám své problémy růstu. To předesílám proto, aby mi bylo správně rozuměno, že jsem docent Macek. Jsem proto skutečně šťasten, že jako docent motomorfologie Macek jsem byl vyzván, abych zde, v souvislosti s ostatními scénami, pravda, scénami poněkud obscenními, přednesl přednášku o svém koníčku – o autech a motomorfóze.

Má přednáška bude mít tyto fáze:

1. stručnou definici motomorfózy podle dosavadních výsledků vědeckého bádání,
 2. demonstrace případů motomorfózy světelnými obrazy,
 3. poznámky k některým aktuálním problémům motomorfózy.
1. Nuže k **definici**. Motomorfózou jako takovou rozumíme buď náhlou nebo povolnou proměnu člověka (*Homo sapiens*) jako takového v auto nebo jiné motorové vozidlo jako takové. Proces proměny souvisí pravděpodobně s působením tzv. **automotosugesce**. Proces proměny probíhá buď částečně – a zastaví se, nebo zúplna – a zastaví se. Máme u nás na klinice několik případů takových a několik onakých. Více však takových. Na fenomén automotosugesce jsem mezi prvními upozornil ve své disertační práci. Ach ano, disertační práce! Kde jsou ty časy. (*Docent se dojímal.*) Kde je ta doba mých stříbrných větrů, prvých jinošských bolestí, protoužených nocí, kdy jsem jako chudý student, třetí to synek zcela malého středního zemědělce, který kolísal, kdy jsem jako chudíčký student dával kondice sine kvá non a kdy jsem spřádal své tisíckrát zapřené sny. Ale já ty sny naleznu! Určitě je jednou, skráně již šedé, ale ještě znějící, naleznu na dně Otavy. Vzpomínáte? Možná že naleznu, možná že ne, vzpomínky v chodidlech zaražené. Půjdu zas úvozem, jak jsem šel kdys, pohladit temena košatých bříz... (*V dále vzlykají housle, před docenta spadne zažloutlý javorový list. Docent si toho nevšímá.*)
Jo, jo. No nic. Tolik ke stručné definici motomorfózy.
 2. **Demonstrace případů**
Prosím soudruha, který promítá, aby promítal. (*Promítač promítá.*)
A) Josef C.: Zajímavý a komplikovaný případ. Oženil se se starší, ale zachovalou škodovkou. Několik neděl po svatbě začal projevovati žárlivou škodolibost. Trpěl představou, že v jeho nepřítomnosti mu někdo v jeho škodovce točí volantem, nebo v ní dokonce popojíždí. Proto brával volant ve své nepřítomnosti s sebou do své přítomnosti. Abnormální stavy pominuly, když se i s manželkou proměnil v sedana. Další prosím.
B) Kolega Pepík Rottmann poskytuje druhou pomoc na zem spadlému. Další, prosím.
C) Asistent Mila Kučera vyšetřuje z pohledu inž. Petříčka ze Skloexportu. Inž. Petříčka zlobí karburace. Když se pohybuje

v létě kolem dámské plovárny, cvaká mu to v karburátoru, jako by karburátor šeptal: „Miláčku, miláčku.“ Dle diagnózy jde patrně o zbytky sexu, které se rychlou jízdou zahřívají. Další, prosím.

- D) A heleme! Náš zatím nejpokročilejší případ OF 48 55. Už se mu udělaly blatníčky. Žel, vy jich nevidíte. Všimněte si však zřetelného obrazu pneumatik na příjezdových fošnách. Další, prosím.
- E) Kolega Honzík Solpera z mého oddělení vyšetřuje Maryčku M., budoucí šestsettrojku. Patrně jste si všimli, že naše případy jsou zatím karosovány do lidské podoby. Děkuji soudruhovi, který promítá, že už nepromítá.

3. **Problémy motomorfózy**

Dosud mezi námi motomorfology není jasno, neboť nebylo rozhodnuto, zda máme motomorfózu považovati za chorobu a jako takovou ji potíráti, nebo zda ji nemáme považovati za chorobu a jako takovou ji nepotíráti. Zatím je četnými místy motomorfóza podporována, s čímž jako odborník souhlasím, neboť četná místa jsou četná místa. Osobně se kloním (*naklání se*) k názoru, že pravda bude asi uprostřed.

Druhá otázka. Při motomorfóze je záhy patrné odumírání duševního života, jo, jo, no nic, všechno pomíjí a plyne jako ta Otava mého mládí, když jsem se na jejích březích zotavoval ze svých bolestných pubertálních vidin, jo, jo, no nic, vidin, plyne a plyne v krajiny jiné. Tedy duševní život odumírá, odumírá, ale objevují se nové kvality. Motomorfovaní mají větší stabilitu, větší pohyblivost, větší lesk a jiné větší reprezentativní rysy, lišky a jezevce. Otázka tudíž stojí takto: Je výhodnější čísti třeba Babela, a nemítí onen lesk a onu pohyblivost, nebo je výhodnější mít onen lesk a onu pohyblivost, a nechat Babela Babelem? Já osobně si myslím, že s duševním životem jsou jen obtíže. Třetí otázka. Někteří kolegové propagují názor, že motomorfóza se vyskytuje zejména u lidí méně společensky vyvinutých, u sobců. Já jsem proti takovému zobecňování. Nemůže být každý tak společensky vyvinut jako já. Nebo vy. To ne! Naopak nýbrž. Tito kolegové operují, operují, ačkoliv jsou motomorfology, a ne motochirurgy, operují tvrzením, že kdyby nás motomorfóza zachvátila, budeme se místo mluvením dorozumívat troubením. Dovolte, abych se zasmál. Je však patrné, že takové tvrzení je nesmyslné. Chtěl bych tu, nebo někde jinde, říci, že tu, tú, tú, túú – promiňte, zasekává se mi klakson. Že – tú tú tú tú tú tú...

(Docent nemůže lidsky promluvit, proto vycouvá jako automobil, čímž se vše provalilo a demonstrace končí za halasného docentského troubení.)

Otázky

- V čem spočívá podstata autorovy komiky, groteskní nadsázky?
- Doložte živé oslovování diváka. Jaký záměr je tím sledován?
- Vyhledejte příklady jazykové hry, uveďte jazykové automatismy, klišé a fráze, neologismy, jazykové deformace a jiné prvky humoru.
- Doložte mísení prvků stylu odborného a prostě sdělovacího.
- V čem je text varující, provokující, mobilizující a kritický? Co odhaluje?
- Které prvky textu naznačují blízkost k podobě dramatu?
- Na který typ scény a divadla autor navazuje, kteří autoři jej dále rozvíjejí?

Jiří Suchý – Jiří Šlitr

Jonáš a tingl-tangl (1962) – divadlo Semafor

zapamatuj si

Moderní kabaret v netradičním divadle hudebně zábavného typu; na jevišti uváděna kabaretně koncipovaná „hra se zpěvy“, budovaná na spojení písní s mluveným slovem = sled scén či výstupů (většinou humorně laděných) a hudebních čísel spjatých jen volným dějovým rámcem; vystoupení autorské a herecké dvojice Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra; snaha o kontakt s diváky, improvizace; proti budovatelskému patosu, prázdnotě frází a velikašských perspektiv hledali nové zdroje poezie, jevištního projevu a obrody divadla
⇒ obrat k tradici filmové grotesky (Chaplin, Laurel a Hardy), k poetismu a dadaismu (Nezval, Osvobozené



zapamatuj si

◀ divadlo V + W, Morgenstern) a k tradici kabaretu, šantánu, ting-tanglu, revui, varieté ap., rehabilitace tzv. pokleslých literárních žánrů (kuplet, lyrický šanson, parodie ap.); rysy poetiky: vtip, legrace, moderní rytmy, hravost, lyrická grotesknost, slovní hříčky, překvapivé rýmové spoje, obraznost, volná asociace představ, fantazie i hluboký filozofický smysl – spojení humoru s poezií ⇒ básnictví jako tvořivá intelektuální hra; netradiční práce s jazykem – prolínání hovorových a knižních stylových vrstev i velkoměstského slangu; odpor k patosu, neživotným tradicím, politická neangažovanost ⇒ výraz generace a nálady doby projevující se obecným uvolněním ⇒ úspěch zvl. u mladých, oblíbenost, přirozený zájem diváků

S ... Teď neodolám a povím vám jednu anekdotu. (*Spatří „Š“, plného radostného očekávání.*) Nebo že bych radši odolal?

– Ale už jsem to slíbil, tak to dodržím:

Tak na lavičce v parku sedí pán se slečnou. Ona chce navázat s tím pánem rozhovor a tak se ho ptá: Máte rád zvířátka?

A on povídá: Mám, ale vás mám radši!

Š A kde mají piáno?

S Doma.

Š A proč ho nevzali s sebou?

S Neprotáhnou ho dveřma.

Š A jak ho tedy dostali dovnitř?

S Nijak, už tam bylo.

Š Ale někdo ho tam musel dát!

S Třeba ho tam dávali na etapy: Jeden den jednu nohu, druhý den druhou nohu, třetí den třetí nohu, čtvrtý den čtvrtou, pátý den...

Š Jak to?

S Neskákejte mi do řeči! Pátý den tu čtvrtou nohu zase odnesli, protože byla přebytečná – pořád bylo co dělat! No a pak přinesly klávesy ...

Š Kolik?

S No – Kolik jich mohli přinést ... padesát?

Š To je směšný!

S To je moc, nebo málo?

Š Málo.

S Tak to je v pořádku. Ono jim to připadalo málo. Oni totiž troušili ty klávesy cestou. Ale pak si řekli: Původně jsme chtěli

li hrát dvě hodiny denně, ale kláves je málo, tak budeme hrát jenom hodinu a půl. No a to je všechno.

Š A co pedály?

S Kdo, oni?

Š Jak to, kdo?

S Já asi špatně rozuměl.

Š Ptal jsem se, co pedály!

S No – oni pedáli pokaždý něco jinýho.

Š Víte co? Nechme toho včas.

S Ano, zapomeňme na to, že jsme si kdy vyprávěli anekdoty.

Každý ráno na piáno

Hraje Jack

Každý ráno

Na piáno

Hraje Jack

Honky tonk

Honky tonk

Honky tonk

Honky tonky blues

Nikomu v domě nevadí

Že to piáno neladí

Když hraje Jack

Jak už jsem řek

Svý honky tonky blues

vysvětlivka

tingl-tangl (z něm.) – zábavní podnik podradnějšího rázu



Otázky

- Co bylo základním principem jevištního projevu divadla Semafor?
- K čemu z meziválečného českého avantgardního divadla vytvářeli Suchý a Šlittr svými dramatickými výstupy a písničkami paralelu? Na co navazovali a co osobitě rozvíjeli?
- Všimněte si, z čeho vyplývá poetičnost jejich písňových textů. V čem spočívá osobitý humor J. Šlittra?
- Proč mělo divadlo Semafor tak živý ohlas mezi diváky?

Václav Havel

Zahradní slavnost (1963) – premiéra v Divadle Na zábradlí



zapamatuj si

Absurdní drama o 4 dějstvích, komedie, obraz totalitního režimu v Československu na poč. 60. let; základní téma obsaženo v metafoře nedohrané šachové partie = vztah mezi odcizeným systémem a člověkem ztrácejícím svou totožnost; z hlediska ústřední postavy Hugo Pludka je život a svět šachovou partií, z hlediska autora je stavba hry šachovnicí; zahradní slavnost je kádrovací akce Zahajovačské služby, která usiluje o polidštění byrokratické praxe Likvidačního úřadu; jednoduchý děj vychází ze znalosti psychologie českého člověka středních vrstev = Oldřicha a Boženy Pludkových a jejich syna Huga – programově přizpůsobiví, neupozorňují na sebe, v klidu vyčkávají vhodnou situaci k získání lepšího postavení nebo výhod; vědecky byrokratické typy – vlivný vysoce postavený úředník Kalabis, který měl pomoci ke kariéře Hugovi (bývalý otcův spolužák), pracovník zahajovací služby Plzák aj.; Hugo Pludek (antihrdina) usiluje o společenské uplatnění, je rodiči poslán na zahradní slavnost za Kalabísem; dovede promluvit a každého umluví – má neobyčejný talent osvojit si chování a žargon funkcionářů schovávajících za prázdňé fáze své byrokratické a mocenské ambice; ve hře záměn je jmenován do závažných úřednických a politických funkcí – je vedoucím Likvidačního úřadu, je pověřen likvidací Zahajovačské služby, aby na troskách obou úřadů vybudoval novou instituci – Ústřední komisi pro zahajování a likvidování ⇒ tj. jednak úplně vyhrál – splnil úkoly, ale také úplně prohrál (hraje na obou stranách šachovnice) – totální adaptací ztratil svou vlastní osobnost, odcizil se sám sobě, ani jeho vlastní rodiče ho nepoznali (postavil svou kariéru na fráziích a nakonec se v nich ztrácí) × odlišný bratr Petr (černá ovce rodiny) – intelektuál, nosí brýle, chce studovat mikrobiologii (rodiče ho před návštěvami raději skrývají na půdě nebo ve sklepech); **podobenství** – absurdní situace na zahradní slavnosti = situace v totalitním Československu ⇒ nadčasová platnost: autor odkrývá absurditu každého života přizpůsobujícího se vnější moci = nebezpečí ohrožení člověka, ztráty přirozené lidské identity; projev odlidštěné moci a společenských mechanismů, krize mezilidských vztahů, výsměch přizpůsobivosti člověka vnější moci (kritika názorového konformismu, kariérismu, morálního úpadku společnosti); hra je karikaturou totalitního jazyka, který je prostředkem manipulací s člověkem; propracovaná **kompozice** – cyklický návrat týchž motivů a výstavbových principů, opakování gest, slov, scén, banálních frází = realita zmechanizované společnosti, viděná jako dramatický řetěz absurdních situací, krize lidské komunikace a slova vůbec; **jazyk** – nositel dramatického pohybu = jazyk neosobních frází, prázdňých slov, tradičních sloganů v ironickém vyznění; autor využívá stupidních přísloví a rčení = degenerovaná funkcionářština, jazyk bez sdělného obsahu, familiární, vulgární a ostražitý, pravidelně se opakují chudé a strnulé modely sdělení, některé převzaty ze slovenštiny a ruštiny: řeč jako základní prostředek komunikace je nástrojem společenské a politické úspěšnosti i osobní dehumanizace; jazyk tedy plní opačnou funkci, než je mu vlastní, tj. nedorozumění

z 2. dějství:

TAJEMNICE

Z čeho ostatně usuzujete, že Velký parket A je větší než Malý parket C? Proč si pořád něco nalhávat?

TAJEMNÍK

Kolegové z organizačního výboru jistě dobře věděli, proč zábavu s rozmarnými rekvizitami omezili právě na prostor Malého parketu C!

TAJEMNICE

Nebo snad nemáte důvěru k usnesením organizačního výboru?

TAJEMNÍK

Složeného z předních pracovníků Likvidačního úřadu?

TAJEMNICE

Starých, zkušených kolegů, kteří už v době, kdy vy jste nebyl na světě, obětavě likvidovali?

TAJEMNÍK

Za podmínek, o kterých vaše generace nemá ani tušení?
Přichází Plzák.

PLZÁK

Tak co je nového u vchodu? Jak se bavíte? Nevážne
hovor? Zahradní slavnost patří všem!

TAJEMNÍK

Děkujeme, nevážne –

TAJEMNICE

Nevážne –

PLZÁK

Tak to je fajn! Vůbec je tak nějak fajn, že jste přišli, že
tady sloužíte – klidně si zase sedněte – udělejte si
pohodlí – uvolněte se – třeba se i odstojte – zujte –
vždyť jste, sakra, tak nějak mezi sebou! Tak co – jak se
vám líbilo mé zahájení? Dobré, co? To víte – najel jsem
na to tak nějak prostě lidsky, abych to tady trochu
rozhýbal! Ten lidovej tón jsem si ovšem nezvolil – je mi
prostě už tak nějak dán. Nesnáším totiž fráze a ostře se
stavím proti každému planému řečnění. Je to tak nějak
už z mého založení: jsem totiž docela obyčejnej člověk
z masa, krve a mlíka – prostě, jak se říká, jeden z vás!
A klidně jezte, jestli máte co – nebudem přece koukat
na takové formality; víte, mně fakticky nic cizího není
lidské! No nic – hlavně že se mi mezi váma podařilo
vytvořit takovou přátelskou neoficiální atmosféru – jsem
už prostě takový, že kam přijdu, tam je hned randy
kopeč! No nic – Likvidační úřad je jistě potřebná
instituce se složitou a rozsáhlou administrativní
agendou. A přesto vám to tam někdy bohužel tak
trochu ujede do byrokratismu! Všimli si toho už složky,
rozříkalo se to nahore – a výsledkem je tak nějak
dnešní zahradní slavnost. Nebojte se, zatím skutečně
nejde o nic jiného, než abyste se v první fázi tak nějak
vopravdu lidsky uvolnili, vytvořili si mezi sebou takový
nějaký hezký, teplý lidský vztahy a dali prostě tak nějak
na rovinu hlavy dohromady, jak by se to dalo tam u vás
proluftovat. Vždyť vy, kluci, fakt nežijete tak nějak jako
lidi, fakt! To víte, že může ženská otěhotnět i na Měsíci?
Když jede na měsíc na dovolenou! Copak nejsme, sakra,
všichni tak nějak z jedny český mámy? No nic – musím
už jít, chci se podívat, jestli nevážne hovor v areálu.
Bavte se tu zatím tak nějak beze mně! *Odejde.*

Dlouhá pauza.

TAJEMNÍK

Tak co doma? Co děti? Zlobí? Zlobí?

TAJEMNICE

Ani ne – nemám děti – nemám...

TAJEMNÍK

Co to? Co to? Nejste vdána?

TAJEMNICE

Nejsem – nejsem – a vy?

TAJEMNÍK

Taky ne – taky ne –

TAJEMNICE

A co děti? Co děti?

TAJEMNÍK

Ale to víte – zlobí – zlobí –

z 4. dějství (závěr)

PLUDEK

(*Hugovi*): Poslyšte, a kdo vy vlastně jste?

HUGO

Já? Kdo jsem já? Notak podívejte, já nemám rád tak
jednostranně stavěné otázky, vážně ne! Copak se lze
takto zjednodušujícím způsobem tázat? Ať na takového
otázky odpovíme jakkoli – nikdy nemůžeme postihnout
celou pravdu, vždycky jen nějakou její omezenou
část: člověk – to je něco tak bohatého, složitého,
proměnlivého a mnohotvárného, že neexistuje slovo,
věta, kniha, nic, co by ho mohlo v celém rozsahu
popsat a obsáhnout. V člověku není nic trvalého,
věčného, absolutního, člověk je neustálá změna, hrdě
znějící změna, ovšem! A dnes už není doba statických
a neměnných kategorií, kdy A bylo jen A a B vždy jen
B, dnes dobře víme, že A může být často zároveň B a B
zároveň A, že B může být B, ale i A a C; stejně, jako C
může být nejen C, ale i A, B a D; a že za jistých okolností
může dokonce F být Q, Y a třeba i Ř! Sami jistě cítíte,
že to, co cítíte dnes, jste necítili včera, a to, co jste cítili
včera, necítíte dnes, ale budete to cítit zase třeba zítra;
zatímco to, co ucítíte pozítří, jste možná ještě vůbec
nikdy nepocítili! Cítíte to? A není těžké pochopit, že ti,
kteří chápou jen dnes, jsou jen jiným vydáním těch, kteří
včera chápali jen včera, zatímco, jak víme, je nutno dnes
chápat i tak nějak to, co bylo včera, protože nikdo neví,
jestli to náhodou nepřijde zase zítra! Pravda je stejně
složitá a mnohotvárná jako všechno na světě – magnet,
telefon, Branislavovy verše, magnet – a všichni jsme tak
trochu to, co jsme byli včera, a trochu to, co jsme dnes;
trochu to i nejsme; všichni vůbec pořád tak trochu jsme
a pořád tak trochu nejsme; někdo víc jsme a někdo víc
nejsme; někdo jenom jsme, někdo jsme jenom a někdo
jenom nejsme; takže žádný z nás úplně není a každý

zároveň není úplně; a jde jen o to, kdy je lépe víc být a míň nebýt a kdy je naopak lépe míň být a víc nebýt; ostatně ten, kdo příliš je, může brzy vůbec nebýt, a ten, kdo za určité situace umí do jisté míry nebýt, může zas o to lépe za jiné situace být. Nevím, jestli vy chcete víc být nebo víc nebýt, a kdy chcete být a kdy nebýt, ale já chci být pořád, a proto musím pořád tak trochu nebýt – člověka totiž, když občas tak trochu není, vůbec neubude! A jestli v tomto okamžiku poměrně dost nejsem, ujišťuji vás, že brzy budu možná daleko víc, než jsem kdykoli dosud byl – a pak si o tom všem můžeme ještě jednou popovídat, ale na poněkud jiné platformě! Mat!

(Hugo odejte.)

PLUDKOVÁ

Ty, Oldřichu –

PLUDEK

Co je?

PLUDKOVÁ

Nemluvil špatně, vid?

PLUDEK

Mluvil výborně! A víš proč?

PLUDKOVÁ

Proč?

PLUDEK

Protože má zřejmě v krvi zdravou filozofii středních vrstev! To víš – do Kutné Hory bez galoší ani Jaroš nedojde! Kdepak! (*Zpívá.*) Český národ nikdy neskoná, on všechny bědy světa slavně překoná!

PLUDKOVÁ

Pokud to tady nezaplaví Japonci – pak po nás neštěkne ani pes!

Otázky

- Co je ústředním motivem absurdního dramatu?
- Jak je vyjádřena mechaničnost a prázdnota života?
- Posuďte řeč pracovníka Zahajovačské služby Plzáka. Jaké prostředky volí? Parodií čeho je jeho mluva? Oč se snaží?
- V závěrečném monologu Hugo Pludka (je totiž odpovědí vlastnímu otci, který ho nepoznal) vyhledejte výroky, jež jsou samy o sobě v podstatě logické a pravdivé, ale v konkrétní situaci, v níž se odehrávají, pochybené a komické. Jak Hugo definuje sám sebe?
- Vyhledejte nonsensuální napodobení obvyklých rčení, prázdné fráze, doklady parodie schůzového planého řečnění. Proč se v replikách objevují termíny z šachové hry? Jakou úlohu má v Havlově hře jazyk?
- Vzpomeňte si na Orwellův román 1984 a v něm uváděný degenerovaný jazyk (newspeak) – hledejte shodné rysy mezi tímto románem a Havlovou hrou.
- Kterými díly světového absurdního dramatu byl Havel inspirován?
- Proč měly Havlovy hry takový úspěch v mnoha západních zemích, ač by se jich absurdita neměla zdánlivě týkat? Čím je východoevropská linie absurdního dramatu specifická ve srovnání se západoevropskou?

Audience (německy 1975, česky Toronto 1977, Praha 1991) – světová premiéra 1976, v Činoherním klubu 1990

zapamatuj si

Jednoaktovka, moderní moralita s výraznou autobiografickou postavou dramatika Ferdinanda Vaňka (inspireace disidentským životem v Československu v 70. l. a autorovým zaměstnáním v trutnovském pivovaru); dialog dvou zcela rozdílných typů: Vaněk, pronásledovaný režimem, dělník v pivovaru (mravní nadřazenost, inteligence, intelektuální kultivovanost) × nadřazený sládek (bodrý a omezený, převaha negativních vlastností, zvl. pokrytectví, běžná konformní morálka) ⇒ kritika nemravné reality znormalizované společnosti; Vaněk nechce přistoupit na nabídku sládky (přeřazení na lepší místo) za cenu podlých podmínek; dialog stavěn na principu kruhovitosti: pravidelné opakování útržků konverzace a situačních výstupů, závěrečný se vrací k výchozímu bodu (dojem nesmyslného bludného kruhu); živá hovorová řeč je mírně stylizovaná ⇒ umělecká přesvědčivost



začátek hry

Na scéně je sládkova kancelář. Nalevo jsou dveře a nad nimi na zdi visí jakýsi zarámovaný diplom; napravo je skříň a registratura a na nich sbírka lahví od piva s různými viněťami; na zadní zdi je velká neumělá malba, znázorňující Švejska a hostinského Palivce, pod malbou je ozdobný nápis „Kde se pivo vaří, tam se dobře daří“. V centru scény je kancelářský stůl a tři židle, na stole je hromada různých listin, několik prázdných lahví od piva a několik skleniček. Vedle stolu stojí na zemi basa piva. Podél zdi a hlavně v rozích místnosti je těžko definovatelné harampádí jako různé vyřazené ventily, stařícké rádio, rozbitý věšák, stoh starých novin, holínky a podobně. Když se otevře opona, sedí u stolu sládek v pracovním plášti, hlavu má položenou na stole a hlasitě chrápe. Po chvíli se ozve zaklepání. Sládek se ihned probere.

SLÁDEK

Dál –

(Do místnosti vstoupí Vaněk ve vatovaném pracovním úboru a v holínkách.)

VANĚK

Dobrý den –

SLÁDEK

Á, pan Vaněk! Pojdte dál! Posadte se –

(Vaněk nesměle usedne.)

Dáte si pivo?

VANĚK

Ne, děkuji –

SLÁDEK

Proč ne? Jen si vemte –

(Sládek vytáhne z basy láhev, otevře ji, naleje do dvou sklenek, z nichž jednu přisune před Vaňka a druhou okamžitě vypije.)

VANĚK

Děkuji –

(Sládek si naleje další sklenku. Pauza.)

SLÁDEK

Tak co? Jak to jde?

VANĚK

Děkuji, dobře –

* * *

Konec hry

(Sládek otevře další láhev a naleje si. Pauza.)

SLÁDEK

Ferdinande –

VANĚK

Ano?

SLÁDEK

Víš, co je na tom nejhorší?

VANĚK

Co?

SLÁDEK

Že já za boha nevím, co jim mám každé týden říkat

– vždyť já o tobě dohromady nic nevím – do styku

s tebou vlastně skoro nepřijdu – a těch pár blbostí,

co zachytím – že se chodíš zašívát do laboratoře – že tě

viděli párkrát ve městě s Maruškou z flaškovny – že ti

kluci z údržby dělali doma něco na topení – co s tím?

No řekni – co jim mám furt říkat? Co?

VANĚK

Nezlobte se, ale v tom vám můžu těžko pomoci –

SLÁDEK

Ale můžeš! Jen kdybys chtěl –

VANĚK

Já? Jak to?

SLÁDEK

Jsi přece inteligent, ne? Máš přece politickej přehled,

ne? Píšeš, ne? Kdo jinej má vědět, co vlastně chtějí

vědět, než ty?

VANĚK

Promiňte, ale to snad –

SLÁDEK

Koukej, v tom skladě bys měl fůru času – co by ti to udělalo, kdybys mi to jednou tejdne hodil na papír?

Za to ti snad stojím, ne? Budu nad tebou držet

ochrannou ruku! Budeš se tam mít jak prase v žitě! I pivo

si tam budeš moct nosit – kolik budeš chtít. Pro tebe to

přece musí bejt hračka! Jsi přece, sakra, spisovatel! Ten

Tonda Mašků je fakt slušnej kluk a fakt to potřebuje – tak

ho přece nemůžem nechat ve štychu! Anebo jsme si,

sakra, neřekli, že budem táhnout za jeden provaz? Že si

budem pomáhat? Že budem zkrátka parta? Neťukli jsme

si snad na to? No řekni – ťukli jsme si na to nebo neťukli?

VANĚK

No dobře, ale –

SLÁDEK

Všechno teď, Ferdinande, záleží na tobě! Když nám

píchneš, bude všechno dobrý! Ty pomůžeš mně, já jemu,

on mně a já zas tobě – takže žádněj přitom nepřijdem

zkrátka! Nebudem si přece dělat z života peklo!

Otázky

- K čemu sládek Vaňka nabádá? Jak reaguje Vaněk? Proč s nabídkou nesouhlasí? Jak na to reaguje sládek?
- Jaký je rozdíl mezi oběma účastníky dialogu? Jaké pocity má Vaněk?
- V hlavní postavě rozpoznajte autobiografické rysy.

Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák

Hospoda na mýtince (1969) – premiéra v Divadle Járy Cimrmana

zapamatuj si

Jednoaktovka, divadlo založené na dokonalé **recesistické, hravé, inteligentní a satirické mystifikaci i komické parodii**; autorství připísáno fiktivní figurce „českého polyhistora“, všeučila Járy (da) Cimrmana – představuje samouka, zneuznaného génia z doby rakousko-uherského mocnářství; divadelní text má dvě větší části – 1. polovinu (do přestávky) tvoří úvodní „vědecká“ přednáška (parodie na pseudovědu, operetu, laické osvětářství) – o Cimrmanově cestě k operetě a k dokonalému libretu, 2. polovinu tvoří dramatická akce – přednesený referát je ilustrován, prakticky demonstrován Mistrův odkaz; stylový kontrast: přednes 1. části má vysoký styl, představení je naopak záměrně podehráno, založeno na toporném nehereckém ztvárnění, stylizováno do polohy ochotnických kreací (včetně výpravy, kostýmů ap.) = zdroj humoru, stylizovaně naivní poetika srozumitelná takřka každému divákovi – lidovému i náročnému; představení založeno i na nadsázce, nezávazném nonsensu, mnohovrstevné komice slovní i situační, hře s typickými rysy národního charakteru (kritika amatérismu, provinční omezenosti); příbuznost studentské recesi (hra s nesmyslem), dojemný, lidský humor; obyčejné a všední skutečnosti považovány za zásadní jevy ⇒ absurdnost; návaznost na tradici mystifikačního humoru J. Haška, na slovní klaunství Voskovce a Wericha, na poetiku dada a poetismu, ze současné literatury i vliv absurdního dramatu, ale nadlehčení groteskním humorem; cimrmanovská poetika a divadlo je projevem českého dramatického a divadelního postmodernismu



Nad operetním dílem Járy Cimrmana

Prof. Pavel Vondruška:

Vážení přátelé,

obsah dnešního semináře lze vyjádřit slovy Nad operetním dílem Járy Cimrmana. Považujeme za nutné uvést vás do problematiky tohoto Cimrmanova žánru ještě dříve, než vám předvedeme samo dílo Hospodu na mýtince. ... Cimrmanova cesta k operetě nebyla lehká. Jako ve všem, co dělal, chtěl i zde dosáhnout absolutní dokonalosti. Cimrmana libretistu např. nejvíce znepokojovala otázka rýmu. Rýmy jako „krása – jása“, „nese – v lese“, „beru – v šeru“, které nám připadají dokonalé, považoval on za polorýmy. Posluchač měl podle něho právo na naprostý souzvuk. Tato teoretická úvaha dovedla Cimrmana až k teorii absolutního rýmu, jejímž základem je tvrzení, že dokonalý rým lze vytvořit pouze opakováním téhož slova.

Uvedme si ukázkou z jeho operety Uhlířské Janovice, a to árii uhlíře Jana:

Miloval jsem děvče krásné
měla oči tuze krásné
vlasy měla jako len
na políčku plela len

Naše staré hodiny
bijí čtyři hodiny

Sotva jsem s ní pohovořil,
řekla, abych pohovořil,
zda mi staří dají dcerku,
již jsem viděl venku, dcerku

Naše staré hodiny
bijí čtyři hodiny

A tak dohodla se svatba
a brzičko byla svatba
bydlíme teď na statku
rodiče též na statku

Naše staré hodiny
bijí čtyři hodiny

Jak jste slyšeli, verše znějí velice libozvučně. Ale náročnější posluchač se neubrání pocitu, že dokonalosti rýmu bylo dosaženo na úkor obsahu. Cimrman proto hledal způsob, jak zachovat absolutní rým, aniž by omezoval myšlenkovou stavbu verše. Našel jej zavedením tzv. akustické konstanty. Princip spočíval v tom, že se každý verš uzavíral stejně znějící a velmi zpěvnou skupinou slabik, která však nedávala v daném jazyce významový smysl.

Cimrmanovy absolutní konstanty vzbudily svého času značný ohlas, jak o tom svědčí např. dnes už zlidovělá balada O kuplířce z Frýdlantu v severních Čechách, která po okolních vesnicích skupovala hezká chudá děvčata pro svůj pochybný podnik. Vy tu píseň určitě znáte, takže ocituji jen její část:

Jede paní z Frýdlantu, dyja dyja dá (*to je ta konstanta*)

co si přeje paní z Frýdlantu, dyja dyja dá

Která to má býti, dyja dyja dá

Má to býti Růžena, dyja dyja dá

A my vám ji nedáme, dyja dyja dá

A my si ji vezmeme, dyja dyja dá

Z dalších mistrových konstant uvedme jen ty nejúspěšnější: Z domácích je to např. absolutní konstanta „bač bač jucha-ré“ – známé dodnes na Klatovsku – anebo velmi známé podřipské „kábrt“. Ze zahraničních uvedme alespoň košícké „joj“, alpské „hojdaláridý“; až za oceán proniknuvší „já, já, jupy jupy já“, a v dálné Indii zdomácnělý pokřik fotbalového mužstva, dožadujícího se předčasného ukončení zápasu konstantou „nehru, nehru“.

Cimrman – Smoljak – Svěrák

Hospoda na mýtince

Opereta

... Otevře se opona. Hospoda v lese, před hospodou stůl a židle. U stolu figurína Ludvík a hostinský.

HOSTINSKÝ

Chceš vědět, Ludvíku, můj starý – dalo by se říci – ano! vlastně jediný dobrý příteli, jak jsem se zde v této osamělé pustině uprostřed hlubokého lesa, kde široko daleko nikdo nebydlí a kudy nevede ani pěšina a kde bys za celý den nespatrił človíčka, nebýt těch zatracených vzducholí, ocitl?... Letos na svatou Annu bude tomu třicet let, co jsem jako chudý tovaryš s buchtou v ranečku opustil svou milovanou vlast. Neměl jsem, Ludvíku, můj starý – a dalo by se říci – ano! vlastně jediný dobrý příteli, nic než tyhle dvě ruce. Kam se vrtnout? Chtěl jsem se samozřejmě uchytit nejdříve jako košíkář. Ale košíky jsem nikdy nepletl, ani jsem nevěděl, jak se taková práce dělá. A tu, v nouzi nejvyšší, přinesl mi listonoš radostnou zprávu: dědeček zemřel, stáváte se majitelem hostince Na mýtince. A tak jsem si to namířil rovnou k notáři. Notář vzal sekeru, jídlo na tři dny, a vyrazili jsme. Když jsme se, Ludvíku, můj starý – a dalo by se říci – ano! vlastně jediný dobrý příteli, prosekali až sem, tu teprve jsem poznal, jaký byl můj starý dobrý dědeček, dej mu pánbůh lehké odpočinutí, blbec. Notář mi vyprávěl, že dědeček byl vyhlášený samotář. Lidem se vyhýbal a nikoho kolem sebe nesnesl. Ale odjakživa toužil stát se hostinským. Nejdříve si otevřel hospodu u silnice na Písek. Ale chodili mu tam lidi. Pak si najal hostinec na náměstí v Opočně. Zas mu tam chodili. A tak si postavil tohleto.

Ty jsi tu, Ludvíku, za dědečka neví, ale za mě patnáct let, sice stálý, to je pravda, ale jediný host. A takový host, že to tak musím říct, neurazíš se, Ludvíku, víš? To vlastně ani není host. A bez hosta hospodu neuživíš. A uživiš-li, nepobavíš se. A pobavíš-li se, jen do pláče.

(Zaspívá árii tuláka z operety R. Piskáčka Tulák)

Jak to ptáče, světem sem a tam
smuten boudím, bez cíle a sám.
Přejdu hory, doly, vsi i města,
kam však vede moje cesta,
to já sotva znám.

A tak toulám se už dlouhý čas,
dnes mám bídu, zítra nouzi zas,
věru kapsy moje tak jsou chudé,
pomalu že sotva zbude v nich
na provaz.

A přec kupodivu někdy zdá se mi,
že jsem nejbohatším z lidí na zemi.

Až z jara první vonný květ
se venku počne rozvíjet,
každému štěstí na tváři
hned zazáří.

A vůně šeríku láká
i ubohého tuláka,
by jako jiným též mu kvet
ten máje květ.

Otázky

- Které znaky a principy cimrmanovské poetiky ukazují na blízkost k postmodernismu?
- Porovnejte politické důvody popularity Voskovce a Wericha a Divadla Járy Cimrmana. Co pociťovali návštěvníci divadla v 70. letech?
- Doložte humor, komiku, parodii, satirické prvky.